

Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля

ВІСНИК

ГУМАНІТАРНОГО
НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА:

НАУКОВІ ПРАЦІ

Випуск 24

Черкаси
2024

Міністерство освіти і науки України
Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національний університет цивільного захисту України
Пожежна Академія м. Варшава
Черкаська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»
Державний біотехнологічний університет
Державний торговельно-економічний університет
Інститут богословських наук Непорочної Діви Марії
Кам'янець-Подільської Дієцезії Римо-католицької Церкви
КЗВО «Рівненська медична академія»
Львівський національний університет імені Івана Франка
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Національний університет «Львівська політехніка»
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Національний Університет «Одеська Політехніка»
Одеська державна академія будівництва та архітектури
Одеський національний медичний університет
Уманський національний університет садівництва
Університет Григорія Сковороди у Переяславі
Херсонська державна морська академія
Черкаський гуманітарно-правовий ліцей
Черкаський державний бізнес-коледж
Черкаський державний технологічний університет
Черкаська медична академія
Черкаська обласна профспілка працівників соціальної сфери України
Черкаське регіональне відділення Соціологічної Асоціації України

ВІСНИК ГУМАНІТАРНОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА: НАУКОВІ ПРАЦІ ВИПУСК 24

м. Черкаси

УДК 009

Рецензенти:

Лазуренко В. М. – заслужений працівник освіти України, д-р іст. наук, професор (*Черкаський державний технологічний університет*);

Мосов С. П. – заслужений діяч науки і техніки України, д-р військ. наук, професор (*Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту*).

Головний редактор:

Чубіна Т. Д. – заслужений працівник освіти України, д-р іст. наук, професор.

Відповідальний редактор:

Кришталь А. О. – канд. пед. наук, доцент.

Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці. Випуск 24. Черкаси: ЧІПБ імені Героїв Чорнобиля, 2024. 224 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (протокол №8 від 02.04.2024 р.)

Дозволяється публікація матеріалів збірника у відкритому доступі комісією з питань роботи із службовою інформацією в Черкаському інституті пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (протокол №3 від 15.04.2024 р.)

У збірнику містяться наукові статті гуманітарного спрямування, присвячені різним актуальним питанням історії України, історії пожежно-рятувальної служби, психології, педагогіки, філософії, культурології, філології, права, економіки, державного управління, а також статті, присвячені нашому сьогоденню – російсько-українській війні (2014–2024 рр.).

Вісник розрахований на науковців, викладачів закладів вищої освіти, докторантів, аспірантів, курсантів, студентів, усіх, хто цікавиться гуманітарними науками.

Слава Україні! Все буде Україна!

© ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2024

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ, АСПІРАНТИ, АД'ЮНКТИ ТА ЗДОБУВАЧІ ВИЩОЇ ОСВІТИ!

Історія українського народу свідчить, що попри постійні утиски на національному ґрунті, українська культура не припиняла свого поступу. Представники прогресивної інтелігенції доклали чимало зусиль для українського культурно-національного відродження, формування національної самосвідомості, а значить, становлення й розвитку українського суспільства. Тому сьогодні, проводячи XXIV Всеукраїнську наукову конференцію з міжнародною участю «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє», Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля виходить із того, що виховання у здобувачів самостійності, творчого мислення та відповідальності є нашим основним завданням.

Важко заперечувати той факт, що саме перед нами стоїть завдання не тільки підготовки сучасного висококваліфікованого фахівця, готового відповісти на всі виклики сьогодення, а й формування та виховання духовно багатой, всебічно розвиненої особистості.

Науковий доробок, зібраний у «Віснику гуманітарного наукового товариства», знаменує постійний поступ нашого навчального закладу та тримає добру традицію в організації й проведенні діалогу української інтелігенції.

Конференція уможливила спілкування не тільки професорсько-викладацького складу різних вишів України, а й сприяла спілкуванню українського студентства, здобувачів та аспірантів щодо обміну ідеями, обговорення наукових проблем, оволодіння практичними навичками у сфері наукової діяльності.

Не забуваймо й історичні уроки, коли саме українська інтелігенція на початку ХХ століття відіграла роль політичної еліти суспільства й очолила боротьбу за національно-державне відродження України! Так само й сьогодні роль інтелігенції у розбудові нашої держави важко переоцінити. Особливо актуальним це видається під час війни в Україні. Пам'ятаймо, що саме за умови національної єдності можна зберегти й захистити свою державу, урятувати свій народ від зникнення та історичного забуття.

Організувати наукову конференцію – справа відповідальна, тому висловлюю щиру вдячність і повагу всім, хто був дотичний до її успішного проведення.

Дякую також учасникам за цікаві доповіді й активну участь, сподіваюся, що такі конференції збагачуватимуть кожного з нас і вітчизняну науку в цілому.

Переконаний, що цьогорічна конференція сприятиме генеруванню нових ідей, налагодженню конструктивного діалогу справжніх фахівців і зміцненню наукової співпраці задля вирішення найгостріших проблем сьогодення.

З повагою

*Т. в. о. начальника Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля,
генерал-майор служби цивільного захисту
Ігор РОМАНЮК*

Редакційна колегія:

Биченко С.М. – канд. іст.наук, доцент;
Вороновська Л. Г. – канд. філос. наук, доцент;
Дмитренко М. Й. – д-р філос. наук, професор
Єремєєва Н. Ф. – канд. філол. наук, доцент;
Коваленко-Чукіна І. Г. – канд. іст. наук, доцент;
Косяк С. М. – канд. іст. наук;
Кришталь А. О. – канд. пед. наук;
Левченко І. М. – д-р істор. наук, професор;
Міненко О. В. – канд.філол.наук, доцент;
Стадник І. Ю. – канд. іст. наук, доцент;
Усов Д. В. – д-р філос. наук, професор;
Федоренко Я. А. – д-р іст. наук, доцент;
Telak Oksana – dr hab, prof (Республіка Польща);
Telak Jerzy – dr hab, prof (Республіка Польща).

ВСТУПНЕ СЛОВО ВІД РЕДАКТОРА

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ! Насамперед, хочу виразити подяку всій науковій спільноті за підтримку нашого видання.

Вже минуло понад два роки з початку активної фази воєнної агресії росії проти України. Українці борються за свободу і незалежність, за цінності миру, демократії, верховенства права, прав людини. У цей важкий час освітяни і науковці не стоять осторонь. Головне, чим ми зараз можемо допомогти країні, – це якісно виконувати свою роботу, де від нас буде найбільша користь, проводити наукові дослідження, готувати нову генерацію української інтелігенції, якій доведеться відбудовувати нашу країну. Тут наш фронт.

Тож так сталося, що двадцять четвертий випуск нашого наукового журналу «Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці» виходить у розпал російського вторгнення на нашу землю. Саме тому ми ввели нову рубрику і представили вашій увазі значну кількість статей, що присвячені війні в Україні та її наслідкам.

Сьогодні можна зі впевненістю говорити про те, що ми з вами також є свідками посилення й популяризації ролі громадянського суспільства в здійсненні соціальних перетворень в Україні, реалізації реформ через обговорення й осмислення ідей, спрямованих на поліпшення якості життя, розвиток країни, модернізації соціуму та держави.

Тематика наукових розвідок охоплює широкий спектр сучасних проблем, представлених у трьох розділах цього Вісника:

Розділ 1. Сьогодення, обпалене війною: реалії, що стають історією. Суспільні науки. Гуманітарна підготовка працівників ДСНС України. Політичні та філософські пошуки на тлі сучасних проблем. Соціологія та соціальна робота: нові ідеї та наукові досягнення.

Розділ 2. Глобальні проблеми сучасності. Проблеми наукових досліджень у сфері державного управління. Міжнародні відносини та інтеграційні процеси. Соціальні комунікації: теоретичні та практичні аспекти. Гендерна політика у секторі безпеки та оборони України. Проблеми гендерного насильства в умовах воєнного стану.

Розділ 3. Сучасна освіта: методологія, теорія і практика. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у системі вищої освіти. Освіта в Україні: історичний досвід та виклики сьогодення. Психолого-педагогічні проблеми професійної підготовки фахівців у ЗВО системи ДСНС України. Розвиток відомчої освіти: історія та сучасність.

Як бачимо минуле, сучасне й майбутнє людства органічно поєднані між собою закономірностями поступального розвитку суспільства, які йдуть у глиб століть і проникають у доступну для огляду історичну перспективу. Сьогодення – це підсумок усієї попередньої історії й разом із тим – колиска майбутнього. Майбутнє людини вже об'єктивно міститься в її сьогоденні як у матеріальному, так і в духовному аспектах. Воно є результатом творчої діяльності людей. Майбутнє може бути зведене на цеглинах сьогодення та міцному фундаменті минулого.

Характеристика сучасності не може бути однозначною, оскільки аналізуються дуже суперечливі процеси, в надрах яких і визріває нова якість буття людства, народжується нове обличчя світу, формуються інші, ніж раніше, умови людського існування.

Зрозуміло, що сучасні обставини викликають безліч побоювань щодо застосування зброї масового знищення, ймовірності катастроф у результаті терористичної діяльності наших суперників у цій нещадній війні, небажання передбачити всебічні наслідки новітніх наукових відкриттів, які загрожують техногенними катастрофами.

Водночас стає все більш зрозумілим, що шанси впоратися з названими загрозами залежать не стільки від інтелектуальних та організаційно-технічних можливостей, скільки від того, наскільки морально зрілою є людина. Щодо цього успіхи людства в цілому доволі скромні. Постає питання: хіба все це є свідченням прогресу людства? І хіба всі чудеса техніки, науки й досягнення матеріального благополуччя в розвинених країнах зробили їх жителів у всіх відношеннях більш щасливими?

Іншими словами перед людством постає завдання навчитися так поєднувати зміни в різних сферах суспільного життя, щоби між ними не руйнувалася гармонія,

щоби бездумне підкорення природи та насильство над історією не підводили людей до краю безодні.

Відтак безсумнівно, що вищий критерій прогресивності всіх суспільних явищ – це людська особистість з розвиненою моральністю.

Мораль як квінтесенція духовності має охоплювати всю світобудову, не дискримінуючи як об'єкт морального відношення нікого й нічого. Людина повинна піднятися над власним егоїзмом споживання й зарозумілістю технічної досконалості в ім'я гармонійної єдності з життям в усіх його багатоманітних проявах. Вона повинна піднятися до величі розумного самообмеження й відчутти себе невід'ємною частиною природи, пізнати щонайглибшу спорідненість зі світом природи.

Зазначимо, що в людини є шанс упоратися з суспільними проблемами, адже доля світу зрештою залежить від питань духовного порядку. Без співчуття, без глобальної відповідальності кожної людини неможливе вирішення жодного із проблемних питань сьогодення.

На порозі ХХІ ст. людство надзвичайно пильно вглядається в майбутнє, пов'язане з ненасильством, злагодою, сумлінним пошуком взаємоприйнятних рішень. Ідеал консенсусу, згоди, подолання конфліктів має стати обов'язковим елементом нової моральної парадигми. Справжня миролюбність і взаємна повага виникають через розуміння, неможливе без знання культури, що виступає втіленням усієї духовності нації. Знання культури, в свою чергу, неможливе без живого інтересу до інших країн і народів, котрий народжується в процесі інтенсивного спілкування. Людські контакти, зв'язки, відносини є найпростішим і найдоступнішим шляхом до взаєморозуміння народів, їхньої спільної діяльності, спрямованої на збереження миру та виживання людства.

Прийдешне століття має стати або віком співробітництва й терпимості, або останнім, заключним віком історії. Для кожної людини боротьба за збереження миру, виживання людства перетворюється на такий вид діяльності, котрий здатен наповнити її життя високим смыслом, дати відчуття спільності, духовного зв'язку з безліччю інших цивілізованих людей. Найміцнішою подібна солідарність може бути у сфері милосердя та допомоги стражденним усюди, де в цьому є необхідність. Співробітництво, що базується на загальногуманних підвалинах, знімає політичні та ідеологічні суперечності, може поступово стати основою взаєморозуміння і в багатьох інших питаннях.

Усвідомлення даної ситуації кожною окремою людською особистістю, світовим співтовариством у цілому – основа й важливий фактор різкого посилення й активізації миротворчої діяльності, залучення в неї нових людей, народів, країн. Це – основа подолання безлічі перешкод, які ще й сьогодні продовжують штучно розділяти представників демократичного світу. Тож об'єднаймося в єдності та братерстві, гуманності й свободі, солідарності й милосерді.

У зв'язку з цим, шановні колеги, хочу побажати кожному з Вас сил, терпіння та наснаги. І нехай долання труднощів та викликів сьогодення надихають Вас на нові наукові пошуки та відкриття.

Редколегія вдячна усім авторам, бажає насамперед Перемоги й Миру, а також нових наукових досягнень та сподівається на подальшу співпрацю у мирний час!

РАЗОМ ПЕРЕМОЖЕМО!

Головна редакторка,
доктор історичних наук, професорка,
Заслужений працівник освіти

Тетяна ЧУБІНА

Редакційна колегія зберегла за собою право на редагування матеріалів. Опубліковані тексти виражають позицію автора, яка може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність матеріалів відповідальність несе автор.

Збірник розрахований на філософів, істориків, юристів, політологів, державних службовців, психологів, культурологів, наукових та науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, магістрантів, курсантів та студентів.

**СЕКЦІЯ 1. Сьогодні, обпалене війною:
реалії, що стають історією. Суспільні науки.
Гуманітарна підготовка працівників ДСНС України.
Політичні та філософські пошуки на тлі сучасних проблем.
Соціологія та соціальна робота: нові ідеї та наукові досягнення**

**THE PROBLEM OF THE HAGIOGRAPHIC HERITAGE OF KYIV PECHERSK LAVRA IN
HISTORICAL SCIENCE: HISTORY OF CREATION AND RESEARCH**

Daria BOIEVA

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

The Baptism of Rus changed the vector of cultural development of the state and, at the same time, inherited a layer of Christian culture that had already been formed. It touched on all areas of spiritual life, and our ancestors had only to copy all the achievements of Byzantine Christian culture. Literature occupied a dominant position. The Holy Scriptures fully revealed the Orthodox doctrine. It was the study of the Bible that provided the basis for mastering theological literature, for understanding dogma as the basis of Christian doctrine.

In the beginning, Rus' used translated Byzantine and Bulgarian literature. First of all, the Gospel, which tells the story of the life, redemptive sacrifice, and miraculous resurrection of Jesus Christ. It also includes numerous patriotic literature, i.e. the works of the church fathers, Roman and Byzantine theologians of the third to ninth centuries, which set out the ideas of the Christian religion, the foundations of morality, and the rules of worship. These are the works of John Chrysostom, Gregory the Theologian, Basil the Great, Ephraim the Syrian, etc.

The so-called hagiographic literature (from the Greek "hagios" - Saint, "grafo" - writer), i.e. the lives of saints, became widespread, a special genre of literature that tells about the lives and deeds of people canonized by the church and made saints. These stories created a moral ideal of a person who devoted his entire life to serving Christ and, through suffering and superhuman efforts, managed to reach the heights of moral perfection, thereby bringing himself closer to God.

The Alphabetical Jerusalem and Egyptian Pateriae were among the first set of books to be translated into the Church Slavonic language immediately after the baptism of Rus' [1;47].

In the context of this article, "hagiography" means any literary work dedicated to saints, regardless of whether it is a stand-alone work or part of a more complex text (chronicle).

The literary heritage of Kyivan Rus originated in the second half of the tenth century. This literature has virtually no conditional personalities. Among the various genres of literature, an important place is occupied by hagiographic literature, which was based on the biography of a historical figure whom the author knew personally or through the stories of his contemporaries. The purpose of the hagiographic work was to glorify the person, to make him or her a model for followers. The structure of a hagiographical work consists of a festive background, a main part that covers all stages of the saint's life, and a word of praise with a prayer.

It should be noted that the works of this genre are not addressed to readers or listeners, but to those who pray. The hagiography (житіє) does not just teach, it tries to encourage prayer, and moreover, to develop a prayerful disposition.

The main source of this research topic is the hagiographic texts of the Kyivan Cave Patericon. The components of the Paterik - chronicles about the first Cave monks, stories about the foundation of the great church, and the life of St. Theodosius - appeared at the turn of the eleventh and twelfth centuries. The Kyiv Cave Paterik, as a special collection with an unchanged composition, was formed later - in the late thirteenth and early fourteenth centuries. The Paterikon includes the stories of the first monks (чорноризці) of the Caves and the life of Theodosius of the Caves, as well as the epistles of Bishop Simon of Vladimir and Suzdal to the Caves monk Polycarp and the epistle of Polycarp to Abbot Akindyn. These epistles contained stories about the first saints of the Kyiv Cave Monastery. In later editions, these stories were separated into independent parts, which were first called "Words" and then "Lives" [2; 247].

The Kyivan Cave Patericon was created in the context of the Byzantine hagiographic tradition. The life of St Theodosius of the Caves, written by St Nestor the Chronicler, indicates that the author was well acquainted with Byzantine hagiographical literature, including the oldest paterikas. The text contains many borrowings from Greek patristics. For example, there are references to fragments of the lives of the Eastern Fathers. They were presented as a model for modern ascetics. However, the most important thing is not the literary form, but the fact that life itself was repeated.

The Kyiv Cave Monastery Patericon became a model for all subsequent monastery pateriae. Its uniqueness in comparison to Byzantine patericography is its special attention to the political situation of the time and to everyday details.

The Kyiv Cave Monastery Paternik is the most important example of ancient Christian literature that provides us with information about the ancient Russian monastic tradition. The Patericon was created for people who were directly involved in monasticism. The deep theological layers contained in the Patericon have been a source of spiritual wisdom for many generations.

The example of the Kyiv Cave Paterian shows that almost all Old Rus literature is directed and oriented towards the Holy Scriptures, their interpretation and dissemination. Quotations from the Bible can be found in almost all Old Rus texts, and they also contain hidden quotations, allusions, and metaphors that, at first glance, are unremarkable to our contemporary, but for the people of that time were filled with deep inner meaning [2; 73, 115].

Through them, Rus became acquainted with the exploits in the name of the Christian faith, absorbed religious morality, and found examples of the struggle to strengthen moral ideals. The church charter decreed that these instructive works should be read at monastic meals, and some of them during church services. Rus proved to be a talented student.

Already in the time of Yaroslav the Wise, the Christian religion became widespread, "and under him the Christian faith began to multiply and expand, and monks began to multiply and monasteries to appear." The first (3 surviving) original works by Old Rus authors date back to the middle of the 11th century: Hilarion's "Word on Law and Grace", Theodosius of the Caves' Teachings, and Luke the Jew.

Several editions of the Patericon have come down to us. The earliest, called the Arsenyevskaya, was written in 1406 on the initiative of Archbishop Arseny of Tver. Two other editions, created in the Kyiv Cave Monastery in 1460 and 1462 on the instructions of the founder, the monk Cassian, were called Cassian's. The title of the work, The Paterik of the Kyivan Caves Monastery, appears in them for the first time. The final

version of the Paterikon was published in the seventeenth century. The credit for this largely belongs to Metropolitan Petro Mohyla. In 1661, on the instructions of the abbot of the Kyiv Cave Monastery, Archimandrite Innocent Gisel, the Paterik was first printed [5, 78].

The Kyiv Cave Paternik was extremely popular for many years. It was a primer that was used to teach letters and form the first words, a book for everyday reading in different segments of the population, but most importantly, it was a kind of moral guide for an Orthodox person. The history of its study is as long and complex as the history of its creation. We are not able to provide a broad scientific overview of the history of the Kyiv Cave Paternik. We will focus only on some important, from our point of view, points [3, 118].

The Kyiv Cave Patericon, existing in several editions, has long been ignored by researchers. But gradually it is beginning to attract interest. At first as a simple book for reading, especially as it became available through replication: in 1893, the Patericon was published in a translation by Vinogradova, and in 1900 - in a translation by Poselyanin. The translations differ somewhat from each other, but each of them is undoubtedly of some value. Then Paterik attracted the attention of historians and philologists [4, 67].

The psychology and spiritual world of the monastic companions of the Kyiv-Pechersk Paterian Cave Monastery have not yet been the subject of a special study. According to D. S. Likhachev, it is impossible to see real people behind the presented portraits, since "the abstract and iconographic appearance of the ascetic-righteous obscures the person himself, his "deeds and feats", character, psychology," and the characters are mechanically divided by the author into positive and negative heroes [5, 303].

Meanwhile, a human being occupies the most important place in the artistic world of this monument, and his psychological and spiritual portrait is the basis for studying the problem of human depiction in ancient Rus literature.

Regarding the problem of scientific study of the hagiographic heritage of the Kyiv Cave Monastery, it should be noted that it was formed over two hundred years. Several generations of scholars have made this topic a classic one. There has always been a heated debate about whether St Nestor wrote this or that text. In modern historiography, the issue is different - the history of the emergence and relationship of a whole group of monuments of both chronicle and hagiography.

It is important to note that the first attempt to describe the main editions of the Kyiv Cave Patericon was made by O. Kubarev, who was guided by the principles of strict scientific criticism. He was the first to notice that the life of St Anthony of the Caves, which has not survived, is mentioned in the Patericon. The historian also determined that the stories about St Anthony's first trip to Athos and the monastic tonsure of St Theodosius in 1032 were inserted into the patericon later [5].

Among church historians, we should mention Metropolitan Yevhen (Balkhovytynov) of Kyiv and Archimandrite of the Kyiv Cave Monastery. He gave the basic chronology of events in the monastery's ancient history. In his works, Archbishop Filaret (Gumilevsky) of Chernihiv paid considerable attention to the history of the hagiographic articles of the Tale of Bygone Years [4; 8-9].

In general, if we talk about the studies of scholars of the Soviet and post-Soviet periods devoted to the hagiographic heritage of the Kyiv Cave Monastery, it should be noted that they raised questions of a predominantly literary nature with the use of pre-revolutionary sources [5]. Therefore, at the present moment, issues related to the circumstances and history of the monuments, their internal chronology remain relevant.

Another significant problem is that the excessive interest of researchers in the personality of St Nestor the Chronicler has led to the fact that the hagiographic heritage of the Kyiv Cave Monastery as a whole has been studied extremely unevenly. Therefore, today scholars are faced with the task of comprehensively studying the hagiographic works of the Kyiv Cave Monastery tradition, taking into account historiographical experience in all its diversity, in order to describe the early history of the Kyiv Cave Monastery and explain the reasons for the emergence of various hagiographic traditions within its walls, to determine the role and degree of participation in these processes of representatives of princely power (as is known, the vast majority of monasteries of the Kyivan Rus period were founded on the initiative and at the expense of members of princely families and other nobility) [6].

Achieving this goal will depend on solving a number of tasks:

- to study the history of the texts of the Kyiv Cave hagiographies;
- analyse the content of these memos (determine the degree of reliability of the evidence provided);
- to establish the place and importance of observance of the canons in the Cave hagiographic tradition;
- to study the chronology of the monastery's history and the dating of the main stages of the biographies of famous monks;
- to study the history and prerequisites for the canonisation of the Pechersk saints;
- analyse the relationship between the monastery and the hierarchs of the church.

Thus, the solution of these questions will make it possible to study the ancient history of the Kyiv Cave Monastery and its hagiographic heritage comprehensively, without being limited, firstly, to the framework of one hagiographic text, secondly, to specific stages of the activity of a particular historical figure (prince, hegumen); thirdly, to a narrow thematic focus. All this will significantly increase the possibilities of comparative study and interpretation of well-known facts.

REFERENCE

1. Абрамович Д. Києво-Печерський Патерик: (вступ, текст, примітки) [текст] / Д. Абрамович. – К.: «Час», 1991. – 280 с.
2. Патерик Києво-Печерський за редакцією написаною 1462 року по Рездві Христовому печерським ченцем Касіяном [текст] / Упоряд. адаптувала українською мовою, склала прим. та додатки І. Жиленко; Відп. ред. В. М. Колпакова. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 1998. – 348 с., 37 іл.
3. Горський В. С. Києво-Печерський патерик: Етика смиренномудрості [текст] / Пер. з рос. Л. Г. Малишевської // Філософ. і соціол. думка. – Л., 1992. – № 3. – С. 119-126.
4. Горський В. С. Образ святості в давньоукраїнській літературі (на ґрунті аналізу «Києво-Печерського патерика») [текст] // Українське бароко: Матеріали I конгресу Міжнар. асоціації українців. – К., 1993. – С. 65-70.
5. Жиленко І. В. Літописні джерела до історії Києво-Печерської лаври XI-XIII ст. [текст] / В. Жиленко. – К., 1995.
6. Ісаченко Ю. Л. Києво-Печерський патерик у літературному процесі к. XVI-XVIII ст. на Україні [текст] / Ю. Ісаченко. – К., 1990.
7. Горенко Л. Культурологія: люди та ідеї: курс лекцій. Частина 2. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2022. 100 с.

ПРАКТИКА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Христина БОРИНЕЦЬ

Львівський національний університет імені Івана Франка

Діяльність волонтерів та поширення волонтерського руху в Україні та за її межами свідчать про важливу роль, яку вони відіграють у суспільстві. Волонтерство є необхідним компонентом соціокультурного та громадського життя, сприяючи розвитку громадянського суспільства та вирішенню важливих глобальних проблем.

Сьогодні в Україні дедалі яскравіше формується демократичне суспільство, за основу в якого постають принципи гуманізму та свободи. Оскільки державні органи не завжди здатні задовольнити всі потреби суспільства набирає обертів волонтерство, яке раніше було менш поширеним, що дає можливість нам говорити про волонтерство, як суспільне явище, яке вимагає подальшого дослідження у теоретичному та практичному значенні.

Проблеми, що пов'язані з волонтерською діяльністю, стали предметом наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних дослідників. До зарубіжних дослідників можна віднести таких науковців як: Пеггі А. Тої та Лінді Н. Хьюїтт (досліджували моделі волонтерської діяльності), С. Маккарлі (дослідження управління діяльністю волонтерів). До вітчизняних дослідників належать: О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, Г.Лактіонової, С.Я.Марченко,, Ю.Поліщука, С.Харченка (вивчали волонтерство як напрям соціально-педагогічної діяльності з молоддю у соціальній роботі), З.П. Бондаренко (дослідили волонтерство як чинник професійного становлення фахівців соціальної роботи), Р.Вайнола, А.Капська, В.Петрович (вивчали технології з підготовки молодих людей до волонтерської діяльності).

Волонтерство як соціальний рух виникло на Заході, і першими волонтерами були самаритяни, які надавали допомогу тим, хто цього потребував. Однак, феномен волонтерства став більш визначеним з середини ХІХ століття. 1859 рік вважається початком волонтерського руху у світі. Анрі Дюран, відомий французький письменник-журналіст, після свідчень про жорстокі наслідки битви при Сольферіно, запропонував створити Червоний Хрест – організацію, яка працювала на засадах волонтерства та надавала медичну допомогу пораненим та полоненим. Принципи, сформульовані Анрі Дюраном, визначають діяльність волонтерських організацій у всьому світі [5].

Деякі дослідники виокремлюють ХХ ст. як головну віху в розвитку волонтерського руху. У Європі після закінчення Першої світової війни з'явилися люди, готові надавати допомогу постраждалим у війні. Саме в цей час були створені перші волонтерські організації. Було засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Парижі [4, с.40].

Україна пережила особливий розквіт волонтерства після Революції Гідності та під час війни на сході країни. Волонтери стали невід'ємними помічниками для армії, медичних установ та людей, що потребують допомоги. Вони забезпечують важливу гуманітарну допомогу, медичний супровід, інформаційну підтримку та інші види допомоги, сприяючи зміцненню національної єдності.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерською діяльністю виступає: добровільна, соціально спрямована,

неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [6].

У світовому контексті, волонтерство стало міжнародним явищем, де громадяни різних країн об'єднуються для розв'язання глобальних проблем, таких як боротьба зі зміною клімату, поширення хвороб, гуманітарні кризи та інші виклики. Міжнародні волонтерські організації сприяють обміну досвідом та ресурсами між країнами, роблячи вагомий внесок у досягнення сталого розвитку.

Дослідження сучасного стану волонтерства проводилося за допомогою анкети «Волонтерська діяльність в умовах воєнного стану» для громадян України та *Działalność wolontariacka* для громадян Польщі. Це дало змогу вивчити особливості здійснення волонтерської діяльності в сучасних умовах як в Україні, так і за кордоном [2; 3].

Більшість респондентів в Україні склали жінки (67,3%), тоді як чоловіки становили 32,7% від усього числа опитаних. Щодо вікового розподілу досліджуваних: 55,6% опитаних належали до вікової категорії від 14 до 20 років; 30,5% від 21 до 35 років; 13,9% мали вік від 46 до 55 років. Опитування проводилося серед громадян, що проживають у п'яти областях України: Львівській, Волинській, Рівненській, Хмельницькій та Івано-Франківській.

Щодо респондентів у Польщі, 83,3% склали жінки, а 16,7% - чоловіки. Участь у дослідженні брали люди віком від 22 до 32 років, які проживали в таких воєводствах Польщі, як Мазовецьке, Сілезьке та Малопольське.

На визначення розуміння змісту поняття волонтерства було спрямоване наступне питання анкети щодо розуміння трактування терміну «волонтерства».

Відповіді польських громадян показали: 33,3% вважають важливими підтримку військовослужбовців; 33,3% віддають перевагу підтримці біженців; 83,3% підтримують організації, які допомагають безпритульним тваринам; 100% вважають важливою підтримку людей у потребі; 16,7% віддають перевагу організації заходів різної тематики.

Українські респонденти вважають волонтерство: 82,4% обрали підтримку військовослужбовців; 74,5% підтримують ВПО та біженців; 57,9% вважають важливою підтримку організацій, що допомагають безпритульним тваринам; 68,7% віддають перевагу гуманітарній допомозі людям похилого віку та бездомним. Решта відповідей розподілилася між допомогою у благоустрої міста, збором коштів для різних категорій суспільства та організацією заходів на різні теми.

Отже, можемо говорити про те, що на думку громадян Польщі даний термін більш спрямований на підтримку потребуючих верств населення та безпритульних тварин, в Україні громадяни вважають, що впершу чергу напрямком волонтерства є допомога військовослужбовцям, біженцям, внутрішньо переміщеним особам тощо.

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки щодо того, хто, на думку респондентів, займається волонтерством. У обох країнах волонтерством займаються люди, які проявляють високу емпатію до інших (86,3% в Україні, 50% в Польщі). Це свідчить про те, що співчуття та бажання допомогти іншим є важливими мотиваторами для волонтерської діяльності.

Громадський обов'язок також є важливим фактором для залучення до волонтерства, особливо в Україні, де понад 70% респондентів відчують його перед державою та суспільством (50% в Польщі). Це може свідчити про розвиненість громадянського активізму та відчуття відповідальності за долю інших та своєї країни.

В Україні досить значна частина респондентів (41,2%) вказує на те, що волонтерством займаються люди, які стикалися з багатьма проблемами у своєму житті. Це може вказувати на те, що особистий досвід труднощів може бути мотиваційним чинником для волонтерської діяльності.

Близько 20-30% респондентів в обох країнах вказують на те, що волонтерством займаються люди, які мають багато вільного часу. Це може свідчити про те, що наявність вільного часу також може стимулювати участь у волонтерських заходах.

Отже, на думку опитаних громадян, волонтерство здебільшого привертає тих, хто має високу емпатію до інших, відчуває громадський обов'язок та може бути мотивований особистими досвідами або наявністю вільного часу.

Питання щодо визначення часу, які респонденти виділяються на волонтерство, можемо сказати, що в Україні понад 50% респондентів вказали, що вони займаються волонтерством на різних рівнях активності, включаючи постійну діяльність (13,7%), регулярне волонтерство кілька разів на місяць (19,6%) та непостійну допомогу фізичною силою (35,3%). У Польщі волонтерством займаються в значно меншій мірі, з 83,3% респондентів, які не займаються волонтерською діяльністю. Серед тих, хто волонтерить у Польщі, більшість (16,7%) допомагають фізичною силою час від часу. Загалом, рівень волонтерської активності в Україні є значно вищим порівняно з Польщею.

Ці дані свідчать про більшу поширеність волонтерської діяльності в Україні, де значна частина людей залучена до цієї сфери на різних рівнях активності. У Польщі волонтерство менш поширене, і більшість людей не бере в ньому участі.

Наступне питання анкети мало на меті оцінити власну волонтерську активність у різні періоди: 2014, 2015, 2022 та 2023 років для виявлення (або відсутності) змін.

За останні десять років в Україні спостерігається зростання інтересу до волонтерства. У 2014 році лише 7,8% респондентів почали волонтерити, але до 2023 року ця цифра зросла до 53%. Також помітно, що зменшується кількість людей, які не цікавляться волонтерством взагалі: у 2014 році це було 15,7%, а вже у 2023 році - лише 3,9%. Крім того, збільшилася кількість тих, хто вже мав досвід волонтерства, з 9,8% у 2014 році до 53% у 2023 році. Ці дані вказують на позитивний тренд в розвитку волонтерського руху в Україні.

Також спостерігається зміна в ставленні до волонтерства серед опитаних громадян Польщі. У 2012 році половина (50%) виявили інтерес, але не займалися волонтерством, в той час як у 2022 році лише 16,7% вже брали активну участь. У 2023 році тренди трохи змінилися: 16,7% продовжують займатися волонтерством, ще 16,7% зацікавлені, але не беруть участі. Проте, кількість тих, хто не цікавиться волонтерством, залишається на тому ж рівні (33,3%). Ці дані вказують на поступове збільшення інтересу до волонтерської діяльності з часом, але також на певний ступінь стабільності відносно ставлення до цього поняття.

Загальний аналіз відповідей респондентів з України та Польщі показує деякі суттєві відмінності в їхніх пріоритетах у волонтерській діяльності. Для 100% опитаних українців найважливішим напрямком волонтерської діяльності є допомога українським військовим та постраждалим від бойових дій. Це свідчить про високий рівень патріотизму та обізнаність із складною ситуацією в країні. Значна частина опитаних (74,5%) підтримує ідею допомоги знедоленим категоріям населення, таким як сироти, пенсіонери, малозабезпечені. Це свідчить про соціальну відповідальність та бажання підтримувати вразливі групи. Важливими також визнаються турбота про довкілля (5,7%) та допомога

бездомним тваринам (36,3%), що свідчить про екологічну та тваринницьку свідомість серед частини населення.

Відповіді поляків показують більший розмах інтересів у волонтерській діяльності. Організація дозвілля визначається як важливий напрямок для 44,6% опитаних, що свідчить про бажання покращити якість життя та сприяти розвитку культурно-розважальних заходів. Турбота про бездомних тварин є найважливішим для 73,4% респондентів. Це свідчить про високий ступінь емпатії та бажання допомогти тим, хто потребує захисту та підтримки. Турбота про довкілля є важливою для 86,3% опитаних, що може вказувати на високий ступінь екологічної свідомості серед населення. Підтримка знедолених також має значення для 22,7% респондентів, хоча цей напрямок менш активно підтримується порівняно з іншими напрямками.

В цілому, відповіді респондентів свідчать про різноманітність інтересів у волонтерській діяльності в залежності від соціокультурного контексту та потреб конкретних груп населення. Важливо враховувати ці різноманітності при плануванні та реалізації програм волонтерства, забезпечуючи відповідність інтересам та потребам спільнот.

На підставі аналізу відповідей на попередні запитання щодо волонтерської діяльності в Україні та Польщі можна зробити наступні висновки: волонтерство в Україні та Польщі відображає специфіку потреб суспільства: допомога військовим та ВПО у першій, турбота про безпритульних тварин та довкілля у другій; громадянська участь у волонтерській діяльності підтверджує готовність допомагати та внести свій внесок у поліпшення умов життя та оточуючого середовища; обидві країни спостерігають позитивну динаміку волонтерства, що свідчить про його важливість та роль у суспільному розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блоха Я. Світоглядні засади волонтерства в Україні в умовах війни. Соціальна філософія та філософія історії. 2023. № 47. С. 80–88. URL: <http://philosobr.pnpu.edu.ua/article/view/282578>.

2. Боринець Х. Волонтерська діяльність в умовах воєнного стану. Google Forms. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScnFVhS0tjwNgbFgESf4rs7Q9IsZRksD8TTkTnTaC_-pgvqA/viewform.

3. Borynets Kh. Działalność wolontariacka. Google Forms. URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfH2G1B3bKV8Sh5sPS5Zs7WHMUe1iMYeBb5K9rUiXT-X6lBLw/viewform>.

4. Вашкович В. В. Генеза волонтерства як суспільного явища та його правове відмежування від суміжних категорій. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 39–44. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20605/1/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%20%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.pdf>

5. Міненко Г. Волонтерський рух: становлення та розвиток. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі*: матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Лисичанськ, 27 лют. 2017 р. Лисичанськ, 2017. С. 133–137. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2025/Minenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236–VI. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 08.11.2023).

ПРОГНОЗУВАННЯ НАСЛІДКІВ БАГАТОФАКТОРНОГО ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

*Олександра БОРОВИК, факультет цивільного захисту, 27-С група
НК – Неля ВОВК, кандидат педагогічних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту України*

Військові конфлікти та війни у контексті сучасних геополітичних реалій стають не лише політичними та військовими проблемами, але й складними медичними та соціальними викликами для цивільного населення. Воєнні конфлікти генерують комплексний спектр загроз для безпеки та благополуччя цивільного населення. Ця багатоаспектна проблема потребує системного підходу, який ґрунтується на міждисциплінарних дослідженнях та інноваційних стратегіях, спрямованих на захист людей та забезпечення їхніх фундаментальних прав. Наразі існує необхідність глибокого розуміння впливу війни на фізіологічний та психічний стан людини, що у сучасних безпекових умовах стає актуальним для розробки ефективних стратегій медичної, психологічної та соціальної підтримки цивільних осіб.

Деталізація даного підходу полягає у проведенні комплексного аналізу спектру загроз, фізичних небезпек (ризиків загибелі, поранення, каліцтва), психологічних небезпек (наслідків - травми, розлади, депресія); економічних небезпек (втрата майна, роботи, доходів); складових соціальної безпеки (втрата сім'ї, дому, соціальних зв'язків) та правової безпеки (порушення прав людини, дискримінація).

У контексті аналізу соціально-економічної ситуації в Україні проведено огляд щодо потреб населення в різних регіонах країни. Вторгнення Росії в Україну спричинило серйозну гуманітарну кризу: понад 12 мільйонів чоловік за оцінками, були переміщені, а понад 13 мільйонів потребують термінової гуманітарної допомоги. [1; 2]. Враховуючи поширеність військових дій у різних куточках світу, необхідність системного розуміння впливу війни на цивільне населення виявляється дедалі більш актуальною. Загрози для фізичного та психічного благополуччя людини під час воєнного конфлікту є множинними та мають складний характер. Відповідно, глибоке наукове дослідження цієї проблеми вимагає інтегрованого підходу, що охоплює не лише медичні аспекти, а й соціальні, психологічні та економічні чинники.

Тривала військова агресія РФ та невизначеність майбутнього суттєво впливають на емоційний стан українців. Результати дослідження Gradus Research в рамках проєкту "Градус суспільства під час війни": Високий або дуже високий рівень стресу відчувають 88% опитаних, при тому що у попередніх двох хвилях дослідження таких було 84%. Якщо конкретизувати емоції та стани, то найпоширенішою є втома - її відмічає половина опитаних, але водночас 43% мають почуття надії. Серед інших розповсюджених станів - напруга (42%), роздратування (31%), обережність (28%) та гнів (27%) [1]. Водночас, майже третина респондентів (31%) вважає, що відновлення нормального повсякденного життя у населеному пункті, в якому вони проживали до початку повномасштабного вторгнення, триватиме більше 5 років, ще 24% опитаних - до 5 років, інші 18% стверджують, що на це піде 1-2 роки. 14% оптимістично вважають, що це відбудеться до 1 року [3].

Воєнні конфлікти створюють серйозні загрози для безпеки та благополуччя цивільного населення. Дослідження щодо впливу війни на цивільне населення та проектування шляхів захисту від вказаних ризиків – всі ці аспекти вивчаються наразі провідних науковцями, зокрема, К. К. Борщ, У. Б. Михайлишин, В. С. Сухан, П. В. Теслюк, Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Ю. М. Раєвська, Т. В. Лапінська, А. Р. Марков [4; 5; 10; 11].

Умови війни створюють низку екстремальних факторів, які впливають як на військових, так і цивільних. До них ми відносимо: *Фізичні небезпеки*: Військові і цивільні знаходяться під загрозою прямого фізичного ушкодження внаслідок військових дій, таких як обстріли, вибухи, атаки тощо. *Психологічний стрес*: Небезпека та невизначеність, пов'язані зі змаганням, можуть викликати значний психологічний стрес як у військових, так і у цивільних. Це може призвести до гострих реакцій на стрес, у формі виявлення тригерів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших розладів та психологічних проблем. *Відсутність ресурсів*: Війна часто призводить до обмеженого доступу до основних ресурсів, таких як їжа, вода, тепло-, електро-, водопостачання, ліки та інші необхідні засоби для життя і виживання. Це може мати серйозні наслідки для здоров'я та добробуту людей, значно ускладнювати їх життєдіяльність. *Пошкодження інфраструктури*: Війна може спричинити серйозне пошкодження інфраструктури, такої як дороги, мости, електро-, тепломережі, мережі газо- та водопостачання, та інше. Це може ускладнювати доставку гуманітарної допомоги та доступ до надання медичних послуг, у тому числі невідкладних. *Розрив соціальних зв'язків*: Війна може розривати соціальні зв'язки і відносини, що може призвести до відчуття відірваності та самотності. *Погіршення умов життя*: Війна призводить до загострення бідності, погіршення умов та якості життя через руйнування економіки, проблеми із працевлаштуванням, втрату робочих місць та інші негативні наслідки. *Небезпека техногенних загроз*: Під час воєнних конфліктів є загроза хімічних, біологічних або радіаційних аварій та катастроф, що може призвести до масових отруєнь та захворювань, смертей та зараження територій.

Вказані фактори можуть мати серйозний вплив на фізичне та психічне здоров'я та добробут як військових, так і цивільних осіб, що перебувають у зоні конфлікту. Проведений аналіз основних факторів впливу війни та прогнозування їх наслідків підкреслює, що цивільне населення є особливо вразливими під час військових конфліктів через загрози, пов'язані зі збройними атаками, бомбардуваннями та знищенням інфраструктури. Це призводить до серйозних травм (фізичних, психологічних), втрат серед цивільного населення, а також до економічної нестабільності та гуманітарної кризи.

В умовах військової агресії РФ в Україні цивільні особи стикаються з порушенням прав на життя, свободу та безпеку, включаючи примусове переміщення, тортури, викрадення, гвалтування та інші форми насильства. Вважаємо, що для захисту цивільного населення від цих загроз є необхідність у створенні ефективних стратегій захисту та гуманітарної допомоги. Все це підкреслює важливість розробки міжнародних механізмів захисту цивільного населення, а також забезпечення доступу до гуманітарної допомоги та медичної асистенції. Гуманітарні принципи, викладені у загальній ст. 3 Женевських конвенцій [6], лежать в основі поваги до людської особистості в разі збройного конфлікту, що не має міжнародного характеру, нагадуючи, що міжнародні документи, які стосуються прав людини, надають основний захист людській особистості; підкреслюючи необхідність забезпечення ефективного захисту жертв таких збройних конфліктів; нагадуючи, що у випадках, не передбачених чинними правовими нормами, людська особистість

залишається під захистом принципів гуманності й вимог суспільної свідомості [6]. Важливо підкреслити, що захист цивільного населення під час воєнних конфліктів є не лише гуманітарною проблемою, а й важливим фактором гарантування міжнародної безпеки та стабільності.

Військові конфлікти мають значний вплив і на економічну стабільність та розвиток цивільного суспільства. Цей фактор досліджувався провідними науковцями [7; 8], які аналізували наслідки впливу війни на економічне благополуччя цивільного населення. Висновки даних досліджень наступні: досліджено різні аспекти впливу війни на економіку; розроблено теорії та моделі для пояснення цих впливів; розроблено рекомендації щодо пом'якшення негативних наслідків війни [8].

Війна призводить до серйозного порушення економічної інфраструктури, зниження рівня й обсягів виробництва та збільшення безробіття. Це призводить до загострення економічної нестабільності та зниження рівня життя цивільного населення. Загроза економічної нестабільності включає також ризик зростання боргового тягаря, адже воєнні конфлікти призводять до значного збільшення витрат на оборону та відновлення інфраструктури, що може призвести до накопичення боргів та зниження економічного зростання.

Для подолання економічної нестабільності в умовах війни важливою є розробка ефективних стратегій економічного відновлення та реформування, що підкреслює важливу роль у даному процесі міжнародного співробітництва та інвестицій у відновлення економічної інфраструктури у постконфліктний період. Враховуючи це, економічна нестабільність цивільного населення в умовах війни є серйозним викликом, який вимагає комплексного підходу до вирішення шляхом розвитку ефективних стратегій економічного відновлення та реформування. Дослідження науковців у цій галузі [7; 8] вказують на необхідність міжнародного співробітництва та інвестицій для подолання економічної нестабільності в умовах війни.

Воєнні конфлікти суттєво впливають на соціальне становище та психологічний стан цивільного населення, що стає предметом дослідження ряду науковців, які аналізують аспекти даного впливу та прогнозують їх наслідки (Еріх Фромм ("Втеча від свободи", 1941), Ейбрахам Т. Хасмоф (Автор теорії ПТСР), Сьюзан Блейкмор ("Мозок і травма", 2017) [9]. Соціальні аспекти впливу війни, такі як розрив сімейних зв'язків, міграція та безпритульність -- створюють серйозні виклики для соціальної стабільності та розвитку суспільства. Психологічні аспекти, як психологічні наслідки війни, серед яких, зокрема, розлади психічної сфери, депресія та тривожність, ПТСР - можуть призвести до серйозного погіршення якості життя та діяльності цивільного населення. Діти, які пережили війну, стикаються з ризиком розвитку психологічних проблем та соціальної вразливості протягом всього життя, про це вже заявлено ООН, ВООЗ, ЮНІСЕФ, і підтверджено дослідженнями [4; 10].

Отже, війна і збройні конфлікти мають широкий вплив на суспільство, оскільки створюють соціальні, психологічні та економічні наслідки. Зокрема, розрив сімейних зв'язків, міграція та безпритульність стають серйозними викликами для соціальної стабільності та розвитку, оскільки вони можуть призвести до розриву соціальних мереж та підвищеної вразливості соціальних груп. Для організації та здійснення підтримки цивільного населення під час воєнних конфліктів важливими є розробка ефективних програм медичної допомоги, психологічної підтримки та соціальної адаптації, які мають враховувати враховують усі аспекти впливу війни на цивільне населення.

Під час воєнних конфліктів доступність медичної допомоги стає важливим питанням, оскільки цивільне населення в умовах війни стикається як з базовими медичними потребами, так і з необхідністю надання невідкладної медичної допомоги, що в умовах війни є проблемою, як часто є обмеженим доступ до медичних ресурсів. Воєнні конфлікти суттєво ускладнюють доступність медичної допомоги для цивільного населення, що є предметом дослідження провідних науковців та організацій у галузі медицини та психології (Д-р. Крістіан Перрі, "Війна та здоров'я"; MSF (2022) ; Проект Збройні конфлікти та здоров'я (АСН)).

Також в Конвенції про захист цивільного населення під час війни зазначено, що ... особи, які займаються регулярно й виключно обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, у тому числі персонал, призначений для пошуку, підбирання, транспортування та лікування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породіль, перебуває під захистом [6].

В даний час ще однією пріоритетною задачею є зосередження уваги на впливові війни на соціальну сферу, вказуючи на зміни в соціальній структурі та виокремлюючи психосоціальні виклики, з якими зіштовхуються ветерани та населення, що пережило воєнні конфлікти.

Проблематика доступності надання медичної допомоги та організації проведення медико-психологічної реабілітації внаслідок впливу війни є складною та потребує комплексного підходу з урахуванням медичних, психологічних та гуманітарних аспектів. Результати досліджень в цій галузі вказують на необхідність спільних зусиль науковців, медичних працівників та гуманітарних організацій для подолання цих викликів у воєнних умовах.

Аналіз психофізіологічних механізмів впливу війни на цивільне населення включає комплексний аналіз фізіологічних, психологічних та соціальних чинників за результатами наукових досліджень провідних вчених у галузях психології, медицини та соціології.

Стресовий стан, що виникає внаслідок впливу факторів війни, є одним з ключових механізмів впливу на організм людини. Згідно з твердженнями науковців та згідно з практичними даними - стрес може спричинити серйозні наслідки у функціонуванні нервової, ендокринної та імунної систем. Впливи війни на психічне здоров'я людини вивчається рядом дослідників з боку психології та психіатрії. Результати досліджень показують, що посттравматичний стресовий розлад є частим наслідком військових дій і може призвести до серйозних психічних та поведінкових порушень у військовослужбовців та цивільних осіб [9; 11; 12; 13].

Стрес визначається як будь-який внутрішній або зовнішній стимул, який викликає біологічну відповідь. Компенсаторні реакції організму на ці стимули називають стресовими відповідями. Залежно від характеру, часу та серйозності стимулу, стрес може викликати різноманітні ефекти впливу на фізіологічну рівновагу, від порушень гомеостазу до важких наслідків, включаючи смерть. Патолофізіологічні ускладнення захворювань часто виникають внаслідок стресу, а особи, які піддаються стресовим умовам, наприклад, ті, хто працює або проживає в стресових середовищах, мають підвищений ризик виникнення численних розладів. Дослідження ряду вчених [5; 8; 9; 10; 11; 13] підтверджують, що стрес може бути як провокуючим, так і загострюючим фактором для багатьох захворювань і патологічних станів.

Вплив стресу на фізіологічний стан людини є важливою проблемою в умовах воєнного конфлікту [14]. Цивільне населення, яке опинилося в зоні бойових дій, піддається постійним психологічним та психофізіологічним, а також фізичним

впливам. Стресові ситуації, спричинені обставинами війни, активують складну систему відповіді організму, включаючи нейроендокринні, імунні та поведінкові механізми. У цьому контексті, розуміння впливу стресу на фізіологію цивільного населення є критично важливим для забезпечення їхнього здоров'я та благополуччя. Дослідження молекулярних, клітинних та органних відповідей організму на стресові подразники допоможе розробити ефективні підходи до управління стресом та підтримки психологічного здоров'я цивільного населення в умовах війни.

Наразі, стрес є визначальним показником впливу на психічне та фізичне здоров'я людини, активуючи різноманітні фізіологічні та психологічні механізми, які вивчаються в роботах ряду вчених (Роберт Сапольскі, Ганс Сельє, Шеллі Тейлор, Сьюзен Фолкмен) [8; 9; 11; 13; 15]. Довготривалий стрес може мати негативний вплив на психічне здоров'я, знижуючи рівень настрою, погіршуючи якість сну та здатність до концентрації, а також збільшуючи ризик розвитку психічних розладів. Щодо впливу на фізичне здоров'я - довготривалий стрес може призвести до різних фізіологічних змін в організмі, таких як підвищення кров'яного тиску, зниження імунних функцій та збільшення ризику виникнення серцевих захворювань. Довготривалий стрес може також призвести до збільшення ризику розвитку інших хронічних захворювань, таких як цукровий діабет та захворювання шлунково-кишкового тракту.

Війна має значний вплив на психосоціальне благополуччя людини, і це відображається на її психічному стані та соціальному становищі. Під впливом воєнного конфлікту виникають різні психосоціальні наслідки, які досліджено у роботах П. Теслюка, Г. Пріба, Ю. Раєвської, О. Кресана та ін. [10; 11; 12]. Аналіз вказаних досліджень дозволяє стверджувати, що впливи військового конфлікту можуть призвести до розвитку різних психологічних проблем, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожність та інші розлади. Ці психологічні проблеми можуть виникнути як у військовослужбовців, так і в цивільних, які пережили воєнні дії [16; 17].

Аналіз прогнозів щодо соціальних наслідків війни [7] показав, що військові конфлікти можуть призвести до руйнування соціальних структур, розриву сімейних зв'язків, міграції та безпритульності. Крім того, війна може призвести до загострення етнічних та релігійних конфліктів, що спричиняє подальші соціальні проблеми. Можна зробити висновок, що психосоціальні наслідки війни представлені у дослідженнях як різні психологічні та соціальні проблеми, які можуть виникнути внаслідок впливу різних факторів воєнного конфлікту. Ці наслідки підтверджуються результатами наукових досліджень провідних вчених у галузі психології та соціології [16]. Для кращого розуміння масштабів та складності цієї проблеми важливо провести більш детальний аналіз психосоціальних наслідків війни, до яких ми віднесли:

1. Різноманіття психологічних проблем: Гострі стресові розлади: Тривога, панічні атаки, безсоння, флешбеки, кошмари. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): Тривалі симптоми тривоги, депресії, емоційної тупості, уникнення спогадів про травму. Депресія: Відчуття безнадії, втрати інтересу до життя, суїцидальні думки. Тривожні розлади: Генералізований тривожний розлад, соціальна тривога, панічний розлад. Психосоматичні розлади: Фізичні симптоми, що не мають медичного пояснення, наприклад, головний біль, біль у шлунку, серцебиття. Зловживання психоактивними речовинами: Алкоголь, наркотики, як спосіб впоратися з емоційним болем.

2. *Соціальні проблеми*: Розрив соціальних зв'язків: Втрата близьких, друзів, домівки, спільноти. Зниження соціальної активності: Ізоляція, відчуження, недовіра до інших людей. Проблеми з адаптацією: Труднощі з поверненням до звичного життя, пошуком роботи, житла, освіти. Зростання ризику сімейного насильства: Конфлікти, агресія, жорстоке поводження в сім'ї. Економічні проблеми: Безробіття, втрата майна, бідність. Проблеми з доступом до медичної та психосоціальної допомоги: Нестача кваліфікованих фахівців, ресурсів, стигматизація психічних розладів.

Виокремлені проблеми підтверджують результати ряду досліджень, серед яких: 1. Дослідження ВООЗ: Війна в Україні може призвести до значного зростання психічних розладів: ПТСР, депресія, тривожні розлади. 2. Дослідження Українського католицького університету: Війна негативно впливає на психологічний стан дітей, 40% дітей мають симптоми ПТСР. 3. Дослідження Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Війна спричинює зростання рівня сімейного насильства, 25% жінок та 15% чоловіків стали жертвами насильства, та ряду інших [1; 2; 3; 7; 10; 11; 13; 16; 18]. Отже, психосоціальні наслідки війни є надзвичайно серйозною проблемою, яка потребує комплексного підходу до її вирішення. Необхідно забезпечити доступ до якісної психосоціальної допомоги для всіх постраждалих від війни, а також вживати заходів для попередження та подолання психосоціальних проблем. До потенційних шляхів вирішення даного переліку наслідків відносимо: створення та розширення програм психосоціальної допомоги; підготовка кваліфікованих фахівців з психосоціальної підтримки; інформування населення про психосоціальні проблеми та шляхи їх подолання; боротьба зі стигматизацією психічних розладів; забезпечення економічної та соціальної підтримки.

Проведений аналіз наслідків, до яких призвело російське повномасштабне вторгнення, дозволяє стверджувати про значні втрати психічного, ментального, фізичного здоров'я та життя, масштабних переміщень цивільного населення, руйнування інфраструктури та проблематики психологічного забезпечення в умовах воєнних конфліктів, і в результаті виокремити ряд *демографічних, соціально-економічних, психологічних та правових наслідків впливу війни на цивільне населення України*, що підкреслює важливість обраного нами комплексного підходу до дослідження факторів впливу на цивільне населення України в умовах війни. Під час аналізу вищеперерахованих факторів висвітленої проблематики було з'ясовано, що воєнні конфлікти не лише мають серйозний вплив на фізіологічний стан людей, а й призводять до складних наслідків на рівні організму, психіки, соціуму в цілому.

Дослідження показало, що стрес в умовах війни може спричиняти значні фізіологічні зміни в організмі. Фізіологічні наслідки: хронічно підвищений рівень кортизолу може мати негативні наслідки: пригнічення імунної відповіді, підвищення ризику серцево-судинних захворювань, порушення сну, зниження концентрації уваги, збільшення ризику розвитку цукрового діабету, пригнічення травлення. Дисфункція ендокринної системи: хронічний стрес може порушити баланс гормонів, що негативно впливає на: репродуктивну систему; обмін речовин; настрій; рівень енергії. Пригнічення імунної відповіді: Стрес може зробити організм більш вразливим до інфекцій та вірусів.

Психосоціальні наслідки війни можуть призвести до збільшення випадків психічних розладів та порушень соціальної адаптації. Війна - це не лише травматичні події, що руйнують життя людей, але й високий рівень стресу, що несе значні фізіологічні та психосоціальні наслідки. До психосоціальних наслідків

ми віднесли психічні розлади: тривожність, депресія, ПТСР - це лише деякі з психічних розладів, що можуть виникати внаслідок пережитого стресу. Порушення соціальної адаптації: Люди, які пережили війну, можуть мати труднощі з поверненням до нормального життя, їм може бути складно: відновити стосунки з близькими; зосередитись на роботі; відчувати себе в безпеці.

Проведений аналіз досліджень стосовно соматичних проявів та їх дисфункційних наслідків для цивільного населення підтверджує важливість організації надання медичної допомоги під час воєнних конфліктів. Недостатня доступність медичних послуг може призвести до загострення фізіологічних та психологічних проблем у цивільного населення. Психосоціальні наслідки війни є надзвичайно серйозною проблемою, яка потребує комплексного підходу до її вирішення. Необхідно забезпечити доступ до якісної психосоціальної допомоги для всіх постраждалих від війни, а також вживати заходів для попередження та подолання психосоціальних проблем.

До потенційних шляхів вирішення даного переліку наслідків відносимо: створення та розширення програм психосоціальної допомоги; підготовка кваліфікованих фахівців з психосоціальної підтримки; інформування населення про психосоціальні проблеми та шляхи їх подолання; боротьба зі стигматизацією психічних розладів; забезпечення економічної та соціальної підтримки постраждалих від війни.

Проведене дослідження ґрунтувалось на комплексному підході до вивчення впливу війни на цивільне населення України. В результаті виокремлено тенденції та наслідки впливу стресу на фізіологічний стан та психічне здоров'я цивільного населення, відповідно автором надано рекомендації щодо підтримки їхнього здоров'я в умовах конфлікту. Практичне значення дослідження: По-перше, воєнні конфлікти є складними соціальними явищами, що супроводжуються значними загрозами для здоров'я та безпеки цивільного населення. Розуміння фізіологічних, психологічних та соціальних аспектів впливу війни на людей дозволяє розробити ефективні заходи захисту та підтримки для цивільних осіб, включаючи програми психологічної підтримки, медичної допомоги, соціальної реабілітації та інших необхідних послуг. По-друге, розуміння цієї комплексності та багатофакторності впливу війни на дозволяє створити базу для розробки валідних методик щодо виявлення та ефективних стратегій попередження та мінімізації негативних наслідків впливу воєнних конфліктів на цивільне населення. Наукові дослідження в цій галузі допоможуть ідентифікувати фактори ризику та віднайти ресурси для реалізації ефективних програм інтервенції та захисту, спрямованих на покращення фізичного та психічного здоров'я, забезпечення безпеки та здоров'я цивільного населення під час війни. У цілому, комплексний підхід до вивчення факторів впливу війни на цивільне населення України може бути основою для розробки ефективних стратегій медичної, психологічної та соціальної підтримки населення в умовах воєнного стану.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Gradus Research в рамках проєкту "Градус суспільства під час війни": <https://gradus.app/uk/open-reports/wartime-survey-ukrainian-society-eighth-wave/>
2. Assessment of the impact of war on people: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf>
3. 27. 88% українців відчувають високий рівень стресу через війну. URL: https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_

4. Борщ, К. К. (2023). ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРЕСУ СЕРЕД ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (1), 47-51. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.1.9>
5. Михайлишин, У. Б., Сухан, В. С., & Анталовці, О. В. (2023). ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (2), 27-33. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.5>
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
7. Guenette, J. D., Kenworthy, P. G., & Wheeler, C. M. (2022). Implications of the War in Ukraine for the Global Economy.
8. Roberto Zefferino, Sante Di Gioia, and Massimo Conese. "Molecular links between endocrine, nervous and immune system during chronic stress".
9. Sherin, J. E., & Nemeroff, C. B. (2011). Post-traumatic stress disorder: the neurobiological impact of psychological trauma. *Dialogues in clinical neuroscience*, 13(3), 263-278.
10. Приб Г.А., Бегеза Л.Є., Маркова М.В., Раєвська Ю.М., Лапінська Т.В., Марков А. Р. . (2023). Психоемоційне вигорання особистості в умовах війни. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment* , 11 (1), 36-46. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2023.11.01.5>
11. Теслюк П. В. Комунікативні аспекти профілактики посттравматичних стресових розладів у дорослих та дітей в умовах воєнного стану. Педагогічний вісник. 2022. №1-2. С.15-18.
12. Чи можливо зняти хронічний стрес, коли ракети продовжують прилітати? Розмова з патофізіологом Віктором Досенком https://lb.ua/society/2023/08/18/570690_chi_mozhливо_znyati_hronichniy_stres.html
13. Nicola Barsotti, Marco Chiera, Diego Lanaro, Massimo Fioranelli. "Impact of Stress on Nervous, Endocrine, and Immune Systems in War Conditions". 2021 Jan 1;13(1):1-36.doi: 10.2741/870.
14. 2022 MSNA bulletin: Ukraine (February 2023). <https://reliefweb.int/report/ukraine/2022-msna-bulletin-ukraine-february-2023>
15. Sapolsky, R. M. "Why Zebras Don't Get Ulcers: Stress, Disease and Coping".
16. Кресан О. Психологічні особливості реагування особистості на стрес війни. Проблеми психології діяльності в особливих умовах: матеріали конференції. Черкаси: Третяков О. М., 2023. С. 192-194.
17. Москвін, І. О., Поліщук, Л. М., & Устянська, О. В. (2023). Особливості функціонування психоемоційних процесів людини під час надзвичайних ситуацій у воєнний час. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (4), 29-34. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.6>
18. Підчасов Є. В., Чепелева Н. І. Стресові стани у дитини під час війни. *Особистість, Суспільство, Війна*. Харків. 2022. С.94-95.

ДИСКУРС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

*Людмила ВОРОНОВСЬКА, кандидат філософських наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Досвід ведення гібридних війн бере початок від радянської практики, коли більшовицька влада виступала проти нових національних державних утворень на теренах зруйнованої імперії. Вони спочатку формально визнавалися, але згодом підлягали «реінтеграції», тобто поверненню до імперії. Досвід ведення гібридних війн було збагачено нацистською Німеччиною, але під іншими привабливими гаслами. Інформаційно-психологічні операції вже тоді були знаряддям підривної діяльності, спрямованої на дестабілізацію та хаос, знищення національних урядів держав. Більшовиками проводилася політика ідентичності, побудована на гаслах солідарності «трудящих мас» проти «буржуазних експлуататорів». Нацисти в основу своєї стратегії поклали ідею расової зверхності німецької нації, а відтак її історичне призначення щодо світового панування. Штучно створювані місцеві уряди, як правило, закликали до вторгнення військ «агресора», які мали прийти та допомогти навести «потрібний» порядок.

Водночас варто акцентувати увагу на тому, що справжні цілі (абсолютна влада та створення відповідної системи панування) не сприймаються суспільством та більшістю людей. Як свідчить історичний досвід, будівництво та підтримка функціонування таких систем супроводжується величезними втратами людських ресурсів, що викликає сумнів у їх доцільності. Тому виникає потреба у різних прийомах маскуванню, підміні понять та цілей, нищенні здорового глузду та раціонального осмислення реальності у свідомості різних верств населення тощо. Поступово суспільство починає одночасно керуватися у своїй поведінці протилежними, взаємовиключними настановами, а стан перманентної параної стає буденним для суспільства. Спроби спротиву жорстко придушуються репресивним апаратом. В політичній практиці використовують переважно силові засоби вирішення проблем, оскільки «мирний» шлях формування потрібних для влади переконань вбачається довгим і малоефективним. Це підтверджує, зокрема фанатична впертість більшовиків та нацистів у досягненні поставлених цілей та нерозбірливість у засобах щодо їх досягнення (мета виправдовує засоби), які призвели до масового терору та репресій, хоча й під різними гаслами.

Класичним історичним прикладом маскуванню істинних цілей боротьби за владу, нищення здорового глузду та раціонального осмислення реальності уособлює практика реалізації ідеї світової революції. Це зумовлено тим, що ця ідея надає мотивацію для поєднання міждержавної та громадянської воєн. Тому цілі світового панування можна маскувати через внутрішні політичні суперечності, що призводять до громадянських збройних конфліктів, які легко можна інспірувати як революційний порив мас. З іншого боку, згідно ідеї світової революції внутрішня революція отримує логічне продовження у вигляді зовнішньої революційної війни, яка стає світовою.

Більшовицький досвід подвійної війни і підтримки стану невизначеності був вдосконалений у зовнішньополітичній практиці багатьох країн, які через наявні та створені канали впливу та підривної діяльності намагаються привести до влади уряд, головним призначенням якого є рух у руслі національних інтересів та цілей «ініціаторів» внутрішнього конфлікту. Залежно від ситуації це можуть бути і цілі щодо створення або підтримки системи свого регіонального чи світового панування.

Так, свого часу СРСР спрямовував величезні ресурси на підкуп політичних сил, ідеологічну обробку та економічну підтримку лояльних щодо себе урядів у країнах «третього світу». В окремих випадках вдавався до відкритої збройної інтервенції під виглядом допомоги. Водночас, у відносинах із капіталістичною системою створювалася ситуація невизначеності у контексті «і війна, і мир» та реалізація тези «мирного співіснування двох систем, за умови нарощування військової могутності». Варто зазначити, що саме після проголошення цієї тези світ перебував як ніколи на межі ядерної війни під час Карибської кризи.

Сьогоднішня російсько-українська війна також вирізняється станом невизначеності та її значною маніпулятивною складовою, які створюються сучасними специфічними засобами. Логіка маніпуляції проста – справжня реальність підміняється штучними уявленнями про неї, створенням паралельного світу, в існування якого пропонується вірити, і ця віра є заміною істинному (достовірному) знанню.

Принципово важливою є імітація віри й істинність запропонованої реальності, оскільки насправді визначальною рисою гібридної війни є феномен приховування у просторі невизначеності. У традиційних війнах прямо говориться про претензії чи амбіції держав щодо інших. Тому чітко визначаються цілі війни, стратегічні наміри супротивників. У сучасних війнах гібридного типу головний акцент робиться на створенні ситуації страху, нестабільності, невизначеності тощо.

Система маскуванню реального смислу війни стає необхідною з огляду на потребу виправдати свої дії в очах власного населення як світової спільноти. Реальна ситуація в умовах гібридної війни може стрімко змінюватися й набувати небажаних обрисів для учасників збройного конфлікту. Тому стає необхідним висувати різноманітні версії, пояснення, інтерпретації щодо перебігу подій (війни), за допомогою яких ще більше затьмарюється їх суть, причини, наслідки тощо. Над цим цілодобово працюють сотні й сотні різноманітних журналістів-пропагандистів, політтехнологів, експертів, аналітиків тощо, які виконують волю та побажання керівництва.

Процесам гібридної агресії сприяють механізми «втечі від реальності» у вигляді небажання політиків швидко організувати необхідний дієвий спротив агресії. Так буває, коли політики заради власного спокою та виправдання бездіяльності схильні не помічати або замовчують непривабливі риси дійсності у країнах із диктаторським або фашистським режимом. Навпаки, вони воліють приймати маскуванню за дійсність і прагнуть співпрацювати з диктаторами проти інших, на їхню думку, більших загроз. Таким чином, виникає конфлікт у розумінні та інтерпретації подій, пов'язаних із гібридною війною. Зіткнення пояснень тих самих подій перетворюється на самостійний чинник деструктивного впливу, застосування якого призводить до руйнування уявлень про реальність та справжні причини, цілі і наслідки гібридної війни.

Паралельний світ як механізм гібридної війни. Характерною рисою гібридної війни є те, що в ній задіяний особливий вимір агресивної поведінки, умотивований створенням паралельної реальності як поєднання елементів справжньої дійсності та уявної. Нова якість сучасної гібридної війни полягає у радикальному зміщенні акцентів мотивації дій на рівень конструювання уявної псевдореальності. Сміслова модель світу організує сприйняття реальності як цілісного комплексу фактів та явищ із відповідною оцінкою їхньої значущості. Те, що не вкладається у загальну модель світу, позначається як периферійне та вороже, спроможне зруйнувати реальність, а отже, від нього потрібно захищатися, вдаючись до певних дій, наприклад усіма способами вилучати із інформаційно-комунікативного простору.

Окрім того, визначальною передумовою ведення будь-якої сучасної війни (а гібридної – особливо) є формування світового соціально-інформаційного та культурного простору. Він розглядається як основний механізм моделювання реальності відповідно до певного правила (завдання, цілей, смислів тощо). Головна мета цього механізму полягає в тому, щоб інтерпретувати як реальне й справжнє те, що пропонується у цьому просторі, належним чином подане та «оцінене» відповідними «експерами», «аналітиками» тощо. Справжні факти та події замовчуються або якщо це неможливо – витісняються на периферію цього простору. Тому псевдореальність безперервно формується керованими ЗМІ, які лише підтримують та розвивають поширені в суспільстві уявлення у потрібному напрямку.

Таким чином, сучасна гібридна війна передусім відбувається в соціально-комунікаційному просторі. Телевізійне та комп'ютерне середовище кардинально змінює всі елементи сприйняття реальності. Це середовище ліквідувало дихотомію громадян (цивільних) та військових. Тому все населення залучене до кожної фази війни та бойових операцій, через що бойові дії відбуваються немовби у всій країні, а не тільки в зоні військових дій. Особливо, коли по території країн наносяться ракетно-бомбові удари на оперативну і навіть стратегічну глибину. При цьому практично втрачає значення обсяг руйнувань, жертви тощо. Головні події війни мають тільки те значення, яке їм надається в інформаційно-комунікаційному просторі та як вони інтерпретуються (подаються, оцінюються тощо). У цій штучній реальності живиться будь-яка гібридна агресія. При цьому в умовах гібридної війни психологічні засоби впливу спрямовані і на свідомість супротивника, якого потрібно дезорієнтувати та підкорити власній волі. Головні битви відбуваються на рівні свідомості, мислення, уявлень, почуттів, переконань. Бойові дії також мають значення, але вони важливі передусім на завершальній стадії зіткнення психічних сил у соціально-комунікаційному просторі.

Характерною рисою нового типу гібридних війн є використання подвійної або багатовимірної тактики у проведенні політики, спрямованої на досягнення стратегічної мети. На поверхневому рівні створюється квазіреальність. Цьому слугують соціальні конструкти типу «арійський світ», «російський світ», «демократичний світ», «ісламська держава» тощо. Квазіреальність створюється та, як правило, потужно підтримується засобами пропаганди й дезінформації, висловлюваннями і діями політичних лідерів та ідеологів. Водночас, на глибинному рівні відбуваються жорсткі дії, спрямовані на реалізацію справжніх цілей. Йдеться про фактичне формування потрібної реальності для смислового забезпечення влади й утримування в покорі мас населення.

Феномен паралельної реальності набуває масштабного поширення в масовій культурі у вигляді комп'ютерних ігор, численних телесеріалів, кінострічок тощо. Внаслідок популярності вони істотно впливають на спосіб мислення і думки мас населення. Водночас, перебуваючи психологічно у паралельній вигаданій реальності, людина може здійснювати злочинні дії у цілком реальній.

Варто зазначити, уявний світ завжди є більш упорядкованим і насиченим смислом, внутрішньо несуперечливим, де завжди відомо, хто є хто, тобто однозначно ідентифіковані «чужі», яких потрібно знищувати. Цей світ в силу різних причин повсякденно підтримується пропагандою.

Реальний же світ є незрозумілим, часто виглядає хаотичним у своїй складності й неоднозначності, несправедливим тощо. Тому інколи здається, що життя в ньому не має сенсу. Феномен розстрілу невинних людей є своєрідним бунтом проти реальності та прагненням ствердити уявний світ, який має смисл і значення.

У контексті сказаного заслуговує на увагу думка Х. Арендт, яка звертає увагу на те, що ефективність пропаганди у тоталітарному суспільстві демонструє одну з рис свідомості мас, які не вірять у щось видиме, у реальність власного досвіду, своїм очам і вухам. Вони вірять лише наданим через пропаганду фантазіям, уяві, яку може заповнити будь-що. Не факти переконують маси і навіть не вигадані факти, а тільки тривкість системи, частиною якої вони є. Постійне повторення важливе не тому, що у мас недостатньо розвинені властивості запам'ятовування, а тому, що це доводить їм тривалість системи в часі.

Паралельний світ побудований за власною логікою. Однак відповідно до неї формується мотивація дій, приймаються рішення, здійснюються реальні операції, оцінюються факти, провадяться агресивні дії та весь комплекс заходів гібридної війни. Справжні корені загальної філософії паралельної реальності лежать значно глибше – в історичному досвіді та менталітеті. Він, сконцентрований у певній моделі світу, яка, паразитуючи на вибірковій сукупності реальних фактів, їх спотворює та заміщує уявною картиною реальність. При цьому немає особливого значення, чи вірять самі політики в ці міфи. У будь-якому випадку певна міфологія вимагає і відповідної логіки поведінки. Якщо політичні лідери вірять у ці ідеї, вони стають небезпечними фанатиками. Якщо не вірять у ці ідеї, то стають цинічними прагматиками, мета яких – збереження влади та гроші. Однак у обох випадках логіка дій залишається тією самою.

Якщо не враховувати змін в об'єктивних історичних процесах, то розбіжності між звичними уявленнями та реальним станом речей починають зростати. Це призводить до міфологізації дійсності. Конфлікт із реальністю завершується тим, що суб'єкту або вдається пристосувати реальність до своїх уявлень, або змінюється сам суб'єкт до рівня справжньої дійсності. Як свідчить історія, спротив з боку об'єктивної реальності неодмінно веде до трансформації самого суб'єкта або його знищення.

Стан, коли уявлення про дійсність віддалені від дійсності фактично створюють паралельний до неї світ, позначають як стан шизофренії. Тому поведінка суб'єкта стає неадекватною, а колектив, соціальна або міжнародна спільнота намагаються його ізолювати, оскільки існує ризик створення проблем для оточення. Якщо уявлення формуються відірвано від об'єктивних реалій або з плином часу перестають відповідати змінам у реальному житті, виникає суперечність між уявленнями та дійсністю. Це може призвести до катастрофічних наслідків, особливо якщо суб'єкт не бажає або неспроможний змінювати свої уявлення.

Будь-яка політична система задає правила, якими визначається, що можна висловлювати, а що ні, які дії допустимі, а як ні. Тоталітаризм ставить межу між ними більш чітко, ніж у демократичних державах. В останніх межа визначається політичною культурою та традицією, а не репресивним апаратом. Тоталітарна система робить межу непроникною для фальсифікації суспільного життя.

Тому така система орієнтована на знищення реальності, як такої. Через це в структурах свідомості формується колективне несвідоме. На практиці вказана межа є вододілом між вимислом і реальністю.

Але обидві сфери є взаємно проникними, навіть коли влада жорстко контролює складні комунікативні системи та спроможна конструювати фальшиві повідомлення в зовнішніх каналах комунікації. У складних комунікаційних структурах соціуму неодмінно з'являються паралельні потоки повідомлень закритого і відкритого типів, які, власне, і відповідальні за існування двох і більше паралельних світів зі своїми системами значень та мовно-когнітивним апаратом. Ситуація таємності значної маси повідомлень потребує закритої комунікаційної мережі та складної системи забезпечення таємності. Така ситуація пов'язана із формуванням взаємно непроникних дискурсивних практик, а також – відповідних

мов. Практика послідовно впроваджених заборон створює умови формування відокремлених культур і мов.

У тоталітарному суспільстві взаємна непроникність дискурсів, наявність внутрішньої та зовнішньої мов зумовлені, з одного боку, необхідністю для влади оперувати реальною інформацією про стан речей та події у світі, а з іншого – потребою надавати інформацію у відповідному ідеологічному оформленні. Партійний функціонер вимушений оперувати обома сферами дискурсивних практик, хоча в його свідомості вони є непроникними. Їх принципово неможливо поєднати. Коли суб'єкт має справу з ідеологічно окресленим дискурсом, він надає речам відповідного значення, потрібного для пропаганди серед мас, але у практичних справах змушений оперувати реальними речами та використовувати мову, яка надає можливість схопити суть питання.

Зростання внутрішньої конфліктності владної ідеології призводить зрештою до її руйнування.

Головний стрижень владного дискурсу – несвідома полеміка із самою реальністю, яка проникає у свідомість через практику та життєвий досвід. Звідси виникає потреба постійно конструювати уявну реальність у вигляді наприклад, неперевершених економічних успіхів, політичних та культурних здобутків нації. Проте дійсність постійно репродукує факти, які свідчать про зворотнє, а влада намагається подати їх як тимчасові труднощі тощо. Оскільки змінити самі факти чи форми їхнього сприйняття тоталітарна влада неспроможна, то знищуються самі реципієнти (об'єкти комунікації).

Традиційні або замкнені суспільства невпинно руйнуються внаслідок процесів інтенсифікації взаємодії зі світом, через формування метацивілізаційних структур внаслідок глобалізації. Тому можна говорити про метареальність, яка має функції істинної, справжньої відносно окремих локальних смислових моделей із їхніми претензіями на істинність. Це означає, що можна будувати або реанімувати будь-які паралельні світи з їхнім ціннісно-інформаційним наповненням, але вони будуть фактично вторинними, тобто обмеженими певними соціальними групами або країнами. Це – сучасні виклики глобалізованого світову. Вони підтримуються ресурсами окремих держав, які, власне, й ведуть гібридні війни проти існуючого порядку у світі в цілому, нав'язуючи йому свої світоглядні уявлення шляхом формування відповідних метацивілізаційних структур, передусім культурно-цивілізаційних та інформаційно-комунікаційних.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глобалізаційні виклики сучасності: підручник /авт. кол. Л.Г. Комаха, І.В. Алексеєнко, В.Л. Гура та ін.; за заг. ред. Л.Г. Комахи. К.: ВПЦ «Київський університет», 2022. 350 с.
2. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. К.: НІСД, 2019. 560 с.
3. Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України: монографія /колектив авторів ; за заг. ред. А.М. Сиротенка. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с.
4. Яворська Г. М. Війна і мир у сучасних парадигмах безпекових досліджень // Стратегічні пріоритети. № 1 (49), 2019. С.110-116.
5. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.

АБОРТ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ТА ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Леся ГОРЕНКО, кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільної безпеки України

Нормативно-правове поле не дає поняття, коли починається людська особистість: коли людина народжується, коли їй рік, чи все ж таки з моменту зачаття. Сім'я – це основостворююча цінність, вона напряму пов'язана з народженням дітей, з демографічною кризою. Жінка, яка проходить через аборт, зіштовхується з травмою, яка урівнюється з вбивством. Все суспільство деформоване і підходить до старіння деструктивно. Отже, в основі лежить відношення кожної людини до сім'ї. Ряд досліджень, наприклад, в США показав, що громадяни цієї країни в більшості обирають традиційну сім'ю – 90 %, проте інші «форми шлюбу» не сильно відстали. При цьому, самі діти сприймаються як малозначущий фактор для щасливого повноцінного життя (23-26 %). Кар'єру обирають – 71%, а близьких друзів – 61 %. Ці висновки справедливі не тільки у відношенні США, це стосується всього світу. Тому, в деяких Конституціях (Франція) закріплено право жінок на аборт [1].

Щодо України, за останні десять років кількість абортів скоротилася втричі: якщо в 2013 році їх було майже 138 тисяч, то в 2022 році – 45 тисяч. Найчастіше аборти роблять жінки від 20 до 34 років [2].

У 2013 році було зафіксовано 137 тисяч 976 абортів, понад 100 тисяч з них припадало на жінок віком 20-34 років. Жінки старше 35 років зробили 28 тисяч 932 аборти, дівчата віком до 14 років 54 аборти, у віці 15-17 років - майже 1,6 тисяч [2].

Скорочення кількості абортів було також у 2015 і 2016 роках – до 101 863 (-7 %) та 96 242 (-6 %) відповідно. Однак у 2016 році було зафіксовано зростання кількості абортів серед дівчат до 14 років – 56 випадків порівняно з 44 роком раніше (+27 %). 2017, 2018, 2019 роки знизили кількість абортів на 8 % кожного року. Роки пандемії коронавірусу та повномаштабної війни значно знизили показники абортів на 10 і 19 % відповідно [2].

Смертність після абортів на низькому рівні. Рекорд був у 2013 році – 5 випадків. У 2023 році в Україні народилося 187 тисяч дітей. Станом на листопад 2021 року в ООН заявляли, що населення України скорочується одним з найшвидших темпів у світі [2].

В Україні аборти офіційно легалізовані, передбачені чинним законодавством, зокрема, таким документом, як Основи законодавства України про охорону здоров'я, в статті 50 якого говориться, що аборт в Україні дозволений (за бажанням жінки) до 12 тижнів і (згідно з медичними чи соціальними показниками) від 12 до 22 тижнів вагітності. [3]. На відміну від кримінального законодавства більшості зарубіжних країн проблеми щодо захисту життя ще ненародженої дитини в кримінальному законодавстві України належним чином не вирішені. Чинним кримінальним кодексом передбачено лише одну статтю стосовно незаконного проведення абортів, в якій вище зазначені проблеми не розглядаються. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за два види абортів: проведення абортів особою, яка не має вищої медичної освіти (ч.1 ст.134 КК України). Суб'єктами цього злочину визнаються особи, які не мають вищої медичної освіти (медсестри, акушерки, фельдшери та інші особи, що мають середню медичну освіту), незалежно від того, де вони провели аборт, а також

особи, які взагалі не мають ніякої медичної освіти та кваліфікований аборт (ч.2 ст.134 КК України). Незаконний аборт визнається кваліфікованим, якщо його проведення спричинило тривалій розлад здоров'я, безплідність чи внаслідок якого сталася смерті потерпілої. Ставлення суспільства і держави до абортів змінювалось в різні періоди історичного розвитку в залежності від політичних економічних і соціальних умов життя. Існує одне головне питання: чи дозволяти проведення абортів, або його заборонити. У цьому мабуть і полягає морально-етична та філософська проблема. Юристи, медики, представники громадських об'єднань по різному намагаються її вирішити. Існує безліч точок зору з цього приводу, а, як на наш погляд, ця проблема, на жаль, остаточно вирішена не буде. Прихильники заборони абортів по різному обґрунтовують своє ствердження. Навіть, наводять підстави для заборони абортів в Україні на законодавчому рівні. Так, в Українському католицькому університеті відбулася прес-конференція, на якій представлено звернення до Президента України від учасників Всеукраїнської конференції «Аборт: заперечення права на життя». Саме в даному відкритому зверненні учасники зазначають підстави для заборони абортів в Україні на законодавчому рівні, розглядаючи їх з різних точок зору [4]. Складність даної проблеми обумовлена залученням в дискусію різних конфесій Християнської Церкви. Такою увагою до абортів традиційно відрізняється Римська Католицька Церква. Антиабортний рух активно веде і Українська Православна Церква. Зусиллями Римської Католицької Церкви аборти в Польщі вже заборонені (вірніше, легально припустимі лише в деяких критичних ситуаціях – наприклад, у разі вагітності, що настала після зґвалтування). На ділі цей крок виявився надзвичайно ефективним, але тільки для стимулювання польської національної індустрії підпільних абортів і «абортного туризму» в сусідні країни з більш ліберальним законодавством щодо абортів. На сьогоднішній день «абортний туризм» з Польщі став реальним соціальним явищем в прикордонних з Польщею областях України та Білорусії. Очевидним соціально-економічним «мінусом» подібного явища видається те, що медицина рідної держави при цьому втрачає належні їй гроші в «кишенях» сусідніх країн. Для прикладу, коли Україна за кількістю абортів посідала у світі 3 місце, то Польща – 94. Тут відчутний вплив саме церкви, яка категорично висловлюється проти абортів, створює чимало інституцій для збереження життя дитини і материнства, планування родини. 22 вересня 2010 р. у м. Київ в рамках IV Національного конгресу з біоетики за сприяння Національної академії наук України, Міністерства охорони здоров'я України та Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій відбувся Симпозіум «Морально-етичні аспекти штучного переривання вагітності», в якому взяли участь науковці, медики, представники влади та державних інституцій, релігійних та громадських організацій. За результатами Симпозіуму, учасники засвідчили єдність позиції про цінність людського життя з моменту зачаття. Найбільш вагомими аргументами були наступні:

1. Лише за даними офіційної статистики в Україні у 2009 році було зроблено більш ніж 180 тисяч абортів, а за усі роки незалежності – біля 8 млн. абортів (згідно неофіційних даних – біля 30 млн.). З огляду на це Україна має невинувато високий рівень застосування практики штучного переривання вагітності, що є окремою проблемою в умовах демографічної кризи в Україні.

2. Згідно з прогнозом демографічного розвитку України на період до 2050 року, розробленого фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень НАН, очікується, що до цієї дати населення України може скоротитися з 45,8 млн. до 36 млн. осіб.

3. Штучне переривання вагітності – це один із найбільш значних чинників розладу здоров'я жінки: безпліддя, не виношування вагітності, запальні хвороби статевих органів, порушення менструального циклу, а також серйозних порушень психічного здоров'я. Штучне переривання вагітності і пов'язані з ним ускладнення призводять майже до кожної десятої втрати у показнику смертності, пов'язаної з вагітністю та пологами.

4. Сучасні досягнення науковців та лікарів свідчать про те, що з моменту зачаття створюється організм людини з власним абсолютно індивідуальним генетичним кодом, набором хромосом, транскрипцією ДНК та синтезом білків. [5] Слід зазначити, що учасники вищезазначеного Симпозіуму відзначили саме цінність людського життя з моменту зачаття, однак не виключають можливості проведення абортів, скоріше учасники акцентують увагу на збереженні вагітності та заохочення жінок до материнства. Подібне зараз відбувається і в Україні. Законодавча політика держави у формі правових норм, що регламентують переривання вагітності, визначається, як правило, економічними, соціально-демографічними умовами, а також релігійними і етичними установками. Так, рання християнська і ісламська культури засуджували штучне переривання вагітності тоді, коли появлялися перші рухи плода, але не заперечували її в ранні строки.

У ХХ ст. виникло питання про прийняття ліберальніших законодавчих норм щодо штучного переривання вагітності, тому що високий рівень материнської смертності від нелегальних абортів і народження небажаних дітей стали соціальною проблемою в суспільстві [6]. Прихильники тієї позиції, що жінка має право на вільний вибір виношувати плід або ні, аргументують її документами та публікаціями Міжнародної федерації планування сім'ї. Так, Р. Абдуєва відзначає, що питання про проведення абортів – це частина питання щодо репродуктивного здоров'я, репродуктивного вибору та репродуктивних правах людини. Репродуктивне здоров'я відображає дуже важливий аспект здоров'я взагалі та передбачає: а) здатність провадити потомство; б) вільне прийняття рішення у цій сфері; в) безпечне статеве життя. Репродуктивний вибір – це прояв моральної автономії особистості у питаннях сексуальності та дітонародження. Репродуктивні права покликані створити соціальні передумови для забезпечення репродуктивного здоров'я [7].

На сьогодні у світі немає єдиного підходу до штучного переривання вагітності. Легальність цієї медичної процедури, підстави та умови її проведення належать до компетенції кожної окремої держави.

Це питання у світовій практиці вирішується у законодавстві різних країн світу наступним чином. Країни світу можна умовно поділити на чотири групи, в залежності від законодавчого регулювання права жінки на аборт:

1. Країни, в яких існує повна заборона абортів. Аборти повністю заборонені, як правило, крім випадків порятунку життя жінки, в Андоррі, Анголі, Бангладеш, Ватикані, Венесуелі, Гватемалі, Гондурасі, Домініканській Республіці, Єгипті, Індонезії, Іраку, Лівії, на Мальті, в Мавританії, Непалі, Нікарагуа, Омані, Парагваї, Папуа Новій Гвінеї, Сальвадорі, Сан-Марино, Сирії, Чилі, на Філіппінах.

В більшості з цих країн аборт розглядається як злочин проти життя.

2. Країни, в яких аборт дозволено у виняткових випадках: Алжир, Аргентина, Болівія, Бразилія, Гана, Кенія, Коста-Рика, Марокко, Монако, Ліхтенштейн, Нігерія, ОАЕ, Пакистан, Перу, Польща, Уругвай.

В цій групі країн аборти дозволені, як правило, лише у разі настання вагітності в результаті зґвалтування або в разі загрози життю і здоров'ю жінки і тільки за медичними показаннями.

3. Країни, в яких аборт дозволено, окрім медичних показань, ще й за соціально-економічними показниками. До цієї групи країн належать Ізраїль, Індія, Люксембург, Фінляндія, Японія.

У цих країнах аборти дозволені також у випадках згвалтування.

4. Країни, в яких дозволено аборт за бажанням жінки: країни СНД та Балтії, Австралія, Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, В'єтнам, Греція, Данія, Італія, Іспанія, Ірландія, Камбоджа, Канада, КНР, Куба, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, ПАР, Румунія, Сінгапур, Словаччина, Туніс, Туреччина, Угорщина, Франція, Чехія, Швеція.

У найбільш ліберальній групі країн законодавець виходить з визнання права жінки самостійно вирішувати питання про вагітність та народження дитини. Законодавство цих країн встановлює строк вагітності, до настання якого жінка може скористатися своїм правом на аборт (у більшості країн, в тому числі і в Україні, такий строк встановлено на рівні 12 тижнів).

Кримінальне законодавство в цих країнах спрямоване на охорону здоров'я жінки, тобто караються некваліфіковані аборти та аборти, здійснені після дозволеного строку вагітності.

В країнах, в яких аборти заборонені, існує явище "абортивного туризму" в інші країни, де переривання вагітності можна зробити без перешкод.

Одним із найбільш негативних явищ, до якого призводить заборона абортів, є так звані "кримінальні аборти" або "абортивне підпілля".

В умовах відсутності легальної можливості зробити аборт жінки змушені шукати інших шляхів для вирішення питання, в результаті чого аборти проводяться особами, які не мають на це права, не мають медичної освіти та необхідних навичок, що призводить до смерті жінок, інфекцій та неможливості мати дітей у майбутньому.

Дослідження показують, що кримінальні аборти є причиною смерті 70 тисяч жінок у всьому світі щороку [7].

Українське законодавство є досить сприятливим для жінок, які бажають зробити аборт. Штучне переривання вагітності може здійснюватися за бажанням жінки і може бути проведене при терміні вагітності до дванадцяти тижнів, а у передбачених законом випадках до двадцяти двох тижнів. Хоча періодично до Верховної Ради України вносяться законопроекти про заборону абортів, вони не отримують підтримки парламенту.

Наприклад, у 2017 році до Верховної Ради України був внесений законопроект №6239 від 27.03.2017р., який пропонує заборонити штучне переривання вагітності, окрім випадків, встановлених чинним законодавством України. Згідно з цим проектом закону аборти мають бути дозволені лише у трьох випадках: по-перше, якщо є медичні показання щодо патології плоду, несумісної з життям дитини після народження; по-друге, якщо вагітність несе пряму загрозу життю вагітної жінки й, по-третє, якщо вагітність відбулася внаслідок згвалтування. Особливо зазначається, що згадані обставини повинна обов'язково засвідчити спеціальна комісія відповідних експертів.

Варто зазначити, що законопроекти подібного змісту вже вносились на розгляд ВРУ, а саме: законопроект №10170 від 12.03.2012 р. та законопроект №2646-1 від 05.04.2013 р. Зокрема законопроект 10170 пропонує заборонити аборти з метою захисту інтересів зачатої, але ще не народженої дитини. Згідно з позиції авторів цього проекту закону ненароджена дитина має право на життя з моменту її зачаття та не може бути його позбавлена. Нажаль конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не регламентує питання моменту виникнення права на

життя, так само як і моменту початку правової охорони життя, тим самим наділяючи кожну державу автономією у вирішенні даного питання. Проте світова практика та практика ЄСПЛ йде таким чином, що початком життя Суд вважає саме момент фізичного народження людини, а не її зачаття. Таким чином, переривання вагітності шляхом абортів не є порушенням права на життя [3].

Щодо змін до КК України про кримінальну відповідальність за аборт, то положення, запропоноване законопроектом 10170, викладене таким чином, що практично зробило кримінально караним будь-яке переривання вагітності. Мова йде про те, що одна форма об'єктивної сторони «проведення штучного переривання вагітності» охоплює собою іншу форму «проведення штучного переривання вагітності у випадках, коли це дозволяється законодавством, але особою, яка не має спеціальної медичної освіти». Тобто, законопроект дозволяє проведення абортів «у випадках, визначених законодавством», а пропонувані зміни до КК України унеможливають їх проведення.

Згадані вище законопроекти були відхилені або зняті з розгляду в силу відсутності підтримки таких ініціатив як в парламенті, так і серед суспільства в цілому [3].

Наступний законопроект, який був внесений до ВРУ, стосується права лікаря на відмову від абортів через міркування совісті (законопроект №6747 від 17.07.2017р.). Даним законопроектом пропонувалось внести доповнення до Цивільного кодексу України та Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Зокрема, передбачалося закріпити право медичного працівника на відмову від призначення чи участі в проведенні операції штучного переривання вагітності через світоглядні чи релігійні переконання. Авторами законопроекту пропонувались наступні умови, які мають настати, аби лікар міг скористатися таким правом: лікар зобов'язаний повідомити про свою відмову жінці в якомога коротший строк, надати всю необхідну інформацію про операцію та її наслідки, а також про медичного працівника чи заклад охорони здоров'я, де вона може отримати відповідні медичні послуги. Законопроект було повернуто на доопрацювання через низку зауважень. І на сьогодні відмова лікаря від здійснення штучного переривання вагітності з міркувань совісті, у тому числі світоглядних та релігійних переконань, не передбачена у законодавстві.

Аналізуючи аборт з морально-етичної та філософської точки зору, слід зазначити, що це багатогранна і складна проблематика морально-психологічного вибору конкретної людини. В першу чергу, *аборт – це порушення права на життя*. Оскільки життя людини починається з моменту зачаття, а не народження, і тому варто захищати права ембріона на рівні з іншими людьми, включаючи природне право на життя.

Противники абортів часто використовують термін «ненароджена дитина» і вважають, що вона не повинна страждати через проблеми матері і обставин зачаття. Зародок є людиною і потенційною особистістю, тому замах на його життя слід кваліфікувати як вбивство. Вина за вбивство ускладнена тим, що істота знаходиться в безпорадному стані і повністю залежить від матері, яка повинна відповідати за його безпеку. Тому аборт не припустимий на будь-яких стадіях вагітності і неприйнятний навіть при загрозі життю матері, при вагітності в результаті зґвалтування і навіть в разі інцесту. Доабортна діяльність та консультування можуть значно вплинути на рішення жінки зберегти вагітність. Різного роду інформаційна робота, відкриття будиночків для матерів – центрів комплексної допомоги вагітним жінкам, які потрапили в скрутну життєву ситуацію. Освіта, культура та інформаційний простір повинні працювати в цьому напрямку разом. Саме

аксиологічний ціннісний фактор має колосальну роль. Вибір має бути один – тільки міцна сім'я є одною з традиційних цінностей нашої Вітчизни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Черевко К. О. Аборт як морально-етична та філософська проблема в контексті статті 134 Кримінального кодексу України / К. О. Черевко. // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – №8. – С. 56–62.
2. Нарок Т. Аборти в Україні: що гарантує держава? [Електронний ресурс] / Тетяна Нарок // Асоціація жінок-юристок України "ЮрФем". – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://jurfem.com.ua/about-us-3/>.
3. Фредина О. «Аборт для української жінки - це звичне явище.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/932621.html>
4. Всеукраїнська конференція «Аборт. Заперечення права на життя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucu.edu.ua/research/conferences-andeminars/2005/abortionconference-5/>
5. Гоголь Ю. В. Правове регулювання штучного переривання вагітності: проблемні питання / Ю. В. Гоголь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ – 2008. – № 3. – С. 1–9.
6. Кравцова Т. Вбивство чи можливість вибору: як міжнародне право регулює питання абортів [Електронний ресурс] / Т. Кравцова, М. Корнієнко // Європейська правда. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/17/7116617/>.
7. Нарок Т. Морально-етичні аспекти проведення абортів [Електронний ресурс] / Тетяна Нарок // Асоціація жінок-юристок України "ЮрФем". – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://jurfem.com.ua/moralno-etychni-aspekty-abortu/>.

ЖИТТЯ, НАУКОВА ТА КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕДОРА ЕРНСТА

*Анна КАРПАНЬ, аспірант
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

У наш час яскраво простежується інтерес до історії нашої країни, краєзнавства, наукових досягнень краєзнавців. Особливу увагу заслуговують діячі науки та культури, які зазнали репресій 1930-х років. Ім'я Федора Людвіговича Ернста помітно вирізняється серед істориків, краєзнавців України першої половини ХХ століття. Він був вдумливим дослідником, самовідданим охоронцем пам'яток історії та культури, вченим, який залишив помітний слід у багатьох галузях української науки. Широко відомими є його мистецтвознавчі дослідження та пам'яткоохоронна діяльність.

Життя та наукову діяльність Ф. Ернста досліджували О. Нестуля [1], О. Нестуля із С. Везомською [2], С. Білоконь [3-6], О. Бонь [8], О. Походяща [9]. Дані автори звертали увагу на його роботу в галузі музейної справи, мистецтвознавства та пам'яткоохоронної діяльності.

Теодор-Ріхард Ернст, більш відомий під іменем Федора –український мистецтвознавець, музейний працівник і пам'яткоохоронець. Він народився 28 жовтня 1891 року (9 листопада за новим стилем) в Києві в сім'ї німецьких

емігрантів. Його дід по батьковій лінії залишив Саксонію, спустошену наполеонівськими війнами у 1814 році та оселився в Україні. Він опанував прибуткову професію сукнороба й працював на текстильних фабриках і мануфактурах у Волинській, Полтавській та Київській губерніях. Вже в середині 1830-х років XIX ст. він оселився в Києві, де в 1837 р. народився батько майбутнього вченого Людвиг Карлович Ернст. Батько майбутнього вченого виріс у бідності, тому з раннього дитинства був змушений працювати розсильним. Однак, завдяки своїй наполегливості та працьовитості, він здобув освіту та став прикажчиком, а згодом службовцем страхового товариства, яке називалося «Наdejда». У шлюбі з дочкою професора Київського університету Христіною Неєзе у нього народилося шестеро дітей: у 1877 р. народилася дочка Євгенія, у 1880 р. – Олена, у 1885 р. – син Георгій, 1887 р. – дочка Віра, 1889 р. – син Микола і в 1891 р. – майбутній вчений, який був наймолодшою дитиною у родині Ернстів. Не будучи обділеним увагою та турботою, він уже в дитинстві зрозумів і увібрив в себе чи не найголовнішу рису своїх батьків - працелюбність, що проявиться згодом в його роботі на ниві мистецтвознавства, охорони пам'яток [2].

Турбуючись за майбутнє своїх дітей, батько Ф. Ернста заснував власну справу, вклавши частину своїх заощаджень і позичивши гроші, він купив три гектари землі в Глухові, де відкрив невеликий шпагатний завод, на якому працювало 25 робітників. У 1898 р. він почав працювати і приносити прибуток, але влітку 1900 року прибутку стало замало, щоб сплатити борги. Після смерті Людвіга Карловича, фабрику негайно закрили, а все майно віддали фабриканту Баксанту, власнику Кринецької фабрики, щоб розрахуватися з боргами. Вдова покійного, Христина Миколаївна, залишилася в Глухові з дітьми і не мала ніяких засобів до існування. Однак родичі в Києві не залишили її та надавали фінансову допомогу. Завдяки їхній фінансовій підтримці всі діти змогли отримати гарну освіту. Федір, наймолодша дитина, розпочав навчання у Глухівській чоловічій гімназії у 1901 році. Як він пізніше згадував, під час навчання в гімназії він з цікавістю стежив за подіями революції 1905-1907 рр., брав участь у різних демонстраціях і мітингах, читав праці К. Маркса та загальні коментарі до творів К. Лібкнехта, К. Ласалю і А. Бебеля. У цей період його будинок тричі обшукувала жандармерія, що ще більше розпалювало ненависть молодого гімназиста до деспотизму і реакції. Як наслідок, його симпатії та інтерес до лівих партій зросли. Однак він так і не вступив до жодної партії і вже в гімназії обрав науку, а не політику, як мету свого життя. Приблизно в цей час Ф. Ернст почав все більше цікавитися історією. На нього вплинув брат Микола, який після закінчення гімназії вивчав історію в Берлінському університеті. У 1909 році Ф. Ернст закінчив Глухівську гімназію зі срібною медаллю і разом з братом Миколою поїхав до Берліна. Його дядько, відомий київський офтальмолог доктор Неєзе, фінансував його навчання. Ф. Ернст вступив на філософський факультет Берлінського університету, де з особливим інтересом та ентузіазмом вивчав історію, археологію та історію культури, проводячи весь вільний час у берлінських музеях та бібліотеках, подорожуючи Німеччиною та Австрією, знайомлячись з музеями, пам'ятками історії та культури. Без сумніву, навчання в Берлінському університеті значно розширило кругозір Федора Людвіговича та поглибило його інтерес до вивчення минулого [2].

У 1910 р. Ф. Ернст забрав документи з Берлінського університету та вступив до Київського університету Святого Володимира на історико-філологічний факультет. Це було пов'язано з тим, як з'ясувалося, що при закордонній освіті та німецькому підданстві він не зможе викладати у закладах

освіти на Батьківщині, а Ф. Ернст прагнув до цього. Ф. Ернст розпочав навчання історичному відділенні у Київському університеті, але вже через кілька місяців перейшов на кафедру історії мистецтва, яку очолював відомий мистецтвознавець Г. Павлуцький, який був одним з провідних фахівців, зумів зацікавити талановитих студентів своїм нестандартним підходом до історії мистецтва, а також звертав увагу на проблеми українського мистецтва. Ф. Ернста вразило в навчанні студентів Г. Павлуцьким те, що він надавав студентам можливість проводити самостійні дослідження. З 1911 р. Ф. Ернст почав працювати над мистецтвознавчими темами, запропонованими його вчителем. У пошуках матеріалу молодий дослідник був направлений до Київського музею старовини і мистецтва, де директор М. Біляшівський та завідувач етнографічного відділу Д. Щербаківський звернули увагу на допитливого, талановитого і працьовитого юнака. У той час він готував конкурсну роботу на тему «Київська архітектура XVII-XVIII віків». Окрім широкого кола публікацій, проаналізованих Ф. Ернстом, він також досліджував матеріали музейного відділу «Старий Київ». Це дослідження було відзначено золотою медаллю Ради університету, і М. Біляшівський запропонував Ф. Ернсту опублікувати його в «Известиях Отдела старого Киева при Киевском городском музее», журналі відділу Старого Києва Київського міського музею. Ф. Ернст погодився і замовив 56 ілюстрацій до роботи у Санкт-Петербурзі, але початок Першої світової війни у 1914 р. перервав роботу над виданням та інші творчі проекти Ф. Ернста [2].

Першу світову війну Ф. Ернст зустрів, будучи підданим Німеччини та вже в серпні його згідно розпорядження поліції, було відправлено спочатку до Оренбурга, а згодом в Челябінський повіт Оренбурзької губернії. Жив в 1914-1915 рр. в селі Куртамиш, потім у 1915 німецькій колонії на хуторі Баскурівка, у селі Заманільн у 1916 р. і, зрештою, знову в селі Куртамиш протягом 1916-1917 рр. Він мав вже в жовтні 1914 р. повернутися до Києва, щоб отримати право на російське підданство, але це рішення було приховано від нього більше двох років чиновниками, тому Ф. Ернст був змушений терпіти ніяк не заслужені знущання та приниження від поліцейських органів, фінансову скруту. Він жив з приватних уроків, але їх було мало. Лютнева революція 1917 р. і повалення самодержавства принесли Ф. Ернсту не тільки радість, але й надію на повернення до Києва. Незабаром після цього в село Куртамиш надійшла телеграма від секретаря Тимчасового уряду Києва О. Дорошкевича, який зустрічався з Ернстом у Київському музеї старожитностей, з вказівкою місцевій владі зобов'язати Ф. Ернста присягнути на вірність новому російському урядові. 4 квітня 1917 р. Ф. Ернст отримав громадянство, а 5 квітня виїхав до Києва. 12 квітня, як тільки він прибув до Києва, він одразу ж пішов до університету. Це було пов'язано з тим, що йому потрібно було вирішити питання випускних та державних іспитів. В результаті йому дозволили скласти іспити в 1918 р. Ф. Ернст став акредитованим фахівцем Київського університету та був залишений стипендіатом на кафедрі історії мистецтв для підготовки до подальшого викладання [2].

Ф. Ернст вже працював у Генеральному секретарстві освіти, а з 1 грудня 1917 р. він працював помічником діловода у відділі пластичних мистецтв, очоленого Г. Павлуцьким. У цьому ж відділі він працював і в січні-лютому 1918 р., коли в Києві утвердилася Радянська влада та продовжив роботу в перші тижні після повернення Центральної Ради. Функції відділу полягали в розробці та здійсненні художньої оцінки нових поштових марок і грошових знаків, проведенні конкурсів на різноманітні художні проекти, але, в цілому, широко розгорнути

діяльність не зміг, тому в дослідника час залишався й для виконання окремих доручень по відділу охорони пам'яток, очоленого М. Біляшівським [2].

У червні 1917 року М. Біляшівський, як комісар Тимчасового уряду з питань охорони пам'яток мистецтва і старовини, вперше звернувся до Ф. Ернста за допомогою. На прохання М. Біляшівського Ф. Ернст виїхав до Ніжина для огляду пам'яток XVII-XVIII ст., які планувалося придбати для Київського музею. М. Біляшівський залишився задоволений звітом Ф. Ернста. У лютому 1918 р. він був призначений М. Біляшівським консультантом Київського музею. У січні 1918 р. М. Біляшівський запросив Ф. Ернста на засідання комісії для пояснення пошкоджень пам'яток Києва, спричинених бойовими діями, і Ф. Ернст погодився. У складі комітету він разом з іншими членами у лютому-березні 1918 р. обстежив найважливіші архітектурні пам'ятки міста; у відповідному акті, складеному ним як секретарем, були викладені невідкладні заходи з реставрації та ремонту. М. Біляшівський високо оцінив його роботу в комітеті, Ф. Ернст, розуміючи, що без збереження цінних історичних та мистецьких скарбів неможливо правильно розпізнати їх з точки зору мистецтвознавства і перетворити на надбання, за допомогою яких можна формувати духовність та естетичний смак народу, запропонував йому працювати експертом у відділі охорони пам'яток, і Ф. Ернст погодився. Він розглядав це завдання як загальнонаціональну проблему і не пов'язував її вирішення зі встановленням політичної влади. Ф. Ернст працював у галузі пам'яткоохоронної справи за часів Центральної Ради, приходу до влади більшовиків та Української Держави П. Скоропадського. Він не давав загальної оцінки їх політичній діяльності, але завжди намагався бути об'єктивним у питаннях, пов'язаних з охороною пам'яток [2].

Зрозуміло, що в складних умовах громадянської війни деякі пам'ятки історії та культури були втрачені, зазнали пошкоджень, тому з метою мінімізації втрат Ф. Ернст з одностумцями докладав для цього максимум зусиль. 1 квітня 1919 р. його було зараховано на посаду інструктора Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМИСу). Вчений зміг так організувати роботу, що вже станом на червень 1919 р. вдалося заповнити близько ста анкет на пам'ятки містобудівництва, зробити замальовки деяких із них, були обстежені та замальовані близько 300 архітектурних пам'яток на кладовищах Києва. Наприкінці 1919 р. після відновлення Радянської влади, пам'яткоохоронні структури довелося створювати знову. ВУКОПМИС розпочав свою діяльність у грудні 1919 р., а на початку 1920 р. пам'яткоохоронні функції його перейшли до музейно-виставкової секції Київського губвідділу народної освіти. Ф. Ернст працював у двох установах. Він займався реєстрацією пам'яток, перевезенням їх до музеїв, вживав необхідних заходів щодо їх охорони [2].

У 1920-х рр. Ф. Ернст працював на кафедрі історії українського мистецтва Всеукраїнської академії наук. Кафедра була заснована 1922 р. на базі мистецької секції Українського наукового товариства, що увійшла до складу Академії 1921 р., і очолювалася О. Новицьким. Ф. Ернст працював науковим співробітником від її заснування і був дійсним членом з 1926 по 1930 рр. Як художній редактор він брав активну участь у редагуванні О. Новицького мистецької спадщини Тараса Шевченка. У вересні 1927 р. Укрнаука надіслала вченому клопотання з коротким викладом його роботи з часу заснування академічної кафедри мистецтвознавства для публікації в бюлетені «Наука в Україні». Клопотання також містило пропозицію про надання матеріалів. Стаття, опублікована в газеті «Пролетарська правда», підбила підсумки роботи українських мистецтвознавців і пам'яткоохоронців за десятиліття після Жовтневої революції, наголосивши на

матеріальних труднощах і необхідності охорони пам'яток. За активної участі Ф. Ернста відбулося публічне засідання мистецтвознавчої науково-дослідної кафедри ВУАК і НКО, де були зачитані звіти про роботу в галузях мистецтвознавства, археології та пам'яткоохоронної справи [8]. Федір Людвигович також збирав інформацію про музеї в Україні. Наприклад, він просив Черкаський обласний музей надати інформацію чи є в музеї портрети художника Гольпейна, який між 1840 і 1850 рр. відвідав кілька маєтків на Черкащині і намалював там портрети. Ф. Ернст просив, якщо в музеї є такі картини, надіслати їх опис з текстом підпису, датою, розміром, матеріалом, особою, яка намалювала портрет, і місцем походження портрета. У відповідь на цей запит директор музею Д. Бочков повідомив, що в наявності є портрет Онисії Ланге роботи Г. Гольпейна, написаний у 1845 р. [2].

У зв'язку з ідеологічною реорганізацією ВУАН наприкінці 1928 -1931 рр. тематика досліджень і спрямованість науковців суттєво змінилася. Навіть в умовах ідеологічної істерії вчені продовжували свої наукові дослідження, як могли: У 1932 році, крім О. Новицького, в кабінеті працювало ще двоє дослідників, професор Ф. Ернст відповідав за галузь мистецтва. Незважаючи на відсутність необхідного фінансування, дослідники ініціювали великі проекти, в тому числі підготовку довідника з українського мистецтва. Одним з таких великих проектів стала «Енциклопедія української архітектури», для якої було зібрано матеріали та розпочато написання окремих статей, а Ф. Ернст готував «Словник діячів мистецтва на Україні, від часів раннього феодалізму до сучасності», на цю роботу планувалося витратити вісім-десять років. Тоді він ще не знав, що доля змусить його присвятити науковій роботі значно менше часу. Того ж 1932 р. професор Ернст розпочав підготовку «Дослідження про будівництво соціалістичного Києва». Те, що учені ще не розуміли, які випробування їх чекають, як каральна машина режиму може розправитись з українською інтелігенцією, свідчить цитата з документу: «Дослідження будівництва соціалістичного Києва повинне виявити досягнення й хиби в царині цього будівництва й сприяти підвищенню рівня художньої культури цього будівництва». Але цій роботі, як і іншим працям Федора Ернста, так і не судилось побачити світ [2].

У 1930-х рр. політика «українізація» була згорнута, а співробітники Народного комісаріату освіти, як і всієї країни, піддалися чистці. Ця чистка призвела до руйнівного знищення культурного життя України. Найбільші музеї були оголошені осередками націоналізму. Найбільш прогресивна частина української інтелігенції була заарештована. Не важко здогадатися, що саме Ф. Ернста звинуватили у «шкідливому» ставленні до релігійних пам'яток. 23 жовтня 1933 р. Ф. Ернста заарештували. Після трьох років ув'язнення на Біломорканалі його заслали до Алма-Ати. Після цього йому не дозволили повернутися до Києва. У 1936-1937 рр. він був директором музею Біломорсько-Балтійського каналу, у 1937-1938 роках допоміг заснувати Казахську національну картинну галерею і став заступником директора, а з липня 1938 р. працював у Башкирській картинній галереї. Однак, коли його дружину Тамару Львівну заарештували, Ф. Ернст був змушений повернутися до Уфи і незабаром був заарештований знову (як «німецький шпигун») і страчений 28 жовтня 1942 р. Пізніше ця дата була сфальсифікована і вказана як серпень 1949 року [9].

Таким чином, внесок Ф. Ернста в розвиток музейної справи, мистецтвознавства, пам'яткоохоронної діяльності є важливим. Будучи вихідцем із родини етнічних німців, Ф. Ернст ще з юнацьких років навчання в гімназії почав захоплюватися історією. Після закінчення гімназії він вступає до Берлінського

університету вивчати історичні науки, але переводиться до Києва до Університету Святого Володимира, оскільки це давало йому можливість проводити викладацьку діяльність. Ф. Ернст закінчив навчання вже після закінчення Першої світової війни та розпочав свою роботу на ниві охорони пам'яток, якою займався впродовж життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нестуля О. Україна стала його долею. Репресоване краєзнавство (20-30-і роки), 1991. С. 101-113.
2. Нестуля О. Верезомська С. Федір Людвігович Ернст і його щоденник «Художній відділ». Режим доступу: <http://lostart.org.ua/ua/research/569.html>. (дата звернення 24.03.2024).
3. Білокінь С. Федір Ернст: невідома автобіографія початку 1930-х рр. Історія України: маловідомі імена, події, факти. 2008. Вип. 35. С. 173-196.
4. Білокінь С. Ернст Федір Львович. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18002>. (дата звернення 23.03.2024).
5. Білокінь С. В обороні української спадщини: історик мистецтва Федір Ернст. Київ, 2006. 355 с.
6. Білокінь С. Щоденник Федора Ернста про діяльність Госторгу та пограбування українських музеїв. Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики, 2002. С. 35–53.
7. Бонь О. Федір Ернст та його діяльність у мистецтвознавчих наукових осередках у 1920–1930 роках. Краєзнавство. 2012. Вип. 3. С. 161-169.
8. Походяща О. Музейний подвиг українського вченого Федора Ернста. Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць, 2019. С. 218-227.
9. Писаренко Н. Федір Людвігович Ернст. Служіння історії. Режим доступу: http://mdch.kiev.ua/sites/default/files/public/pdf/10.06.2014_.pdf. (дата звернення 23.03.2024)

ПРИЧИНИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*Світлана КОСЯК, кандидат історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Російсько-українська війна, розв'язана Росією 2014 р. проти України, еволюціонувала від гібридних форм агресії до повномасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 р. Ця війна триває десятиліття і характеризується численними екзистенційними викликами й загрозами. Проте незмінною залишається закладена в російській імперській самосвідомості модель світоустрою, спрямована на нищення суверенної Української держави та повернення її до сфери впливу Росії, заперечення усіх історичних, соціокультурних, духовних особливостей українського народу. Це війна не тільки за державний суверенітет України, а й за саме існування української нації.

Породжені війною виклики спонукають до осмислення причин і передумов цього цивілізаційного протистояння, мотивації та дій сторін, характеру подій, форм і видів опору, масштабів та впливу на міжнародну безпеку, тощо. Ґрунтовну

характеристику всіх вище зазначених складових дано у праці А. Киридон, С. Трояна [1]. У даному дослідженні ми зупинимося лише на основних причинах російсько-української війни.

Цивілізаційна – війна російської євразійської цивілізації проти української європейської. Російська сторона прагнула не бачити українських відмінностей цивілізаційного характеру, завжди наголошувала на спільності походження і розвитку трьох східнослов'янських народів – українського, білоруського, російського. Саму можливість вибору Україною західноєвропейської цивілізаційної орієнтації офіційна Москва розглядала як загрозу своїм традиційним геополітичним позиціям у Східній Європі. Росія розцінює європейський і євроатлантичний вектори розвитку України як такі, що несуть загрозу Російській Федерації, як значимому регіональному і глобальному актору, ідеологічній опорі сучасного російського суспільства і російській державності. Небажання України вписуватися в російську цивілізаційну парадигму розвитку, орієнтація на загальноєвропейські та євроатлантичні демократичні цінності стали визначальним мотивом сучасного «хрестового походу» Росії проти України. Це знайшло вираження в політико-дипломатичному тиску Росії, її економічних і інформаційних війнах проти України, а потім переросло в гібридну (з 26 лютого 2014 р.) і повномасштабну (з 24 лютого 2022 р.) війну.

Імперська – боротьба за євразійське і світове домінування Росії. Імперська ідея в історичному вимірі завжди була і залишається пропагандистським конструктом і обґрунтуванням експансіоністської російської політики. Головний сенс російсько-української війни пов'язаний зі спробою сучасної Росії відновити стару, практично колоніальну залежність України й українців. Рішення Кремля розгорнути масштабні збройні дії проти України ґрунтувалося на уявленнях про слабкість її державних інститутів, збройних сил і про прихильність «російськомовного населення», що відповідало панівній у суспільстві та владній верхівці РФ моделі світу. На їхнє переконання, «Україна як країна і як держава насправді не існує, а є лише штучним утворенням, вигаданим антиросійськими силами», а руйнування СРСР проголошено ними «геополітичною катастрофою», наслідки якої мають бути ліквідовані через його реінкарнацію у вигляді оновленої Росії. Таким чином, вторгнення на українські землі мало б бути визнане звільненням справжніх «руських» або як справедлива каральна операція проти українського фашизму. Для маскуванню панівного російського постулату, в інформаційний простір вкладаються фейкові наративи про засилля фашизму в Україні, утиски російськомовних, наміри нападу на РФ військ НАТО тощо [2, 16].

Окрім того, мета експансіоністської політики Росії полягає у розширенні власної сфери впливу і максимальному послабленні позицій інших міжнародних гравців. Тому Кремль обґрунтовує головний мотив російсько-української війни необхідністю воювати на території України проти США і їхніх союзників по НАТО. Російський президент, уряд і парламент пояснюють «примушування України до миру» як необхідний крок для захисту власних регіональних і глобальних інтересів. Насправді йдеться про задоволення експансіоністських імперських амбіцій на регіональне і глобальне домінування. Війна проти України – це лише один із інструментів досягнення такого домінування. Іншими інструментами були і залишаються енергоносії, гонка озброєнь, ядерний шантаж, інформаційні війни, тощо. Фактично імперська направленість російського зовнішньополітичного курсу була визначена у виступі В. Путіна на міжнародній конференції з безпеки в Мюнхені 10 лютого 2007 р. [1, 21]. Ця подія стала символічною і реальною відправною точкою для початку нової холодної війни між Сходом (Російська

Федерація та її союзники) і Заходом (держави-члени НАТО, насамперед, США і ЄС), а першим «гарячим» конфліктом – російська агресія проти Грузії в серпні 2008 р. Надалі імперська політика Росії знайшла вираження у війні проти України 2014–2024 рр. Український історик Я. Грицак зауважив, що в сучасній Україні вирішується доля усього світу [3].

Геополітична – боротьба Росії за простір та розширення сфери впливу в Східній Європі як найголовніший аспект імперськості. За російським задумом, системна криза чи навіть руйнація сучасного світоустрою має призвести до новітньої, бажаної для Росії, демаркації світу. А новий неоімперський мир має бути встановлений виключно силою за рахунок підкорення й гноблення інших народів і країн [4, 21].

Росія є державою «суші» (телурократична держава) і буде свою могутність на основі контролю величезного континентального євразійського простору. За цих умов, для неї головну роль відіграють три субпростори, які є «китами» російської імперськості: східноєвропейський, кавказький і центральноазійський. Ключовою зоною східноєвропейського простору Росія завжди розглядала Україну – найбільшу за площею державу в Європі. Для Росії підпорядкування українського простору означало розширення геополітичного впливу, приєднання території з потужним господарським та інфраструктурним потенціалом, захоплення великого ринку робочої сили, послуг і капіталів. Усе це наповнювало повноцінним змістом саме поняття російської імперськості або, іншими словами, «європеїзувало» євразійську за своєю суттю російську державу. Таким чином, вона б встановлювала контроль над Чорним морем, отримувала значний вплив на Балкани і Центральну Європу.

Повномасштабна фаза російсько-української війни від 24 лютого 2022 р. стала викликом не лише для України, а й усього світу. О. Лисенко виділяє такі чинники глобального виміру цього протистояння:

а) безпосередньо у воєнних діях беруть участь три держави, сумарна територія яких становить більшу частину Європейського континенту і близько 1/5 земної кулі;

б) опосередковано до цього протистояння долучилися десятки країн, зокрема членів НАТО, які сприяють боротьбі народу України проти агресорів зброєю, боєприпасами, логістичними, розвідувальними, іншими матеріальними засобами, підготовкою військових фахівців, фінансовою допомогою тощо;

в) практично всі міжнародні організації у той чи інший спосіб відреагували на агресію Росії проти України політичними заявами та рішеннями, що мають міжнародно-правовий зміст;

г) десятки країн і тисячі найбільших бізнесових та фінансових структур приєдналися до санкцій проти Росії та Білорусі, що перетворило їх на системний чинник економічного тиску;

д) вже під час війни стає зрозумілим невідворотне, кардинальне, безпрецедентне за масштабами переформатування світового енергетичного ринку, що є визначальним чинником економічного розвитку на середню й віддалену перспективу;

е) з великим ступенем вірогідності можна припустити, що після завершення війни світова спільнота стане задіяною у відродженні України. При цьому з РФ та Білорусі мають стягуватися репарації в обсягах, достатніх для відшкодування матеріальних збитків Української держави, недержавних інституцій та окремих громадян;

є) принципи справедливості ставлять на порядок денний засудження воєнних та інших злочинів РФ та Білорусі не лише на рівні національної, а й міжнародної юрисдикції, а бажано – за допомогою міжнародного трибуналу на зразок Нюрнберзького чи Токійського;

ж) нарешті, війна має призвести до суттєвих змін конфігурації балансів у світі, центрів глобального впливу та системи міжнародної безпеки. Нині для всіх очевидними стали недосконалість «нюрнберзького» способу мислення, згубність європейської «реальної політики», що фактично перетворилася на практику умиротворення агресивної Росії. Стало очевидним, що Світ зможе обійтися без Росії, Росія без світу – ні [5, 91].

Економічна – для Росії виступає продовженням геополітичного чинника і передбачає повне включення України в сферу євразійських, тобто, російських господарських зв'язків і відносин. В економічному плані ключовими для Росії є кілька аспектів: по-перше, зміцнення російського господарського потенціалу за рахунок доповнення його українськими природними ресурсами (метали, енергоресурси, родючі ґрунти, ліси, річки, морський простір тощо). По-друге, розширення російських транспортно-логістичних інфраструктурних можливостей (магістральні трубопроводи, транспортні коридори, лінії енергопередач тощо). По-третє, поповнення трудових ресурсів за рахунок української робочої сили. По-четверте, зміцнення науково-технічного потенціалу на основі використання і залучення українських інноваційних розробок, програм, технологій, винаходів. По-п'яте, значне посилення російських євразійських інтеграційних можливостей і перспектив, а також на перспективу потенційне послаблення свого економічного конкурента – Європейського Союзу. По-шосте, доповнення російського економічного потенціалу українським мало сприяти зміцненню військово-технічних можливостей Росії. По-сьоме, економічне посилення Росії за рахунок України офіційна Москва розглядає разом з іншими чинниками, як важливу складову для відновлення втрачених у 1990-і роки наддержавних позицій.

Ідеологічно-ціннісна – ґрунтується на російських концептуально-теоретичних і пропагандистських схемах пояснення обраності та величчя російського народу і так званого «руського мира», законності прав Росії на домінацію над сусідніми територіями з точки зору «історичного права» і захисту інтересів російськомовного населення, тощо. Все це знайшло відображення в своєрідному ідеологічному концепті, що пропагується російською державно-політичною і духовно-православною владою. Він отримав назву «рашизм» і тільки нещодавно увійшов до широкого вжитку завдяки введенню цього поняття до енциклопедичного контенту Британіки. В Україні наукове визначення рашизму дав відомий політолог і правознавець, академік В. Горбатенко [6]. У найзагальнішому розумінні, основу рашизму складає великоросійський шовінізм, ідеалізація і спроба відтворення радянського минулого, месіанське уявлення про «обраність» і особливу цивілізаційну місію російського народу в сучасному світі. Рашизм є різновидом сучасного російського варіанту нацизму, неофашизму – неоімперської, тоталітарної диктатури, яка наслідує найгірші практики минулого.

Верховна Рада України на законодавчому рівні визнала політичний режим у Росії «рашизмом»: «Заява Верховної Ради України «Про визначення існуючого в Російській Федерації політичного режиму як рашизму та засудження його ідеологічних засад і суспільних практик як тоталітарних та людоненависницьких» (ухвалено 02 травня 2023 р.) [7]. Заява адресована Організації Об'єднаних Націй, Європейському Парламенту, Парламентській Асамблеї Ради Європи,

Парламентській Асамблеї ОБСЄ, Парламентській Асамблеї НАТО, урядам і парламентам іноземних держав із закликом підтримати засудження ідеології, політики та практики рашизму. Ініціатори постанови вважають, що вона дозволить державам світу засудити політику Російської Федерації, яка призводить до вчинення воєнних злочинів і геноциду українського народу.

Екзистенційна – спрямована на знищення України як держави і українського народу як носія відмінного від росіян світогляду, світосприйняття і колективної пам'яті. Онлайн-словник Dictionary визнав прикметник «екзистенційний» (тобто, «життєвий») словом 2019 року в світі [8]. Для України і українців це поняття набуло особливого значення від початку російської агресії в 2014 р. Саме тоді остаточно стало зрозуміло, що в ім'я збереження історичної перспективи, українцям необхідно боротися за свої екзистенційні смисли, за своє буття, за право бути українцями і мати власну незалежну державу. В основі цієї боротьби знаходиться відстоювання свободи як права людини на вільний вибір. Натомість В. Путін і його оточення, близько 75 % росіян, що підтримують «спеціальну військову операцію» в Україні, розглядають все українське з позицій великодержавного шовінізму, як внутрішню для Росії екзистенційну загрозу. «Денацифікація» була визначена Росією як головна мета так званої «спецоперації», а насправді – повномасштабної війни. Щоб обґрунтувати «справедливість» вторгнення та воєнних дій, російське суспільство переконали, начебто російська армія має здійснити «визвольну місію» в Україні та припинити «геноцид» [2, 18]. Насправді зусилля російських агресорів спрямовані на знищення української держави та українців як національної спільноти з її автентичною культурою, мовою, історією, світоглядом.

З боку України це насамперед добре відома історикам війна за незалежність, відчайдушна спроба країни, посталої на руїнах Радянського Союзу, захистити право на існування. Як резонно зауважив професор української історії Гарвардського університету С. Плохій, у результаті російсько-української війни відбувається переформатування української державності на засадах політичної нації, а Україна веде війну не лише за своє право на незалежне буття, але й за всю Європу [9].

Особистісно-психологічна – як смислова проєкція світоглядних антиукраїнських конструкцій російського президента В. Путіна [1, 26] вона знайшла вираження у його обуренні негативним ставленням українців до відновлення СРСР, небажанням України долучитися до євразійського (по суті проросійського) єдиного економічного простору. Згодом до цього додалися культурні травми від українських «кольорових» революцій. Для авторитарного прорадянського способу мислення і влади В. Путіна були неприйнятні головні українські цінності – незалежність, свобода, воля, гідність, європейський вектор розвитку. Відповідно, російський президент декларує своє ставлення до України не як до сучасної незалежної держави, а як до бунтівної провінції, що прагне позбавитися російської опіки. У 2008 р. в Бухаресті на саміті НАТО він заявив, що такої держави як Україна не існує. «Частина її території – це Східна Європа, а частина, і, значна, подарована нами» [10,20]. Такі підходи, судження і мотивації зумовлюють особистісні поведінкові стереотипи і характеристики В. Путіна. Він не допускає існування українського у будь-яких виявах, а насамперед – принципово заперечує українську державність. Ці світоглядні матриці скерували дії російського президента в напрямку розв'язання спочатку гібридної, а потім і повномасштабної війни проти незалежної України.

Таким чином, окреслений вище причинно-наслідковий ланцюг дає розуміння тактики і стратегії Кремля щодо України, глибинних причин виникнення російсько-української війни, її характеру, основних рис і головних уроків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Киридон А., Троян С. Передумови, причини, характер війни. Російсько-українська війна. Енциклопедичний глосарій / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. Вип. 1. 352 с. С. 14–28.
2. Парахонський Б., Яворська Г. Походження війни з безсилля миру: смислова логіка війни // Стратегічна панорама. Спеціальний випуск. 2022.
3. Грицак Я. В Україні вирішується доля усього світу. URL: <https://zbruc.eu/node/110916>
4. Ясь О. Російсько-українська війна. Воєнна сучасність у координатах історичної темпоральності. Методичні матеріали для семінару-практикуму у вищій школі / За ред. В. Смолія. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2023. 46 с.
5. Лисенко О. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень. Вісник НАН України. 2022. № 7. С. 85–98.
6. Горбатенко В. П. Рашизм // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Рашизм>
7. Заява Верховної Ради України «Про визначення існуючого в Російській Федерації політичного режиму як рашизму та засудження його ідеологічних засад і суспільних практик як тоталітарних та людоненависницьких». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1687625>
8. Прикметник «ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ» – слово 2019 року. URL: <http://slovopys.kubg.edu.ua/prykmetnyk-ekzystentsiinyi-slovo-2019-roku/>
9. Сергій Плохій: «Ця війна є війною за всю Європу». URL: <https://zbruc.eu/node/110984>
10. Волович О. Історія як поле змагання «Українського світу» і «русского мира» // *Зовнішні справи*. 2014. № 12.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ (на прикладі Черкаського державного технологічного університету)

*Валентин ЛАЗУРЕНКО, доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Черкаський державний технологічний університет*

Проблеми соціально-економічного становища українського суспільства на сучасному етапі, зниження рівня життя більшості населення, значне знецінення традиційних моральних норм і цінностей, пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства, невизначеність в оцінці подій історичного минулого Українського народу (а цьому десятиліттями сприяла “проросійська антидержавна колона” у органах державної влади) негативно вплинули на моральні цінності підростаючого покоління.

У цих умовах, і особливо в реаліях розв’язаної російською федерацією у 2014 р. війни проти України, постає необхідність вирішення на державному рівні

найгостріших проблем, пов'язаних із вихованням реального патріотизму та формування національної свідомості населення України як основи консолідації суспільства і зміцнення України як держави. В Стратегії національної безпеки України зазначається, що заради консолідації українського суспільства слід поширювати серед різних соціальних, вікових, освітніх, культурних верств Українського народу ідею спільності історичної долі, переваг тісної співпраці і взаємодопомоги, безпосередньої залежності успішності кожного громадянина України від рівня єдності українського суспільства, що сприятиме формуванню національної ідеї в її широкому, світоглядному розумінні [1, с. 4].

Але особливу увагу потрібно приділяти саме українській молоді. Метою національно-громадянського (національно-патріотичного) виховання є формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних історичних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Патріотичне виховання включає у себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти. Головною складовою патріотичного виховання є формування у молоді любові до рідної країни, що здійснюється насамперед сім'єю, безпосереднім соціальним оточенням через передавання певних культурних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань [1, с. 5].

Основна ідея, виходячи з цього, полягає у мотивуванні молодого покоління до громадської активності. Це стане запорукою небайдужості як сьогоденного, так і прийдешніх поколінь громадян. Найкращою мотивацією до суспільної праці є почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбуття. Саме тому патріотичне виховання молоді є найголовнішим пріоритетом молодіжної політики в Україні, щоб сформувати цілісну систему, спрямовану на забезпечення процесу національно-патріотичного виховання [1, с. 5].

Процес національно-патріотичного виховання є важливою складовою національної безпеки України. Реалізація єдиної комплексної програми патріотичного виховання молодих громадян України забезпечує ґрунтовну мотивацію молоді до праці на користь України. Патріотичне виховання є складовою частиною загального виховного процесу, являє собою систематичну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади і громадських організацій з формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Патріотичне виховання включає соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, має високий рівень комплексності, тобто охоплює своїм впливом усі покоління, пронизує усі сторони життя: соціальну-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, історію, державу, право [1, с. 5].

Велику роль у формуванні патріотичної складової української освіти в роки незалежності України відіграв свого часу Президент України Віктор Ющенко (2005 – 2010 рр.). У цьому контексті він як лідер нації закликав у роки свого президентства представників української вищої школи дбати не лише про високі стандарти навчання, а й формувати активну громадянську патріотичну позицію студентства. Віктор Ющенко запропонував закладам вищої освіти долучитися до національних гуманітарних проєктів – вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр., відбудови повністю жорстоко зруйнованої московитами у XVIII столітті гетьманської столиці Батурина, відзначення річниць бою під Крутами тощо. Президент України висловлював переконання, що патріотичне виховання має бути безумовним пріоритетом усіх гілок влади, адже це запорука безпеки держави у майбутньому.

Виховання молоді на кращих прикладах життя борців за становлення української державності є одним із найважливіших шляхів формування історичної пам'яті. Патріотичне виховання молоді сприяє конструюванню національного історичного нарративу через донесення до молоді правдивої інформації про героїчне минуле Українського народу та звільненню історії від ідеологічно заангажованих, а то й відверто маніпулятивних трактувань радянсько-імперської доби.

Організуюючи виховну роботу з патріотичного виховання, потрібно враховувати, що в Україні історично склався широкий спектр регіонально-політичних та регіонально-культурних відмінностей, існує неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого та сучасності. Саме патріотизм, громадянськість мають об'єднувати українців, щоб зберегти те, що протягом століть було нашою метою, – незалежну державу. Одним із важливих об'єднувачих чинників у суспільстві може слугувати збереження культурної та історичної спадщини [1, с. 6].

Державними інституціями, що забезпечують питання формування і реалізації державної політики у сфері патріотичного виховання, молоді є Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство культури та інформаційної політики України, РНБО України, Міністерство оборони України, Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України та інші. Гідне місце в цій системі патріотичного виховання повинні займати заклади вищої освіти як просвітницькі та наукові центри і як такі, що виконують державницьку місію Міністерства освіти і науки України.

В Національній доктрині розвитку освіти (затвердженій Указом Президента України № 347 від 17.04.2002) [2] зазначається, що національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин.

Одним із шляхів забезпечення патріотичного виховання у ЗВО є створення відповідних навчальних програм з курсів гуманітарного циклу, які б відображали основні етапи становлення української державності та висвітлювали життя та діяльність видатних українських діячів. Особлива увага приділяється викладанню історичних дисциплін, оскільки саме через них здійснюється конструювання національного історичного нарративу через докорінне оновлення поглядів на минуле України та звільнення його від стереотипів та міфів радянсько-імперської доби.

18 травня 2019 р. Указом Президента України Петра Порошенка № 286/2019 була затверджена «Стратегія національно-патріотичного виховання» [4]. Стратегія національно-патріотичного виховання (далі – Стратегія) розроблена відповідно до положень Конституції України, законів України "Про освіту", "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті", "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки", "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років", Постанови Верховної Ради України від 12 травня 2015 р. № 373-VIII "Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді" та інших нормативно-правових актів, а також на основі аналізу стану і проблем національно-патріотичного виховання в Україні за часів її незалежності [1].

В Україні, відповідно до затвердженої на 2020–2025 роки Стратегії – національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність,

гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей [4].

Національно-патріотичне виховання є важливим засобом громадянської освіти. Утвердження поваги до державної мови, піднесення її престижу серед громадян є важливим аспектом формування й розвитку особистості та основою національно-патріотичного виховання.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.07.2015 № 768 при МОНУ було створено Раду з національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 затверджена Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

В цілому слід відзначити, що хоча органами державної влади проводиться певна робота у плані здійснення патріотичного виховання молоді, але існує ряд значних проблем у цій галузі, зокрема в інформаційно-аналітичній площині. Так, до цього часу не вимагається подавати до Міністерства освіти і науки України щорічний розгорнутий звіт про проведену національно-патріотичну виховну роботу у закладах вищої освіти. Не проводились від 2008 р. наради проректорів з виховної роботи ЗВО України щодо новацій патріотичної роботи у ЗВО. Останню серйозну нараду з приводу виключно патріотичного виховання студентської молоді проводив особисто міністр освіти і науки України Іван Вакарчук у 2008 році. Хоча на регіональному рівні, зокрема на Черкащині, ці питання постійно перебувають у активному полі зору керівництва освітянської галузі.

Революція Гідності, жертвний подвиг Героїв Небесної Сотні, події, які нині переживає Український народ, ще раз засвідчили, що проголошена у 1991 р. державна незалежність потребує постійного захисту, забезпечення національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді.

У Черкаському державному технологічному університеті (ЧДТУ) напрацьовано досвід системного підходу до національно-патріотичного виховання. З 2002 р. в ЧДТУ діє "Концепція національно-громадянського виховання студентів в умовах становлення української державності", поновлена у 2015 та 2020 роках. Вчена рада закладу вищої освіти регулярно розглядає хід її виконання, заслуховуючи звіт проректора з гуманітарно-виховних питань [5]. Національно-патріотичне виховання молоді в ЧДТУ реалізується у досягненні таких виховних завдань: прищеплення загальнолюдських духовних цінностей: цінності людського життя, Добра, Краси, Справедливості; формування національної ідентичності, спільних національних цінностей, при цьому забезпечуючи толерантне ставлення до наявної в Україні культурної різноманітності; вивчення державницьких традицій України: Київська Русь, Литовсько-Руська держава, козацька держава, Гетьманщина, УНР, ЗУНР; ознайомлення з історією боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху; формування духовних цінностей громадянина: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до Українського народу, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за героїчне минуле і сучасне; вшанування національної пам'яті; виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну

України та історичних святинь, демократичних цінностей; формування мовної культури, оволодіння та вживання державної мови, як і мов інших народів, що складають українську політичну націю, поширених іноземних мов; прищеплення шанобливого ставлення до Збройних Сил України, інших військових формувань, добровольчих військових об'єднань громадян в українській історії; роль Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української народної республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до сучасності; військово-патріотичне виховання молоді, спрямоване на підготовку її до оволодіння військовими професіями, формування готовності до служби в армії, задоволення інтересів підростаючого покоління у постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту Вітчизни; мотивацію молоді до військової служби; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про людей з особливими потребами; виховання гідності, прагнення до свободи, справедливості, толерантності, миролюбності; виховання готовності і здатності протидіяти проявам несправедливості, жорстокості, аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності [5].

Сучасне виховання в ЧДТУ побудоване з опорою на досягнення системи колективного виховання, заснованої на співпраці й партнерстві. Головним завданням гуманізації технічної освіти в ЧДТУ є розвиток духовності студента у поєднанні з високим рівнем професійної культури, створення умов для набуття ним соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу. З цією метою в ЧДТУ діє Відділ студентського розвитку та культурних програм, який є основним структурним підрозділом виховної діяльності у ЧДТУ [6].

Система основних принципів виховної роботи, якими на сьогодні керуються в ЧДТУ, включає цілий комплекс важливих стратегічних положень, а саме: гуманність освіти і гуманізм до суб'єктів виховання, що мають на увазі самореалізацію і саморозвиток, творчість, гармонію інтелектуальної і фізичної діяльності; диференційований підхід до розвитку індивідуальних якостей; демократизм, що припускає реалізацію системи виховання, заснованої на взаємодії, співпраці викладачів і студентів; безперервність діяльності, оскільки виховання – це процес цілеспрямованого формування бажаних якостей особи, то й виховна робота повинна органічно супроводжувати студента як в навчальний, так і позанавчальний час; пошана до загальнолюдських вітчизняних цінностей, прав і свобод громадян, коректність, толерантність, дотримання етичних норм; спадкоємності поколінь, збереження, розповсюдження і розвитку національної культури, виховання шанобливого відношення, любові до України, рідної природи, відчуття причетності та відповідальності за справи в рідному університеті [6].

Просвітницько-виховні, патріотичні, іміджеві та інші заходи, які проходять традиційно в ЧДТУ, умовно поділяються на три групи.

Перша група. Це традиційні заходи, які вже є частиною нашої корпоративної культури: День університету, Дні факультетів, Фестиваль студентських талантів «Дебют першокурсника» та Фестиваль «Європа-фест», університетський патріотичний захід «Плекаймо мир», приурочений до Міжнародного дня миру, спортивне свято «Спорт. Молодість. Краса», День студента, Кубок ректора ЧДТУ з КВН, спортивно-патріотичне свято «Славних воїнів гідні нащадки», День студентського спорту в ЧДТУ, День закоханих, День вишиванки, шоу-конкурс «Містер і Міс ЧДТУ», урочисте відкриття Головної новорічної ялинки ЧДТУ на День Святого Миколая, Весняна та Осіння толока. Робота Клубу цікавих зустрічей та інші заходи.

Друга група. Заходи державного обов'язкового проведення в освітніх закладах: День захисника України, День козацтва, День Гідності та Свободи України, Диктант національної єдності, День визволення території України від нацистських загарбників, День української писемності та мови, День пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, День Збройних Сил України, День Героїв Небесної сотні, День Соборності, заходи з нагоди дня народження Т. Шевченка, В. Симоненка, заходи з нагоди Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, заходи присвячені Українській революції 1917 – 1921 рр., День Конституції України, День української державності, День Незалежності, День Прапора, День захисника України, День українського козацтва та інші заходи, які проводяться відповідно до рекомендаційних листів Міністерства освіти і науки України.

Третя група – це заходи іміджевого характеру, які, окрім того, що перетворюють ЧДТУ на осередок регіонального культурно-просвітницького простору та показують рівень університетського поважного ставлення до популяризації національної духовності та культури – ще і привертають увагу до ознайомлення із освітньою складовою університету учнів шкіл регіону та їх вчителів. Це такі потужні масові регіональні заходи: Черкаський обласний Фестиваль-конкурс юнацької творчості «Крила»; науковий пікнік «Кліматичний челендж»; День Європи в ЧДТУ; Черкаський обласний Фестиваль-конкурс «Європейський туризм на мапі Черкащини»; Черкаський обласний конкурс реклама-фест «Моя школа – найкраща!»; Обласний фестиваль робототехніки «Робофест ЧДТУ».

Завершуючи цю статтю хочемо коротко зацентувати увагу на зарубіжному досвіді національного виховання на прикладі кількох країн, який нам варто враховувати. Тут перелічимо ті фактори, які впливають на відчуття патріотизму: мова, державні символи, національна аудіо-відео та друкована продукція, національні герої, національні події, норми поведінки керівництва країни, культура та звичаї народу, система державної пропаганди.

США: для пропаганди дуже активно використовують державний прапор.

Франція та Німеччина: законодавство жорстко регламентує використання іноземних мов та аудіо-візуальної продукції іноземною мовою.

Данія: виписані етичні стандарти суспільства [1, с. 41].

Польща: розроблена і реалізується програма, яка має назву «Патріотизм завтрашнього дня». Відповідно до неї у різних містах Польщі місцева влада влаштовує дні національного прапора. У агітаційних роликах на телебаченні та на радіо лунають пісні, які обіцяють, що Польща перетвориться на державу, що базуватиметься на принципах верховенства права, солідарності та справедливості. Програма спрямована здебільшого на молодих людей, яких закликають залишатися на батьківщині і будувати тут своє майбутнє. Патріотичне виховання у Польщі розпочинається з дошкільного віку. Дітей ще з садочка вчать, як виглядає прапор, вчать національного польського гімну, виховують у них локальний патріотизм. Дошкільнят водять по музеях рідного міста, показують пам'ятники, знайомлять з місцевими героями, з місцевими традиціями. Дитину вчать розуміти, ким вона є, пізніше її почуття патріотизму розширюється до містечка, згодом до воєводства, і врешті – до держави загалом [1, с. 41].

Всі ми сьогодні глибинно усвідомлюємо, що виховання громадянина має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Важливою рисою українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини. Ми також розуміємо, що жодна групова ідеологія не повинна мати

переваг і підтримки з боку учасників навчально-виховного процесу. Всі використовувані в ЗВО символи мають відповідати державним законам і загальнонародним цінностям. Визнання плюралізму ідеологій і політичних поглядів веде до формування в студентів здатності терпимо ставитись до поглядів інших людей, поважати чужі думки.

Боротьба сьогодні за нашу українську державність, активна інтеграція в європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова демократичного суспільства передбачають орієнтацію на людину, націю, пріоритети національної культури, визначають основні напрями реформування навчання та виховання. Зазначені вище пріоритети в державі відкривають нові підходи до здійснення виховної діяльності зі студентською молоддю. Спонукаючи студентів до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності, формування потужної хвилі національного патріотизму – справа, яка потребує серйозної підготовки і копіткої праці всіх, хто причетний до навчання і виховання в закладах вищої освіти України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Патріотичне виховання молоді: інформаційно-методичні матеріали до наради Ради ректорів вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації Черкаської області / Укладачі: Ю. Г. Лега, О. О. Григор, А. І. Бойко, В. М. Лазуренко; Міністерство освіти і науки України, Черк. держ. технолог. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2009. 60 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти // http://schoolchem.ho.ua/ZavKab/NormD/1_7_nac_doktryna.pdf
3. Рішення Колегії МОН України «Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді» від 25.06.09 року. Протокол № 7/2-4. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/
4. Указ Президента України № 286/2019 від 18 травня 2019 р. «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. Режим доступу:// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n11>
5. Концепція національно-громадянського виховання студентів в Черкаському державному технологічному університеті // Офіційний сайт Черкаського державного технологічного університету. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://chdtu.edu.ua/media/k2/attachments/концепція.pdf>
6. Лазуренко В. М. Головним завданням гуманізації технічної освіти в ЧДТУ є розвиток духовності студента у поєднанні з високим рівнем професійної культури // Часопис Черкаського державного технологічного університету. №1. 2014. С. 8–9.

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПАНЕНТЕЇСТИЧНОЇ ДУМКИ Ю. ЖИЦІНСЬКОГО

Андрій ПАЛЬЧИК, кандидат філософських наук
Інститут богословських наук Непорочної Діви Марії
Кам'янець-Подільської Дієцезії Римо-католицької Церкви

Досвід страждання, який випав на долю українського народу у повномасштабній війни, що триває, змушує до глибшої рефлексії стосовно відношення між Богом і світом, частиною якого є людина. Кожна чергова людська трагедія часто-густо генерує питання про слушність християнського образу всемогутнього і люблячого Бога. Складність питання, однак, вимагає вгамування цілком виправданих емоцій і запрошує до послідовного розгляду інтелектуальних стежок у пошуку адекватних відповідей.

Назагал відношення між Богом і світом у християнстві розуміється у категоріях традиційного теїзму, тобто моделі, у якій Бог є абсолютно трансцендентним світові. Бог у такій моделі підтримує світ в існуванні і спорадично втручається (напр., творячи чудеса) у його справи. На сьогодні серйозною альтернативою класичній теїстичній моделі стала модель панентеїстична. Згідно з панентеїстичним (гр. *pan en theos* – «все у Богові») розумінням, світ певним чином (відповідно до тієї чи іншої інтерпретації) існує у Богові. У ХХ ст. панентеїстична модель все більше захоплювала християнських мислителів, які намагалися узгодити власні релігійні переконання з поступом у царині науки, а особливо природознавства, таким чином намагаючись злити релігійну і наукову картини світу в єдине бачення реальності шляхом пояснення дії Бога у світі як несуперечної природним закономірностям. Починаючи від Ч. Хартшорна, який у сер. ХХ ст. терміну «панентеїзм» надав популярності, можна говорити про т.зв. «панентеїстичний поворот» [1, 314–316] у християнській філософсько-богословській думці, представниками якого стали А. Пікок, Ф. Клейтон, Н. Грегерсен, Ю. Жицінський тощо.

Останній зі згаданих вище дослідників, Юзеф Жицінський (1948–2011), був католицьким священником (з 1997 до кінця життя – люблінський архієпископ), мислителем та богословом, філософська думка якого тяжіла до аналітичної традиції. Велика частина його письменницької діяльності присвячена проблематиці співвідношення науки і релігії, вираженої у спробах не стільки примирити ці дві сфери культури, скільки показати безпідставність самого конфлікту між ними. Для цього Жицінський свідомо відмовляється від традиційного для католицької філософсько-богословської думки томістичного дискурсу як невластивого в контексті сучасного природознавства, одночасно шукаючи методології, яка могла би бути застосованою для більш адекватного представлення відношення між Богом і світом в межах католицької ортодоксії.

У здійсненні цієї мети Жицінський залучає ідеї А.Н. Вайтгеда, Ч. Хартшорна, А. Пікока та інших інтелектуалів, що розробляли панентеїстичну модель, а також свого наукового керівника К. Клусака, католицького священника і філософа природи. При цьому слід зауважити, що Жицінський розумів недоречність некритичного запозичення ідей згаданих дослідників, прискіпливо вибираючи з них ті, що могли гармонійно увійти до його власної концепції. Для останньої ж були характерні такі категорії, як *поле раціональності* (певний аспект Бога, що діє у світі природи), емерджентність, супервенція тощо, які він застосовував передусім для пояснення процесу еволюції [2; 3]. Для польського мислителя

панентеїзм є таким підходом, у якому Бог виступає онтичним принципом буття світу, у якому Він діє іманентно. Іншими словами, йдеться про таку концепцію відношення «Бог – світ», де, подібно до моделі класичного теїзму, зберігається як трансцендентність Творця, так і автономія творіння, а разом з тим Бог і природа не ототожнюються, що дає змогу уникнути пастки пантеїзму.

В контексті панентеїстичної моделі відношення «Бог – світ» одним із ключових питань є феномен людини у різноманітні його аспектів: походження, покликання, долі. Антропологічна проблематика цікавила Ю. Жицінського не лише як філософа, але й пастиря, що намагався наблизити образ біблійного Бога до сучасників (що між іншим реалізувалося в одній із праць науково-популярного характеру під назвою «Бог Авраама і Вайтгеда») [4].

Бог, за Жицінським, є достатньою причиною існування світу (зокрема людини). Ця теза пояснюється за допомогою *теорії чотирьох світів* Дж. Елліса (1. фізичний світ енергії та частинок, 2. індивідуальної та колективної свідомості, 3. можливих подій, 4. платонівських абстрактних відношень і структур), яка доповнюється у концепції польського автора *світом* «№ 0» – Богом як обґрунтуванням існування світів 1–4. Власне світ «№ 0» надає реальності цінностям і сенсам, дозволяючи уникнути суперечностей в осмисленні буття. У цьому світі також знаходимо пояснення не лише феномену життя як такого, але й антропного принципу [5].

Жицінський розуміє дію Бога у світі як відповідну до встановлених ним же законів природи. Проте історія Всесвіту не являє собою лише реалізацію певного сценарію божественного авторства: «Людські рішення (напр., розв'язання ядерної війни) можуть принципово змінити перебіг еволюційних процесів на Землі. Характер законів природи чинить так, що Бог може діяти у Всесвіті на усіх рівнях організації матерії – як у квантовому масштабі, так і макроскопічному і також космічному, – використовуючи широкий спектр можливостей, згідних із цими законами, а також беручи до уваги присутність людини, яка також може впливати на майбутнє власної історії» [6, 22].

У роздумах над долею персоналістичного напрямку дослідник протиставляє сучасну культуру, у якій людина розуміється як кореневище (rhizoma) із заплутаним переплетінням складових, що не дають змогу чіткого з'ясування різниці між добром і злом, до біблійної культури дерева пізнання добра і зла. Кореневище без стовбура та кореня є запереченням поняття структури. У переплетінні його частин немає місця для певного центру, до якого вони могли би бути спрямовані. «Подібним чином, ускладнена людська екзистенція вже не може розумітися у персоналістичних категоріях, які захищалися християнством, оскільки вона має природу кореневища, позбавленого лінійної структури, складеної як драматична доля людських істот, приречених на вічне несповнення» [7, 11–12]. Проте такий діагноз Жицінського слід трактувати не стільки як вирок стосовно суб'єктності людини, але радше як тверезу пропозицію переосмислити її духовну кондицію.

Для характеристики людської екзистенції у світі, представленої у «Сократівських медитаціях», Жицінський використовує образ Одиссея. З одного боку, людська ситуація є драмою, повною дилем, а з іншого – напруженим пошуком омріяного раю, де вона мала б отримати свободу від своїх природних обмежень. Вирушаючи у таку мандрівку, людина, подібно до гомерівського героя, не може вдовольнитися спрощеними і поверховими відповідями на складні питання, а отже має налаштуватися на дух критичного мислення. Згідно з переконаннями автора згаданої книги, гармонію і сенс життя неможливо знайти, уникаючи глибшої рефлексії і не зберігаючи вірності обраним моральним

принципам. Іншими словами, знайдення сенсу життя має ціну, яка виражається у постійних зусиллях, зреченнях та вірності певним етичним імперативам. Така позиція має служити своєрідною протиотрутою сучасній духовній порожнечі, примітивізму, конформізму і «легкості буття» (пол. lekkość bytu – життєва позиція, відповідно до якої цінності не сприймаються серйозно, не враховуються універсальні моральні принципи, відповідальність за світ є відсутньою, а моральним виміром інтерсуб'єктивних стосунків нехтується) [8, 48–49, 57–62, 86–91].

Проте, на переконання Жицінського, внутрішній світ людини є тим властивим простором, де вона має шукати сенсу свого існування. Будучи тільки частково вираженим назовні, цей світ містить у собі величезне різноманіття переживань. Людина наче приречена до мандрівки цим світом, до постійного самозаглиблення, яке, однак, може лякати своїми наслідками. Натомість було також слушно згадати про містиків, яких таке самозаглиблення не тільки не лякало, але й захоплювало перспективою відкриття духовного багатства [8, 27–29].

Специфікою людського роду – за Жицінським – є переживання творчого неспокою, що відкриває перед ним нові інтелектуальні горизонти. Людство знаходить нові сфері зацікавлення і робить нові відкриття у вимірах аксіологічного характеру, що виходять за межі чуттєвого досвіду. Такий власне процес і називається ним трансценденцією. Здібність людини виходити за межі досвіду здається парадоксальною: почуття нереалізованості викликає тугу за чимось більшим, ніж людина може досягнути в своєму житті, що, у свою чергу, випроваджує її у нові духовні виміри. Духовна мандрівка не просто є пошуком справжніх цінностей (напр., любов, дружба, істина, краса тощо), без яких людське життя перетворюється на чисту вегетацію: слід враховувати також ризик трагедій, причиною яких може стати вибір ілюзорних цінностей. Особливим же чином людина тужить за переживанням такої цінності, як Бог; але у цьому випадку в гру вступають не лише внутрішня, духовна кондиція людини, але й фактори зовнішнього характеру [8, 121–123].

Жицінський посилається на ключову для панентеїстичної концепції біблійну цитату з Діянь апостолів (17:28): «У ньому [тобто Богові – А.П.] бо живемо, рухаємося й існуємо» [9, 166]. На думку польського мислителя, біблійна істина про особливий зв'язок людини з Божеством охоплює цілий комплекс окремих істин, зокрема про нематеріальність душі та її безсмертя, благодать, спасіння тощо [8, 132–134]. Власне благодать Божа є тією духовною реальністю, завдяки якій трансцендентний Абсолют може маніфестувати свою близькість до людини. Водночас благодать є достатньо делікатною реальністю, причому аж до того ступеня, що, будучи оточена нею, людина її не зауважує. Отже, благодать потребує певних форм, завдяки яким вона стане поміченою, тобто конкретних зовнішніх проявів (напр., природних явищ, інтерсуб'єктивних актів), які можна чуттєво спостерігати. З'являючись людині у її повсякденності, у різноманітті її життєвих обставин і станів (у досвіді як смутку, так і радості, проблем, захоплень і т.п.), Бог обдаровує людину своєю благодаттю через світ природи, який виступає основою, на якій ця благодать будується. Відповідно, не слід ставити категорії природи та благодаті в опозицію або ізолювати їх: вони взаємно пронизуються і доповнюються аж до такого ступеня, що стає неможливим їх чітке розділення [8, 148, 150–151].

При цьому діалог між людиною і Богом не позбавлений певних труднощів, обумовлених низкою факторів: генетичною спадковістю, психічною структурою, соціальним середовищем тощо, які Жицінський називає «горизонтом нашої екзистенції». На цьому «горизонті» Бог конструює свою «ієрархію цінностей, норм та ідеалів, що окреслюють ідеальний образ нашої людськості» [10, 216].

Бог же виступає *центром і глибиною*, до якої людина прямує своїм звичайним життєвим шляхом. «Відкривання цієї глибини є нескінченним процесом, оскільки наступні рівні Божого буття вказують на існування ще глибших шарів» [10, 208; 4, 165]. Роль інтелектуальних зусиль, спрямованих на досвідчення безпосередньої присутності Бога, на думку Жицінського, не можна перебільшувати; щоправда, раціональні аргументи можуть сприяти цьому процесові, однак самі по собі вони не спроможні гарантувати досягнення бажаної мети. Натомість у цьому процесі має бути залучена уся людська особа, яка має відкрити нові перспективи для власної екзистенції. У таких граничних ситуаціях, як хвороба, смерть, страх, самотність, любов, дружба тощо людина має віднайти справжній сенс свого життя під поверхнею феноменальних проявів, що, у свою чергу, сприятиме встановленню особистих стосунків з Богом [11, 22–23].

Важливо також звернути увагу і на естетичний аспект переживання Божої присутності, пов'язаний із необхідністю існування гармонії та божественної Краси. Усвідомлюючи наявність різних підходів у трактуванні естетичного досвіду, Жицінський порівнює способи його представлення у С. К'єркегора та А.Н. Вайтгеда. Перший з них описує естета, зосередженого на отриманні естетичного досвіду та намаганні справити відповідне враження на оточуючих. Натомість другий з них трактує естетику у ширшому значенні: «Є нею гармонія буття, що постає унаслідок поєднання естетичних цінностей, логіко-математичної дедукції й тугою за великими ідеалами» [10, 208]. Не є дивним, що Жицінський у цьому питанні схиляється до думки Вайтгеда, яка закликає людину до зречення одновимірності у своїх пошуках і пропонує перспективу багатовимірної гармонії [8, 128]. Також у цьому випадку польський мислитель знаходить відповідний біблійний аргумент: Бог, створивши людину із земного пороку, вдихає у її ніздрі «віддих життя» (Бут. 2:7) [9, 4]. Цей «віддих», на його думку, не слід розуміти як образне окреслення нематеріальної душі (така дуалістична інтерпретація радше відповідає грецькій, а не іудейській антропології), але виражає утвердження божественного елемента, який встановлює гармонію між усіма іншими елементами людської природи [12, 166].

Що ж криється за таємничим виразом «божественна глибина буття»? Як вже згадувалося, за Жицінським, в людську екзистенцію вписаний пошук сенсу життя і туга за чимось, що дасть людині відбутися. Це є тим горизонтом, на тлі якого відхиляється таємниця «Бога, прихованого у бутті світу». У філософських та богословських теоріях (передусім йдеться про томістичну концепцію) трансцендентність Бога часто представлялася радикально як абсолютна потойбічність. Хоча їх автори і визнавали делікатну присутність трансцендентного Бога в природі, однак, з огляду на небезпеку звинувачення у пантеїзмі, намагалися з великою обережністю розвивати цю тему. Жицінський же ставить за мету вирвати Бога з потойбіччя і представити його як Реальність, що «пронизує усе наше буття і є онтичним джерелом будь-якого існування» і яка відкривається на глибшому рівні буття світу [11, 9–10, 68; 10, 210].

З метою більш доступного пояснення власної панентеїстичної концепції відношення «Бог – світ» Жицінський послуговується запозиченою у А. Пікока метафорою Бога як диригента симфонічного концерту. Музиканти з інструментами виступають тут метафорою світу, окремим елементам якого (особливо йдеться про людину) властива автономія, що дає їм змогу або відхилятися від волі Бога-диригента або – відповідально ставлячись до його вказівок – виконати чудовий концерт. У цій метафориці також виражене співстраждання диригента оркестрові у випадку фальшування з боку того чи

іншого музиканта або співака. Отже, усе, що відбувається у світі, не може залишати байдужим також і Бога. У цьому місці можна побачити різкий контраст концепції Жицінського з уявленням про цілковито відчуженого від світу окремих речей Бога, представленого у «Метафізиці» Арістотеля [13, 716–720].

Отже, людина у панентеїстичній концепції Ю. Жицінського є частиною світу, який міститься у божественній реальності, є «зануреним» у неї. Бог виступає не лише зовнішньою причиною буття людини у світі, але й доступною для неї Реальністю у глибині власної екзистенції під поверхнею усього різноманіття життєвого досвіду. Відкриваючи Бога в аксіологічних, етичних і естетичних вимірах, людина виходить за межі власного чуттєвого досвіду, що дає їй можливість не лише досягнути сенс свого життя, але й реалізувати прагнення свободи і сповнення. При цьому Бог об'являється людині не як деспотичний господар Всесвіту, який не рахується зі встановленими ним законами природи і спроможністю людини чинити власну волю, але передусім як Джерело і виправдання людського існування, товариш у людській життєвій мандрівці, часто сповненої драматизмом і болем. Обдаровуючи людину благодаттю, Бог відбудовує у ній внутрішню гармонію і здатність до повноцінної співпраці з ним самим. Не усуваючи зовнішніх обставин, які призводять до людських страждань (з огляду на автономію світу), Бог виступає заангажованим у справі світу і здатним до співпереживання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Wojtysiak J. Panenteizm. W związku z poglądami Józefa Życińskiego, Charlesa Hartshorne'a i innych przedstawicielei zwrotu panenteistycznego. *Roczniki Filozoficzne*. T. LX. No 4. 2012. S. 313–337.
2. Heller J. Józefa Życińskiego idea pola racjonalności. *Media – Kultura – Dialog. W piątą rocznicę śmierci arcybiskupa Józefa Życińskiego* / red. R. Nęcek, W. Misztal. Kraków : Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. 2017. S. 25–38.
3. Piekarski K. Józefa Życińskiego koncepcja emergencji. *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*. 2018. No XXIV (2). S. 84–107.
4. Życiński J. Bóg Abrahama i Whiteheada. Tarnów : Biblos. 1992. 219 s.
5. Życiński J. Pluralistyczna ontologia przyrody w ujęciu George'a F.R. Ellisa. *Studia Philosophiae Christianae*. 2004. No 40 (2). S. 123–134.
6. Pabjan T. Józefa Życińskiego koncepcja ewolucyjnego emergentyzmu. *Tarnowskie Studia Teologiczne*. 2012. S. 11–26.
7. Życiński J. Personalizm po śmierci podmiotu ludzkiego. *Biblioteka Teologii Fundamentalnej*. 2008. 3, 9-20
8. Życiński J. Medytacje sokratejskie. Lublin : Edycja Paulińska, 1991.
9. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Пер. І. Хоменко. Львів : «Місіонер», 2015. XX+1125+350 с.
10. Jasiński K. Józefa Życińskiego koncepcja transcendencji Boga jako głębi bytu. *Idea – Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych*. 2014. No XXVI. S. 205–220.
11. Życiński J. Głębia bytu. Poznań : W drodze. 1988. 159 s.
12. Życiński W. W kręgu nauki i wiary. Kalwaria : Wydawnictwo Calvarianum, 1989. 225 s.
13. Арістотель. Метафізика. Пер. з давньогр. О. Панича. К. : Темпора, 2022. 848 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕРЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Діана ПОЇЗД, 12-м група

Ірина КОВАЛЕНКО-ЧУКІНА, доцент к.і.н, доцент

Уманський національний університет садівництва

У сучасному світі, характеризованому швидкими змінами та глобалізацією, українська культура не залишається осторонь від цих процесів. Вплив глобалізації та інтернету на українську культуру стає все більш помітним, формуючи нові тенденції та відображаючи сучасний світовий контекст. У даній статті проаналізовано вплив глобалізації та інтернету на сучасні тенденції в українській культурі.

Термін «культурна глобалізація» виник наприкінці ХХ ст. Це процес, до участі в якому сьогодні причетні всі країни й цивілізації, адже суспільні відносини людей набувають транснаціонального характеру і виходять за межі національних спільнот як державних утворень. Культурна глобалізація послаблює етнічну ідентифікацію народів. Громадське життя витісняє і поглинає життя особисте, збільшуючи невизначеність національної свідомості та ідентичності людей. Культурна ідентичність окремої людини з певною національною спільнотою реалізується через норми й зразки поведінки, уявлення і цінності, що створюють її культуру. Процеси глобалізації все це руйнують.

Глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодії людини з навколишнім середовищем. Глобалізація стала чи не найзагальнішим явищем сучасності; об'єктивною реальністю, без якої важко уявити політичний, економічний, соціальний чи культурний поступ суспільства. Розгляд глобалізації у філософії характеризується тим, що в ній йдеться про становлення суспільних структур наднаціонального рівня; про вплив глобалізації на суспільство і на спосіб життя індивідів, моделі життєтворчості; про людство як глобальну спільноту і можливості конституювання світового суспільства; про можливості соціального пізнання тенденцій глобалізації; про можливості та наслідки глобалізаційних процесів і обумовлені ними способи самореалізації особистості.

За даними останнього перепису населення 2001 р. в Україні проживають представники понад 130 етносів та народностей, проблема формування демократичної, виваженої і раціональної державної культурної політики пов'язана з необхідністю розв'язання триєдиного завдання – вибудовуватися з урахуванням: потреб зміцнення єдності національної культури й водночас розквіту її регіонального розмаїття та його народних форм; урахування впливу на неї глобалізаційних процесів; забезпечення можливостей культурної ідентифікації представників інших етнонаціональних культур. Єдність будь-якої культури в її синхронічному (територіальному) та діахронічному (часовому) зрізах забезпечується існуванням і тяглістю ціннісного ядра культури в його єдності зі знаковосимволічним кодом у всьому регіональному розмаїтті його проявів, виявлених у сакральних насичених колективних ритуалах, культурних артефактах.

Доходячи висновку про спотвореність української культури віками гноблення, на цій підставі закликають повернутися до архаїчних першоджерел української культури як до єдиного автентичних, тим самим, пропонуючи фактичне розчинення всього виробленого нею масиву культурних скарбів у язичницькій стихії. Характерним для такого роду праць є також посилення на погляди когось зі знаних українських націологів та нібито доречне цитування їхніх висловів, однак

у поєднанні з власними твердженнями, що суперечать наведеному. В праці О.І. Вертія «Українські цінності як основа державної нації» [2]. Автор цитує допис П. Грабовського «Лист до української молоді»: «Європейство на ґрунті українському, – то нехай буде написано на нашому стягові. Кожна народність має дорости до загальнопросвітнього рівня або загинути безслідно» [5]. Кількома абзацами нижче всупереч цитованому закликає до «повернення до джерел», оскільки відбулася «заміна українських цінностей неукраїнськими: релігійних уявлень і переконань наших далеких пращурів – християнством, іншими, зовсім чужими нам, неприродними для нас течіями, сектами, рухами; наших поетичних звичаїв та обрядів – різного роду східними календарями, гороскопами, насаджуванням усього супротивного нашій національній моралі й духовності загалом; визнаних у всьому світі українських народних дум і пісень, «Кобзаря» Т. Шевченка – Біблією, на сторінках якої немає жодної згадки про українські цінності, про Україну; звичаїв націократії – створенням незчисленних партій, які служать не виявом демократії, а прикриттям чужих намірів грошовитих чужинців захопити владу в Україні у свої руки, встановити в країні деспотичний режим і обернути народ у бидло, слухняного раба; козацьке вільнолюбство, український патріотизм – космополітизмом тощо» [3]. Те, що «Кобзар» Шевченка насичений християнськими цінностями й символікою, що «створення незчисленних партій» безпосередньо пов'язане з такою провідною рисою українського національного характеру як індивідуалізм і козацьке волелюбство, авторові видається не важливим і не спадає на думку. Мірою втягування України в глобалізаційні процеси аналогічні тенденції посилюватимуться в країні, позитивно впливаючи на процес подолання її культурноцивілізаційного розколу. Звідси впливає ще одна важлива річ: глобалізація, за великим рахунком, сприяє зміцненню української культури. Однак цей процес не може бути забезпечено без належного формування державної культурної політики, яка наразі видається часом протилежно спрямованою. Травматизм культурної пам'яті українства потребує коригування такої політики від формального дотримання букви європейського законодавства до його «американізації» й «канадизації» і запровадження так званої позитивної дискримінації – надання преференцій культурі.

Глобалізація характеризується значними деструктивними тенденціями уніфікації культурного простору, порушуючи тим самим перед національною державою проблему збереження власної культурної самобутності на міжнародній арені та підтримки культурної багатоманітності у суспільстві. Дедалі більше поширюються тенденції стандартизації способу існування людини, її матеріальних потреб та духовних пріоритетів, так звана «масова культура». А тому актуальним завданням культурної політики на національному та міждержавному рівнях стає спрямування впливу процесів глобалізації на збільшення можливостей розвитку національних культур, що і зумовило зростання уваги до питань культурного розвитку людства. Водночас утверджується усвідомлення культури і як вагомого чинника внутрішньосупільного розвитку, характеру його суспільно-політичних процесів та творчого потенціалу становлення загалом [1].

У сучасному науковому дискурсі гуманітарні аспекти безпеки визначаються як проблема збереження людської особистості за руйнації традиційних культурних норм і цінностей і водночас важливою умовою творчості народу.

Глобалізаційні загрози гуманітарній безпеці як складовій національної безпеки України зумовлені розмиванням уявлення різних прошарків світової

спільноти про власну ідентичність щодо етносу, нації чи культурно-цивілізаційної приналежності (В. Пироженко). Саме ціннісна система є соціокультурною основою сфери безпеки суспільства, що виконує стабілізуючу, інтегруючу і консолідуючу функції (В. Горлинський). Одним з основних консолідуючих та інтегруючих суспільство чинників дослідниками визначається загальнонаціональна ідентичність. Як і визначення специфіки гуманітарної безпеки, що ґрунтуються на існуванні певного набору світоглядно-ціннісних орієнтацій, цей чинник передусім актуалізує проблему збереження та розвитку культурної самобутності націй.

З одного боку, глобалізація оцінюється як негативне явище (Т. Адорно, С. Хантінгтон, Дж. Девісон Хантер і Дж. Гейтс), що становить загрозу національній самобутності культур під тиском масової комерціалізованої культури, з іншого (наприклад, А. Перотті, Джагдиш Бхагвати) - сприяє збагаченню культур, міжкультурному діалогу та становленню полікультурних суспільств. Таким чином, культурна самобутність певного суспільства містить у собі принаймні дві грані динаміки культурних процесів. Внутрішня грань сформувалася під впливом культурної диференціації (полікультурності) та самобутності певного суспільства. У державній культурній політиці це обумовлює необхідність взаємоузгодження державних інтересів консолідації суспільства та культурної диференціації суспільного життя. Зовнішня - включеність у динаміку тенденцій світової культури. Державна культурна політика у цьому напрямі є гарантом безпеки від деструктивних впливів. Отже, культура виступає важливим чинником у системі національної безпеки кожної держави. Проте водночас такий характер розвитку культурного життя актуалізує проблему збереження культурної самобутності націй. Оскільки концепт «культурна самобутність» вже давно є одним з основних пріоритетів культурної політики.

На Всесвітній конференції ЮНЕСКО з політики у сфері культури (Мехіко, 1982 р.) культурна самобутність визначається як сукупність неповторних і незамінних цінностей, традицій і форм вираження народу, за допомогою яких він репрезентує себе у світовому співтоваристві. Культурна самобутність не лише розширює можливості для всебічного розвитку людини, а й «мобілізуючи кожний народ, кожну групу, спонукає їх черпати сили у своєму минулому, засвоювати елементи інших культур, які сумісні з їхнім характером, і цим самим продовжувати процес творення себе» [2]. З вищенаведеного випливає, що процес збереження національної культурної самобутності неможливий без актуалізації творчого потенціалу та адаптивного процесу в актуальному часі. Подальшому визнанню культури як вагомого чинника безпеки нації сприяли програмні матеріали Всесвітньої конференції у Мехіко, де, зокрема, проголошено культурну автономію невід'ємною складовою національного суверенітету, а повага, збереження і розвиток національної культурної самобутності було визначено як питання першочергової ваги, оскільки воно відображає спільне прагнення країн, що розвиваються [4].

Популяризація ідеї демократії та лібералізму - підвалин забезпечення гуманітарної безпеки кожної західної держави, а відповідно, і зміни парадигми культурної політики у бік обмеження повноважень держави у динаміці суспільних процесів, загрози, які несе глобалізація, нині знову актуалізують дискурс щодо функції держави як основного суб'єкта національної культурної політики, її конструктивної ролі у збереженні гуманістичного виміру культури кожного народу як етносоціальної спільноти. Саме держава є основним гарантом і безпеки людини у просторі культури, чим взаємообумовлюється як взаємозалежність безпека держави, суспільства та людини. Усвідомлення культурної самобутності, національної спадщини, історичних коренів та творчого потенціалу суспільства є

рушійною силою розвитку держави. Дії держави як суб'єкта культурної політики мають спрямовуватися на збереження, відтворення та творення культурної самобутності нації. Вітчизняні дослідники В. Сідак, І. Валько визначають безпеку як першооснову існування і людини, і будь-якого етносу, нації, держави [5].

Державна культурна політика базується на відповідності гуманітарної складової національній безпеці в цілому. З одного боку, ми маємо потребу у національній єдності, з іншого - наше суспільство є полікультурним. У концепції безпеки підґрунтям багатоманітності культурного вираження є збереження за індивідом, культурною групою чи етносоціальною спільнотою статусу суб'єкта культури: можливість діяльнісного становлення у просторі культури. У цьому концепті закладено права численних культурних груп суспільства та окремого індивіда на культурне самовираження. Проте спрямованість до єдиної мети (наприклад, у державотворчому процесі) вимагає співсуб'єктної взаємодії кожного суб'єкта культури. Суб'єктність і співсуб'єктність є тією основою, що запобігає можливості відчуження та конфронтації у просторі культури між індивідами, групами, суспільством та державою.

Усвідомлення культурної самобутності та роль держави у забезпеченні її збереження та розвитку стає важливим аспектом сучасного суспільства. Культурна самобутність є ключовим елементом національної ідентичності та безпеки кожної держави. Це вимагає активної участі всіх суб'єктів культури в співсуб'єктній взаємодії з метою збереження та розвитку унікальних культурних цінностей. Держава, в свою чергу, виступає головним гарантом безпеки культури та повинна спрямовувати свою політику на захист культурної спадщини, підтримку творчого потенціалу суспільства та сприяння співвідношенню культурних цінностей в умовах глобалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глобальні проблеми сучасності, URL:<http://psi.nuczu.edu.ua>
2. Вплив глобалізації на культуру України, Масляк URL:<https://uahistory.com>
3. Українська культура. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>
4. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, URL:<https://journals.uran.ua>
5. ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ, Навчальний посібник. URL:<https://org2.knuba.edu.ua>
6. Гуманітарний аспект культурної самобутності України. URL:<https://osvita.ua>

РОЛЬ ВИПУСКНИКІВ ЧЕРКАСЬКОГО ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОГО УЧИЛИЩА МВС СРСР В ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

*Андрій ТОМІЛЕНКО, кандидат історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України*

Суворим іспитом для народів СРСР стала аварія на Чорнобильській АЕС. Її ліквідатори стали зразком мужності та героїзму. Їх імена закарбувалися в пам'яті людства. Відтепер знаки цієї пам'яті ми зустрічаємо всюди. Іменами В. Правика та

В. Кібенка назвали вулиці у містах: Іванково, Бородянки, Переяслав, Узин, Боярка, Миронівка Київської області, Вараш Рівненської області, Ізмаїл Одеської області, Ямпіль Вінницької області та в Черкасах. Пожежники Азербайджану перейменували на їхню честь два кораблі, що охороняли каспійські нафтопромисли. Подвиг випускників назавжди залишиться прикладом самовідданого виконання службового обов'язку для кожного працівника пожежно-рятувальної служби, для кожного курсанта навчального закладу, який сьогодні має ім'я Героїв Чорнобиля. Загалом у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС брали участь 357 випускників навчального закладу.

Їх було двадцять вісім пожежників, які в ніч з 25 на 26 квітня 1986 р. взяли на себе перший, найбільш жорстокий удар на четвертому енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції. Вони стали першими свідками і першими ліквідаторами аварії, яка за своєю суттю і страшними наслідками стала визначною катастрофою в історії людства. Чорнобиль перетворився на «чорну биль» України, яка стала синонімом слова «біда».

За свою тривалу історію людство зазнало багато нещасть, природних і суспільних катастроф. Та найстрашніше те, що одним із різновидів небезпечних явищ є передові досягнення людського розуму. І як це часто буває в житті, під час біди одні лякаються, розгублюються, інші – гуртуються перед обличчям небезпеки у непереможній стрій. Перемога не завжди буває однозначною, іноді вона здобувається ціною життя. Але смерть борця – це завжди героїзм і завжди перемога, навіть якщо вважати її просто особистою нескореністю...

Вся історія ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС є зразком мужності і героїства. Проте, коли говоримо про цю страшну подію, найперше згадуємо тих, хто став до бою першими.

Їх було 28... У пам'яті народу вони навечно залишилися «шеренгою №1», першими пожежниками Чорнобиля, яких очолили двоє молодих лейтенантів – Володимир Правик і Віктор Кібенко. Дивно, яким чином їх долі сплелися в одну-єдину.

Обоє навчалися в Черкаському пожежно-технічному училищі (нині інститут пожежної безпеки, який носить ім'я Героїв Чорнобиля). Володимир закінчив училище в 1982 р., а Віктор – у 1984-му. І хоч під час навчання вони, ровесники, не стояли в одному строю, проте азам пожежної справи навчалися у одних і тих же викладачів, в одних і тих же аудиторіях слухали лекції, вирости на однакових бойових традиціях і зразках пожежної звитяги, мужності, взаємодопомоги. По випуску працювали в різних пожежних частинах. Та кожен з них очолив пожежний караул [1, 24].

Два вибухи на ЧАЕС тієї фатальної ночі сталися послідовно о 1 год. 23-24 хв. Вони спричинили нагрівання до високої температури фрагментів активної зони реактора, які перекинулися на дах деяких приміщень реакторного відділення і машинної зали. Виникло біля 30 осередків загоряння. Як наслідок – пошкодження окремих маслопроводів і короткі замикання в електропроводці; окремі загоряння сталися в машинній залі біля турбогенераторів. Щонайменше п'ять осередків пожежі виникло на різних поверхах реакторної зали та в апаратній. Вогонь став поширюватися у бік сусіднього третього блоку, загрожуючи дістатися машинної зали, в якій біля кожної турбіни стояли великі ємності з маслом, а також захопити кабельні канали, що призвело б до порушення системи управління і захисту всієї станції [2, 37]. Обов'язки керівника гасіння пожежі бере на себе той командир, який прибув на місце пожежі першим. Якби Володимир Правик розгубився і не прийняв на себе ці обов'язки, наслідки могли бути катастрофічними для всієї Європи.

Пожежний караул підрозділу ВПЧ-2 по охороні Чорнобильської АЕС у складі трьох відділень під керівництвом лейтенанта В. Правика прибув на місце виклику тривоги, яку подала сигналізація, вже за дві хвилини. На насосно-рукавному автомобілі серед пожежників прибув і рядовий Андрій Половинкін, у майбутньому випускник училища 1989 р.

На цей момент пожежею був захоплений 4-й енергоблок і покрівля машинної зали. Склалася загроза розповсюдження вогню по всій покрівлі на третій енергоблок. Долю станції могла вирішити кожна секунда, і лейтенант В. Правик вже за дві хвилини по прибуттю на місце виклику правильно оцінив обстановку і прийняв рішення передати виклик № 3, який означав найвищий рівень небезпеки і сигнал загальної тривоги для пожежників усієї Київської області [2, 38]. Це була велика відповідальність. Проте історія підтвердила правильність дій молодого командира у ті дві перші хвилини ліквідації.

Першу розвідку Володимир провів сам. Право на головне рішення було лише в нього, і помилитися у виборі подальших дій свого караулу і тих, хто незабаром прибуде їм на допомогу, він просто не мав права.

Володимир зазирнув у розлом даху. Звідти виходило зловісне, дивне, незвичне оку зеленувате сяйво... І можливо, саме в ту мить Володимир зрозумів страшну правду, бо бійців свого караулу він до розлому не допустив [3, 41].

Його рішення про подачу лафетних стволів з боку машинної зали сприяло попередженню поширення вогню.

Через 5 хвилин після сигналу тривоги їм на допомогу прибув караул пожежної частини м. Прип'яті під командуванням лейтенанта Віктора Кібенка.

У другу розвідку вони пішли удвох. На даху побачили уламки розпаленого радіоактивного графіту, навколо яких плавився, пурхаючи кульками, і розтікався бітум, наповнював повітря задушливим угаром. Полум'я розповзалось по всій покрівлі. Неймовірна спека примусила зняти респіратори. Володя нахилився і висмикнув із розпеченого бітуму перший уламок... другий... Приклад командира згодом спонукав усіх бійців, що знаходилися в зоні пожежі, включитися в цю пекельну роботу [3, 48].

Начальник воєнізованої пожежної частини № 2 по охороні Чорнобильської АЕС, що саме перебував у відпустці, майор внутрішньої служби Леонід Телятников прибув на місце події і перебрав командування на себе за 21 хвилину від моменту спрацювання сигналізації. Десять пожежних автомобілів вже оточили енергоблок. Вони були встановлені на гідранти і через рукавні лінії підключені до сухотрубу систем протипожежного захисту. Механічні драбини забезпечували підйом пожежників на дах машинної зали і допоміжного блоку. Там, де внутрішній водопровід був пошкоджений, прокладалися додаткові рукавні лінії [4, 52]. Запрацювали стаціонарні лафетні стволи, збиваючи доступні їм осередки полум'я і охолоджуючи несучі конструкції, з метою уникнення подальших руйнувань. Ствольники з ручними стволами блокували та гасили найбільш небезпечні осередки пожежі на даху машинної зали і допоміжного корпусу.

Майором вн. сл. Л. Телятниковим було прийняте рішення про організацію двох бойових дільниць. Начальником БД-2 був призначений прибулий о першій годині 56 хв. випускник училища 1980 р. начальник СВПЧ-6 старший лейтенант вн. сл. Олександр Єфіменко [4, 54]. Бойова дільниця мала ліквідувати пожежу на покрівлі блоків А, В, ВСПО та в приміщеннях реакторного відділення, частково пошкоджених вибухом.

На 70-метровій висоті реакторного корпусу, ситуація складалася особливо драматично: прямо над реактором завалилася частина даху, від вибухової хвилі

деформувалися несучі конструкції. Отруйний дим від палаючих блоків стелився над всією площею пожежі, яка вже поширилася на десятки квадратних метрів. Хто може уявити собі стіну вогню, висотою у два-три метри? Мабуть, лише пожежні. Там, на даху, їм потрібно було пройти через таку стіну і збити, задавити вогонь!

Найстрашнішим випробуванням у боротьбі з вогнем стало розпечене бітумне перекриття машинної зали. І це був реальний нестерпний біль. Пожежники брали рукавицями шматки графіту, який залишився після вибухів, і скидали його з даху. Ступаючи в розплавлений бітум, затоптували невеликі вогнища. Кипляча маса заливала ноги, і потім шкіра сходила разом з чоботами. Опіки були страшними. Та до всього ще радіація. Вона перетворювала краплі бітуму, що прикипали до шкіри і в'їдалися в тіло, на маленькі джерела випромінювання.

Радіація наповнювала тіла нестерпною втомою, і пожежники один за одним стали спускатися вниз. Ось вибули зі строю Володя Тішура, Микола Ващук, хлопці з караулу В. Кібенка... Їх виносив до драбин міцний і сильний Василь Ігнатенко. Він одним із перших піднявся на 70-метрову висоту четвертого енергоблоку і спустився останнім з «шеренги № 1», разом із В. Правиком і В. Кібенком [3, 71]. Сьогодні вони лежать на Мітинському цвинтарі у Москві поряд...

Коли лейтенант В. Правик спустився вниз, то побачив майора Л. Телятнікова. Переборюючи страшенну втому, він почав доповідати обстановку. Ця доповідь була дуже важлива, кожен маленький факт міг мати велике значення для тих, хто мав замінити його караул. А поряд вже чекала із включеним мотором «швидка».

В 1 годину 50 хвилин на територію Чорнобильської АЕС прибув та приступив до гасіння пожежі на 4-му блоці АЕС випускник училища 1981 р. старший інженер СВЧ-6 по охороні міста Прип'яті старший лейтенант вн. сл. Володимир Березан [2, 46]. Працював в умовах жорсткого радіаційного опромінення, високої температури. Внаслідок отриманої високої дози опромінення переніс гостропроменеу хворобу, результатом якої стала інвалідність 1-ї групи ЧАЕС. За вагомі особисті заслуги у виконанні робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС був нагороджений орденами «Червоної Зірки» та «За мужність» III ступеня.

О другій годині 30 хв. майор вн. сл. Л. Телятніков організував із прибулого офіцерського складу ВПЧ-2 та СВЧ-6 штаб пожежогасіння. Відповідальним за організацію взаємодії зі штабом ЦО та медичною службою було призначено випускника училища 1984 р. лейтенанта вн. сл. Валерія Дацька [2, 48].

О 3 годині 10 хв. на бойовій ділянці відбулася заміна начальника БД-1 лейтенанта вн. сл. В. Правика та двох ствольщиків ВПЧ-2, яких забрала «швидка». На цей час на покрівлі машзалу було ліквідовано 4 осередки пожежі загальною площею 400 м². На зміну пожежникам ВПЧ-2 були призначені бійці з ППЧ-31 на чолі із випускником навчального закладу 1985 р. начальником караулу ВПЧ-2 лейтенантом вн. сл. Петром Хмелем [2, 50].

Повідомлення про аварію і пожежу на ЧАЕС надійшло в центр автоматизованої системи УПО м. Києва о 1 год. 30 хв. За розпорядженням керівництва УПО на допомогу підрозділам Київської області був відправлений загін у складі 10 відділень (83 пожежники) на чолі із випускником училища 1977 р. заступником начальника відділу служби та підготовки капітаном вн. сл. Сергієм Гоголем. До складу загону входив і випускник 1977 р. заступник начальника ВПЧ-14 Олександр Вихрист [2, 52]. О п'ятій годині ранку 26 квітня загін прибув на Чорнобильську АЕС.

Ще раніше о 3 годині 22 хв. прибула оперативна група УПО УВС Київської області на чолі з майором вн. сл. В. Мельником. До складу групи входив і випускник 1984 р. заступник начальника ВПЧ-11 лейтенант вн. сл. Станіслав Юзишин. Ще в дорозі до місця аварії старший групи майор вн. сл. В. Мельник віддав розпорядження про приведення у бойову готовність сил і засобів опорних пунктів, збір усього керівного складу області та направлення до місця аварії 4-х відділень ГДЗС. В 4 години 50 хвилин пожежа була локалізована, а о 6 годині 35 хв. повністю ліквідована [4, 67].

Безпосередню участь у гасінні пожежі на ЧАЕС 26 квітня брали випускники навчального закладу: співробітники ВПЧ-2 – лейтенант вн. сл. Василь Давиденко (випуск 1983 р.), лейтенант вн. сл. Валерій Дацько (випуск 1984 р.), ст. лейтенант вн. сл. Віктор Мельников (випуск 1980 р.), ст. лейтенант вн. сл. Петро Шаврей (випуск 1982 р.), лейтенант вн. сл. Петро Хмель (випуск 1985 р.); СВПЧ-6 – ст. лейтенант вн. сл. Олександр Єфіменко (випуск 1980 р.) та ст. лейтенант вн. сл. Володимир Березан (випуск 1981 р.); ВПЧ-11 – лейтенант вн. сл. Станіслав Юзишин (випуск 1984 р.).

Розвідка В. Правика і В. Кібенка стала розвідкою боєм і поклала початок перемозі пожежників над вогнем і атомом. Але кінця смертельної битви молоді лейтенанти не побачили.

Звістка про подвиг Героїв Чорнобиля облетіла весь світ. У червні 1986 р. керівник пожежної служби м. Сент-Луїс (штат Міссурі, США) Рональд Ф. Файала писав: «Я віддаю честь павшим героям і всім мужнім пожежникам вашої країни за службу, яку вони несуть в ім'я своїх співвітчизників. Як професійний пожежник, я високо ціную справу, якій вони служать. Ще раз схилиюся перед ними» [2, 321].

Пожежники з міста Скенектаді (США) на власні кошти встановили меморіальну дошку на згадку про тих, хто вступив у драматичну боротьбу з розбурханим атомом. Напис на тій дошці говорить – «Пожежник. Часто він першим приходиться туди, де виникає небезпека. Так було й у Чорнобилі 26 квітня 1986 року. Ми, пожежники міста Скенектаді, штат Нью-Йорк, захоплені відвагою наших братів у Чорнобилі і глибоко сумуємо з приводу втрат, які вони зазнали. Особливе братерство існує між пожежниками всього світу, людьми, які відповідають на поклик обов'язку з винятковою мужністю та сміливістю» [2, 324].

За мужність та самовіддані дії, виявлені під час ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС та усунення її наслідків орденом «Червоної Зірки» були нагороджені випускники училища: Василь Давиденко (1983 р.), Валерій Дацько (1984 р.), Олександр Єфіменко (1981 р.), Сергій Прищепка (1985 р.), Петро Хмель (1985 р.), Станіслав Юзишин (1984 р.), Олександр Мурзін (1981 р.), Андрій Половинкін (1989 р.), Юрій Хилько (1978 р.), Петро Шаврей (1982 р.) [2, 571; 8].

В ознаменування 10-ї річниці Чорнобильської трагедії, у 1996 р. Володимир Правик та Віктор Кібенок, за виняткову особисту мужність і самовідданість, високий професіоналізм, проявлені під час ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, були нагороджені відзнакою Президента України – Зіркою «За мужність» (посмертно) [5].

37 вогнеборців, які в перших рядах вступили у боротьбу з вогнем під час аварії на ЧАЕС та брали участь у ліквідації її наслідків – випускники колишнього Черкаського пожежно-технічного училища, а нині – Черкаського інституту пожежної безпеки. Їх подвиг назавжди залишиться прикладом для кожного працівника оперативно-рятувальної служби, взірцем самовідданого виконання службового обов'язку для курсантів навчального закладу, який сьогодні носить ім'я Героїв Чорнобиля. Кожного ранку вихованці навчального закладу проходять

повз створений руками курсантів у 1986 р. та реконструйований на 20-ті роковини Чорнобильської трагедії меморіал Героям Чорнобиля і віддають честь завмерлим у бронзі, вічно юним обличчям їх попередників, що ступили за межу можливого і залишились у вічності, – Володимир Правик і Віктору Кібенку.

У серпні 1986 р. у замітці «Не забудуть курсанти» в газеті «Правда» відзначалося: «Героїзм, стійкість і мужність, які виявили випускники училища у боротьбі з аварією, знайшли гарячий відгук, захоплення, бажання наслідувати. І як свідчення цьому народилася ідея, яку втілили у життя: створили пам'ятник відважним пожежникам – героям Чорнобиля» [6, 6]. Пізніше, у 1993 р., тут встановили погруддя В. Правика та В. Кібенка.

У червні 1986 р. побувавши на випуску кореспондент журналу «Пожарное дело» відзначав: «Давайте увійдемо до стін пожежно-технічного училища, торкнемося тієї пам'яті, яку залишили про себе колишні курсанти Володимир Правик та Віктор Кібенок. Адже саме тут, у стінах училища, виток їхнього безприкладного подвигу. ... Коридори училища. Пройдись по них повільно, вдивляючись у строкатість їхнього оформлення, вбери в себе потоки інформації з діаграм, плакатів, вітражів, і ти зрозумієш, як б'ється пульс цього цікавого навчального закладу, де народжується професійна майстерність майбутніх вогнеборців, міцнішає їхнє духовне загартування, почуття патріотизму» [7, 17].

Проходять роки, все менше стає учасників тих подій, але подвиг здійснений героями-пожежниками продовжує ятрить людську пам'ять. Сигнал тривоги № 3, що мобілізував сили вогнеборців у час виняткової небезпеки, прозвучав для всієї планети. Чорнобильський вибух дав зрозуміти людству, що ядерна енергія, яка виходить з-під контролю, не визнає державних кордонів. І в чий б двері не постукало лихо, боротьба із ним мусить стати турботою всього світового співтовариства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лицарі порятунку. Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля. 30 років першого випуску [Текст] / За ред. М.Г. Шкарабури. – Черкаси: Брама-Україна, 2006.
2. Вогонь Чорнобиля. Книга мужності й болю [Текст] : літопис Чорнобильської трагедії у документах, фактах та свідченнях самовидців / вид. проект та авт. текст. В. Шкляр, М. Шпаковатий. – К. : Видавничий дім "Альтернативи", 1998. – 576 с.: іл.
3. Черненко А.Г. Владимир Правик [Текст]. – М. : Политиздат, 1988. – 143 с. – (Когда им было двадцать).
4. Отчет о работе пожарной охраны при ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС. – М.: ВНИИПО. – 213 с.
5. Указ Президента України № 297/96 від 26 квітня 1996 року «Про нагородження відзнакою Президента України — зіркою «За мужність»».
6. Не забудут курсанти // Правда. – 1986. – № 220. – 8 серпня. – С. 6.
7. Карпов В. Равнясь на подвиг // Пожарное дело. – 1986. – № 10. – С. 17-18.
8. Указ президента України №150 від 18 квітня 2019 року «Про призначення довічних державних стипендій для працівників, осіб рядового та начальницького складу пожежної охорони органів внутрішніх справ України, які брали безпосередню участь у гасінні пожежі на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року». – <https://www.president.gov.ua/documents/1502019-26562>.

ІСТОРИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ЗДОБУТКИ: ПОГЛЯД НА ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЄС

Артем УДАЛОВ, факультет судноводіння

Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА, кандидат історичних наук, доцент

Алла ПАЗЯК

Херсонська державна морська академія

У мінливому та часто непередбачуваному світі сучасних міжнародних відносин, Україна стоїть перед низкою історичних викликів та можливостей, що формують її шлях до євроінтеграції. Вступ України до Європейського Союзу (ЄС) є процесом, який не лише символізує геополітичний вибір нації, але й відображає глибоку історичну тяглість, що впливає на сьогодення та майбутнє країни. Історія України є скарбницею знань, яка відкриває важливі уроки для сучасного світу. Період України-Руси, створення козацької держави, проголошення УНР та ЗУНР, боротьба за незалежність протягом багатьох століть – усе це сформувало унікальний досвід, що впливає на відносини України з ЄС. Цей досвід надає цінні знання про важливість демократії, прав людини, верховенства права та економічної інтеграції, які є ключовими принципами європейського співтовариства.

Метою даної роботи є аналіз історичних викликів і досвіду України на шляху до ЄС після проголошення незалежності у 1991 році, ролі українського суспільства у цьому, висвітлення перспектив вступу країни до Європейського Союзу.

Траєкторія України у напрямку ЄС була ініційована майже одразу після проголошення її незалежності, зокрема, коли Міністр закордонних справ Нідерландів у своєму листі офіційно визнав незалежність України від імені ЄС. У 1993 році була оголошена Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», у якій вперше заявили про намір розвивати відносини з ЄС [1]. Першим важливим викликом на цьому шляху стали періодичні зміни в уряді та політична турбулентність. Через це відбулось повільне впровадження нових для нашої країни європейських політичних стандартів, які б були адаптовані до тогочасного законодавства.

Як наслідок, лише у 1998 році була сформована цілісна стратегія інтеграції України до ЄС, а затверджена була ця програма лише у 2000 році [1]. Далі виникла проблема прозорості участі громадян у виборчому процесі та створення прозорих механізмів державного управління в середині країни. Це призвело до Помаранчевої революції у 2004 році. Населення країни не погодилось з фальсифікацією результату президентських виборів та оголошенням Центральною Виборчою комісією перемоги кандидата В. Януковича, який проголошував курс на зближення України з Росією, а, навпаки, підтримало кандидата у президенти В. Ющенка, який заявляв про бажання повної економічної й політичної інтеграції з ЄС та НАТО. Після цих подій в державі розпочалося повільне ухвалення та процес роботи над реформами для того, щоб гармонізувати національне законодавство зі стандартами ЄС.

Як результат, українці здобули один із перших євроінтеграційних здобутків, а Україна та Європейське товариство у 2007 році розпочали переговори про укладення нової угоди. 9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди у формі Угоди про асоціацію, що базується на принципах політичного союзу та економічної інтеграції [1]. Цей етап став відправною точкою для поетапної

трансформації української економіки відповідно до стандартів і вимог Європейського Союзу.

Другим історичним викликом стали структурні проблеми в економіці, високий рівень корупції та велика залежність від окремих галузей через радянське минуле. Україна мала виробничі потужності, створені ще у період Радянського Союзу, які ґрунтуються на системі державної власності засобів виробництва, колективному господарстві, промисловій концентрації виробництва та централізованому адміністративному керуванню. Це призвело економіку України після отримання незалежності до стагнації, високого рівня корупції, появи олігархії та розшарування суспільства. Ці проблеми перешкоджали та уповільнювали економічні реформи, а також знижували інвестиційну привабливість для потенційних інвесторів з ЄС.

Але тогочасний уряд продовжував проводити необхідні реформи, і важливим євроінтеграційним здобутком стало те, що 18 лютого 2008 року розпочалися переговори між Урядом України та Комісаром ЄС з питань торгівлі щодо укладення угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС, а також щодо угоди про стабілізацію та асоціацію між Україною та ЄС, яка була підписана на Паризькому саміті [2]. Україна в той час стала однією з шести колишніх радянських республік, запрошених до співпраці з ЄС у нових багатосторонніх рамках, передбачених політикою «Східного партнерства».

Третім викликом стала висока корупція та неефективність правосуддя. Ця проблема загострилась під час приходу до влади уряду В. Януковича у 2010 році. Це стало наслідком того, що фактично повністю було призупинено створення антикорупційних інститутів, не відбулось впровадження електронних систем та нагляду в секторі державного управління, спостерігалось падіння рівня демократії та порушення принципів верховенства права в державі. Президент В. Янукович пішов на зближення з Росією та вів переговори про співпрацю України та Митного Союзу (Білорусь, Казахстан та Росія). Його уряд вирішив призупинити підготовку до підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі через тиск Росії. У результаті з'явилась висока недовіра до влади, що призвело до Євромайдану та Революції гідності 2014 року [3].

Важливим внутрішнім євроінтеграційним здобутком стало те, що українське суспільство вибороло право на інтеграцію з ЄС завдяки громадській активності в кінці 2013 та на початку 2014 року. Завдяки цьому зросла важливість українського суспільства в реформуванні країни на шляху до Європейського Союзу.

Наступним історичним викликом стали зовнішні виклики, а саме вплив Росії на Україну. Ця проблема є важливою, тому що існує вже протягом довгого періоду. Росія ніколи не відкидала свої імперські погляди та плани щодо України. У 2014 році ЄС засудив анексію Криму Росією та «грубе порушення суверенітету і територіальної цілісності України внаслідок російської військової агресії». Європейський Союз також заморозив (і намагався повернути) «розкрадені українські державні кошти», активи й заборонив росіянам в'їзд до ЄС. 21 березня 2014 року політична частина Угоди про асоціацію була підписана новим прем'єр-міністром А. Яценюком, але підписання решти частини Угоди про вільну торгівлю було відкладено до травневих виборів. У квітні 2014 року митні збори на український експорт до ЄС були тимчасово скасовані. У травні 2014 року було також взято зобов'язання щодо надання фінансової допомоги Україні [4]. Це було проявом посилення співпраці з європейською спільнотою та підтримкою ЄС на шляху України до Європи супротив бажанням Росії.

Ситуація в Україні призвела до того, що ЄС розпочав широку програму підтримки, і вже влітку 2014 року була підписана друга частина асоціації з ЄС, яка була економічною [4]. З 11 червня 2017 року чинності набрала угода про безвізовий режим України та ЄС. Безумовно, це є важливими інтеграційними здобутками для нашої держави, які сприяють посиленню співпраці в різних сферах.

Ще одним без перебільшення історичним викликом на шляху до ЄС є початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну за її бажання вступити в ЄС та НАТО. Весь світ побачив, що за прагнення приєднатись до ЄС українці повинні боротися на полі бою, і, як результат, 17 червня 2022 року Єврокомісія рекомендувала Європейській Раді надати Україні статус країни-кандидата на членство в ЄС, а 23 червня на саміті Україна – ЄС була прийнята як країна-кандидат [5]. Це є важливими євроінтеграційними здобутками для українців, адже наш шлях до ЄС – це постійний процес, який вимагає від населення зусиль у всіх сферах суспільства, бо водночас він супроводжується важливими та складними змінами для української нації.

У довгостроковій перспективі ефективна інтеграція України до ЄС стане ключовим фактором швидкості та якості післявоєнної відбудови. Єдиний ринок ЄС може забезпечити стабільну основу для економічного зростання України. Для цього необхідно прийняти правила ЄС, забезпечити правову стабільність, зміцнити верховенство права, встановити довіру до судової системи та запровадити єдиний ринок ЄС. Для повного післявоєнного відновлення та довгострокового сталого економічного зростання необхідно залучити приватні інвестиції [6].

Таким чином, історичні виклики, які стоять перед Україною, надихають країну на зміни та розвиток. Євроінтеграційні здобутки України, такі як укладення Угоди про асоціацію з ЄС, впровадження безвізового режиму, гармонізація законодавства з нормами ЄС, свідчать про значний прогрес країни на шляху до європейської інтеграції. Ці досягнення не лише зміцнили зовнішньополітичну позицію України, але й створили підґрунтя для подальшого економічного та соціального розвитку.

Перспективи майбутнього для України на шляху до ЄС залишаються сповнені оптимізму, незважаючи на існуючі виклики. Ключем до успіху є продовження реформ, зокрема системи верховенства права, боротьба з корупцією та модернізація економіки. Підтримка з боку ЄС та інших міжнародних партнерів залишатиметься важливим фактором у подальшому зближенні України з європейськими стандартами та цінностями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Міністерство юстиції. Історія становлення відносин Україна-ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-standovlennya-vidnosin-ukraina-es> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Віднянський С. Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації / С. Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 25. – С. 9-40.
3. Денисенко В.І. Зрив підписання угоди про асоціацію України та ЄС (жовтень-листопад 2013 р.) / В.І. Денисенко // Сумська старовина. – 2019. – №LV. – С. 30-45.
4. Кабінет Міністрів України. Європейська інтеграція. Угода про асоціацію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu> (дата звернення: 21.03.2024).

5. Макаренко Н.А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на євроінтеграцію / Н.А. Макаренко // Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання. – 2022. – № 1. – С. 366-369.

6. Центр економічної стратегії. Разом сильніші: Сучасні та майбутні виклики на шляху інтеграції України до ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ces.org.ua/stronger_together_accession_eu/ (дата звернення: 24.03.2024).

ІДЕЯ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Дмитро УСОВ, доктор філософських наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
НУЦЗ України
Марія КОВАЛЬЧУК
Черкаський гуманітарно-правовий ліцей*

Ідея суспільної угоди була сформульована завдяки класичним модерним філософам таким як Томас Гоббс, Джон Локк та Жан-Жак Руссо, які обґрунтували просвітницьку настанову про перехід від божественного до природного права, коли політична легітимність виникає не з сакрального походження монархів, а з демократичного консенсусу вільних громадян. В постмодерному філософському дискурсі еволюція контрактуралістичної ідеї була продовжена Джоном Ролзом, Девідом Готье, Юргеном Габермасом та їхніми послідовниками, які розвиток сучасного суспільства як правової спільноти розглядають як процес свідомого прагнення розумних людей справедливо співіснувати за принципами відповідальності, свободи, вільної комунікації, визнання, чесної угоди.

Сьогодні ми є свідками та безпосередніми учасниками становлення нового глобального світового порядку, визначальною рисою якого є розгортання інформаційно-технологічної революції в усіх сферах соціокультурної діяльності людства. Провідні теоретики сучасного суспільства (Д. Белл, Ю. Габермас, М. Кастельс, Д. Рісман, Е. Тоффлер, А. Турен та ін.) наголошуючи на значенні інформаційно-комунікативних технологій, визначають його як постіндустріальне або інформаційне.

Практично кожна розвинена країна має державні документи найвищого рівня, у яких визначається національна політика побудови інформаційного суспільства. Стратегічна мета створення такого суспільства – інтеграція країни до світового інформаційного простору, підвищення конкурентоздатності економіки країни, поліпшення якості життя населення, зростання темпів науково-технологічного розвитку країни.

Віртуальна реальність та штучний інтелект (ШІ) сьогодні пронизують майже всі сфери суспільного життя. Термін «штучний інтелект» («artificial intelligence») стосується «теорії та розробки комп'ютерних систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, наприклад зорове сприйняття, розпізнавання мови, прийняття рішень, переклад між мовами, безпілотні автомобілі тощо. Майже всі визнають, що прогрес у сфері ШІ вже змінив звичайні способи сприйняття світу навколо нас. Це створює нові реальності для кожного, а також нові можливості» [2].

Конкретний зміст функцій, завдань і повноважень урядів історично змінювався, але незмінним залишається те, що свою діяльність вони зобов'язані здійснювати в інтересах громадян суспільства. Саме в цьому і полягає визначальна сутність суспільної угоди між урядовими структурами з однієї сторони та громадянським суспільством з іншої. Однак еволюція характеру діяльності урядів призвела до того, що чим вище за ієрархією ланка в державній структурі, тим більш абстрагованою, відірваною від конкретних індивідуальних потреб кожного громадянина, стає її діяльність. Так сформувалося головне протиріччя бюрократично-управлінської системи – державний апарат повинен функціонувати в інтересах громадянина, але він його «не бачить, не чує й нічого йому не говорить», адже поодинокі реакції на звернення по різних гарячих лініях на тлі проблем тисяч і тисяч громадян, що бажають їх вирішити, – це крапля в морі. Тому головним завданням і метою функціонування електронного урядування є максимальна ефективність реагування органів державного управління на проблеми та потреби кожного громадянина. Як і в традиційних концепціях суспільної угоди, головною метою сучасного контракту в епоху впровадження технологій штучного інтелекту є максимально доступне забезпечення інформаційними соціальними благами учасників угоди.

Саме тому потужним інструментом, який може бути застосований для вирішення соціальних питань, є штучний інтелект. Використання алгоритмів ШІ може бути особливо ефективним для розв'язання складних соціальних проблем, таких як прогнозування природних катастроф, управління енергетичними системами, боротьба з бідністю та соціальною відчуженістю, поліпшення якості життя людей з інвалідністю та багатьох інших. Впровадження технологій ШІ може також допомогти виявляти нові проблемні зони та розробляти програми для їх системного вирішення, забезпечувати доступність та якість медичної допомоги, покращувати якість освіти та зменшувати нерівність у соціальній сфері.

Одним з найвідоміших прикладів застосування штучного інтелекту в соціальній сфері є проект Масдар у місті Абу-Дабі (ОАЕ). Масдар є першим пілотним проектом «зеленого» міста, яке використовує широкий спектр технологій, у тому числі штучний інтелект, для поліпшення якості життя мешканців і зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Цей проект демонструє потенціал штучного інтелекту у розбудові майбутніх смарт-міст та вирішенні нагальних соціальних проблем.

Іншим цікавим прикладом застосування штучного інтелекту для підтримки та поліпшення благодійних ініціатив є «нейросітка для благодійності». Основна ідея проекту полягає у використанні технологій нейромереж для автоматизації та оптимізації процесу благодійного збору коштів та розподілу ресурсів. Нейросітки аналізують світові соціальні медіа, веб-сайти та інші джерела інформації, щоб виявити потенційних донорів та запропонувати їм зручні способи пожертвування благодійних коштів. Штучний інтелект може допомогти визначити найбільш ефективні благодійні проекти для розподілу зібраних коштів. Аналітичні моделі на основі нейромереж допоможуть оцінити потенційні соціальні вигоди кожного проекту та згенерувати рекомендації щодо розподілу фінансових ресурсів. Цей проект є прикладом того, як штучний інтелект може бути використаний для досягнення соціальних цілей та підвищення ефективності благодійних програм.

Ще один приклад використання ШІ для розв'язання соціальної проблеми – проект «AI for Good» від компанії Microsoft, що націлений на використання технологій ШІ для покращення якості життя людей з інвалідністю та інших вразливих груп населення. У рамках проекту створено різноманітні рішення, які використовують ШІ для покращення доступності та ефективності послуг для

людей з різними потребами, включаючи розпізнавання мови жестів, прогнозування здоров'я та використання технологій допомоги.

Однак, впровадження технологій штучного інтелекту для вирішення соціальних проблем виявило такі небезпеки як етичні колізії, конфіденційність даних, нерівномірний доступ до технологій – «важливо визначити зміст суспільної домовленості щодо доступу до інформації та її використання (свободи доступу до інформації чи, навпаки, обмежень віртуальних сервісів зі втручання в приватне життя); права на використання цифрових аватарів особи, створених за допомогою штучного інтелекту» [1, с. 61].

На рівні окремого індивіда існує необхідність розробки та дотримання певних правових та етичних норм щодо відповідальності за соціально-деструктивну поведінку у віртуальному просторі, наприклад хакерство, поширення дезінформації або ненависті в Інтернеті.

Також, розробка системи ШІ для виявлення злочинів повинна бути супроводжена врахуванням захисту прав та свобод осіб, які потенційно можуть стати об'єктом спостереження.

Як створити такі законодавчі обмеження, щоб ШІ не став інструментом соціальної дискримінації та зберігав нейтральність?

Сучасні дослідники наголошують на необхідності розробки «нової суспільної угоди для майбутнього золотого віку робототехніки», яка регулюватиме стосунки між людьми та розумними машинами, забезпечуючи безпеку людей і відповідність новостворених організацій AGI нашим моральним стандартам та інтересам. Вона складатиметься з переліку правил, узгоджених між урядами, компаніями та іншими установами світу, які визначають, що розумні машини можуть і не можуть робити, а також як люди можуть і не можуть їх використовувати» [3].

Одним із необхідних заходів міжнародної співпраці, на нашу думку, є розробка декларації ООН про штучний інтелект, яка б узгодила кодекс міжнародних правил і норм щодо захисту прав людини в епоху ШІ, тобто затвердила б нову міжнародну суспільну угоду «інтелектуально розумного громадянського суспільства» [4].

Ці питання потребують комплексного підходу та співпраці між вченими, правозахисниками та представниками соціальних громад. Дані проблеми вже сьогодні нагально вимагають уважного вивчення та розробки ефективних регуляторних механізмів з боку як державних, так і міжнародних соціальних інститутів.

Впровадження технологій штучного інтелекту до сучасної соціальної практики має різні (навіть невідомі) шляхи використання. Розуміння впливу ШІ потребує подальших фундаментальних досліджень. Позитивними рисами використання ШІ є зростання якості комунікації, її ефективності, сприяння людській співпраці. Але щодо демократичного (ліберального) способу співжиття викликає занепокоєння забезпечення прав людини на приватність, незахищеність індивіда та соціально-психічна вразливість технологіями, які діють на основі «бездушних» алгоритмів. Нагальною необхідністю сьогодення є розробка етичних, правових, екологічних, культурних, політичних законів, принципів та методів регулювання використання ШІ, що постануть базисом нової справедливої суспільної угоди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Корсунський С. Суспільний договір в Україні: його поява, форма, зміст і місце в системі суспільних відносин // (Пере)осмислення суспільного договору України. К.: «Аспен Інститут Київ», 2023. С. 59-63.

2. Choucri Nazli. UN75: Social Contract 2020 – Toward Safety, Security, & Sustainability for AI World // Retrieved from: <https://www.un.org/en/academic-impact/un75-social-contract-2020-toward-safety-security-sustainability-ai-world>

3. Muglia Bob. We need a new social contract for the coming golden age of robotics // Retrieved from: <https://bigthink.com/the-future/golden-age-robotics>

4. Social Contract for the AI Age // Retrieved from: <https://ssrc.mit.edu/wp-content/uploads/2020/10/Social-Contract-for-the-AI-Age.pdf>

РОСІЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ Й УКРАЇНА: ВІЙСЬКОВІ, ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ Й КУЛЬТУРНО-ДУХОВНІ ЧИННИКИ (1991-2023 рр.)

*Яніна ФЕДОРЕНКО, доктор історичних наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Російська експансія є темою, яка не зникає з інформаційного простору останні десять років, з того часу, коли відбулася практично без будь-якого опору анексія Автономної республіки Крим, розпочалися сепаратні процеси на Сході нашої країни, що переросли в українсько-російську війну, апогеєм якої стало повномасштабне вторгнення російської армії на територію України 24 лютого 2022 року. Ця тема спонукає багатьох науковців звернути свої погляди на чинники, які в своїй сукупності привели до активного розвитку даних подій та перетворили нашу державу на пріоритетний об'єкт агресії нашого північно-східного сусіда. На даний час Україна активно бореться за повернення тимчасово окупованих територій Півдня та Сходу, за свободу своїх громадян, за збереження суверенітету та незалежності держави. Саме тому дана тема має наукове та суспільно-політичне значення, що і зумовлює її актуальність.

24 серпня 1991 року започаткувало новий період історії українсько-російських відносин. Цього дня, в результаті невдалого серпневого путчу, Україна проголосила про свою незалежність. Свій вибір громадяни держави підтвердили 1 грудня, коли понад 90 % населення підтримали Акт незалежності України та обрали Леоніда Кравчука першим президентом України.

Щодо позиції росії на незалежність колишнього суб'єкта союзної федерації, то можна стверджувати, що вона носила подвійний характер. З одного боку, кремлівська влада підтримувала ілюзію добросусідських відносин, а з іншого – незалежність України сприймала як прикре непорозуміння. Показовим є той факт, що лише через чотири дні після проголошення незалежності, а саме 28 серпня 1991 року, до Києва прибула російська делегація, яку очолював віце-президент російської федерації Олександр Руцькой. Гості з Москви мали на меті змусити державне керівництво України відмовитися від Акту проголошення незалежності. Коли почули негативну відповідь – перейшли до шантажу, погрожуючи переділом існуючих кордонів [1].

Варто відзначити, що політичні і економічні проблеми (парламентська криза 1993 року, економічна криза 1998 року, дві чеченські війни, постійне втручання у справи колишніх сателітів Радянського Союзу (Придністровське питання, війна в Таджикистані, конфлікти держав Кавказу), гіперболізоване зростання бандитизму у самій росії) змусили московську еліту приділити основну увагу їх вирішенню та тимчасово відійти від радикального розгляду «українського питання».

Наприкінці 1990-х рр Україна і РФ підписують низку угод. Серед них варто відзначити Договір «Про дружбу, співробітництво і партнерство» (підписаний у 1997 р, ратифікований українською стороною у 1998 році) [2], Угоду між Україною і Росією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України 1997 року [3], що мала стабілізувати ситуацію, пов'язану із Чорноморським флотом та статусом міста Севастополь. І нарешті – Договір між Україною та Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон, 2003 року [4]. (ратифікований Верховною Радою України у 2004 році).

Проте, незважаючи на зроблені кроки в розвитку українсько-російських відносин низка питань залишилися невирішеними до кінця, що в майбутньому поглибило конфронтацію між країнами. Одне з таких питань полягало у неостаточній узгодженості ліній кордону в районі Азовського моря та Керченської протоки, що зрештою спровокувало перший територіальний конфлікт між країнами довколо острова Тузла. І тільки готовність Леоніда Кучми чинити збройний опір примусила московську сторону відступити від будівництва дамби біля острова Тузла й на певний час пригальмувати свої наміри збройної експансії території України.

Початок 2000-х рр. ознаменувала Помаранчева революція 2004 року, що стала часом, коли на тлі протистояння між проросійським кандидатом на пост Президента України Віктором Януковичем і проукраїнським – Віктором Ющенком у Києві, було здійснено першу спробу захоплення влади саме у східних регіонах. Так, у Северодонецьку на з'їзді рад, у якому брала участь у російська делегація обговорювалось питання Південно-Східної автономії [5, 221]. Українські правоохоронні структури відреагували швидко, і на більшість учасників сепаратистського зібрання було відкрито кримінальні справи, однак тоді їм вдалося уникнути покарання. Щодо росії, то ця подія стала для своєрідним експериментом із застосуванням «східного сепаратизму».

Крім спроб територіальної експансії, російська федерація розпочала також економічну, відому як газові війни 2005-2006 рр. та 2008-2009 рр. Як наслідок, за умовами вкрай не вигідних для української сторони «газових угод», підписаних тодішнім Прем'єр Міністром Юлією Тимошенко у Москві, було закріплено монополію майбутнього агресора на постачання природного газу до нашої країни, крім того, Україна змушена була платити за 1 кубометр газу 450 доларів. Газові війни яскраво продемонстрували українському суспільству політичну лінію Кремля щодо нашої держави.

Варто зазначити, що за увесь час українсько-російських відносин протягом 1990-х – початку 2000-х рр., будь-які наміри України захищати свої національні інтереси у зовнішній та внутрішній сферах, сприймалося сусідньої державою вкрай негативно. Більш того, такі кроки відразу оголошувалися Москвою проявами «українського націоналізму», які прирівнювалися до фашизму та називались «антиросійською політикою», яка шкодить процесу «інтеграції» [6, 64]. Власне поняття «інтеграція» стало новим наративом Кремля та почало масово тиражуватися ЗМІ як із російської сторони, так і проросійськи налаштованої української.

Окрім цього російська сторона почала щедро фінансувати так звану «п'яту колону», осіб, котрі повинні були розхитувати ситуації всередині держави та підживлювати сепаратні прояви, особливо в АРК Крим, а також на Півдні та Сході нашої держави. З цією метою було створено та впроваджено та територію України цілі російські агентурні мережі, під прикриттям ФСБ. У межах кремлівського проекту великі суми виділялись на фінансування проросійських партій, зокрема,

партії Регіонів, КПУ, партії Єдина Русь, Союз лівих сил та багатьох інших, а також завуальованих російських телеканалів, що часто транслювали проплачені політичні шоу в рамках національного телебачення, діяльність української православної церкви (УПЦ), яка стала основним провідником ідеї «руського міра», що з'явилась в інформаційному просторі у 2007 році.

Свідомо і наполегливо Москва здійснювала також експансію на культурно-духовному фронті, сприяючи засиллю російської масової культури та її пріоритету над національною українською культурою. Для перемоги у даному сегменті працювала кіноіндустрія, музична індустрія, радіопередачі тощо. Популяризувалася творчість російських акторів, співаків, в той час як власне українські митці майже завжди відходили на друге місце у культурному рейтингу будь-якого пересічного жителя країни. Як наслідок, в результаті злагодженої політики Кремля, до 2014 року в свідомості багатьох росіян, а також великої частини західних політиків й частини українського суспільства вкоренилися навіювані агресором такі наративи як «Україна – недодержава, якої не існувало до появи СРСР, а її творцем є Володимир Ленін», «Україна – не суверенна держава, а «антиросійський проект» фінансований Заходом для дестабілізації Росії», «Української мови не існує. Це штучний російський діалект, на який свого часу вплинула польська мова», «Україна утискає права російськомовного населення», тощо [7]. Тобто, саме у цей період на території України росія розпочала інформаційну війну, яка стала одним із складових елементів гібридної війни з метою створення сприятливого підґрунтя для анексії українських територій в недалекому майбутньому.

Отже, з 1990-х років після розпаду СРСР, росія розпочала підготовку до свого реваншу, спрямованого на об'єднання колишніх радянських республік під власною гегемонією. З цією метою, вона політично та економічно послаблювала Україну, намагаючись поставити її під свій контроль, а також знищити українські збройні сили та дискредитувати в очах західних партнерів як країну, де процвітає корупція та відбуваються утиски національних меншин. Також було Кремлем для Заходу, власних споживачів та маргінальних українських мас було сформовано низку наративів, які заперечували незалежність держави та автентичність української мови.

Новий етап російської експансії розпочався у 2014 році. На той момент РФ майже повністю контролювала в Україні паливо-енергетичний комплекс, частково – галузь зв'язку та комунікацій та банківський сектор. Активізація цих процесів посилилася після приходу до влади кримінально-олігархічних кланів на чолі з четвертим президентом Віктором Януковичем. Вектори державної політики нового керівництва були спрямовані на поглиблення відносин із північно-східним сусідом, однак на словах воно підтримувало також і проєвропейську позицію і мало на меті підписати у листопаді 2013 року Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Однак, 20 листопада Кабінет Міністрів на чолі із прем'єром Миколою Азаровим раптово ухвалив розпорядження про призупинення підготовки до підписання документу, натомість заявив, що країні потрібно відновити активний діалог із росією та іншими країнами СНД. 21 листопада у Києві відбулися перші демонстрації, спрямовані проти таких рішень влади, що зрештою переросли в одну із найбільш кривавих та одночасно найбільш героїчних сторінок сучасної історії України – Революцію Гідності. Тільки за офіційними даними під час силового розгону Євромайдану у січні-лютому 2014 року було вбито 107 осіб.

Віктор Янукович, після втрати контролю над ситуацією, що стрімко розвивалася та переросла у масові вбивства силовиками протестувальників, втік із Києва рівно через 3 місяці після початку перших демонстрацій – 21 лютого 2014 року. Тоді ж міністерства оборони та внутрішніх справ, СБУ, Генеральна прокуратура

та багато інших структур, що належать до органів виконавчої влади залишилась без своїх очільників які невдовзі опинилися за кордоном, переважно у рф. 22 лютого у відставку подав також і Голова Верховної Ради Володимир Рибак, а 28 – тодішній Прем'єр Міністр України Микола Азаров. Україна по-суті опинилася без очільників законодавчої, виконавчої та частково судової гілок влади.

Правовий вакуум, який тимчасово утворився в Києві та був по-суті зрежисований Кремлем, став сигналом до початку військової експансії півострова. Російські «зелені чоловічки» практично без супротиву захопили вночі 27 лютого 2014 року адміністративні споруди, що належали уряду та парламенту АРК Крим. Практично під дулами автоматів місцевий парламент обрав голову Ради Міністрів «Республіки Крим» колабораціоніста із росією Сергія Аксьонова. Збройні сили противника почали контролювати всі об'єкти критичної інфраструктури автономії, а згодом вимкнули трансляцію українських засобів масової телекомунікації – радіо та телебачення.

Українські війська натомість чекали на команду чинити опір, але від щойно обраного на посаду В.о. президента України О.Турчинова її не надійшло. Згодом виявилось, що частина українських військових офіцерів (близько 10 тисяч) була завербована росіянами і взагалі не чинила супротиву [8, 184]. Частина військових вірних присязі боронити Україну після нетривалого опору отримала наказ покинути АР Крим. Також українській стороні вдалось евакуювати з півострова 3 бойових кораблі, 32 одиниці суден забезпечення, 24 літаки і гелікоптери та 1438 одиниць бронетехніки та автомобілів [9, 34].

Далі події відбувалися з рекордною швидкістю: 11 березня міська рада Севастополя та парламент Автономної республіки Крим ухвалили «декларацію про державний суверенітет», а 16 – відбувся повністю зрежисований рф незаконний референдум, який першопочатково був запланований на 25 травня. Його результати (96,77 % жителів виступили за приєднання Автономної республіки до росії) світова громадськість вважала нелегітимними. 18 березня за прискороною процедурою у Кремлі було підписано документи про прийняття АРК до складу рф.

Неспокійно було також і в інших регіонах України. Так, на початку березня розпочалися координовані росією дестабілізаційні дії на в південних і східних регіонах України, які вона охрестила «Русской весной». Зокрема, масові протести із спробами захопити адміністративні будівлі та будівлі силових структур пройшли у Донецькій, Луганській, Харківській, Миколаївській, Одеській та інших областях означених регіонів.

Особливо ситуація загострилася на території Донеччини і Луганщини. Тому, з огляду на ескалацію конфлікту, 14 квітня О.Турчинов підтримав рішення Ради національної безпеки і оборони України про початок Антитерористичної операції (АТО). Для проведення військових дій спочатку було залучено близько 1500 військовослужбовців та 170 одиниць різноманітної техніки [10, 5]. Але фактично боєздатність українських збройних сил була невисокою, адже далися взнаки роки зневаги керівництва держави до армії та її забезпечення в період незалежності.

11 травня 2014, після проведення чергових незаконних референдумів, сепаратисти донецького і луганського регіонів оголосили про свою незалежність від України та попросили рф прийняти їх до свого складу. В той час як запеклі бої за відновлення території держави продовжувались. І на початку липня, в ході реалізації АТО, українській армії, яка на той момент, досягла позначки 40 тисяч, вдалося розпочати наступ на Сході та звільнити більшу частину захоплених терористичними угрупованнями території, а саме, міста Слов'янськ, Краматорськ, Артемівськ, Дружківку. Наприкінці серпня 2014 року доля окупованих територій здавалася вже вирішеною, однак остаточному звільненню завадило вторгнення

24 серпня регулярних військ російської федерації, які разом із військовими угрупованнями невизнаних ЛНР і ДНР розпочали наступ, що закінчився «Іловайським котлом» та загрозою повного розгрому для української армії. Результатом цих подій стало підписання 5 вересня 2014 в Мінську протоколу про припинення воєнних дій. Під документом поставили підписи новообраний п'ятий президент України Петро Порошенко, російський лідер володимир путін, канцлерка ФРН Ангела Меркель та французький президент Франсуа Олланд. 19 вересня того ж року укладено Меморандум про виконання Протоколу, більш відомий під назвою Мінськ-1. Згідно його умов – українська сторона погодилась надати територіям, які опинилися під контролем сепаратистів статус автономії та утворити 30-ти кілометрову зону розмежування [11] та припинити вогонь.

Як виявилось вогонь припинила лише українська сторона. Тому воєнні дії знову продовжились. Так, починаючи з вересня 2014 і до 23 січня 2015 року тривала оборона Донецького аеропорту. Також у цей період розпочався новий наступ російської армії і терористичних угруповань псевдореспублік, який завершився вже Дебальцевським котлом і новими домовленостями про припинення вогню та деескалацію військового конфлікту, відомими як Мінськ-2, підписаними 12 лютого 2015 року.

Характеризуючи Мінськ-2, дослідники відзначають, що документ став не лише певним способом заморожування конфлікту, а й згодом, перетворився на катастрофу для України [12]. Оскільки наступні сім років Україна змушена була виконувати умови документу, в той час як російський агресор скористався часом для активної підготовки, спрямованої на проведення нового наступу. Кульмінацією даного періоду стало 21 лютого 2022 року, коли володимир путін офіційно визнав ДНР та ЛНР, повністю нівелювавши дію Мінських домовленостей.

Вранці 24 лютого росія розпочала повномасштабну війну, оголосивши своєю метою демілітаризацію та денацифікацію України. Також країна-агресор заявила про неприпустимість наближення Північноатлантичного Альянсу, внаслідок майбутнього включення України до його складу, до своїх кордонів через загрозу її національній безпеці, розповіла казочки про існування біолабораторій на території нашої держави і насамкінець розпочала ядерний шантаж проти тих суб'єктів міжнародної спільноти, хто якимось чином міг би допомогти нашій державі.

Будучи глибоко переконаним у своїй військовій могутності та здійснюючи увесь час інформаційну війну, а також різноманітні дестабілізаційні заходи всередині нашої держави, російське військово керівництво відвело на проведення активних воєнних дій 10 – максимум 30 днів. Війна мала б закінчитися повним розгромом ЗСУ, капітуляцією вищого українського військово-політичного керівництва, створенням маріонеткового проросійського уряду, який згодом прийняв би рішення про приєднання України до складу рф. Однак бліцкригу не вийшло. Росія переоцінила свої можливості та не врахувала силу консолідованого українського супротиву, а також зростання міжнародної підтримки української сторони. Після відходу російських військ із Київщини, Чернігівщини та Сумщини наприкінці березня 2022 року, війна перейшла у затяжну фазу, позитивним моментом якої став, вдало організований Збройними Силами України контрнаступ, в результаті якого вдалося деокупувати практично всю Харківщину, а також правий берег Херсонської області разом із обласним центром.

Наразі військові дії тривають понад два роки, переважно на Сході і Півдні країни. Оголошені на початку військової операції цілі війни рф вже неодноразово змінювала. Але для всіх став очевидним факт – анексувати територію України повністю росія вже не зможе, в той час як народ нашої держави поставив мету,

озвучену президентом Володимиром Зеленським – вихід України на міжнародно-визнані кордони 1991 року.

Отже, починаючи із 1991 року російська федерація постійно вдавалася до військових (прямі військові конфронтації на території України, апогеєм яких стала російсько-українська війна (2014 – теперішній час), політичних (нерівноправні угоди та договори, підписані під примусом, незаконні референдуми про приєднання, репресії, депортації), економічних (використання території України як сировинного додатка, політика економічної експансії, спрямована на збагачення власне росії внаслідок підписання нерівноправних договорів на кшталт «газових угод» 2009 року), духовно-культурних (формування російською пропагандою основних нарративів, зокрема, «Україна – штучна держава, створена Леніним» та ідеологем про «Москву як третій Рим» та «Руський мір», волення про утиски російськомовних, насадження масової російської культури) маніпуляцій з метою підготувати міцний «фундамент» для здійснення територіальної експансії України й знищення державності.

Однак, незважаючи на могутні імперські амбіції сучасної росії та всю її потужну роботу, котру вона спрямовувала на підготовку майбутньої анексії, вона не досягла поставленої мети. Адже саме в другому десятилітті ХХІ століття українська нація стала найбільш консолідованою за всю свою історію та чітко заявила про орієнтири свого майбутнього, а саме вихід на кордони 1991 року, визнані міжнародною спільнотою, вступ до Європейського Союзу та до Північноатлантичного Альянсу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбулін В. Крим. Війна: передумови російської агресії // Офіційний сайт Ради Національної безпеки та оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html>

2. Про ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією: Закон України // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/13/98-%D0%B2%D1%80>

3. Угода між Україною та Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (28 травня 1997 р.). // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_076

4. Договір між Україною та Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон. Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_157.

5. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990-2016): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання і спроби знищення // Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. К, 2016. 586 с.

6. Лосев І. В. Відносини України і Росії в 90-ті роки ХХ ст. як культурно-історичний феномен // Наукові записки НаУКМА. Том 19. Теорія та історія культури, 2001. С.62-66

7. Полянська І. Історія дискредитації: ключові російські нарративи про український суверенітет // EUvsDisinfo. URL: <https://euvsdisinfo.eu/ua/%D1%96%D1%81%D1%82>

8. Головка В.В. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії // Український історичний журнал. 2014. №3. С. 176-193

9. Левик Б. Російсько-українська війна: поточний аналіз 2014-2015 рр.// Схід №3 (135) березень-квітень. 2015. С.34

10. Кривзюк Л. Серпень 2014 року: вторгнення регулярних військ Російської Федерації в Україну // Воєнно-історичний вісник. 1(43). 2022. С. 1-15. DOI: 10.33099/2707-1383-2022-43-1-68-82

11. Повний текст документів, ухвалених на переговорах в Мінську. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/povnyj-tekst-dokumentiv-ukhvalenykh-na-perehovorakh-v-minsku/>

12. Хеденког Я. Три помилки «мінського процесу», або чому чергове заморожування конфлікту може стати катастрофою для України // Chas.news. URL: <https://chas.news/current/tri-pomilki-minskogo-protsesu-abo-chomu-cherogove-zamorozhuvannya-konfliktu-mozhe-stati-katastrofoyu-dlya-ukraini>

ВПЛИВ СВІТОВИХ КОНФЛІКТІВ НА КОРПОРАТИВНУ КУЛЬТУРУ

Тетяна ЧУБІНА, доктор історичних наук, професор

Марія ДМИТРЕНКО, доктор філософських наук, професор

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України

Відомо, що корпоративна культура формується під дією як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. У процесі становлення концепту корпоративної культури існували різні погляди на їх вплив. Довгий час притримувались думки, що корпоративна культура – це продукт лише внутрішньо організаційний, сформований топ менеджментом. Історична ретроспектива окресленого питання доводить значно ширше розуміння досліджуваного явища. Обидва види факторів класифікують також відповідно до критеріїв середовища організації, що означає: загальне середовище, яке створює часові та просторові умови, в яких існує така організація, як економічні та політичні системи, технології, правові та культурні стандарти та цінності; та цільове середовище, що складається з організації та суб'єктів, з якими вона взаємодіє [1, 460].

Здійснений контент-аналіз дозволяє нам виділити ключові внутрішні і зовнішні фактори, що мають визначальний вплив на становлення і розвиток корпоративної культури. До внутрішніх факторів відносимо:

- Лідерство: лідери задають тон нагорі, а їхні цінності, поведінка та стиль прийняття рішень просочуються вниз і впливають на те, як співробітники взаємодіють і ставляться до своєї роботи.
- Місія, бачення та цінності: вони є керівними принципами функціонування організації. Якщо вони чітко визначені та активно впроваджуються, то створюють відчуття мети та спільного напрямку.
- Організаційна структура та процеси: те, як організована компанія та як виконується робота, визначає взаємодію та співпрацю між працівниками. Ієрархічна структура може породити більш формальну культуру, тоді як ієрархічні структури можуть сприяти інноваціям.
- Люди: склад робочої сили, включаючи демографічні дані, походження та стилі роботи, сприяє загальній культурній динаміці.
- До зовнішніх факторів належать:
- Галузь: різні галузі мають встановлені норми та очікування, які впливають на культуру компанії. Технологічний стартап, ймовірно, матиме більш невимушену культуру, ніж традиційна юридична фірма.

- Соціальні та економічні тенденції можуть впливати на те, як працюють компанії та цінності, яким вони віддають перевагу.
- Правове та регуляторне середовище: закони та нормативні акти можуть впливати на все: від виплат працівникам і комунікації до управління ризиками та інновації.

Важливо зазначити, що ці фактори постійно взаємодіють. Наприклад, сильна команда лідерів може допомогти компанії адаптувати свою культуру до мінливих зовнішніх обставин. І навпаки, жорстка внутрішня структура може ускладнити реагування на нові тенденції в галузі. Розуміючи ці внутрішні та зовнішні сили, компанії можуть культивувати культуру, яка залучає та утримує найкращі таланти, сприяє інноваціям і досягає успіху.

У нашому дослідженні ми ставимо за мету проаналізувати вплив політичних та геополітичних факторів на глобальну корпоративну культуру. Вони впливають на корпоративну культуру кількома способами:

- Державна політика: державні постанови щодо практики праці, конфіденційності даних і сталого збереження навколишнього середовища можуть впливати на те, як працюють компанії та цінності, які вони пропагують у своїй культурі.
- Торговельні відносини: напруженість або альянси між країнами можуть вплинути на ланцюги поставок, різноманітність робочої сили та навіть на стилі спілкування в міжнародній компанії.
- Політична нестабільність: заворушення чи невизначеність у регіоні можуть змусити компанії адаптувати свою діяльність, потенційно вплинувши на моральний стан співробітників і толерантність до ризику в рамках корпоративної культури.

Аналізуючи загальні тенденції впливу світових конфліктів на корпоративну культуру, варто зазначити:

- Порушені ланцюги поставок: конфлікти можуть порушити потік товарів і матеріалів, впливаючи на виробництво та змушуючи компанії шукати альтернативних постачальників. Це може призвести до змін у корпоративній культурі, наприклад до більшої уваги до управління ризиками та диверсифікації ресурсів.
- Переміщення працівників і безпека: війни та конфлікти можуть переміщати працівників і створювати проблеми з безпекою тих, хто працює в постраждалих регіонах. Компаніям може знадобитися адаптувати свою культуру, щоб підтримати співробітників у ці важкі часи, потенційно пропонуючи допомогу в переїзді або ресурси для психічного здоров'я.
- Зміна споживчих уподобань: суспільні настрої під час конфліктів можуть впливати на споживчі уподобання. Компаніям може знадобитися скоригувати свою маркетингову або виробничу практику, щоб узгодити її з етичними проблемами або підтримати гуманітарні зусилля, що впливає на їхні культурні цінності.
- Посилені заходи безпеки: залежно від характеру конфлікту, компаніям може знадобитися запровадити суворіші протоколи безпеки, що потенційно призведе до більш обережної або несхильної до ризику культури.
- Загрози кібербезпеці: конфлікти можуть посилити загрози кібербезпеці, оскільки обидві сторони можуть брати участь у кібервійні. Це може змусити компанії надати пріоритет безпеці даних і запровадити суворіші протоколи, що вплине на загальне робоче середовище.

Під час війни підприємства ніколи не діють нейтрально, а бізнес-операції завжди мають вплив на динаміку конфлікту. Повноцінна війна росії проти України призвела до глобального погіршення ситуації: політична безпека, продовольча та енергетична безпека, а також поява великої кількості біженців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО). На національному рівні це спричинило багато людських трагедій і збитки [2].

Аналізуючи тенденції, ми не можемо недооцінювати вплив війни в Україні на глобальну парадигму корпоративної культури. Це пов'язано з низкою причин:

1. Підтримка українців. Світові корпорації використовують свою платформу для підтримки українців, надаючи гуманітарну допомогу, фінансову підтримку та інші ресурси. Як приклад, наведемо корпорацію Microsoft. Після початку конфлікту Microsoft зайнявся багатограним підходом до допомоги Україні. Вони надали мільйони доларів гуманітарної допомоги організаціям. Крім того, вони призупинили продажі своєї продукції в росії та запропонували українському уряду допомогу у сфері кібербезпеки. Microsoft також надала українським біженцям безкоштовний доступ до своїх інструментів продуктивності та хмарних сервісів. Цей приклад показує, як глобальна корпорація може використовувати свої фінансові ресурси, технологічний досвід і платформу для надання повної підтримки під час кризи [3].

2. Збереження економічної стабільності. Глобальні корпорації можуть допомогти зберегти економічну стабільність України, продовжуючи інвестувати в країну та створювати робочі місця. Корпорації можуть допомогти відновити українську економіку після закінчення війни. До прикладу візьмемо MacDonalds, який у 2022 році оголосив про тимчасове закриття своїх 850 ресторанів у росії через конфлікт в Україні. Однак в Україні незважаючи на значні виклики та ризики, McDonald's оголосив про плани відновити роботу деяких своїх ресторанів в Україні у 2023 році. Це рішення не лише засвідчило впевненість у майбутньому економічному відновленні України, але й забезпечило вкрай необхідні робочі місця та відчуття нормальності для українців. Цей приклад показує, як рішення глобальної корпорації продовжувати інвестиції та діяльність в Україні, навіть у важкі часи, може сприяти економічній стабільності країни шляхом створення робочих місць, стимулювання місцевої економіки та демонстрації впевненості у її майбутньому.

3. Захист демократії та свободи. Глобальні корпорації можуть використати свій вплив для захисту демократії та свободи в Україні. Такі гіганти соціальних медіа, як Meta (Facebook) і Twitter, можуть відіграти вирішальну роль у боротьбі з поширенням дезінформації та пропаганди, які росія використовує для підриву української демократії.

4. Підтримка глобальної безпеки та стабільності. Глобальні корпорації можуть відігравати важливу роль у підтримці глобальної безпеки та стабільності. Корпорації співпрацюють з урядами та міжнародними організаціями для протидії російській агресії та забезпечення мирного вирішення конфлікту. Такі корпорації, як FedEx і DHL, співпрацюють з урядами та неурядовими організаціями, такими як Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН), над доставкою важливої гуманітарної допомоги в Україну та сусідні країни. Вони використовують свої розгалужені логістичні мережі, щоб ефективно транспортувати їжу, ліки та інші предмети першої необхідності тим, хто їх потребує.

Війна в Україні суттєво впливає на світову корпоративну культуру, викликаючи такі зміни:

1. Зміна цінностей. Ми спостерігаємо зростання важливості гуманітарних цінностей, оскільки глобальні корпорації приділяють більше уваги гуманітарним питанням, таким як допомога постраждалим від війни. Відповідальність за дії

розвивається, оскільки корпорації все більше усвідомлюють відповідальність за свої дії та вплив на суспільство.

2. Зміна норм. Зростають очікування щодо етичної відповідальності корпорацій, зокрема щодо їхньої позиції щодо війни в Україні. Це також знаходить відображення в прозорості та підзвітності. Корпорації мають бути більш прозорими та відповідальними за свої дії та рішення.

3. Зміна поведінки. Світові корпорації надають гуманітарну та фінансову допомогу Україні, бойкотують російський ринок і припиняють співпрацю з російськими компаніями.

Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що конкретні способи впливу світових конфліктів на корпоративну культуру залежать від галузі, місця та характеру конфлікту. Проте беззаперечно, що ці масштабні події створюють відчуття невизначеності та змушують компанії адаптувати свою діяльність і цінності. Безперечним є той факт, що глобальні інституції можуть допомогти у забезпеченні того, щоб український голос був почутий і демократичні процеси могли продовжувати функціонувати. Стратегічно використовуючи свій вплив, глобальні корпорації можуть відігравати значну роль у підтримці демократії та свободи в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Szczepańska K., Kosiorek D. Factors Influencing Organizational Culture URL: file:///F:/Factors_influencing_organizational_.pdf

2. Responsible Business Conduct During War in Ukraine Context Assessment Study URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-10/undp-ua-report_responsible_business_conduct_during_war_in_ukraine_eng.pdf

3. Extending our vital technology support for Ukraine URL: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/11/03/our-tech-support-ukraine/>

УГОРСЬКИЙ ПЕРІОД ТА ЙОГО МІСЦЕ У БІОГРАФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

*Вадим ВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ Ph.D.
Угорщина*

Улюбій моїй Унгарії...

Угорщина залишила глибокий слід у біографії великого українського поета, філософа та педагога Григорія Савича Сковороди, який служив у складі Імператорської комісії угорських вин у Токаї у 1745–1750 роках. Як він сам потім про це напише у своєму творі «Бесіда, названа Двоє, про те, що легко бути блаженним»: «Улюбій моїй Унгарії волами молотять. І що ж забороняє Луці бути волом? Не думай, ніби ця безглузда істина стосується плотських волів: «Бо в Законі Мойсеєвім писано: «Не в'яжи рота воліві, що молотить», та: «Вартий працівник своєї нагороди» (Перше Послання Святого Апостола Павла до Тимофія, 5:18).

Учень і друг Сковороди Ковалинський так писав про свого вчителя: «Коло наук, що викладалися в Києві, видалося йому недостатнім, Він захотів побачити чужі краї. Скоро до цього трапилася нагода, і він скористався нею дуже охоче...». Закінчивши штудії філософії в Києво-Могилянській академії, Сковорода вступив до Імператорської комісії угорських вин під керівництвом генерал-майора Федора Степановича Вишневецького, який був за походженням серб і з 1715 року перебував на російській військовій службі. Наприкінці серпня 1745 року комісія вирушила з Подолу у Києві і у 20-х числах вересня прибула до Токаю. Під час служби Сковорода відвідав Пресбург (Братислава), Офен (Будапешт), Відень та інші важливі міста Габсбурзької монархії, де завше спілкувався з ученими людьми. Токай та «інші навколишні місця»

були традиційними центрами токайського виноробства: Тарцал, Мезезомбор, Мад, Талля, Абауйсанта, Бодрогкерестур, Оласлиска, Тольчва, Эрдебеньє, Шарошпатак и Шаторальяуйхель. Шарошпатак ще був колискою угорської Реформації, де з 1531 року діяв знаменитий Реформаторський колегіум, навчання в якому проходило латинською мовою. Це місто часто називають «Північними Атенами над Бодрогом». Виходячи вдосвіта з Токаю пішки, Сковорода цього ж дня з обіду міг бути в Шарошпатаку, де була багатюща бібліотека. Колегіум здобув європейське визнання в XVII ст., коли його професором став всесвітньо відомий моравський педагог Ян Амос Коменський. Тут він написав свої вагомні праці. Одна з найвідоміших – *Orbis Sensualium Pictus* – «Світ чуттєвих речей у малюнках», в якій малюнки є невід'ємною частиною навчальних текстів. Вплив педагогічних поглядів Коменського на Сковороду був безперечний. Це, зокрема, бачимо у власноруч намальованих малюнках-ілюстраціях, що приоздобили рукопис Сковороди «Алфавіт, або Буквар світу», виконані в манері гравюр з *Symbola et Emblemata Selecta* Копієвського. У творах Сковороди нерідко можна знайти сліди його угорських вражень. Так у байці «Олениця і Кабан» він згадує «польські й угорські гори», тобто Карпати. У філософському трактаті «Вступні двері до християнської добронравності» він демонструє своє знання угорської мови: «Та й тепер у деякій землі Бог зветься – Іштен». У «Благодарному Еродію» він згадує лелек, яких «В Гунгарії, бачив я, на коминах». У його творах вживаються й інші гунгаризми: *kád* (бочка), *kakas* (півень), *must* (виноградне сусло), *ruha* (одяг) та інші.

Угорщина залишила добру пам'ять у спогадах Сковороди, який завше називав її «любою Унгарією». Знайомство з народними переказами й піснями повстанців-куруців відображені у знаменитому вірші «Про свободу». У ньому мовиться, що золото в порівнянні зі свободою – ніщо. Вірш завершується хвалою провідникові визвольної боротьби українського народу: «Будь славен вовік, о муже ізбранне, Вольності отче, герою Богдане!» Відомо, що гаслом визвольної війни під орудою Ракоці були слова *Cum deo pro patria et libertate!* – «З Богом за Батьківщину й Свободу!». Останнє слово чітко перегукується з назвою вірша-епіграми Сковороди «*De libertate*».

П'ятирічне перебування Сковороди в Угорщині не минуло марно. За словами його біографа Ковалинського, він повернувся «із чужих країв сповнений вченістю, відомостями, знаннями, але з порожніми кишнями...». «Мати моя, Малоросія, і тітка моя, Україна...» – пише Сковорода до свого учня із Ольшанської Іванівки 26-ого вересня 1790 року, але він знов і знов у своїх думках повертається до Угорщини, називаючи її то «Унгарією», то «Гунгарією», але завжди «любою».

**СЕКЦІЯ 2. Глобальні проблеми сучасності.
Проблеми наукових досліджень у сфері державного управління.
Міжнародні відносини та інтеграційні процеси.
Соціальні комунікації: теоретичні та практичні аспекти.
Гендерна політика у секторі безпеки та оборони України.
Проблеми гендерного насильства в умовах воєнного стану**

**ПОДІЇ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ
НА МІЖНАРОДНУ ПОЛІТИКУ**

*Олександр БЕРЕСТ, Данііл ЗЯБЛОВ, Ярослав СОКУРЕНКО, факультет судноводіння
Олена БЕЗЛУЦЬКА, кандидат історичних наук, доцент
Алла ПАЗЯК
Херсонська державна морська академія*

У сучасному світі, який характеризується глобальними політичними викликами, революції та протестні рухи виступають в ролі каталізаторів суттєвих трансформацій суспільства, сприяють глибокому переосмисленню домінуючих цінностей та ідеологічних парадигм, а також мають потенціал змінювати розподіл сил як на національному, так і на міжнародному рівнях. Революція Гідності, що відбулася в Україні в 2013-2014 рр., стала однією із найважливіших та найвпливовіших подій сучасної європейської історії й не лише змінила політичний ландшафт України, але й вплинула на міжнародну політику, викликавши реакцію з боку міжнародної спільноти. Через призму політичної теорії, міжнародних відносин та сучасної історії, з'ясуємо, як Революція Гідності вписується у контекст глобальних протестних рухів (наприкладі «Арабської весни», руху «Жовтих жилетів» у Франції), та яке значення вона має для розуміння динаміки міжнародної політики у XXI столітті.

Мотиви кожного протестного руху формувалися унікальними місцевими обставинами. Перш за все спільною рисою цих акцій є широке незадоволення існуючим політичним та соціальним порядком. Громадяни відчували себе маргіналізованими і відчуженими від процесів прийняття рішень. Вони вимагали більш прозорого та підзвітного управління, а також припинення корупції та нерівності. Стосовно Революції Гідності, безумовно, імпульсом для початку масових протестів стало рішення президента України В. Януковича відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що викликало широке невдоволення серед громадськості та стало визначальним фактором активізації громадянського суспільства [1]. У випадку «Арабської весни», каталізатором є самоспалення продавця Мохамеда Буазізі в Тунісі через свавілля влади. «Арабська весна» починалася з мирних акцій протесту, які в низці країн (Лівія, Сирія, Ємен) переросли у збройні конфлікти та громадянські війни через брутальне придушення протестів режимами, що призвело до зміни влади [2]. Учасники руху «Жовті жилети» виступали проти уряду Е. Макрона, зокрема економічних реформ, а саме підвищення акцизу та податків на пальне, що

погіршувало рівень життя багатьох французів, особливо у сільській місцевості та передмістях [3].

Реакція урядів на революційні рухи різнилася в різних країнах. У випадку Революції Гідності український уряд спочатку відреагував насильством, використовуючи спецпризначенців для придушення протестів. Цей жорсткий підхід лише підживив гнів та рішучість протестувальників, що призвело до ескалації конфлікту. Зрештою, В. Януковичу довелося втекти з країни, і було сформовано новий уряд.

Реакція режимів під час Арабської весни була подібною у випадках з Лівією, Сирією та Єгиптом. До травня 2012 року масові протести, революційні виступи та внутрішні військові конфлікти призвели до повалення чотирьох авторитарних лідерів арабських країн.

У Тунісі, після масових протестів, президент Зін ель-Абідін Бен Алі був змушений залишити країну і виїхати до Саудівської Аравії, поклавши край його багаторічному правлінню. В Єгипті 18-денні масштабні акції протесту змусили президента Хосні Мубарака, який перебував при владі 30 років, піти 11 лютого 2011 року у відставку. У Лівії диктатор Муаммар Каддафі був повалений 23 серпня 2011 року, коли перехідна Національна Рада встановила контроль над його резиденцією в Тріполі. Сам Каддафі був убитий 20 жовтня 2011 року після захоплення його рідного міста Сирт силами ПНР.

В Ємені після тривалих протестів президент Алі Абдалла Салех, якого вимагали повалити демонстранти, остаточно склав свої повноваження 27 лютого 2012 року, передавши владу новообраному президенту після дострокових виборів. В результаті хвилі революційних потрясінь «Арабської весни» авторитарні режими у чотирьох арабських країнах були повалені під тиском масових народних протестів [2].

Реакція французького уряду на рух «Жовтих жилетів» пройшла кілька етапів. Спочатку поліція активно застосовувала сльозогінний газ, гумові кулі та водомети для розгону демонстрантів. Були задіяні броньовані машини та озброєні спецпризначенці. Протягом півроку протестів були затримані десятки тисяч людей. Такий силовий підхід лише радикалізував частину руху. Наступний етап – французька влада намагалася вести діалог і робила певні поступки протестувальникам, хоча часом застосовувала сльозогінний газ для розгону мітингів [3].

Основним геополітичним наслідком Революції Гідності став вихід України із зони впливу Росії в політичній, економічній та культурних сферах. Був скасований позаблоковий статус України і розпочалася масштабна реформа Збройних сил України. Ця подія актуалізувала питання поваги до територіальної цілісності держав та дотримання норм міжнародного права після анексії росією Криму. Водночас Революція Гідності засвідчила незламне прагнення українського народу рухатися шляхом демократичних перетворень та інтегруватися до європейських та євроатлантичних структур, остаточно відвернувшись від сфери впливу Москви [1].

Незважаючи на унікальність кожного руху, можна визначити спільні риси, наприклад, соціальні медіа відігравали ключову роль у поширенні інформації, координації дій та залученні громадської підтримки. Такі платформи, як Facebook та Twitter, надавали можливість громадянам висловлювати свої скарги, обмінюватися інформацією та організовувати протести. Хештеги та віральні кампанії допомагали привернути міжнародну увагу та солідарність.

Водночас соцмережі також використовувалися для поширення дезінформації та пропаганди. Однак соціальні медіа також мають свої обмеження. Поширення дезінформації та маніпулювання громадською думкою за допомогою фейкових новин і пропаганди стали серйозними викликами під час Революції гідності.

Іншою спільною рисою є провідна роль молоді в цих рухах. Молоді люди часто ставали рушійною силою революційних рухів, оскільки саме вони найбільше потерпали від політичної та економічної несправедливості. Їхня енергія, ідеалізм та готовність кинути виклик були вирішальними для змін.

Революція Гідності дає кілька важливих уроків, по-перше, важливість єдності та чіткого набору цілей не можна переоцінити, по-друге, не можна недооцінювати важливість міжнародної солідарності та підтримки. Революція Гідності отримала значну увагу та підтримку міжнародної спільноти, яка тиснула на український уряд для реагування на вимоги протестувальників.

Отже, на основі порівняльного аналізу, стає очевидним, що Революція Гідності була трансформаційною та драматичною подією, що сколихнула Україну та має далекосяжні наслідки. Вона продемонструвала силу звичайних громадян у досягненні змін та важливість демократичних цінностей у формуванні глобальної політики, призвела до зміни влади в Україні та переорієнтації на Захід. Водночас, подібні протестні рухи, такі як «Арабська весна» демонстрували різноманітність результатів – від демократичних проривів до затяжних конфліктів, а рух «Жовтих жилетів» спонукав до переоцінки економічної політики у Франції, хоча і не призвів до глибоких структурних змін. Незважаючи на різницю у масштабах та контекстах, протестні рухи поділяють спільні характеристики, такі як причини виникнення, активну участь громадянського суспільства та ефективне використання медіа.

Знання, отримані з досвіду Революції Гідності та подібних подій, продовжуватимуть впливати на розуміння специфіки світових протестних рухів та потенціал для політичної та соціальної трансформації в усьому світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Революція Гідності: на шляху до історії: Збірник наукових праць / Відп. ред.: І. Пошивайло, Л. Онишко. Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності; Український інститут національної пам'яті; Інститут історії України Національної академії наук України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Український католицький університет. – К.: Національний музей Революції Гідності, 2020. – 384 с.

2. Ждамарова А.В. «Арабська весна» як вектор трансформації Близького Сходу та Північної Африки в контексті зовнішньополітичних інтересів України / А.В. Ждамарова // Сумська старовина. – 2018. – № 53. – С. 63-70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SumS_2018_53_8

3. Кисельов С.С., Кордун О.О. Реакція на події у світовій політиці та економіці за 1-14.01.2019. Протести «Жовтих жилетів» у Франції». Аналітична записка / С.С. Кисельов, О.О. Кордун // Аналітично-інформаційний відділ. Національний інститут стратегічних досліджень. – 2019. – 25 с.

BREXIT: АНАЛІЗ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ

Нізар ГАВРИЛЕНКО

Національний Університет «Одеська Політехніка»

Тетяна МОЙСЕЄВА, кандидат історичних наук, доцент

Національний Університет «Одеська Політехніка»

Членство Сполученого Королівства в Європейському Союзі (ЄС) було важливою складовою європейського напрямку зовнішньої та економічної політики Британії і визначним кроком у процесі європейської інтеграції. Поява подібної наднаціональної структури змінила погляди на сферу міжнародного співробітництва, створивши привабливу перспективу для країн Європи, щодо розширення свого впливу та нових рівнів економічної взаємодії між державами.

Саме тому, вихід Великої Британії з Європейського Союзу можна визначити як історичну подію, яка мала значний вплив на політичну та економічну ситуацію не лише для самої Британії, але й для Європи та світу в цілому.

Метою статті є аналіз причин та наслідків Brexit, що служить важливим підґрунтям для розуміння сучасної європейської політичної кон'юнктури та нового клімату міжнародних відносин між ключовими міжнародними гравцями.

Проблема виходу Британії з ЄС висвітлена, як в працях вітчизняних науковців, – А. Грубінка, В. Орлик, О. Шкурупій, А. Мартинова, так і в публікаціях зарубіжних фахівців – Т. Олівера, С. Гріна, Дж. Гаскарта та інших. Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до розгляду причин та витоків рішення громадян Сполученого Королівства проголосувати за вихід з ЄС, і разом з тим, оцінити наслідки цієї події в політичній та економічній сферах (з урахуванням наслідків у правовому полі).

Аналізуючи першопричини Brexit, важливо звернути увагу на політичну площину питання. Багаторічна напруженість та послідовний розвиток євроскептицизму, всередині Британії, стали підвалиною для початку дискусії щодо остаточного виходу країни з Союзу. Ідеологи Brexit налаштовували громадськість на «відновлення суверенітету» та збереження контролю над кордонами, як основоположні аргументи виходу Сполученого Королівства з Європейського Союзу. Ці чинники були суттєвими для багатьох британців, оскільки вони відчували, що рішення, які приймаються на рівні ЄС, обмежують національний суверенітет та є елементом втручання у внутрішні справи країни, в тому числі змінюють правову базу на користь іноземних гравців.

Проблеми бюрократії, в ухваленні рішень в Європейському Союзі, були активно використані євроскептиками, як один з доводів виходу з ЄС. Багаторічне сприйняття британцями європейської бюрократії, як гальмівного фактору в розвитку власної країни, з її надмірним та неефективним впливом на всі сфери державного управління, підірвало довіру до європейського проекту. Пріоритизація національних інтересів та бажання більшого контролю над прийняттям рішень, у внутрішній та зовнішній політиці держави, відіграли важливу роль у формуванні позиції щодо Brexit.

Українські науковці А. Грубінко та А. Мартинов, в своєму дослідженні зазначають, що Brexit є наслідком та продовженням суспільно-політичного руху євроскептицизму, який переріс в політичну течію, що підсилює дезінтеграційні настрої, черпаючи свою силу у націоналізмі [1, 112.].

Крім того, коріння такого ставлення британців до євроінтеграції варто шукати у політиці атлантизму та безпековій площині. Безпекова політика Великої Британії, тривалий час, була зорієнтована на поглиблене військове

співробітництво з США і є яскравим прикладом індивідуалістичної політики Сполученого Королівства, що виступала суттєвою опозицією євроінтеграції, у безпековому плані.

В рамках історичної боротьби основних європейських гравців за вплив на континенті – Франції, Британії та Німеччини, політичні кола Сполученого Королівства істотно втратили свій вплив, залишившись за межами того двостороннього «тандему» євроінтеграції який створили Німеччина та Франція. Як зауважують А. Грубінко та А. Мартинов, саме тому Британія обрала позицію стримування та протидії євроінтеграції – як стратегії недопущення зростаючого впливу своїх основних суперників [1, 114-117]. Це суперництво не лише закономірно відобразилось на внутрішній політиці та риторичі британських лідерів, а й поглибило євроскептичність британських політиків по відношенню до європейського проекту.

Розглядаючи головні фактори, що сприяли перемозі ідеї виходу Великої Британії з Європейського Союзу під час референдуму, варто звернути увагу на вплив сучасних політичних діячів, що змотивували суспільство на користь Brexit. Зокрема у статті Politico визначено 12 політиків, які значною мірою вплинули на результати референдуму [2]. Першою згаданою політичною фігурою є Домінік Каммінгс, який змінив публічне гасло з «Проголосуй за вихід, отримай зміни» на «Проголосуй за вихід, візьми контроль», активно артикулюючи популістичні та, інколи, демонстративно хибні аргументи.

Борис Джонсон – наступна ключова фігура у Brexit, відіграв важливу роль у впровадженні цієї політичної ініціативи в дійсність. Відомий, як ексцентричний політик та колишній журналіст, він відзначався агресивною риторикою, спрямованою проти Європейського Союзу. Борис Джонсон та інші впливові політики – такі як Найджел Фараж, Пол Дакр та Меттью Елліотт, створили сприятливі умови для успішного референдуму та ефективної інформаційної кампанії на підтримку Brexit.

Успіх кампанії був підкріплений помилками політичних опонентів, зокрема Джорджа Осборна та Джеремі Корбіна, слабка риторика та невдалий комунікаційний підхід яких, знизили рівень підтримки серед громадськості ідеї продовження членства в Європейському Союзі.

Вагомим завданням британського політикуму, після Brexit, стала необхідність врегулювання внутрішнього законодавства. Членство Британії в ЄС супроводжувалося імплементацією низки законів, які не мали відповідної нормативно-правової бази, в рамках британського законодавства, натомість Сполучене Королівство покладалось на окремі норми, розроблені в рамках Союзу (приміром – сфера аграрної політики). З виходом Британії з Європейського Союзу, значна кількість законів та регуляцій фактично втратили свою актуальність.

Важливим кроком, в цьому напрямку, стала розробка «*Retained EU Law (Revocation and Reform) Act 2023*» (Збережене законодавство ЄС (скасування та реформування) Закон 2023) – як відповідь на довгу історію правових відносин, в контексті об'єднаного європейського права [3, 8].

Розглянемо конкретні зміни, впроваджені *Retained EU Law* (далі в тексті «REUL») та його правові наслідки.

1. REUL скасовує дію близько 600 законів, що були автоматично відмінені наприкінці 2023 року, оскільки вони були визнані застарілими або неактуальними, зокрема в таких сферах, як фінансові послуги [3, 6-7, 23].

2. Закон скасовує правовий принцип, за яким європейське право отримувало статус верховенства [3, 6-7].

3. Усі інші законодавчі акти, які було вирішено залишити, отримають назву «асимільоване законодавство», та продовжать працювати [3, 6-7].

4. REUL надає уряду більше повноважень для реформування асимільованого права. До червня 2026 року уряд Великої Британії та децентралізовані адміністрації мають розширені повноваження щодо переформулювання, скасування та заміни асимільованих законів, хоча і з деякими обмеженнями [3, 6-7].

Закон є важливим, оскільки докорінно змінює статус права ЄС, у правовій системі Великої Британії, після Brexit. Він зменшує вплив принципів права Союзу і надає уряду більшу гнучкість у реформуванні, або заміні збережених законів Союзу, відповідно до пріоритетів країни. Однак, це створює і певну правову невизначеність (у короткостроковій перспективі), оскільки зміни ще впроваджуються. Результатом подібних правових трансформацій стане збагачення національного законодавства Британії, та повернення правової свободи, адже відтепер країна формує законодавство опираючись лише на свої інтереси.

Передумови Brexit мають і глибокі економічні корені, які спонукали певні групи населення до підтримки виходу з ЄС. Попередня глобальна світова рецесія 2008 року задала тон новим наративам і послабила позитивізм щодо ЄС. Однією з визначальних причин була економічна невпевненість, особливо в регіонах з низьким рівнем доходів. Обмежені можливості трудової зайнятості та розвитку кар'єри, відчуття економічної нестабільності, стали факторами, які збільшили невдоволення серед британців і спонукали їх до підтримки Brexit [4].

Євроскептичні настрої британців були пов'язані, в тому числі, і з збільшенням конкуренції на ринку праці, через міграційні процеси та масовий наплив іноземних працівників, що потенційно могло зумовити виникнення таких ризиків, як зменшення заробітної плати, погіршення умов праці та загрозу втрати робочих місць.

Важливим аргументом на користь виходу з ЄС, було бажання переадресувати витрати на внески у спільну казну Союзу, що було пов'язано з нерівним розподілом фінансового тягара і появою скептицизму щодо доцільності виділення фінансів на членські внески. Разом з тим, болючим питанням Британської економіки стала регулятивна політика ЄС, яка ускладнювала прийняття індивідуальних рішень.

Ще більший скепсис отримала європейська ідея єдиної валюти – євро. Після 2008 року, країни що адаптували євро стали одними з тих, хто найбільше постраждав від кризи. Втрата контролю над монетарною політикою коштувала таким країнам як Греція та Іспанія високого рівня безробіття, а також збільшення державного боргу. Як наслідок британська економіка була однією з тих, що взяла на себе важкий тягар допомоги [5].

Отже, економічна невпевненість, конкуренція на ринку праці, через міграційні процеси, та незадоволення великими фінансовими відрахуваннями у спільний бюджет ЄС були ключовими економічними факторами, що спонукали певні групи населення Великої Британії підтримати Brexit.

Після виходу Великої Британії з ЄС, стали очевидні значні економічні зміни та наслідки цього рішення. Одним із головних викликів стало введення нових правил та тарифів у торговельних відносинах між Великою Британією та Європейським Союзом, що призвело до негативного впливу на економічне середовище країни.

Вагомою проблемою для британської економіки, стала втрата доступу до великого ринку ЄС, який є одним з найбільших у світі. Виходячи зі статистики та

аналізу звітів, можна визначити, що це мало наслідком скорочення обсягів торгівлі та інвестиційних потоків між Великою Британією та країнами ЄС. Крім того, це призвело до зростання економічної нестабільності в країні, оскільки торговельні зв'язки з ЄС були найбільшою позицією в статистиці імпорту та експорту [6, 71-72].

Зокрема, ці зміни також вплинули на ціни та логістику продуктів і послуг. Введення митних обмежень, як для європейських продуктів в Британії, так і для британських продуктів в ЄС, спричинило зростання вартості кінцевих послуг та товарів [7]. Підвищення цін на логістику між ринками стало додатковим стимулом для локалізації логістичних мереж в обох економіках, що можна віднести до бажаних результатів. Втім варто зазначити, що це зумовило подальшу трансформацію економічних зв'язків між ЄС та Великою Британією, де Сполучене Королівство фактично випало з торгового-промислового ланцюга відносин.

Важливим економічним аспектом Brexit є переорієнтація торгівлі та імпорту послуг в торгових відносинах Великої Британії з країнами ЄС. Наприклад, згідно зі статистичним звітом про торгівлю, від Палати Громад Британії, частка експорту в економіці союзу у торговельних відносинах Британії зменшилась до 42% у 2022 році [8, 8], що свідчить про трансформаційну динаміку торговельних відносин, де більшу роль тепер відіграють економіки поза ЄС.

Вихід Великої Британії з Європейського Союзу суттєво змінив її зовнішньополітичні пріоритети та стратегії. Раніше Велика Британія мала статус одного з провідних гравців в європейській політиці, але після Brexit цей статус зазнав значних змін. Країна втратила можливість брати участь у прийнятті рішень на рівні ЄС та впливати на формування спільної європейської політики.

Одним із основних аспектів перегляду зовнішньополітичних пріоритетів, стало підсилення співпраці з іншими країнами – поза межами ЄС. Велика Британія активно розширює свої торговельні та дипломатичні зв'язки з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, що зокрема передбачає укладання нових торговельних угод та розширення політичної співпраці з цими партнерами [9].

У свої нещодавній промові, державний секретар з питань бізнесу та торгівлі Кемі Баденок, визначила п'ять основних пріоритетів для британської економіки, серед яких: безбар'єрна вільна торгівля (наприклад, відкриття ринку Китаю для компаній з Британії, поки згадується лише косметична індустрія); збільшення експорту (в тому числі в рамках торгівлі з ЄС); підвищення інвестиційної привабливості Сполученого Королівства; підписання договору з Індією та доєднання до Всеосяжної та Прогресивної Угоди про Транстихоокеанське Партнерство, що разом відкриває доступ до ринку збуту з двома мільярдами потенційних клієнтів [10].

Крім того, важливою стала необхідність встановлення нових торговельних відносин з ЄС та іншими партнерами. Велика Британія стала активно працювати над укладанням двосторонніх угод з країнами ЄС, спрямованих на безпекове співробітництво та подальше лобювання вигідних умов співпраці з ЄС. Водночас, країна шукає можливості для поглиблення та розширення співпраці з торговельними партнерами в рамках британської Співдружності.

Значну роль, для встановлення (відновлення) економічних зв'язків Великої Британії, на принципах вільної торгівлі, відіграє Світова Організація Торгівлі (СОТ). За звітом «*World Trade Organization: Challenges and opportunities*» (Світова організація торгівлі: виклики та можливості), Британія (після виходу з ЄС) повернула собі можливість вести незалежну політику (в рамках членства в організації), зокрема – з такими важливими партнерами, як Китай, Індія, Бразилія та США [11, 48]. СОТ відкриває нові шляхи для кооперації, і повернення такого

інструменту міжнародної економічної діяльності дозволить країні вийти на нові ринки та повернути міжнародну правову суб'єктність у торгових відносинах. Іншими словами, тепер Британія здатна самостійно вирішувати свої торгові суперечки та укласти двосторонні договори, на відміну від спільної торгової політики яка була обов'язковою за умов членства в ЄС.

Загалом, Велика Британія переживає період адаптації до нових умов після Brexit і активно працює над розробкою та реалізацією нових зовнішньополітичних стратегій, спрямованих на забезпечення її інтересів і впливу на міжнародній арені.

Brexit став історичним рішенням, яке має глибокі політико-правові та економічних причини, і відповідно найбільше впливає на ці сфери. Вихід Британії з ЄС зумовив значне зростання ідеї європейської дезінтеграції у ряді інших країн. Нідерланди, Франція, Італія та Греція вже мають сильні опозиційні рухи, що адвокують за вихід чи реформу Союзу, і від того наскільки успішною буде Британія у своїй зовнішній та внутрішній політиці після Brexit, залежить європейське майбутнє й інших країн.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грубінко А.В. Європейський Союз після Brexit: продовження історії Моногр. / А.В. Грубінко, А.Ю. Мартинов. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 258 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42066> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Colvile R. 12 people who brought about Brexit. POLITICO. URL: <https://www.politico.eu/article/12-people-who-brought-about-brexit-leave-remain-referendum-campaign-euroskeptics-tension/> (date of access: 20.03.2024).
3. Cowie G. Retained EU Law (Revocation and Reform) Act 2023. House of Commons Library. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9841/CBP-9841.pdf> (date of access: 27.03.2024).
4. Рафальська А. М. Brexit: Причини і наслідки британського референдуму / А. М. Рафальська, В. О. Букіна. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 33-37. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284374>. (date of access: 20.03.2024).
5. Lee T. B. Brexit: the 7 most important arguments for Britain to leave the EU. Vox. URL: <https://www.vox.com/2016/6/22/11992106/brexit-arguments> (date of access: 20.03.2024).
6. Fawzy, Amr. (2021). Analysis of the impact of Brexit on logistics and supply chain activities in the UK – “Teething Problems” or permanent impacts?. URL: https://www.researchgate.net/publication/356528185_Analysis_of_the_impact_of_Brexit_on_logistics_and_supply_chain_activities_in_the_UK_-_Teething_Problems_or_permanent_impacts/citations#fullTextFileContent (date of access: 26.03.2024).
7. David B. D. What impact has Brexit had on the UK economy?. BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio. URL: <https://www.bbc.com/news/business-64450882> (date of access: 20.03.2024).
8. Ward M., Webb D. Statistics on UK-EU trade. House of Commons Library. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7851/CBP-7851.pdf> (date of access: 04.03.2024).
9. Tilting horizons: the Integrated Review and the Indo-Pacific. UK Parliament. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm5803/cmselect/cmfa/172/report.html> (date of access: 21.03.2024)

10. Department for International Trade. Trade Secretary: My top five priorities for trade. GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/trade-secretary-my-top-five-priorities-for-trade> (date of access: 27.03.2024).

11. Peres A. WTO: Challenges and Opportunities. House of Commons Library. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9942/CBP-9942.pdf> (date of access: 27.03.2024).

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

*Ірина КОВАЛЕНКО-ЧУКІНА, кандидат історичних наук, доцент
Уманський національний університет садівництва*

Під час воєнного стану в Україні більшість сфер правового регулювання зазнали суттєвих змін та обмежень. Вплив війни на сільське господарство є надзвичайно важливим і має серйозні наслідки для країни та глобального аграрного ринку. Велика кількість посівних площ нині замінована або непридатна до використання через наслідки масових бомбардувань. До частини земель немає доступу, ворог свідомо знищує склади та сільгосптехніку. Усі ці чинники не опосередкованою мірою впливатимуть на розвиток сільського господарства у найближчому майбутньому.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року серйозно порушило виробництво та торгівлю продовольством в Україні, поставивши під загрозу продовольчу безпеку України та світу. Цілеспрямовані атаки російської армії на українське сільське господарство, такі як обстріли сільськогосподарських об'єктів та інфраструктури по всій Україні, мінування та спалювання сільськогосподарських угідь поблизу зон активних бойових дій, п'ятимісячна блокада чорноморських портів (і відновлення блокади станом на липень 2023 року) та підриг дамби Каховської ГЕС, надзвичайно ускладнили функціонування українського аграрного сектору. В той час як експортоорієнтований агробізнес зазнав найбільших втрат, особливо на початку війни, сімейні фермерські господарства та особисті селянські господарства змогли пристосуватися до екстремальних умов і забезпечувати продовольством українську армію та населення [7].

За інформацією Інституту економіки та прогнозування НАН України від 27.02.23 року всю діяльність в аграрному секторі змінила повномасштабна війна в Україні. В умовах воєнних дій першочерговим завданням українського аграрного сектора стало надійне забезпечення населення сільськогосподарською продукцією та продовольством – і тут фермери й особисті селянські господарства продемонстрували свою ключову роль у збереженні та розвитку локальних ринків і ланцюгів постачань продовольства. Селянин-фермер не припинив вести господарство, а зумів зберигти і згуртувати всю свою силу в допомогі державі. Війна надзвичайно ускладнила функціонування великотоварного сільськогосподарського виробництва через розрив логістичних ланцюгів, екологічні катастрофи на корпоративних тваринницьких комплексах, блокування ринків збуту [1].

Через складну логістику зернових, сільське господарство переорієнтовується, фермери все більше роблять ставку на олійні культури. Потрібно знаходити варіанти збуту вирощеної продукції. Виклики сьогодення викрили проблему сировинного вектора експорту України та дозволили без

спротиву збільшити темпи переорієнтації аграрного сектору на продукти із вищою доданою вартістю. Одним із прикладів є створення нових підприємств для переробки сільськогосподарської продукції, йдеться про переробку зернових на готові види продукції, як-от борошно, макарони, крупи, спирт, комбікорм для тварин, крохмаль та інші продукти.

Відповідно до Закону № 2145-IX від 24.03.2022 року війни внесла трансформацію в деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення, а саме: приватної та державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності і були передані в оренду органами місцевого самоврядування - вважаються поновленими на один рік.

Для цього не потрібно волевиявлення сторін відповідних договорів, внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану [3].

Станом на лютий 2023 року війна Росії в Україні завдала українському сільському господарству загальних збитків на суму 8,72 мільярда доларів США, а сукупних збитків – 31,50 мільярда доларів США. Збитки включають часткове або повне знищення техніки та обладнання, складських приміщень, худоби та багаторічних насаджень, а також викрадені матеріально-технічні засоби та продукцію, сільськогосподарські угіддя, які потребують огляду, очищення та відновлення. Сукупні збитки включають втрати виробництва, такі як незібраний урожай, зниження обсягів виробництва, вища собівартість виробництва та нижчі ціни реалізації експортно-орієнтованих товарів, таких як пшениця, ячмінь, кукурудза та насіння соняшнику. Крім того, Каховська катастрофа завдала прямих збитків сільському господарству на 25 мільйонів доларів США, залишивши майже 600 000 гектарів сільськогосподарських угідь без доступу до зрошення. Загалом близько 30% сільськогосподарських угідь України наразі не обробляються через те, що вони знаходяться на тимчасово окупованих територіях або є небезпечними для землеробства.

Крім прямого впливу на сільське господарство, війна Росії проти України має руйнівний вплив на навколишнє середовище, ґрунти та якість води, що матиме негативний вплив на розвиток сільського господарства в довгостроковій перспективі. За даними Центру екологічних ініціатив «Екодія», війна спровокувала широкомасштабну та довготривалу деградацію довкілля, зокрема й ґрунтової екосистеми. Заміновані території, вирви від обстрілів, зсуви ґрунту, знищена військова техніка на полях тощо – всі ці явища є сигналами про серйозні порушення ґрунтового покриву з руйнівними наслідками як і для здоров'я ґрунтів, так і людей (див. звіт Центру екологічних ініціатив «Екодія» негативної екологічної шкоди, спричиненої російською агресією з 24 лютого 2022 р.) [7].

16 серпня Уряд затвердив порядок використання фінансової допомоги малим агровиробникам, які найбільше постраждали від військової агресії російської федерації і потребують підтримки за понесені витрати на польові роботи, утримання корів, придбання матеріалів для ведення господарської діяльності, паливно-мастильних матеріалів, засобів захисту рослин, кормів та інших виробничих витрат.

Проект фінансуватиметься за рахунок бюджетної підтримки Європейського Союзу. Загальний бюджет програми складає 1,5 млрд грн. Ним зможуть скористатися фермери, які обробляють від 1 до 120 га сільськогосподарських

угідь або які утримують від 3 до 100 корів. Безповоротна допомога в розмірі 3100 грн виплачуватиметься за один гектар сільськогосподарських угідь (але не більше 372 тис. грн), а також 5300 грн за вирощену дійну корову (але не більше 530 тис. грн) [6].

Згідно Закон України від 24.03.2022 р 2145-IX., ключовою зміною якого було скасування проведення електронних торгів щодо передачі в оренду земель с/г призначення на термін дії воєнного стану. Також, формування ділянки для передачі її в оренду здійснюється без внесення відомостей до (державної реєстрації) та присвоєння їй кадастрового номера. А право оренди земельної ділянки с\г призначення не підлягає державній реєстрації. Договір оренди, укладений за такими правилами, не може бути поновлений чи укладений на новий строк[5].

Для підтримки посівної кампанії та забезпечення аграріїв необхідними матеріалами:

- сільгосптоваровиробникам на період дії воєнного стану передбачено надання кредитів у рамках Державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» (Постанова КМУ від 12.03.2022 № 274 «Про внесення змін до Постанов КМУ від 24.01.2020 р. № 28 та від 14.07.2021 № 723»), зокрема:
 - розширено програму на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше було 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом понад 50 млн євро незалежно від кількості працівників;
 - збільшено максимальну суму кредиту для всіх суб'єктів підприємництва з 50 млн грн до 60 млн грн з урахуванням групи пов'язаних компаній;
 - встановлено 0 % річних процентної ставки;
 - встановлено цілі кредитування: інвестиційний кредит на придбання с.-г. техніки, кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та пально-мастильних матеріалів;
 - визначено строк кредиту – 6 місяців;
 - визначено термін подання заявки на участь у програмі – до 31.05.2022;
 - встановлено розмір кредитної гарантії – 80 % від суми кредиту суб'єкта мікро-, малого та середнього підприємництва (окрім суб'єктів великого підприємництва);
- передбачено бронювання військовозобов'язаних аграріїв (Постанова КМУ від 03.03.2022 № 194 «Деякі питання бронювання військовозобов'язаних в умовах правового режиму воєнного стану»). Для своєчасного проведення комплексу весняно-літніх польових робіт аграрні підприємства та виробники продовольства мають подавати Мінагрополітики України списки критично важливих працівників, яким буде надано відстрочку до 6 місяців від призову на військову службу під час мобілізації та на воєнний час;
- на період воєнного стану аграріям дозволено експлуатацію сільськогосподарської техніки без реєстрації (Наказ Мінагрополітики України від 07.03.2022 № 154 «Про технічне забезпечення комплексу польових робіт в умовах воєнного стану 2022 року»). Після припинення дії воєнного стану власники будуть зобов'язані зареєструвати машину протягом 90 днів;

- для забезпечення вітчизняних аграріїв добривами встановлено заборону на експорт фосфорних, калійних та складних добрив. Для азотних добрив встановлено квоту на рівні до 210 тис. т до 01.07.2022, але не більше як 70 тис. т на місяць. Тим часом на 90 днів продовжено термін дії дозволів на роботу з пестицидами і агрохімікатами. Це питання регулює Постанова КМУ від 12.03.2022 № 259 «Про внесення змін у додаток 1 до Постанови КМУ від 29.12.2021 № 1424», а також Постанова КМУ від 24.03.2022 № 353 «Про внесення змін у додаток 1 до Постанови КМУ від 29.12.2021 № 1424» [8].

Попри складні умови, багато сільгоспвиробників продовжують сіяти, збирати врожаї, доглядати за господарством і віддавати всі зусилля для забезпечення продовольчої безпеки України та світу. Аграрії не можуть працювати на окупованих територіях та в зонах бойових дій. До того ж росія блокувала порти, але за допомогою великих зусиль міжнародної спільноти вдалося відновити експорт зерна з України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків. За інформацією Інституту економіки та прогнозування НАН України від 27.02.23. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx>.
2. Шульга.В. Підтримка аграрного сектору в умовах воєнного стану: що варто знати?. 21.11.22 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/213396_pdtrimka-agrarnogo-sektoru-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-var-to-znati.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Верховна Рада України; Закон від 24.03.2022р. №2145-IX [Електронний ресурс] - Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20>.
4. Шульга.В. Підтримка аграрного сектору в умовах воєнного стану: що варто знати?. 21.11.22 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/213396_pdtrimka-agrarnogo-sektoru-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-var-to-znati.
5. Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 07.06.2022 у Верховна Рада. Закони. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://document.vobu.ua/doc/13705>.
6. Присяжнюк Л. Агровиробники, що постраждали від війни, зможуть отримати державну допомогу до 530 тис. грн. від 17 серпня 2022 р. [Електронний ресурс] -Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/news/213293_agrovirobniki-shcho-postrazhdali-vd-vyni-zmozhut-otrimati-derzhavnu-dopomogu-do-530-tis-grn.
7. Українське сільське господарство у воєнний час *стійкість, реформи та ринки*[Електронний ресурс] -Режим доступу: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk>
8. Заходи для підтримки сільського господарства в Україні в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] -Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-spryamovanykh-na-pidtrymku-silskoho-hospodarstva-v>

ЗЛОЧИН ЕКОЦИДУ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Діана КОТЛЯР

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

У ході ведення війни проти України війська російської федерації вчиняють велику кількість воєнних злочинів. Починаючи з 2014 року і особливо впродовж повномасштабного вторгнення, війська країни-агресора намагаються максимально завдати шкоди Україні. Це стосується не лише інфраструктури та економіки, загарбники цілеспрямовано погіршують стан довкілля та знищують українську природу. Такі дії є порушенням як українського так і міжнародного законодавства та підпадають під визначення «екоцид».

Вітчизняний законодавець передбачає відповідальність за екоцид у ст. 441 чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України[1].

За 2013–2015 рр. органами прокуратури не було обліковано випадків екоциду, у 2016 зареєстровано 1, у 2017 – 3, у 2018 – 2, у 2019 – 8, у 2020 – 6, у 2021 – 2, у 2022 – 15, за 9 місяців 2023 р. – 5 таких злочинів [2]. Таким чином, за період із 2013 р. по вересень 2023 р. обліковано 42 випадки екоциду. Важливо, однак, зауважити, що за увесь вказаний період жодній особі не вручено повідомлення про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 441 КК України. В Єдиному державному реєстрі судових рішень немає жодного відповідного вироку. Показаний стан речей можна пояснити різними чинниками, серед яких своє місце займає недосконалість ст. 441 КК України. Актуальність пошуку шляхів удосконалення кримінально-правової заборони, присвяченої екоциду, значно зросла у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну. В ході бойових дій навколишньому природному середовищу заподіюється величезна шкода, наслідки якої відчуватимуться щонайменше десятиліттями. «Спалені ліси, забруднені та отруєні важкими металами ріки, озера та ґрунти, тисячі вбитих тварин та знищених рослин, заміновані та окуповані території природно-заповідного фонду – це результат невиправданої російської агресії, від якої страждає українська природа»[3].

Термін «екоцид» (від грецького οἶκος – середовище, житло, дім і латинського caedo – вбиваю) уперше був використаний у 1970 р. американським біологом Артуром Галстоном на Конференції з питань війни та національної відповідальності у Вашингтоні. В 1972 р., виступаючи на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища в Стокгольмі, тодішній прем'єр-міністр Швеції Улоф Пальме звинуватив американський уряд в «екоциді» через використання під час війни у В'єтнамі хімічного реагенту «Agent Orange», що застосовувався в рамках програми зі знищення тропічних лісів і рослинності Ranch Hand. Починаючи з 1970-х років чимало правознавців наголошували на необхідності криміналізації екоциду та обговорювали його сутнісні ознаки.

Злочин екоциду неодноразово вчинявся протягом історії людства. Як і у давнину, так і за часів Першої та Другої світових воєн були зафіксовані злочини проти довкілля. Так під час Першої світової війни німецькими військами було застосовано хімічну зброю масового ураження проти своїх ворогів — французів і англійців поблизу містечка Іпр (Бельгія) у 1915 році. Хімічні речовини (іприт та хлор) окрім вбивчого ефекту на солдатів, мали ще й згубний вплив на довкілля. У Другу світову війну німецькі окупанти вивозили з Північної та Східної України

потягами родючий чорнозем. Внаслідок цього було завдано непоправної шкоди ґрунтовій фауні на значних площах, знижено родючість ґрунту та знищено гумусний шар [4].

На міжнародному рівні, однак, термін «екоцид» досі офіційно не закріплений, а таке діяння не визнане окремим міжнародним злочином, який підпадав би під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). В міжнародному кримінальному праві відсутні цілісні характеристики, які визначають певний тип діяння, як окремий вид злочину з назвою “екоцид”. Нормативний зміст такого типу діяння утворюється шляхом системного поєднання окремих положень міжнародного кримінального права, передбачених різними міжнародними нормативними актами. Заборона негативного впливу на довкілля тісно пов’язана з принципом обмеження воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення воєнних дій. Так, у ч. 3 ст. 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. (далі – Протокол I) заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу.

25 січня 2023 р. Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію «Вплив збройних конфліктів на довкілля», в якій значну увагу присвячено екоциду під час війни. Підкреслюється важливість закріплення поняття екоциду як у національному законодавстві, так і в міжнародному праві, зокрема підтримано зусилля щодо доповнення Римського статуту МКС таким новим міжнародним злочином, як екоцид. Крім того, Асамблея повторила свій заклик, який міститься в Резолюції 2398 (2021) «Вирішення питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату», щодо необхідності «визнання універсальної юрисдикції для екоциду та найсерйозніших екологічних злочинів» і закріплення «злочину екоциду в національному кримінальному законодавстві» [16]. Таким чином, на сьогодні на міжнародному рівні вжито вагомих зусиль, спрямованих на визнання екоциду окремим міжнародним злочином. Проте найважливішого кроку – закріплення відповідного формулювання в Римському статуті МКС – не зроблено досі, що, вочевидь, пов’язано з доволі складною процедурою внесення змін до цього акту [5].

Попри те, що на міжнародному рівні термін «екоцид» досі офіційно не закріплений, а відповідне діяння не визнане окремим міжнародним злочином, у кримінальному законодавстві деяких держав (зокрема, Білорусі (ст. 131), Вірменії (ст. 394), Грузії (ст. 409), Казахстану (ст. 169), Киргизстану (ст. 409), Молдови (ст. 136), Таджикистану (ст. 400) та України (ст. 441) встановлено відповідальність за екоцид. Крім того, в державах, які імплементували положення Римського статуту МКС, аналогічні екоциду діяння розглядаються як один із воєнних злочинів; щоправда, сам термін «екоцид» у формулюваннях відповідних кримінально-правових норм не використовується.

Дефініція екоциду, розроблена міжнародною експертною комісією юристів, трактує екоцид інакше, ніж український законодавець та законодавці тих держав, які на сьогодні криміналізували аналізоване посягання. Передусім звертає на себе увагу те, що в диспозиції ст. 441 КК України по-іншому сформульована об’єктивна сторона екоциду, яким визнається масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Натомість у визначенні екоциду, розробленому міжнародними експертами,

вказується на те, що це діяння полягає в діях, вчинених з усвідомленням того, що існує значна ймовірність спричинення ними серйозної, широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю. З дефініції екоциду, розробленої міжнародними експертами, на відміну від визначення екоциду у ст. 441 КК України, впливає, що це діяння є закінченим з моменту вчинення вказаних дій (формальний склад). Крім того, з дефініції екоциду, яку пропонується закріпити в Римському статуті МКС, можна зробити висновок про те, що цей злочин може бути вчинений не лише умисно, а й з необережності.

У міжнародному кримінальному праві екоцид розглядається як злочин, що становить серйозну небезпеку для навколишнього природного середовища як основи життєдіяльності людства. Український законодавець, як і законодавці інших держав, які криміналізували екоцид, статтю про відповідальність за цей злочин розмістив у розділі, в якому сконцентровані статті про посягання на міжнародний правопорядок. В нашій юридичній літературі також чи не одноставно визнається, що безпосереднім об'єктом екоциду є екологічна безпека людства.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 441 КК України, може проявлятися в таких формах: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу; 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів; 3) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. «Позитивним є те, що об'єктивна сторона складу екоциду в ст. 441 КК України не обмежена вичерпним переліком конкретних дій; така конструкція дозволяє охоплювати всі можливі способи вчинення екоциду, в тому числі і ті, що можуть виникнути в майбутньому».

Екоцид загалом є злочином із формальним складом і вважається закінченим із моменту вчинення будь-якого із зазначених у ст. 441 КК України діянь, що можуть спричинити екологічну катастрофу, оскільки в диспозиції цієї статті міститься прив'язка до дій, які «можуть спричинити екологічну катастрофу» (тобто існування об'єктивної загрози завдання шкоди вже є достатнім для притягнення до кримінальної відповідальності) [6].

Суб'єкт екоциду за ст. 441 КК України є загальним – це фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років. Водночас слід погодитись з С.С. Яценком у тому, що реально вчинити цей злочин можуть посадові особи Збройних Сил України або особи, які обіймають інші державні посади. Вочевидь, цей перелік можна доповнити посадовими особами промислових підприємств та іншими особами, діяльність яких пов'язана з ризиком спричинення надзвичайної екологічної ситуації, а також, як переконливо засвідчило наше сьогоднішнє, військовослужбовцями збройних сил іноземних держав [7].

Питання про суб'єктивну сторону екоциду у кримінально-правовій науці належить до числа дискусійних. На думку одних дослідників (А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько, М.І. Хавронюк), суб'єктивна сторона аналізованого злочину характеризується лише прямим умислом; з точки зору інших (В.П. Базов, І.С. Доброход, М.П. Куцевич, Т.М. Тертиченко, С.С. Яценко) – як прямим, так і непрямым умислом. Третя група науковців (О.О. Бахуринська, В.М. Киричко, М.Й. Коржанський, Є.В. Лашук, С.М. Мохончук) пише, що екоцид може бути вчинений тільки умисно, однак вид умислу не конкретизує. У дефініції екоциду, розробленій експертною комісією правознавців і рекомендованій до включення в Римський статут МКС, зазначено, що цей злочин може бути вчинений не лише умисно, а й з необережності. З таким підходом погодитись складно, адже передусім за суб'єктивною стороною екоцид відрізняється від низки кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинюваних з необережності (наприклад,

забруднення або псування земель, порушення правил охорони надр, забруднення атмосферного повітря, порушення правил охорони вод, забруднення моря, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу). Крім того, вказівка на винятково умисний характер розглядуваного посягання свідчить про його особливу небезпеку як злочину проти екологічної безпеки людства [5].

В проєкті нового Криіманльного кодексу України «Екоцид», розміщеній у розділі 11.5 «Злочини проти міжнародної безпеки», йдеться про те, що злочин 5 ступеня вчиняє особа, яка з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду використала будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору.

Загалом формулювання ст. 11.5.6 проєкту відповідає і тій дефініції екоциду, яку пропонується закріпити в Римському статуті МКС. При цьому в проєкті уточнюється, що винний може використати будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору.

Схвальної оцінки заслуговує позиція розробників проєкту щодо визнання екоциду лише умисним злочином, адже, як вже зазначалось, передусім за суб'єктивною стороною вказаний злочин слід відрізнити від низки складів кримінальних правопорушень проти довкілля (в проєкті – це кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля). Під довгостроковою робоча група пропонує розуміти шкоду довкіллю у виді масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу або радіаційного чи хімічного забруднення, за якої повернення пошкоджених природних ресурсів до їх попереднього стану відбувається понад рік, а під масштабною – таку шкоду довкіллю, яка має місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів, поєднана з тяжкою майновою шкодою (пункти 12, 26 ч. 1 ст. 1.4.1 проєкту). Тяжкою визнаватиметься майнова шкода, яка більше ніж у 10 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці (п. 4 ч. 1 ст. 1.4.4 проєкту). Водночас, прагнення робочої групи конкретизувати (через певні кількісні показники) параметри довгострокої та масштабної шкоди сприймається неоднозначно. З одного боку, така конкретизація, вочевидь, покликана спростити потенційне застосування статті кримінального закону про екоцид. З іншого, ми не можемо не висловити сумнів у соціальній обумовленості пропонованих показників (чи не взяті вони «зі стелі»? Пропонована робочою групою конкретизація довгострокової та масштабної шкоди видається неприйнятною і через те, що така шкода, виходячи з тексту ст. 11.5.6 проєкту (нагадаємо, що тут використовується зворот «з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду»), виступає не показником (проявом) суспільно небезпечних наслідків, а характеристикою суб'єктивної сторони злочину – мети вчинення екоциду. За такого підходу встановлення мети як суб'єктивної ознаки екоциду на практиці може бути пов'язане зі значними труднощами, зумовленими необхідністю спростування захисних версій на кшталт нерозуміння обвинуваченим в екоциді того, що шкода довкіллю, яку він бажав заподіяти при вчиненні цього злочину, буде саме довгостроковою (повернення пошкоджених природних ресурсів до їх попереднього стану відбудеться не менше ніж як за рік) чи масштабною (матиме місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів і до того ж завдасть тяжку майнову шкоду) [8].

Отже, у міжнародному праві відсутнє усталене розуміння екоциду як злочину окремого виду, а заборона негативного впливу на довкілля тісно

пов'язана з принципом обмеження воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення війни, що впливає з положень Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р., Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р. і Римського статуту МКС. Дефініція екоциду, розроблена міжнародною експертною комісією юристів і запропонована для включення до Римського статуту МКС, трактує екоцид інакше, ніж це робить вітчизняний законодавець. Аналіз же складу злочину, передбаченого ст. 441 КК України, впливає, що це законодавче формулювання має як свої переваги, так і недоліки, які імовірно можуть бути виправлені із прийняттям нового Кримінального кодексу України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013–2023 рр. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2>
3. Турик М. Екологічна шкода як військовий злочин – чи можна покарати Росію за екоцид? 31 травня 2023 р. URL: https://lb.ua/blog/mykola_turyk/558050_ekologichna_shkoda_yak_viyskoviy.html
4. Екоцид. Вікіпедія – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Екоцид>
5. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2009. 332 с.
6. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 274 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. Київ: А.С.К., 2006. 848 с.
8. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 14.10.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekstproyektu-kk-14-10-2023.pdf>

РОЛЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Аліна КРИШТАЛЬ, кандидат педагогічних наук, доцент
Марія ГОНЧАРУК, факультет цивільного захисту, 34-С група
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, питання забезпечення безпеки та захисту прав людини набуває особливої актуальності. Роль гендерної політики у цьому контексті стає критично важливою, оскільки вона відображається не лише у врахуванні різних потреб та інтересів чоловіків і жінок, але й у забезпеченні їхньої безпеки під час воєнних конфліктів.

Мета дослідження – проаналізувати вплив гендерної політики на безпеку та захист прав людини в умовах воєнного стану в Україні.

Міжнародні угоди про права людини засвідчують, що кожен індивід має людську гідність та певні невід’ємні права. У Загальній декларації про права людини ООН (1948 г.) зазначено, що визнання цих прав – основа свободи, справедливості та миру. Права людини засвідчують гідність та фізичну недоторканність кожної людини та її право на гідність та фізичну недоторканність. Зокрема, вони забороняють усі форми жорстокого, нелюдського та принизливого поводження. Загрози життю та інші порушення прав дуже серйозно впливають на життя людей, завдаючи шкоди або руйнуючи її здоров’я та добробут. Ось чому повага до прав людини лежить в основі гендерної політики.

У 1993 р. Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок запропонувала перше офіційне визначення гендерного насильства: «Будь-який акт насильства, здійснений на підставі статевої ознаки, який заподіює або може заподіяти фізичну, статеvu чи психологічну шкоду або страждання жінкам, а також загрози здійснення таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь то в суспільному чи особистому житті».

З точки зору влади очевидно, що слабкіша з двох сторін завжди більш вразлива і піддається більш високому ризику заподіяння шкоди. Гендерну нерівність, таким чином, можна пов’язати з актами гендерно обумовленого насильства. Проте це твердження часто розглядається як відображення західного способу мислення. Іноді виникають заперечення з приводу того, що суть заклику до запобігання гендерно зумовленому насильству не завжди полягає в захисті або підтримці міжнародних прав людини, а саме в нав’язуванні західних цінностей [1]. Культуру однозначно не можна використовувати як привід для виправдання гендерного насильства. Травми, страх і вразливість, з якими стикаються жінки, коли зазнають насильства, підтримують і підсилюють традиційне та культурне співвідношення сил, що зміцнює умови та відносини, що дозволяють гендерному насильству продовжувати існувати.

Гендерне насильство в умовах воєн часто здається непередбачуваним і випадковим, але його використовують як стратегічну зброю для перемоги та приниження супротивника. Впродовж століть воно було характерною рисою воєн і конфліктів, і сьогодні в цьому контексті асоціюється з етнічними чистками, геноцидом, сексуальним рабством, примусової проституцією, торгівлею людьми, викраденнями (в основному молодих дівчат), залежністю від чоловіків-благодійників у таборах біженців тощо. Згвалтування використовують як знаряддя війни для залякування та приниження сімей і громад, а також позбавлення людської гідності тих, кого вважають ворогами. Жінок часто примушують надавати сексуальні послуги солдатам.

У червні 2008 р. Рада Безпеки ООН одногослосно ухвалила резолюцію 1820 (SCR 1820), яка розглядає питання сексуального насильства в ситуації збройного конфлікту та в подальший період. У 2009 р. Рада Безпеки ухвалила резолюцію 1888, яка закликала держави-члени вжити ефективні заходи, щоб припинити використовувати сексуальне насильство в якості тактики ведення війни. У резолюції 1888 йдеться про практичне виконання деяких рекомендацій, викладених у резолюції SCR 1820. Завдяки цим резолюціям міжнародне співтовариство чітко підтвердило, що сексуальне насильство застосовується для ведення війни, і що така поведінка суворо заборонена. Згвалтування під час війни тепер вважається військовим злочином.

Згвалтування розглядається як знаряддя війни, оскільки його використовують для руйнування громад зсередини. У багатьох суспільствах жінки

відповідають за виховання молоді та догляд за людьми старшого віку, а під час війни вони можуть бути годувальницями сім'ї. Принизити жінку – означає також принизити її чоловіка, який не зміг захистити її. Згвалтування руйнує довіру та соціальні зв'язки. Після згвалтування від багатьох жінок відвертаються, таврують ганьбою та ізолюють. Згвалтування під час війни та вагітність в результаті нього також слугували для етнічної чистки, щоб продемонструвати владу та знищити ворога.

Гендерне насильство під час війни мало дуже серйозні наслідки. З точки зору психології, це велика травма, яка часто викликає сильний фізичний біль і страх. Часто жінкам передаються захворювання, особливо в умовах небезпеки, відсутності доступу до медичної допомоги та інших видів підтримки. Тому вкрай важливо допомагати жінкам, які пережили насильство, щоб відновити їх людську гідність та самоповагу, створити умови, в яких вони відчують себе захищеною частиною суспільства.

Гендерно зумовлене насильство – це термін, який означає нанесення будь-якої шкоди волі людини в результаті силової нерівності на основі гендерних ролей.

Гендерне насильство – особлива форма травми, оскільки це порушення має дуже нав'язливий характер і призводить до виникнення почуття сорому, провини та до самозвинувачення. У поєднанні зі страхом поранення або загибелі майже у всіх випадках воно спричиняє травму.

Важливо пам'ятати, що соціальна чи культурна стигматизація, а також психологічні травми нерідко не дають жінкам та дівчатам, які пережили гендерне насильство, звернутися по допомогу.

У рамках реалізації проекту «Свобода від насильства: розширення прав та можливостей дівчат і жінок у складних життєвих обставинах», який спільно з Міністерством соціальної політики України реалізовував МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», за фінансової підтримки Агенції ООН Жінки, було розроблено Комплексну Програму корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14–18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику [2].

Розробці цієї Програми передувало проведення дослідження «Попередження насильства над жінками, які перебувають у складних життєвих обставинах: стан розвитку та забезпечення діяльності» (на прикладі м. Київ), одним з предметів якого було визначення соціального портрету та потреб жінок, які пережили/переживають насильство.

У 2013 році цю Програму було апробовано в місті Київ державними соціальними службами та громадськими організаціями, які відповідно до своїх повноважень чи цілей професійної діяльності здійснюють роботу із зазначеною категорією осіб. Ця Програма стала результатом роботи експертів з когорти науковців і практиків, фахівців, які безпосередньо працюють з сім'ями, жінками та чоловіками, які зіштовхуються з проблемою насильства, та базується на міжнародному і українському практичному досвіді роботи з цією проблемою.

Жіноча участь у секторі безпеки завжди визнавалася важливою, оскільки жінки завжди були активними учасниками суспільства. Сьогодні вони проявляють ініціативу у сферах, де їхня підтримка є найбільш потрібною та актуальною. Розвиток гендерної політики у цьому секторі сприятиме розблокуванню потенціалу і позитивно вплине на загальний рівень обороноздатності країни. Якщо жінки виявляють бажання служити у секторі безпеки, вони повинні мати всі можливості для цього. Участь жінок у миротворчих процесах стає все більш значущою, тому вони повинні мати

можливість брати участь в них без перешкод. Якщо жінки мають відповідну кваліфікацію для зайняття керівних посад у структурах безпеки та оборони, вони мають право на це [3].

Гендерну рівність тривалий час не вважали складовою реформи сектору безпеки, саме тому вона не була інтегрована на стратегічному рівні [3]. Розширення можливостей для жінок у вступі до поліції та збройних сил стало результатом активної боротьби за жіночі права у 60–70-х роках. Цей рух також призвів до установа принципу рівних зарплат для чоловіків і жінок, гарантії збереження посади після декретної відпустки та рівного нарахування вислуги років для працівників поліції, незалежно від їх статі. До 1999 року кількість жінок у правоохоронних органах була обмежена, існувала «жіноча» квота на вступ до академій МВС, яка становила 5–10% [4].

Розгляд цієї теми є необхідним для розуміння та вдосконалення механізмів захисту прав індивідуумів у складних воєнних умовах. Воєнні конфлікти суттєво впливають на життя жінок і чоловіків. Зауваживши увагу, що закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає гендерну рівність як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації [5]. Це стимулює осіб обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства, включаючи активну участь в воєнних діях та надання допомоги в умовах конфлікту.

Таким чином велика кількість жінок не лише спостерігає за подіями, а й активно бере участь у них. Вони приймають участь у збройних силах, правоохоронних органах та добровольчих батальйонах. Жінки становлять більшість волонтерських груп та організацій, що надають допомогу військовим і цивільним особам, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, а також внутрішньо переміщеним особам.

Політика, спрямована на забезпечення гендерної рівності у будь-якій сфері має спиратися на комплексний характер змін з урахуванням конкретної специфіки інституцій, в яких вона здійснюється. Основні напрями гендерної політики в секторі безпеки відповідають загальним тенденціям:

- гендерна оцінка наслідків реформи в секторі безпеки і рекомендації до включення принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усі її компоненти на усіх рівнях.
- формування гендерної компетентності фахівців сектору безпеки, зокрема працівників поліції, з урахуванням потреб різних цільових груп (юристи, фахівці кадрових служб, медики тощо).
- гендерна освіта, як первинна, так і службова підготовка і підвищення кваліфікації.
- активізація і підтримка жінок на прикладі асоціацій жінок-поліцейських, жінок військовослужбовців та інше [3].

Отже, відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р. регламентовано основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидія насильству за ознакою статі, зокрема всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; гарантування рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримка сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганда серед населення України

культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності в цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [5].

Оскільки гендерна політика спрямована на різні аспекти життєдіяльності громадян, варто також згадати про роботу Національної комісії зі стандартів державної мови, – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом у своїй діяльності – що орієнтована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків через:

- контроль за дотриманням гендерної рівності під час вирішення кадрових питань;
- участь у заходах, спрямованих на забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства;
- сприяння підвищенню кваліфікації державних службовців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- проведення моніторингу та узагальнення результатів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- облік випадків дискримінації за ознакою статі, узагальнення інформації про такі випадки, внесення пропозицій щодо їх усунення;
- вжиття заходів для скасування дискримінаційних норм, виявлених за результатами гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів.

Підписавши і ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна продемонструвала відданість демократичним європейським цінностям та взяла на себе зобов'язання «враховувати питання рівності між чоловіками і жінками при розробці та впровадженні законів, постанов, адміністративних положень, політики і заходів», насамперед шляхом закріплення принципів гендерної рівності в нормативно-правових документах та їх подальшого впровадження в практику. У цьому контексті вкрай важливим стає комплексний підхід – використання надійної системи забезпечення скоординованої, узгодженої діяльності, спрямованої на встановлення гендерної рівності, із залученням усіх зацікавлених суб'єктів і приділенням уваги до всіх аспектів суспільного життя, зі врахуванням гендерної складової у нормативних актах різних сфер – соціальної, економічної та політичної.

Таким чином, ефективність реалізації гендерної політики передбачає цілеспрямовану діяльність державних інституцій із забезпечення та гарантування рівних прав, свобод та можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії, формування гендерної культури в суспільстві, захисту від дискримінації за ознакою статі, що є визначальною умовою досягнення гендерної рівності. Однак гендерна політика в Україні нерідко стереотипно зводиться до окремих напрямів соціальної політики, таких як надання допомоги сім'ям з дітьми, соціальний захист жінок, захист жінок у сфері праці тощо. Названі напрями політики є важливими, але в жодному разі не вичерпними, оскільки гендерна проблематика стосується різних сфер державного управління і життя. Гендерна політика закладає вектори подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Психічне здоров'я та гендерне насильство: навчальний посібник з надання психологічної допомоги особам, які зазнали сексуального насильства під час конфліктів. Київ: Health and Human Rights Info, 2016. 196 с.
2. Комплексна програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику:

інформаційно-методичні матеріали / за заг. ред. Бондаровської В. М., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. 528 с.

3. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/9/5/8/2/2020-5-20-112>

4. Жінки. Мир. Безпека. URL: <https://www.genderculturecentre.org/wp-content/uploads/2018/04/ZHINKI.-MIR.-BEZPEKA.-Informaciyno-navchalniy-posibnik-dlya-fakhivciv-sektoru-bezpeki.pdf>

5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

6. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1. / за заг.ред Левченко К.Б. Київ, 2020. 186 с.

АНТРОПОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У ПИТАННЯХ ІНТЕГРАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

*Анна ЛЕВИЦЬКА, доктор філософії з галузі педагогіки
Одеський національний медичний університет*

У сучасному світі, де глобалізація стає все більш розповсюдженою, інтеграція та міжнародні відносини знаходяться на передньому плані. Ці процеси впливають на розвиток країн та регіонів, формуючи їх економічну, політичну та культурну картину. Вищі навчальні заклади, які готують майбутніх спеціалістів, повинні враховувати ці тенденції та використовувати сучасні методи і підходи до викладання, аналізу та розуміння інтеграційних та міжнародних процесів. Антропологічний підхід, що спрямований на вивчення людини та її культурних особливостей, може виявитися вельми корисним у такому контексті.

Антропологія дозволяє не лише розуміти, але й глибоко відчувати культурні відмінності та подібності, що є ключовими у контексті міжнародних відносин і процесів інтеграції. Вона допомагає студентам та дослідникам усвідомити, які чинники впливають на сприйняття світу різними культурами, які механізми міжкультурного взаємодії та розуміння можуть сприяти політичному, економічному та соціальному партнерству. [1, 192]

До того ж, антропологічні методи дозволяють пізнавати сутність та цінності різних культур, що може сприяти досягненню гармонійної співпраці та взаєморозуміння між народами. Вивчення антропології може допомогти виявити спільні цінності та потенціал для спільного розвитку.

Таким чином, антропологія, як наука, забезпечує глибоке і міждисциплінарне розуміння процесів інтеграції та міжнародних відносин, що є важливим для сучасних вищих навчальних закладів, які мають амбіції готувати компетентних фахівців, здатних впливати на розвиток країни та регіону в цілому.

Важливими аспектами сучасного світу є інтеграція та міжнародні відносини. Викладання цих предметів у вищих навчальних закладах вимагає нових підходів та методів, що відповідають сучасним вимогам. Один із таких підходів - антропологічний. Антропологія, як наука, що вивчає людину та її культуру, має важливе значення для розуміння інтеграції та міжнародних відносин. [2, 121]

Антропологія дозволяє зрозуміти культурні та соціальні аспекти інтеграції. Культурні особливості різних націй та регіонів можуть бути ключовими

факторами, що впливають на процеси інтеграції. Вивчення антропології дозволяє студентам розуміти, які впливи впливають на інтеграцію на різних рівнях, включаючи етнічні, релігійні та культурні чинники.

Передовсім, антропологічний підхід до вивчення культур та соціальних систем допомагає студентам розуміти різноманіття культурних підходів та практик, що можуть впливати на процес інтеграції. Сприйняття цього різноманіття може допомогти зрозуміти складнощі, які можуть виникнути в процесі інтеграції, і знайти шляхи для їх вирішення.

Далі, антропологія дозволяє студентам вивчати взаємодію між різними культурами та соціальними системами, що також є важливим аспектом вивчення процесів інтеграції. Вивчення цієї взаємодії дозволяє розуміти, які культурні та соціальні чинники можуть сприяти або ускладнювати інтеграцію на різних рівнях. [3, 289]

Антропологічні методи також можуть допомогти студентам розуміти вплив етнічних, релігійних та культурних факторів на інтеграцію. Вивчення цих факторів дозволяє розуміти, які культурні чинники можуть сприяти або ускладнювати інтеграцію на різних рівнях.

Другий аспект, де антропологічні методи можуть виявитися корисними у вивченні інтеграції та міжнародних відносин, - це розуміння ролі індивідуальних осіб у процесах інтеграції. Антропологія дозволяє глибше розуміти роль кожного індивідуума у формуванні та розвитку суспільства, а також їхній внесок у побудову міжнародних відносин.

Антропологічні методи дозволяють аналізувати взаємодію індивідів у різних культурних та соціальних середовищах. Це може бути особливо важливим у міжнародних відносинах, де різні культури зіштовхуються та зіткнення інтересів може бути великим. Антропологічні методи дозволяють дослідити взаємодію між представниками різних культур та національностей на міжнародних заходах, таких як переговори, конференції або самі міжнародні організації.

За допомогою антропологічних методів можна з'ясувати, які культурні та соціальні фактори впливають на взаємодію між індивідами різних культур та національностей. Це може допомогти у розумінні складнощів, які можуть виникнути в процесі інтеграції, і виявленні способів їх вирішення. Також антропологія дозволяє розуміти взаємовплив різних культур на формування індивідуальних поглядів, цінностей та переконань, що також може бути важливим у міжнародних відносинах. [4, 56]

Дослідження антропології показують, що природні катастрофи можуть мати серйозний вплив на міжнародні відносини та процеси інтеграції. Наприклад, природні катастрофи можуть призвести до змін у політичній архітектурі, економічних угод, а також до формування нових міжнародних альянсів та співпраці. Вивчення антропології може допомогти розуміти, які соціальні та культурні фактори впливають на відновлення після катастрофи, а також які культурні та соціальні фактори можуть вплинути на процеси інтеграції після катастрофи.

Антропологія також дозволяє вивчити взаємодію між людиною та природою, що є важливим аспектом вивчення процесів інтеграції та міжнародних відносин. Наприклад, можна дослідити вплив природних ресурсів на розвиток країн та регіонів, а також як екологічні проблеми можуть впливати на міжнародні відносини та процеси інтеграції. [5, 72]

Також антропологія дозволяє розуміти, як культурні та соціальні фактори впливають на сприйняття природних катастроф, а також які культурні та соціальні фактори можуть вплинути на способи реагування на катастрофи. Наприклад, можна вивчити, як культурні вірування та традиції можуть впливати на те, які види підтримки та допомоги будуть надані після катастрофи, а також які культурні та соціальні фактори можуть вплинути на способи реагування на катастрофи.

У висновку, антропологічні методи є важливим інструментом для розуміння інтеграції та міжнародних відносин. Вони дозволяють студентам глибше розуміти культурні, соціальні та природні аспекти цих процесів, що робить їх більш комплексними та міждисциплінарними.

Висновок. Антропологія, як міждисциплінарна наука, відіграє важливу роль у вивченні інтеграції та міжнародних відносин. Вона допомагає студентам розуміти культурні, соціальні та природні аспекти цих процесів, що робить їх більш комплексними та міждисциплінарними. Антропологічні методи дозволяють аналізувати культурні відмінності та подібності, вивчати взаємодію між різними культурами та соціальними системами, а також вплив природних катастроф на міжнародні відносини та процеси інтеграції. [6, 170]

Таким чином, антропологічні методи є важливим інструментом для розуміння інтеграції та міжнародних відносин, і їх вивчення може допомогти розвивати студентам глибокі та міждисциплінарні знання про ці процеси.

Рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів щодо застосування антропологічних методів у вивченні інтеграції та міжнародних відносин:

1. Інтеграція антропологічного підходу у програми курсів з інтеграції та міжнародних відносин є важливим кроком у покращенні навчального процесу та розширенні знань студентів. Антропологія дозволяє розуміти культурні різниці, вивчати взаємодію між різними культурами та соціальними системами, а також розглядати природний та фізичний вплив на соціальні процеси. Викладачі можуть включати до курсів матеріали, що стосуються культурних та соціальних аспектів інтеграції та міжнародних відносин, а також методологію антропології для їх аналізу, що дозволяє студентам отримати більш глибоке розуміння цих процесів.

2. Залучення студентів до антропологічних досліджень у межах курсів є важливим кроком у покращенні їхнього розуміння процесів інтеграції та міжнародних відносин. Студенти можуть вивчати культурні та соціальні аспекти цих процесів, а також спостерігати їхні впливи на різні культури та соціальні системи.

Збір та аналіз даних з питань культурної та соціальної взаємодії може допомогти студентам розуміти, які чинники впливають на сприйняття світу різними культурами, а також які механізми міжкультурного взаємодії та розуміння можуть сприяти політичному, економічному та соціальному партнерству. Культурні аналізи учасників міжнародних заходів можуть допомогти студентам зрозуміти, як культурні та соціальні фактори впливають на взаємодію між людьми з різних культур та національностей.

Такі дослідження можуть допомогти студентам зрозуміти різні культурні та соціальні перспективи, а також сприяти розвитку їхніх аналітичних та дослідницьких навичок.

3. Залучення антропологічних дослідників та фахівців у галузі антропології до викладання є важливим для збагачення навчального процесу та розвитку аналітичних та дослідницьких навичок студентів. Такі фахівці можуть допомогти

студентам зрозуміти основи антропологічних досліджень, а також показати, як ці дослідження можуть бути застосовані у вивченні інтеграції та міжнародних відносин.

Запрошення антропологічних дослідників та фахівців у галузі антропології на лекції або семінари може допомогти студентам отримати глибоке розуміння антропології та її застосування до вивчення інтеграції та міжнародних відносин. Вони можуть поділитися своїм досвідом та знаннями з аудиторією, що дозволить студентам поглибити свої знання та навички в цій області. Крім того, такі фахівці можуть вести власні дослідження та публікації у галузі антропології, що сприятиме розвитку антропологічної науки та її застосування до практичних питань інтеграції та міжнародних відносин.

Таким чином, залучення антропологічних дослідників та фахівців у галузі антропології до викладання може сприяти розвитку антропологічних знань та навичок студентів, а також допоможе розвинути їхні аналітичні та дослідницькі здібності.

4. Використання антропологічних методів у дослідженнях та публікаціях є важливим для розвитку антропологічної науки та її застосування до інтеграції та міжнародних відносин. Викладачі можуть включати антропологічні методи у свої дослідження та публікації, що дозволить їм поглибити свої знання та навички у цій області та допоможе розвинути антропологічну науку.

Антропологічні методи дозволяють проводити дослідження культурних та соціальних аспектів інтеграції та міжнародних відносин, а також вивчати вплив природних та фізичних чинників на ці процеси. Викладачі можуть використовувати антропологічні методи для аналізу взаємодії між різними культурами та соціальними системами, а також для вивчення культурних та соціальних чинників, що впливають на інтеграцію та міжнародні відносини.

Використання антропологічних методів у дослідженнях та публікаціях також може сприяти розвитку самої антропологічної науки, а також сприятиме розширенню знань та розвитку аналітичних та дослідницьких навичок викладачів та студентів. Такі дослідження можуть допомогти викладачам та студентам зрозуміти різні аспекти інтеграції та міжнародних відносин, а також сприяти розвитку нових підходів та методів у цій області.

5. Посилення співпраці з іншими вищими навчальними закладами та науковими установами, що спеціалізуються на антропології, є важливим кроком для розвитку антропологічної науки та її застосування до інтеграції та міжнародних відносин. Співпраця з такими установами може допомогти викладачам отримати доступ до нових досліджень та публікацій у цій області, а також обмінюватися знаннями та досвідом у цій галузі.

У рамках співпраці з іншими установами, викладачі можуть проводити спільні дослідження та публікації, що дозволить їм отримати доступ до нових даних та методів у цій області. Крім того, така співпраця може сприяти обміну знаннями та досвідом між різними установами та сприяти розвитку нових підходів та методів у галузі антропології.

Також важливо розвивати співпрацю з установами за межами академічного середовища, такими як неприбуткові організації та міжнародні організації. Співпраця з такими організаціями може допомогти викладачам отримати доступ до практичних знань та досвіду у галузі антропології, а також сприяти застосуванню цих знань у практиці.

Отже, посилення співпраці з іншими вищими навчальними закладами та науковими установами, що спеціалізуються на антропології, є важливим кроком

для розвитку антропологічної науки та її застосування до інтеграції та міжнародних відносин.

Такі кроки можуть допомогти викладачам зрозуміти та застосувати антропологічні методи у вивченні інтеграції та міжнародних відносин, що збільшить ефективність навчального процесу та зробить його більш комплексним та цікавим для студентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Levitskaia A. I. Anthropologischer ansatz in der entwicklung interkultureller kommunikation: Strategien für den fremdsprachenunterricht in zeiten der globalisierung [Антропологічний підхід у розвитку міжкультурної комунікації: стратегії викладання іноземних мов у глобальному контексті] XII international scientific and practical conference «Scientific Theories and Practices as an Engine of Modern Development» 2024 Bratislava с.190-194

2. Аносов І. П., Елькін М. В. Антропологічний підхід до процесу виховання як фактор гармонійного розвитку особистості //Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – №. 29. – С. 119-124.

3. Горбова Н. А. Культурно-антропологічний підхід у етнопедagogічних дослідженнях і практичних перетвореннях освіти //Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. – 2012. – Т. 2. – №. 9. – С. 283-291.

4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної антропології //Професійна освіта: педагогіка і психологія (Польсько-український українсько-польський щорічник). – 2008. – №. 10. – С. 51-59.

5. Левицька А. І. Вивчення медичної англійської мови в аспекті культурної диверсифікації: антропологічний підхід — К. : монографія. Видавничий дім «Інтернаука», 2024. — 110 с.

6. Левицька А.І. З'єднуючи світи: Антропологічні рішення для сучасних викликів у навчанні мови XI international scientific and practical conference «Innovative Solutions to Modern Scientific Challenges» Загреб, Хорватія 21.02.2024, с. 168-172

ВИРІШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ НА МІЖНАРОДНОМУ ДОСВІДІ ЇХ НОВАЦІЇ

Катерина МУЛИК, аспірантка

Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Стаття присвячена дослідженню актуальним проблемам, які виникають у процесі здійснення кримінального судочинства.

Здійснено аналіз основних положень законодавства під час воєнного стану та проаналізовано основні тенденції кримінального провадження. Імперічну основу статті складає аналіз наукових публікацій, та положень Кримінального процесуального кодексу і суміжних законодавчих актів.

Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють правові та організаційні засади державної політики у сфері досудового розслідування.

Звернено увагу на особливості використання електронної комунікації, їх інформаційну безпеку та електронний документообіг з використанням

електронних документів у співвідношенні з термінами, що використовуються в чинному Кримінальному процесуальному кодексі.

Авторка доходить до умовиводу та основних висновків, щодо впровадження цифрових технологій, що спричинить зміни у понятійно-категоріальному апараті кримінальної процесуальної науки, стосовно уніфікації та узгодженості термінології, яка потребує удосконалення вирішення. Тому, встановлена юридична форма має бути затвердження на законодавчому рівні, як достеменна, що потребує погодження понятійно-категоріальному апарату. І це питання особливо актуальне на тлі поступової діджиталізації кримінального провадження та процесу взаємодії із закордонними партнерами.

Наголошують на тому, що необхідно узгодити та оновити наступні поняття науково-технічного прогресу: глобальної інформатизації сучасного суспільства та масового використання електронних засобів у зв'язку з вимогою від органів кримінальної юстиції та переходу на якісно новий рівень, а тому системний підхід до впровадження цифрових технологій та їх раціонального використання сприятиме розвитку інформаційного суспільства.

Так, актуальні питання електронного врядування досліджували А. Каліна, І. Каланча, О. Колотило, Т. Павлова, Д. Патрелюк, та інші.

Останнім часом звернено увагу на посилення спроможності правоохоронними органами у сфері розслідування злочинів під час вторгнення РФ на територію України.

За результатами моніторингу Національної поліції та Міністерства Внутрішніх справ визнано, основний напрям у взаємодії Уряду США та Бюро з міжнародних питань у сфері боротьби з наркотиками та правоохоронних питань. Так, у сфері міжнародного співробітництва розроблено проєкт плану спільних дій, щодо міжнародної технічної допомоги «посилення спроможності Національної поліції України у проведенні розслідувань та документування воєнних злочинів» на мою думку, позитивно вплине на те, щоб вкотре по-новому розслідувати злочини у зв'язку із допомогою можна отримати належну інформацію, що стосується особи [4]. Основними критеріями для досягнення результативності можуть бути загально визнані та досліджені із підтвердженням статистичні дані, які оцінюються експертами.

Основна проблема полягає у реалізації дій по імплементації міжнародно правових норм, але вторгнення Російської Федерації станом на 24 лютого 2022 року анулював реалізацію деяких пунктів плану.

Єдина процедура залучення, та використання моніторингу міжнародної технічної допомоги, в тому числі державної реєстрації, проєктів (програм), акредитації виконавців (юридичних осіб-нерезидентів), реєстрації представництва донорської установи в Україні визначається Порядком залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 153 (далі – Порядок) [5].

Відповідно до підпункту 3 пункту 14 Порядку для державної реєстрації проєктів (програм) реципієнт (реципієнти) та партнер з розвитку або уповноважена партнером з розвитку особа подають до Секретаріату Кабінету Міністрів України в електронному та паперовому вигляді такі документи, зокрема, документ (меморандум, заява про наміри, план діяльності, технічне завдання, партнерська угода), який підтверджує узгодження цілей, завдань, діяльності за проєктом (програмою) між партнером з розвитку або виконавцем і реципієнтом (бенефіціаром). При цьому, такий документ повинен містити реквізити, передбачені підпунктом 3 пункту 14 Порядку.

Як зазначено в плані спільних дій проекту МТД (ст. 7), в рамках проекту може надаватися, зокрема, але не виключно, комп'ютерне та офісне обладнання, програмне забезпечення.

Беручи до уваги положення пункту 6 Порядку використання комп'ютерних програм в органах виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 року № 1433, у розділі проекту меморандуму «Перелік майна, робіт та послуг, прав інтелектуальної власності та інших ресурсів, що придбаваються, надаються в рамках Проекту» абзац п'ятий пропонує викласти у такій редакції: «Комп'ютерне та офісне приладдя» [27].

Одним із зобов'язань партнера з розвитку є розробка спільних дій щодо проекту МТД, та в подальшому впровадження та проведення комплексного моніторингу із інвентаризації наданої технічної допомоги.

Водночас згідно з пунктом 4 розділу I Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 02 вересня 2014 року № 879, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 жовтня 2014 року за № 1365/26142, проведення інвентаризації забезпечується власником (власниками) або уповноваженим органом (посадовою особою), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів, який створює необхідні умови для її проведення, визначає об'єкти, періодичність та строки проведення інвентаризації, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим [3].

Для загальної інформації Національна поліція отримала технічні можливості для здійснення належного розслідування злочинів так їм виділено 66 авто, безпілотники, ДНК-лабораторії та 3D-сканери [15].

Так, варто виділити унікальну систему «Custody Records у Національній поліції України запроваджену з метою запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань та неналежного поводження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях» [14]. Система містить у собі застосунок, який може використовувати органи поліції ІТТ що виступають гарантією забезпечення безпечних умов для затриманих і взятих під варту під час затримання та переміщень, а також дотримання їх прав і законних інтересів.

В основній базі даних інформаційно-телекомунікаційної системи Національної поліції України запроваджено підсистему «Облік затримань», яка фіксує всі дії затриманої особи у відділку поліції з моменту фактичного затримання.

Інспектори з прав людини мають право документувати перебування затриманих у відділках міліції та їх подальше звільнення до установ, підконтрольних іншим державним органам.

Система може документувати дотримання поліцією прав і свобод людини, гарантованих національним законодавством та міжнародними стандартами: права на захист, права на медичну допомогу, процесуальні права. Відповідно до положення статті 209 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України), моментом затримання є тримання особи силою або підкоряння наказу у якому особа змушена залишитися біля уповноваженої особи на затримання [2].

Проект «Облік затриманих» спрямований на покращення стандартів захисту прав затриманих шляхом використання електронних записів для фіксування інформації про всі переміщення осіб, які перебувають під контролем поліції, з моменту фактичного затримання та поміщення до СІЗО.

Згідно із статтею 210 КПК України доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування відбувається за умов, якщо [2]:

1) уповноважена службова особа негайно фіксує дату, точний час (години і хвилини) доставлення особи.

2) про кожне затримання повідомляються за допомогою технічних засобів уповноважені службові особи, які зобов'язані негайно повідомити керівника підрозділу органу досудового розслідування.

3) за наявності підстав обґрунтовано підозрювати, особу яку доставлено та затримано на довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для встановлення відповідальності відповідальної особи.

Так, для заарештованих або затриманих у системі підрозділів слідчих управлінь [24] є судовий ізолятор, який використовується працівниками правоохоронних органів, щодо осіб застосовуються обов'язкові опитування.

Ситуація із затриманими постійно контролюється шляхом розподілу поліції на різні зони, в яких можуть залишатися лише певні категорії осіб (відвідувачі, затримані або особи, яких доставляють).

Метою зонування є відокремлення приміщень, де працюють затримані, від усіх інших приміщень (кабінетів поліцейського, місць подання громадянами заяв і скарг).

Пріоритетною метою проекту є підтримка Національної поліції України (далі — НПУ) у зміцненні її спроможності розслідувати воєнні злочини.

Проект включатиме допомогу у наступних сферах [5]:

- Підвищення професійних навичок слідчих та судових експертів шляхом проведення спеціалізованих тренінгів.
- Розширення спектру методів, що використовуються слідчими та судовими експертами НПУ для забезпечення більш точної та ефективної фіксації та розслідування воєнних злочинів.
- Посилити спроможність підрозділів НПУ збирати та обробляти електронні докази шляхом проведення тренінгів та надання спеціалізованого обладнання.
- Удосконалити процеси документування та підвищити відповідність міжнародним стандартам розслідування воєнних злочинів, що призведе до більш ефективного переслідування в міжнародних судах.
- Розширити співпрацю з відповідними правоохоронними органами інших країн з метою підвищення ефективності та результативності розслідувань за рахунок кращого обміну інформацією та співпраці [5].

Якщо говорити про залучення міжнародних правозахисних механізмів до моніторингу дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях України, варто визначити, що документування злочинів, скоєних збройними силами Російської Федерації та незаконними угрупованнями досить важке звертаючи увагу на їх специфіку.

При цьому, потрібно періодично здійснювати перевірку моніторингу виконання Російською Федерацією міжнародних зобов'язань, зокрема міжнародного гуманітарного права та Женевських конвенцій, документування усіх злочинів та порушень; залучення задокументованих злочинів до доказової бази, які можуть бути використані для притягнення до воєнно-політичного керівництва Російської Федерації та до міжнародно-правової відповідальності; створення механізмів для повернення депортованих громадян в Україну, з окремим акцентом на поверненні депортованих Російською Федерацією українських дітей.

Перш за все потрібно виокремити термін «електронне кримінальне провадження» - це форма кримінальної процесуальної діяльності, в її основі лежить алгоритм оптимізації автоматизованого кримінального провадження в

Єдиному реєстрі досудових розслідувань та інтегрованій з ним електронній інформаційній системі.

А отже варто зазначити, інтернет-простір став своєрідним майданчиком для маніпулювання громадською думкою та вчинення злочинів.

Основна проблема виникає між учасниками кримінального провадження, які стикаються із інформаційними технологіями та певними труднощами при зборі, вилученні, копіюванні, переміщенні та перевірці процесуальних документів, що містять електронну інформацію [5].

Отже, у кримінальному провадженні правоохоронні органи для доведення обставин мають бути обізнані з інформаційними технологіями, мати технічну компетентність та використовувати цих технологій.

Д. Патрелюк вважає, що, окрім вищезазначених переваг, електронне кримінальне провадження може допомогти подолати кримінальне переслідування.

Основні переваги модернізації внесення даних у ЄРДР від загальної до процесуальної прийнятої системи наприклад:

- 1) запровадження електронного документообігу;
- 2) запровадження електронної фіксації всіх процесуальних рішень та юридичних фактів;
- 3) рівноправна взаємодія з усіма необхідними реєстрами та базами даних;
- 4) дистанційна взаємодія між суб'єктом кримінального переслідування та судом.

5) розробка спеціальних програм, що передбачають алгоритми поведінки від початку кримінального провадження до виконання вироку [13, с. 174].

Повністю підтримую позицію Д. Патрелюка завершення процесу реформування та змін баз даних, які містять відомості про злочин посприє позитивним змінам [13, с. 174].

Так, єдина інформаційна система оперативного призначення напрацюється в Україні згідно із Наказу МВС «Про затвердження змін до Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи» від 26.12.2023 № 1071 визначено шлях удосконалення оперативно-розшукової діяльності [11].

Варто згадати, про те що, відповідно до загально визнаних програм взаємодії забезпечення автоматизації процесів, пов'язане із розробленням та виконанням Національної програми інформатизації, що покращить взаємодію між державними органами, експертами та виконавцями проектів [10].

Павлова Т. схиляється до думки про те що, проведення етапів оцифрування кримінальних проваджень потребує детального та системного аналізу існуючих правових норм, та внесення відповідних змін до інтеграційних концепцій та відповідного впровадження до алгоритма дій [17, с. 96].

Г. Чигиріна зазначає, електронне кримінальне провадження є важливим, але воно не має заціпати завдання, які передують розгляду справи та виконання завдань, які належать до кримінального провадження [14, с. 75]. Так, якщо згадати про основне виокремлення електронного кримінального судочинства воно існує у зарубіжних країнах зокрема, США, Канаді, Німеччині, Бельгії (проект Phenix), Саудівській Аравії, Грузії, Казахстан, Казахстан (проект Phenix), електронні кримінальні справи «е-кримінальні справи» [12].

Слід прийняти міжнародний досвід взаємодії у Чехії її елементи електронного кримінального провадження містить зміст, який складається із обміну інформацією між уповноваженими суб'єктами.

До перспективних технологічних рішень для України можна віднести зокрема:

1) автоматичне повідомлення прокурора про початок досудових розслідувань в ЄРДР;

2) створення шаблонів електронних процесуальних документів в ЄРДР.

3) повна інтеграція паперових кримінальних проваджень в електронне провадження на базі системи ЄРДР.

4) запровадження взаємодії органів досудового розслідування з іншими суб'єктами кримінального провадження.

Запровадження взаємодії між органами досудового розслідування позитивно вплинуть на те, що за своєю аналогією не будуть мати бази даних по кримінальному провадженні.

Створення спеціальних електронних систем, що взаємодіють з національними реєстрами та базами даних, необхідними для кримінального провадження.

Побудова спеціальних електронних систем, що взаємодіють з державними реєстрами та базами даних, необхідними для кримінального провадження [15, с. 144].

Отже, для запровадження нової бази електронного кримінального провадження потрібно врахувати наступне, у зв'язку із поширенням злочинів в Інтернет-мережі, державі потрібно зосередити свою увагу на тому, щоб покращити технологічні можливості для боротьби із злочинами.

Висновки. Нормативно-правові положення щодо цифровізації кримінального судочинства, на жаль, є несистематичними та заплутаними.

Цей процес пов'язаний із неузгодженими поняттями, що застосовуються у цифрових технологіях для кримінального провадження.

Водночас система законодавства, як основна правова форма права має відповідати ознакам узгодженості та концептуальної (термінологічної) єдності.

Це питання є особливо важливим у контексті подальшої цифровізації кримінального правосуддя [25].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» визначено у разі необхідності постановою слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до статті 106-1 [12].

Сьогоднішні зміни до Кримінального процесуального кодексу України, мають посилюватись з врахуванням процесу цифровізації національної системи та має забезпечувати модернізацію кримінального судочинства.

Кримінальне провадження частково переведено в електронний формат, але процес має бути доповнений спеціалізованими сучасними електронними засобами.

Сучасне кримінальне судочинство в Україні стосується електронних комунікацій. Які мають містити поняття суб'єктів кримінального провадження та дистанційної участі у судових засіданнях, яке майже реалізоване через електронний облік судових процесів.

Отже, дослідження популярних прикладних питань щодо електронного кримінального судочинства, вирішується за допомогою якісно прийнятих реформ в кримінально-процесуальну діяльність шляхом переведення паперового процесуального провадження у електронний формат.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.09.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88).
3. Міністерство Фінансів Наказ «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» № 879 від 02.09.2014
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про підписання Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про допомогу у галузі правоохоронної діяльності та кримінальної юстиції» №175 від 11 березня 2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2015-%D1%80#Text>
5. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про допомогу у галузі правоохоронної діяльності та кримінальної юстиції URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_166#Text
6. Закон України «Про Національну програму інформатизації» № 2807-IX, від.01 січня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>
7. Наказ МВС «Про затвердження змін до Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи» від 20 жовтня .2017 року № 870 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1433-17#n13>
8. Ховпун О. С., Подгорець С. В. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Електронне кримінальне провадження. Том 33 (72) № 1 2022. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2022.1/18>
9. Патрелюк Д. А. Електронне кримінальне провадження як напрям подолання протидії кримінальному переслідуванню. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 167–177 (дата звернення — 23.02.2024)
10. Чигрина Г. Л. Перспективи запровадження міжнародного досвіду електронного кримінального провадження в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. № 2. С. 72–76 (дата звернення — 23.02.2024)
11. Столітній А. Електронне кримінальне провадження у Чеській республіці. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 3. С. 137–146. (дата звернення — 23.02.2024).
12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації: Закон від 15.03.202 № 2137-IX//База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text> (дата звернення — 23.02.2024).
13. Барабаш А. А. Цифровізація кримінального провадження в Україні: законодавчі передумови та сучасний стан DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.35>.
14. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 311 від 24.05.2022 «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України».
15. Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України Електронний ресурс. 2024. UPS: <https://www.kmu.gov.ua/news/natspolitsiia-ukrainy-otrymala-vid-amerykanskykh-partneriv-tekhnicnu-dopomohu-dlia-dokumentuvannia-voiennykh-zlochyniv-rosii>
16. Павлова Т.О. Диджиталізація як напрям трансформації кримінального провадження. Науковий фаховий журнал «Правова держава». 2021. № 41. С. 96–102.
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 року № 1433, у розділі проекту меморандуму «Про затвердження Порядку використання комп'ютерних програм в органах виконавчої влади» UPS: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-2003-%D0%BF#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ЗАХИСНИХ СПОРУД ТА СПП У СКЛАДІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Ірина ПОСТЕРНАК, кандидат технічних наук, доцент
Олексій ПОСТЕРНАК, здобувач вищої освіти СВО бакалавр ОПП «Будівництво та
цивільна інженерія»
Одеська державна академія будівництва та архітектури
Сергій ПОСТЕРНАК, кандидат технічних наук, доцент
Приватне підприємство «Композит», м. Одеса*

Уже в перші дні вторгнення стало зрозуміло, що захисні споруди цивільного захисту (ЗСЦЗ) в країні не готові до використання, а тим більш не доступні для осіб з інвалідністю. Чимало людей не спускалися в бомбосховища через те, що не могли здолати круті сходи або були розгублені через нездатність зорієнтуватися в темряві. Нещодавно затверджено нові Державні будівельні норми В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» [1], що регламентують, якими мають бути захисні споруди, укриття та бомбосховища. Раніше під час їх створення основний акцент робили на суто технічних якостях, натомість у нових будівельних нормах велику увагу приділено саме доступності цих приміщень. Норми [1] чинні з 1 листопада 2023 року, і відтоді всі нові захисні споруди мають бути оснащені: елементами доступності для людей на кріслі колісному; тактильною навігацією та контрастними елементами; зручною та зрозумілою візуальною навігацією.

Згідно ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» [1] захисні споруди (ЗС) та споруди подвійного призначення (СПП) проектується та будуються таким чином, щоб протягом певного часу (до 48 годин) створити належні умови для перебування людей, що підлягають укриттю, та забезпечити їх захист шляхом виключення або зменшення прогнозованих впливів небезпечних чинників, які можуть виникнути як складова частина небезпечних явищ надзвичайної ситуації, воєнних (бойових) дій та терористичних актів. Захисні споруди залежно від умов, що в них створюються, та захисних властивостей поділяються на: сховища та протирадіаційні укриття (далі – ПРУ). СПП мають бути запроектовані таким чином, що б одночасно задовольняти встановлені вимоги відповідно до обох функціональних призначень та мати захисні властивості сховищ або протирадіаційних укриттів.

Згідно [2] заклад вищої освіти – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

Приміщення СПП (споруд подвійного призначення) закладів освіти рекомендується проектувати, виходячи з їх можливого використання, непов'язаного із укриттям – для забезпечення потреб закладу освіти. За умов дотримання протипожежних і санітарно-гігієнічних вимог, вимог інклюзивності відповідно до ДБН В.2.2-40, а також вимог щодо забезпечення режиму експлуатації у таких приміщення рекомендовано передбачати приміщення відповідно вимог ДБН В.2.2-9, ДБН В.2.2-4, ДБН В.2.2-3.

В захисних спорудах та СПП спеціальних закладів дошкільної освіти, спеціальних закладів загальної середньої освіти та закладів дошкільної освіти, в яких утворені інклюзивні та/або спеціальні групи, площа на одного вихованця та

учасника освітнього процесу визначається завданням на проектування з урахуванням особливостей організації освітнього процесу для дітей з порушеннями слуху, зору, мовлення, поведінки, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку чи затримки психічного розвитку, але не менше норм мінімальних площ, наведених у Додатку Б ДБН В.2.2-5:2023 [1].

Норми мінімальної площі на одну особу в основному приміщенні при укритті у захисних спорудах та СПП для закладів вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) та післядипломної освіти наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Норма мінімальної площі на одну особу в основному приміщенні при укритті у захисних спорудах та СПП для закладів вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) та післядипломної освіти¹⁾

Тип підприємства / закладу, для якого проектується захисна споруда / СПП	Мінімальна площа ³⁾⁴⁾ , м ²		Спосіб розміщення та відсоток осіб, що підлягають укриттю ⁵⁾
	нове будівництво	реконструкція	
заклади вищої освіти ²⁾ при місткості до 500 осіб	1,6	1,0	100% здобувачів освіти на місцях для сидіння за столами (при реконструкції ⁶⁾ . 100% вчителів та працівників закладу на місцях для сидіння.
заклади вищої освіти ²⁾ при місткості від 501 до 1000 осіб	1,4	1,0	
заклади вищої освіти ²⁾ при місткості від 1001 і вище	1,2	0,9	
Примітка. У разі збільшення відсотку осіб, що підлягають укриттю та розміщуються на ліжках, мінімальна площа на одну особу має бути розрахована виходячи із наведених значень для відповідного способу розміщення.			

¹⁾ За даними таблиці Б.1 (п.5.3) ДБН В.2.2-5:2023 [1].

²⁾ заклади вищої освіти – заклади вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) та післядипломної освіти.

³⁾ Мінімальними площами передбачено розміщення МГН для закладів вищої освіти – 10% від місткості захисної споруди / СПП.

⁴⁾ Наведені значення враховують спосіб розміщення осіб, що підлягають укриттю.

⁵⁾ Без врахування площ шляхів евакуації.

⁶⁾ допускається замінити стільці зі столами на стільці з відкідними підставками, а в разі необхідності, слід передбачити можливість розміщення двоярусних ліжок замість столів та стільців.

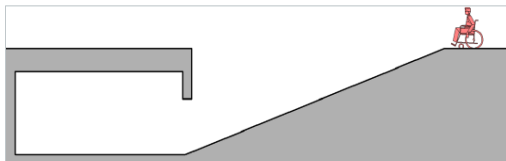
Рекомендується в захисних спорудах та СПП закладів вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) та післядипломної освіти основне приміщення для укриття поділяти на окремі групи задля можливості продовження освітнього процесу. Місткість та спосіб розподілення приміщень/блоків основного приміщення для укриття закладів освіти визначається завданням на проектування.

В захисних спорудах та СПП у складі закладів вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) та післядипломної освіти необхідно передбачити:

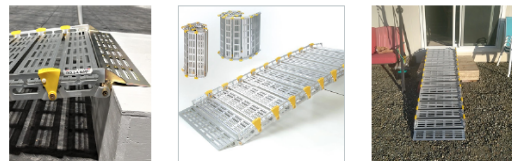
- туалетні приміщення для учнів, студентів та дорослих: із розрахунку 1 кабінка з унітазом на 50 осіб, окремо для жінок та чоловіків;
- умивальники для учнів, студентів та дорослих: із розрахунку 1 умивальник на 80 осіб;
- універсальне санітарно-гігієнічне приміщення із зоною для душу, обладнане відповідно до вимог ДБН В.2.2-40: із розрахунку одне на 200 осіб, але не менше одного.

Проектні рішення захисних споруд та СПП повинні забезпечувати доступність та безпеку МГН відповідно до вимог ДБН В.2.2-40, у тому числі, з урахуванням мобільності осіб з інвалідністю різних категорій та їхньої чисельності (рисунок 1...3).

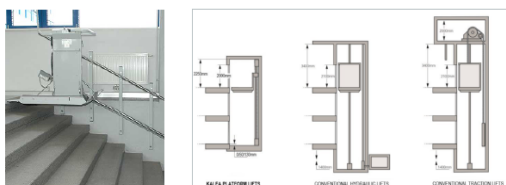
- ▶ Проектні рішення захисних споруд та СПП повинні забезпечувати доступність та безпеку МГН відповідно до вимог ДБН В.2.2-40. Вхідні групи, тамбури, сходи, пандуси, майданчики, приміщення, шляхи руху всередині будівель або споруд, елементи оздоблення та інтер'єру захисних споруд та СПП повинні відповідати вимогам ДБН В.2.2-40.

- ▶ В разі необхідності влаштування порогів в дверних прозіах (вхідних захисних, герметичних або захисно-герметичних дверях тощо), вхід має бути обладнаний відкидними або переносним пандусом.

- ▶ Для доступу МГН до захисних споруд та СПП необхідно влаштувати пандуси відповідно до вимог ДБН В.2.2-40. У разі неможливості влаштування пандуса рекомендується застосовувати розумне пристосування, у тому числі у вигляді підйомних пристроїв, механізмів

- ▶ Перед вхідними дверима у захисні споруди та СПП необхідно забезпечити простір для можливості маневрування та повороту на 90 градусів на кріслі колісному відповідно до вимог ДБН В.2.2-40.

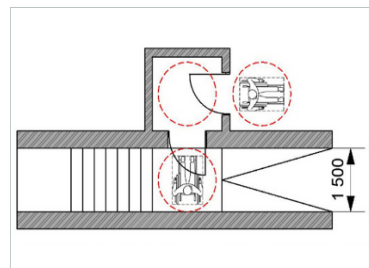
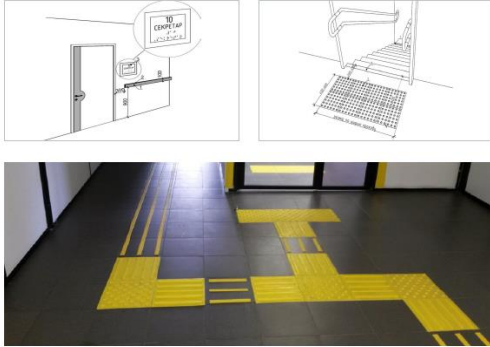

Рисунок 1 – Вимоги щодо інклюзивності (доступність та безпека) при проектуванні захисних споруд та СПП у складі закладів вищої освіти [3].

▶ В приміщеннях захисних споруд та СПП повинні бути передбачені засоби безпеки, орієнтування, отримання інформації згідно з ДБН В.2.2-40.

Системи візуальної навігації на стінах, повинні містити інформацію щодо призначень приміщень, необхідних шляхів руху. В захисних спорудах та СПП необхідно передбачити тактильну навігацію, у тому числі за допомогою тактильних інформаційних табличок, контрастного маркування на сходах, порогах, дверних отворах, а також звукових відносно ширини коридору проходах тощо. Рекоменується крім контрастного співвідношення кольорів використовувати матеріали із світло відбивальними властивостями для візуальної ідентифікації під час відсутності освітлення.

▶ При новому будівництві обов'язковим є влаштування мінімум одного універсального санітарно-гігієнічного приміщення відповідно до вимог ДБН В.2.2-40.

Одне таке приміщення має бути на кожні

200 осіб.

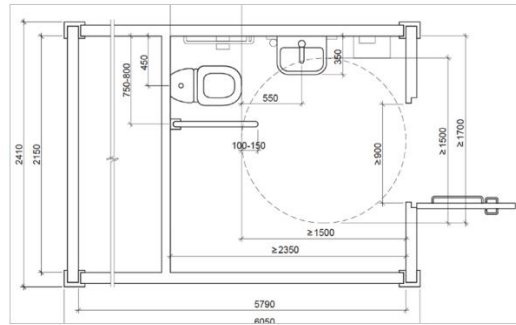

Рисунок 2 – Вимоги щодо інклюзивності (засоби орієнтування) при проектуванні захисних споруд та СПП у складі закладів вищої освіти [3].

В умовах реконструкції, за наявності конструктивних обмежень та за відповідним обґрунтуванням, завданням на проектування дозволяється зменшувати кількість:

- туалетних приміщень для учнів, студентів та дорослих: із розрахунку 1 кабінка з унітазом на 100 осіб, окремо (для жінок та чоловіків);
- умивальників для учнів, студентів та дорослих: із розрахунку 1 умивальник на 100 осіб;
- універсальних санітарно-гігієнічного приміщення із зоною для душу – не менше одного, обладнаного згідно з вимогами ДБН В.2.2-40.

ВХОДИ

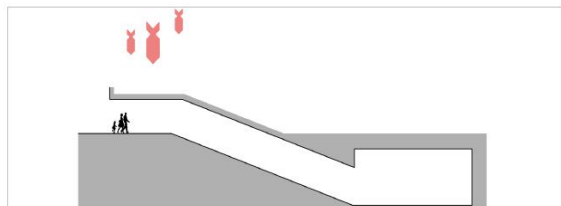
Входи повинні мати поворот на 90 градусів (декілька поворотів) або захисну стіну-екран навпроти входу, захисні властивості якої повинні розраховуватись у тому числі на проникнення уламків від звичайних засобів ураження.

АВАРІЙНІ ВИХОДИ

Як мінімуми один аварійний вихід має бути за межами завалів. Якщо аварійний вихід потрапляє в зону можливих завалів, тоді розраховується навантаження від завалів конструкцій зруйнованої будівлі

СХОВИЩА, СПП ІЗ ЗАХИСНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ СХОВИЩ

Входи організуються через тамбур-шлюзи (тамбури) з захисно-герметичними та герметичними дверима.

- ▶ Влаштування вікон у сховищах – не допускається.
- ▶ Сховища мають мати мінімум один аварійний вихід.

У сховищах, СПП місткістю до 300 осіб (при реконструкції до 600 осіб) допускається передбачити аварійний вихід у вигляді вертикальної шахти з захисним оголовком, яка поєднана зі сховищем тунелем.

ПРУ, СПП ІЗ ЗАХИСНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ ПРУ

Входи організуються через захисні (або захисно-герметичні двері) двері.

▶ Кількість та ширину входів у ПРУ та СПП слід передбачити в залежності від їх місткості але не менше двох входів із шириною дверей у просвіті не менше 0,9 м (при капітальному ремонті допускається 0,8 м)

Влаштування вікон у ПРУ – не допускається.

▶ У СПП із захисними властивостями ПРУ влаштування вікон допускається, але за умови, що вони мають бути зачинені на весь період дії особливої періоду або мають зачинятись під час зовнішньої загрози (оголошення повітряних тривоги тощо) зовнішніми або внутрішніми ставнями (віконницями) із автоматичною системою зачинення, що повинні відповідати ряду додаткових вимог.

Рисунок 3 – Вимоги щодо входів, аварійних виходів та вікон при проектуванні захисних споруд та СПП у складі закладів вищої освіти [3].

Висновок. Розглянуті в табличній формі норми мінімальної площі на одну особу в основному приміщенні при укрітті у захисних спорудах та СПП для закладів вищої, фахової передвищої, професійної та післядипломної освіти. Також наглядно представлені вимоги щодо інклюзивності та щодо входів, аварійних виходів та вікон. Приміщення СПП закладів освіти рекомендується проектувати, виходячи з їх можливого використання, непов'язаного із укріттям – для забезпечення потреб закладу освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ДБН В.2.2-5:2023. Захисні споруди цивільного захисту. Чинний від 2023-11-01. Київ: Мін-во розвитку громад, територій та інфраструктури України, 2023. 123с.
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 17.03.2024).
3. Практичний посібник з проектування укріттів у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. 2023. *Веб-сайт SlideShare - місце для професійного вмісту.* URL: <https://www.slideshare.net/DeponDe/pdf-261243048> (дата звернення: 16.03.2024).

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

Тетяна ПОСТРИГАНЬ, кандидат юридичних наук, доцент
Вадим РАДАВСЬКИЙ, студент групи ПРМ-023
Черкаський державний технологічний університет

Сімейні спори відносять до справ, найпоширеніших у судовій практиці [1]. Право на сім'ю має кожна особа. А відповідно кожна особа є членом певної родини. За нормальних умов сімейні відносини виникають та розвиваються без участі будь-яких державних органів. При здійсненні своїх сімейних прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб. У разі порушення, невизнання або оспорювання сімейного права, кожна особа має право на захист його у суді.

Сімейні спори та взагалі захист сімейних прав мають деякі свої особливості у порівнянні з захистом інших прав фізичних та юридичних осіб. Захист сімейних прав у переважній більшості випадків здійснюється у порядку цивільного судочинства ч. 1 ст. 19 ЦПК України [2]. Особливості розгляду справ, що виникають з сімейних правовідносин, визначаються не тільки нормами ЦПК України, а й нормами сімейного законодавства, які у великій кількості містяться у СК України.

Одним з принципів судового процесу є його гласність, про що каже нам стаття 11 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [3]. За загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 7 ЦПК України, розгляд справ у судах проводиться усно і відкрито, крім випадків, передбачених цим Кодексом [2]. Такі винятки передбачені у ч. 7 зазначеної статті і, є всі підстави вважати, що більшість з них стосується саме розгляду справ, які виникають з сімейних правовідносин. Розгляд справи у закритому судовому засіданні проводиться у випадках, коли відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації,

що охороняється законом, або за клопотанням учасників справи з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя учасників справи або відомостей, що принижують їхню честь і гідність, а також в інших випадках. Отже, саме при розгляді сімейних спорів найчастіше досліджуються відомості про інтимні чи інші особисті сторони життя учасників справи.

При розгляді сімейних справ має свою специфіку також реалізація диспозитивних повноважень суду, яка не завжди передбачена у законодавстві про цивільне судочинство, а впливає з аналізу сімейно-правових норм. Так, відповідно до ч. 1 ст. 13 ЦПК України, суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у випадках, передбачених ЦПК України [2]. Разом з тим, деякі норми СК України дозволяють суду вийти за межі заявлених вимог. Відповідно до ч. 3 ст. 166 СК України, при задоволенні позову щодо позбавлення батьківських прав суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на дитину [4].

Поряд з диспозитивністю у сімейних справах у більшій мірі ніж в інших присутній певний елемент публічності, оскільки публічний характер деяких категорій шлюбно-сімейних справ потребує посилення активності таких учасників процесу, як прокурор та органи опіки та піклування, а також і процесуальної активності суду у деяких категоріях справ. Це виявляється у тих нормах СК України, які закріплюють права та обов'язки прокурора, а також органів опіки та піклування щодо вступу у процес, участі у ньому у різних процесуальних формах. Так, у СК України визначені випадки, коли справа, що виникає з сімейних правовідносин, може бути порушена за позовом прокурора: про визнання шлюбу недійсним ст. 42 СКУ, про позбавлення батьківських прав ст. 165 СКУ, про відібрання дитини від батьків та інших осіб без позбавлення батьківських прав ст. 170 СКУ, про скасування усиновлення або визнання його недійсним ст. 240 СКУ [4]. До СК України включені норми про обов'язкову участь у процесі органу опіки та піклування. Відповідно до ч. 4 ст. 19, при розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини, виселення дитини, зняття дитини з реєстрації місця проживання, визнання дитини такою, що втратила право користування житловим приміщенням, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою [4].

Справи, що виникають з сімейних правовідносин мають також особливості підсудності. За правилами родової підсудності сімейні справи розподіляються між двома ланками системи судів загальної юрисдикції. До підсудності місцевих загальних судів, як судів першої інстанції належать усі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, крім справ, визначених частинами другою та третьою ст. 23 ЦПК України. Відповідно до ч. 2 ст. 23 ЦПК України, справи щодо оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів розглядаються апеляційними судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом [2]. Отже, якщо справа у спорі, що виник із шлюбного договору, розглядалась третейським судом, то справа щодо оскарження відповідного рішення

третейського суду буде розглядатися апеляційним судом як судом першої інстанції.

Проаналізувавши правила територіальної підсудності можна сказати, що сімейні спори розглядаються судами за правилами:

- 1) загальної територіальної підсудності ст. 27 ЦПК;
- 2) альтернативної підсудності ч. 1, 2 ст. 28 ЦПК;
- 3) договірної підсудності ч. 2 ст. 28 ЦПК [2].

Справи, що виникають з сімейних правовідносин, можуть розглядатися за правилами будь-якого виду провадження: наказного, позовного чи окремого.

Більшість справ розглядається у порядку позовного провадження. Проте, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб, може бути видано судовий наказ п. п. 4 –5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України [1]. Особа має право звернутися до суду з такими вимогами, в наказному або в спрощеному позовному провадженні на свій вибір. Проте, відповідно до п. 4 ч. 4 ст. 274 ЦПК, в порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах, що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя [2]. Відповідно до ст. 293 ЦПК України, в порядку окремого провадження суд розглядає справи про усиновлення, встановлення фактів, що мають юридичне значення, про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя.

Для учасників сімейних правовідносин, що звертаються до суду за захистом порушених прав і законних інтересів у сфері сімейного права, характерним явищем є так звана «знижена процесуальна дієздатність» [5]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 18 СК України, право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу має кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років [4].

У деяких сімейних справах суд допускає негайне виконання рішень: у справах про стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць та відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала п. п. 1, 5 ч. 1 ст. 430 ЦПК України [2]. У справах, які виникають з сімейних правовідносин, обмежене застосування такої підстави закриття провадження у справі як укладення сторонами мирової угоди. Проте у процесуальному законодавстві не визначаються межі застосування мирової угоди. Перешкодою до укладення мирової угоди є встановлення у сімейному законодавстві спеціальної компетенції суду для вирішення таких спорів, як: визнання шлюбу недійсним ст. 40 СК, позбавлення батьківських прав ст. 164 СК, розірвання шлюбу ст. 105 СК, усиновлення ст. 207 СК, встановлення факту батьківства або материнства ст. 130, 132 СК. Крім того, у багатьох сімейних справах предметом судового захисту є права та інтереси дітей, які захищаються у процесі їх законними представниками, а у деяких випадках - прокурором чи органом опіки та піклування. Інтереси дітей та їх законних представників далеко не завжди співпадають, та укладення мирової угоди може заподіяти шкоду правам та законним інтересам дітей. Тому суд має у відповідних випадках найбільш ретельно перевірити, чи не порушують умови мирової угоди права та законні інтереси дітей при реалізації диспозитивних повноважень законних представників. Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 13 ЦПК України, суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом

надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Щодо спрощеного провадження у справах про розірвання шлюбу, варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 276 ЦПК України, для того, щоб справа розглядалася у спрощеному порядку, потрібно подати окреме клопотання як процесуальний документ разом з позовом, або зазначити про це в позовній заяві [2]. Така форма розгляду справи без участі сторін у даному випадку є доречною, оскільки дані справи характеризуються здебільшого небажанням сторін взаємодіяти і бажанням пришвидшити процес розірвання шлюбу [6].

Сімейні справи з питання стягнення аліментів на утримання дитини, можуть розглядатись в порядку спрощеного провадження, якщо вони відповідають лише вимозі щодо зазначених аліментів, та водночас несумісні з іншою вимогою, приміром, щодо розірвання шлюбу, питання батьківських прав, та решти подібних питань [7].

Таким чином, специфіка судового захисту сімейних прав залежить від сімейних правовідносин, які мають виражений особистий характер, проте їх захист становить одне з завдань України.

Виходячи з цього при судовому захисті сімейних прав, хоча і мають місце диспозитивні засади, проте реалізація суб'єктами сімейних правовідносин диспозитивних засад у цивільному процесі під час захисту своїх порушених сімейних прав та законних інтересів має обмежене застосування у порівнянні з іншими категоріями цивільних справ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ромовська З.В. Українське сімейне право : академічний курс : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Сімейний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Евко В.Ю. Особливості судового захисту сімейних прав. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О.А. Пушкіна, м. Харків, 25 травня 2018 р. Харків : ХНУВС, 2018. С. 142–144.
6. Шевченко А. О. Особливості розгляду сімейних справ у спрощеному позовному провадженні / А. О. Шевченко, Л. О. Самілик // Актуальні проблеми юридичної науки та практики у XXI столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 23-24 верес. 2021 р.). - Рівне : Видав. дім «Гельветика», 2021. - С. 32-34.
7. Шкорупеев Д.А. Процесуальні особливості розгляду судом справ про стягнення аліментів на утримання дитини у спрощеному позовному провадженні : окремі аспекти : дис. канд. юр. наук : 12.00.03. Одеса, 2021. 210 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14810>

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

*Яніна ФЕДОРЕНКО, доктор історичних наук, професор
Аліна КРИШТАЛЬ, кандидат педагогічних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Різноманітні трансформаційні процеси соціального, економічного, політичного й культурного характеру, які відбувалися в кінці ХХ – на початку ХХІ століть в Україні, безперечно позначилися на формування гендерної картини сучасного українського суспільства, характерними рисами якої стала різноплановість соціальних ролей та неоднорідність гендерних стереотипів.

Якщо гендерні ролі – це моделі очікуваної поведінки жінок та чоловіків у соціумі відповідно до тих соціокультурних умов, у яких вони живуть, то гендерними стереотипами ми можемо назвати соціально конструйовані категорії «маскулінності» і «фемінності», які підтверджуються різною (в залежності від статі) поведінкою, різним розподілом всередині соціальних ролей і статусів і підтримуються психологічними потребами людини поводитися в соціально бажаній манері і відчувати свою цілісність і несуперечливість [1]. Закріпившись в індивідуальній свідомості у формі домінуючих уявлень, гендерні стереотипи передаються з покоління в покоління.

Варто зазначити, що гендерні стереотипи складаються в процесі суспільної комунікації, передаються індивідам у процесі соціалізації і відіграють важливу роль у підтримці гендерної стратифікації як вертикальної ієрархії (чоловік «вище» на соціальних сходах, жінка – «нижче»). Бінарні опозиції, «вбудовані» в них, зумовлюють стан людини в суспільстві, професію, її прагнення, цілі та цінності. На думку Оксани Щотки, ідеї «мужності» і «жіночності» виступають як архетипи поведінки, взаємодій з іншими людьми, соціальних очікувань і оцінок [2, 152].

Гендерні стереотипи мають різну міру узагальненості та точності. Тому їх важко назвати сталими. З одного боку, стереотипи відображають переконання суспільства про риси, які мають чоловіки та жінки, щодо яких є публічна згода. Однак, в той же час можна сміливо зазначити, що стереотипи перебільшують відмінності між чоловіками та жінками й ігнорують будь-яку подібність. Так, кожному суб'єкту суспільства із буденних спостережень відомо, що деякі жінки виявляють більший відсоток мужності, ніж окремі чоловік, а чоловіки можуть бути більш емоційними, в порівнянні з жінками. Крім того, важко перевірити точність багатьох компонентів стереотипів, оскільки відсутні об'єктивні виміри усіх рис та поведінки, які декларують стереотипи. На думку багатьох психологів, певні складнощі також викликає і порівняння поведінки чоловіків та жінок, оскільки у суспільстві протягом тривалого історичного відтинку часу закріпилися різні стандарти оцінювання поведінки та властивостей жінок та чоловіків. Наприклад, візьмемо звичайну робочу ситуацію, коли чоловік – очільник фірми говорить жінці, котра працює у нього підлеглою наступну фразу: «З огляду на той факт, що ти жінка – ти непогано справилася з цим завданням». Так само по-різному застосовуються стандарти до оцінки виконання гендерних ролей всередині родини: якщо тато пішов у декрет і займається доглядом за дитиною, то він, безперечно, герой, а якщо це робить жінка, то вона звичайна мама [2, 153]. Тому можемо сміливо стверджувати, що гендерні стереотипи є досить неточними,

перевірити їх з огляду на даний факт дуже важко, оскільки постійно виявляється інтерпретативна схема, яка пояснює поведінку чоловіків і жінок як несхожу на вироблений у суспільній свідомості «стандарт».

На свідомість людства в глобальному світі впливає безліч різноманітних гендерних стереотипів, узагальнити які можна поділом на три різнопланові групи. Так, до першої групи відносяться найпоширеніші стереотипи фемінності та маскулінності, які навіюються людям переконавання про соматичні, психологічні та поведінкові якості, властиві чоловікам та жінкам. Завдяки таким гендерним стереотипам маскулінність ототожнюється зазвичай з активно-творчим, культурним початком, а фемінність – з пасивно-репродуктивним, природним. Ці нормативні уявлення полярно і ієрархічно протиставляють чоловіків і жінок: чоловіки домінують, незалежні, компетентні, самовпевнені, агресивні і схильні міркувати логічно; жінки покірні, залежні, емоційні, конформні і ніжні [3].

Другу групу складають стереотипи, пов'язані з виконанням членом суспільства певних сімейних та професійних ролей, що пов'язані з гендером. За їх допомогою суспільство визначає головні соціальні ролі для жінок та чоловіків. Зокрема, для жіночої частини людства найголовнішими соціальними ролями є ролі берегині домашнього вогнища, матері, а для чоловіків всі гендерні ролі, пов'язані з професійним розвитком. Саме тому чоловіків зазвичай оцінюють за наявністю успішної професійної кар'єри, а жінок – за наявністю сім'ї та дітей.

До третьої групи відносяться стереотипи, пов'язані з діяльністю чоловіків та жінок. Згідно з ними, покликання жінок – це експресивна сфера діяльності, де головним є виконавський і обслуговуючий характер праці. А основною сферою діяльності чоловіків виступає інструментальна, структуру якої утворюють творча та управлінська складові.

Для гендерних стереотипів характерною є низка властивостей. Зокрема, вони є продуктом групового узагальнення, тому для них притаманна певна схематичність. Це твердження знайшло відображення в етимології слова «стереотип», що несе семантику «твердого», «засохлого», «символу», «(про) образу», «зображення». Ще однією властивістю стереотипів виступає їхній емоційно-оцінний характер. Хоча афективний і когнітивний компоненти у стереотипі є відносно незалежними, гендерні стереотипи, як когнітивні утворення, іноді набувають негативного емоційного наповнення та характеру упередженості. Це виражається у таких негативних взаємопов'язаних суспільних явищах як дискримінації та сексизм. Розповсюдженість – це ще одна властивість гендерних стереотипів, яка проявляється у сприйнятті їх більшістю суспільства, інакше вони не мали б такого сильного впливу на соціальну поведінку груп. Також гендерні стереотипи формують соціальну суб'єктність чоловіків і жінок – як на рівні індивідів, так і в міжгрупових стосунках – тому вони надзвичайно стійкі, консервативні і порівняно повільно модифікуються під впливом соціально-культурних умов.

Більшість гендерних стереотипів провокують негативні ефекти в суспільному середовищі, що проявляються в ситуаціях міжособистісної взаємодії. Зокрема, на думку Костянтина Борща, існуючі стереотипи образів чоловіків і жінок діють як збільшувальне скло, тобто розходження між чоловіками й жінками підкреслюються й значною мірою перебільшуються [4, 33].

Ще одним негативним ефектом впливу гендерних стереотипів є різна інтерпретація й оцінка однієї й тої самої події в залежності від того, до якої статті належить людина. Це наочно проявляється у відношенні дорослих до дітей різної статі. Наприклад, маленькі дівчатка в порівнянні із хлопчиками здаються

батькам і іншим дорослим більш миловидними, спокійними й боязкими, слухняними, ніжними. Добру успішність з математики хлопчиків учителі й батьки як правило, пояснюють їхніми здібностями, а такі ж успіхи дівчаток - їхнім старанням. Батьки, виходячи зі стереотипу оцінюють здатності сина до математики як більш високі, ніж у дочки, навіть у тому випадку, коли їхня успішність однакова [5]. Стереотипне сприйняття веде до того, що з одиничного випадку робляться масштабні узагальнення. Крім того, гендерні стереотипи гальмують розвиток тих якостей, які їм не притаманні. Наприклад, чоловіки бояться проявляти м'якість і емоційність, тому що ці риси в рамках гендерних стереотипів асоціюються з фемінністю. Яскравим прикладом слугує теза про те, що хлопчики не плачуть. Теза, яку хлопчики чують спочатку від батьків, потім від вихователів і від вчителів, і яка по-різному впливає на їхнє подальше життя як члена суспільства.

Найбільш негативним наслідком поширення гендерних стереотипів у суспільній свідомості є породження дискримінаційних проявів за ознакою статі, які зазвичай проявляються на всіх рівнях організації гендерних відносин. Зокрема, на макросоціальному рівні дискримінація може закріплюватися політикою держави та її законодавством, яке регулює різні аспекти організації та оплати праці, питання підтримки материнства тощо. Зазвичай такі дискримінаційні ідеї починають продукуватися засобами масової інформації, а також отримують можливість реалізовуватись в сфері освіти, де виділяються специфічні чоловічі і жіночі шкільні предмети, створюються окремі школи зі спеціальною програмою для хлопчиків і дівчаток тощо. На мікросоціальному рівні (рівні міжгрупових взаємин) дискримінація зазвичай набуває форми сексизму та проявляється в механізмах сприйняття представників різної статі, приписування їм певних рис характеру, здібностей, інтересів, зовнішності, розподілу сімейних ролей. При цьому невідповідність гендерним стереотипам оцінюється негативно, як представниками протилежної статі, так і своєї.

Отже, гендерні стереотипи є результатом категоризації соціального досвіду, зумовленого культурою і вихованням. Звичні оцінки, очікування, погляди і упередженості через свою повторюваність зрештою стають приписами, а потім у свою чергу коригують поведінку, спілкування і діяльність людей у соціумі. Основний вплив при формуванні гендерного стереотипу має когнітивна сторона процесу засвоєння гендерної ролі та пізнавальна інформація, що одержується дитиною від дорослих. Засвоєні в дитинстві гендерні стереотипи, здебільшого мають відчутний вплив на подальше життя особистості, сприяючи поглибленню асиметрії гендерних ролей, поширенню дискримінаційних проявів, поглибленню нерівності чоловіків та жінок у різних сферах життєдіяльності. Саме тому нагальною проблемою сучасного суспільства має стати боротьба із подоланням того негативного впливу, який здійснюють гендерні стереотипи на суспільну свідомість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Що таке гендерні стереотипи та як із ними боротися. *Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ). Офіційний сайт.* URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/scho-take-genderni-stereotipi-ta-yak-iz-nimi-borotisya>

2. Щотка О.П. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 358 с.

3. Махова О. Рожевий – для дівчаток? Дещо про гендерні стереотипи. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28202327.html>

4. Борщ К. К., Ляшко М. М. Гендерні стереотипи як соціальна проблема сучасних жінок. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2017. Випуск 1(40). С. 31-34

5. Малкіна-Пих І. Г. Гендерна терапія. Довідник практичного психолога, 2003. URL: <http://medbib.in.ua/gendernyie-stereotipyi-41837.html>

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО МІСЬКОГО ТУРИЗМУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

*Вікторія ХУДАВЕРДІЄВА, кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри туризму
Державний біотехнологічний університет*

Туризм – предмет дослідження міждисциплінарний. Туризм - це переміщення та організація поведінки людини у фізичному просторі у її вільний час на основі формування образів місця, в яке вона переміщається, та маршруту переміщення, переживання їх привабливості в системі особистісних мотивів, цінностей та психологічних функцій дозвільної зайнятості [1]. Щороку мільйони туристів обирають країни для подорожей - щоб подивитися на світові архітектурні пам'ятки, поринути у зарубіжний стиль життя та просто відкрити нові місця на карті. За даними Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), рейтинг найбільш відвідуваних держав очолює Франція. Щороку побачити Париж, Нотр-Дам, Лувр, Ейфелеву вежу та інші відомі цікаві локації приїжджають близько 90 мільйонів іноземців. У цій країні зосереджена велика кількість найбільш відомих у всьому світі визначних пам'яток, також приваблює її зручне розташування в західній частині Європи, висока безпека та культура суспільства. Сфера охоплює 9% ВВП держави та забезпечує роботою близько 3 мільйонів жителів. Згідно з останньою опублікованою актуальною статистикою UNWTO станом на березень 2023 року, до трійки найпопулярніших країн для туризму після Франції доповнили Іспанія та США [2].

Один із найавторитетніших рейтингів найпопулярніших, найпривабливіших, перспективних для туризму країн - UNWTO. Функціонування цього рейтингу відбувається за підтримки Статистичного відділу Організації Об'єднаних Націй. Фахівці мають надійну інформацію про соціально-економічні аспекти, пов'язані з індустрією подорожей. В основі досліджень організації - дані щодо внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму понад 200 держав. UNWTO систематично збирає статистичну інформацію з країн та територій по всьому світу до великої бази даних, яка є найбільш повною та достовірною.

Рейтинг країн-лідерів з туризму складається за кількістю в'їздів. UNWTO прагне оптимізувати збір, аналіз, стандартизацію статистики країн з туризму та максимально інтегрувати її до сфери ООН. Згідно з останнім звітом організації за 2019 рік, що є станом на березень 2023 року, повний рейтинг найбільш популярних країн серед туристів наведено в табл. 1. 18 січня 2023 року Всесвітня рада з туризму та подорожей (WTTC) опублікувала результати дослідження, згідно з якими Париж 2022-го посів перше місце у світі за вкладом туризму в економіку країни [3]. При складанні звіту було проаналізовано ключові

показники, такі як внесок подорожей та туризму у ВВП, розвиток зайнятості та витрати мандрівників. Йдеться про те, що пандемія COVID-19 справила руйнівний вплив на туристичну сферу, оскільки країни по всьому світу закрили свої кордони. Причому навіть у міру ослаблення обмежень багато мандрівників обирали поїздки над великі міста, а менш населені зони, такі як прибережні і сільські райони. Але в 2022 році туристи почали повертатися до мегаполісів, і такі поїздки стають все більш популярними.

Таблиця 1 - Рейтинг країн з розвитку туризму та подорожей

Держава	Кількість туристів (млн.)
Франція	89,4
Іспанія	83,5
США	79,3
Китай	65,7
Італія	64,5
Туреччина	51,2
Мексика	45
Таїланд	39,8
Німеччина	39,6
Великобританія	39,4

Джерело: Названі найпопулярніші країни для туризму в світі: лідирує Франція. <https://poglyad.tv/nazvani-najpopulyarnishi-krayiny-dlya-turyzmu-v-sviti-lidyruye-frantsiya-article>

За оцінками, 2022-го внесок Парижа в економіку за рахунок туризму досяг \$35,65 млрд. На другому місці знаходиться Пекін з \$32,62 млрд, а замикає трійку Орlando з \$31,1 млрд. У першу десятку також увійшли Шанхай (\$29,69 млрд), Лас-Вегас (\$22,99 млрд), Нью-Йорк (\$21,09 млрд), Токіо (\$17,97 млрд), Мехіко (\$16,76 млрд), Лондон (\$14,92 млрд) та Гуанчжоу (\$13,15 млрд). Аналітики прогнозує, що у 2032 році лідерами рейтингу стануть китайські міста Пекін та Шанхай, а Париж опуститься на третє місце. Великі міста, такі як Лондон, Париж та Нью-Йорк, залишаться глобальними туристичними центрами, але Пекін, Шанхай та Макао піднімуться у списку найбільш затребуваних напрямків. У мандрівників завжди будуть улюблені місця, в які вони повернуться, але оскільки інші країни активно розвивають туристичний бізнес, ми побачимо нові напрямки, що кидають виклик традиційним фаворитам, - зазначила Джулія Сімпсон (Julia Simpson), президент та головний виконавчий директор WTTC.

Рівень інвестицій та доходів держави від цієї галузі - не основний показник, яким країни є лідерами міжнародного туризму. Наприклад, незважаючи на те, що США очолює рейтинг з отримання доходів від індустрії подорожей у світі, частка сектора в загальному ВВП держави становить менше 5,5%. Це означає, що економіка Сполучених Штатів трохи залежить від туристичної сфери і не втратить стабільності у разі зменшення потоку туристів через будь-які зовнішні чинники. При цьому є держави, які практично живуть за рахунок туризму. Топ найбільш залежних від мандрівників країн становлять Аруба, Британські Віргінські острови, Мальдіви, Сейшели, Багами. У Європі найбільший за часткою у ВВП сектор туризму в Хорватії також суттєво наповнюється державний бюджет завдяки мандрівникам у Греції, Португалії, Італії, на Кіпрі. Країни-лідери

міжнародного туризму з інвестиційних вкладень у промисловість - США, Китай, Індія, Франція, Японія, Німеччина.

В індустрії туризму зайнято майже в'ятеро більше людей, ніж у виробництві автомобілів у Європейському Союзі. Переважно на півдні Європи, туризм став винятковою сферою, що розвивається, протягом багатьох років застою. Але для таких міст, як Рим та Венеція, побічними ефектами стали джентрифікація, погіршення стану навколишнього середовища та занепад традиційних промислів. Пандемія кинула туристичні напрями напризволяще: залишені між унікальною можливістю побудувати більш збалансовані відносини з туризмом, вони потрапили під безпосередній тиск економічних потреб.

Нью-Йорк, Мілан, Токіо, Барселона, Париж: провідні міста світу першими постраждали від пандемії, і темпи поширення інфекції відразу різко зросли. Сучасні міські центри виявилися ідеальними розсадниками для вірусу через внутрішній ризик високої щільності населення, хронічного забруднення повітря та величезних потоків людей. Covid-19 радикально змінив наратив про великі міста. Досі вважалися життєво важливими органами сучасного суспільства, тепер вони розглядаються як перенаселені, закопчені димом бетонні джунглі. Коли заклинання зносилося, великі мегаполіси почали пустіти. Експерти туристичного ринку вважають, що розширення охоплення вакцинації у поєднанні з ослабленням обмежень на поїздки допомогло невеликому відновленню міжнародного туризму у другій половині 2021 року. Економічний внесок туризму в 2021 році (вимірюваний у прямому валовому внутрішньому продукті туризму) оцінений у \$1,9 трлн, що вище за \$1,6 трлн у 2020-му, але все ще значно нижче допандемічного значення в \$3,5 трлн [4].

Міграційні потоки між сільськими та міськими районами помінялися місцями, що призвело до відтоку населення у всьому світі. Приплив туристів до основних напрямів також припинився. Почасти через нові правила національного та європейського туризму, а почасти через ризик зараження, місцеві та міжнародні туристи відвернулися від традиційних напрямків.

Туризм – це один із видів соціальної активності людини, специфічний рід занять, який має певну мету. Досягнення цієї мети певним чином мотивує суб'єкта, що забезпечує вольову, інтелектуальну та емоційну активність туриста. Характерно те, що у багатьох випадках туризм не пов'язаний з гедоністичними нахилами людей. Часто це добровільне приречення туристів на певний дискомфорт та поневіряння, а часом навіть небезпеки. Психологічний аспект туризму представляється найважливішим в організації туристичного бізнесу, а також в забезпеченні його об'єктивної та суб'єктивної ефективності. В об'єктивному сенсі туристська діяльність повинна сприяти збереженню природного навколишнього середовища, виявленню та запобіганню загроз в екосфері [5]. У суб'єктивному сенсі туризм сприяє вольовому, інтелектуальному та духовному розвитку особистості туриста. Туристські експедиції і походи дозволяють людині наблизитися до осмислення тлінності буття і кінцівки його екзистенційних видів діяльності [9]. Усвідомлення тлінності земного буття і підсвідоме формування відчуття нескінченності і вічності навколишнього світу сприяє формуванню відповіді на вічне питання сенсу життя. Зазначені психоемоційні та світоглядні метаморфози особливо характерні для сучасної людини, яка мешкає в урбанізованому середовищі. Особливу значущість у плані суб'єктивного впливу туризму особистість має сімейний туризм. Його значення для виховання, згуртування та зміцнення сім'ї неможливо переоцінити, тому що

тут відбувається зміцнення взаємної поваги та емоційних контактів, в оптимальних формах виявляється виховний вплив членів сім'ї один на одного.

Популярність туризму обумовлена потребою людини у соціальному самоствердженні, у задоволенні потреби у почутті власної значущості, демонстрації соціального успіху та достатку. Через це туризм стає формою соціальної ідентичності людей, зазвичай представників «середнього класу». Не випадково вважаються престижними і користуються популярністю тури і поїздки в екзотичні, важкодоступні і погано вивчені місцевості (Африка, Антарктида та ін.), які в гедоністичному аспекті об'єктивно не є привабливими. Переміщення людини (поведінка) як індивіда (грубо кажучи - переміщення організму) в географічному просторі (середовищі) є зовнішня форма туризму. За цією зовнішньою формою криється психологічний зміст. Образи туристичних місць як частини образу світу, емоційні явища - мотиватори, оскільки туризм здатний задовольнити потребу в тому числі в емоційному насиченні [6-9] (робіт, присвячених мотивації та щастю, більше, ніж присвячених якомусь іншому аспекту туризму); а Н. Chuandong називає прагнення до задоволення «суттю туризму» [10]), а також наміри щодо реалізації поведінкових моделей складають психологічні відносини людини до географічного простору.

На місці особистісного напрямку психіки розташовується особистісний компонент психологічного змісту туризму: важливі для вивчення туризму ціннісні орієнтації [11] та особливості самоактуалізації, про які писали психологи-дослідники туризму та дозвілля. Межі в цій схемі між компонентами умовні, один компонент впливає на інший. Наприклад, образ місця як частина простору будується при русі та сприйнятті, отже, актуалізація образу місця викликає бажання відвідати це місце, рухатися у просторі у його напрямку, зокрема, у самому місці та сприймати його. Отже, під час руху у географічному просторі та її сприйнятті в людини з'являються нові образи місць. У зв'язку з цим P.L. Pearce та J. Rakerг вказують на пов'язаність процесів мотивації туризму та вибору місця призначення для відвідування [12].

Індустрія туризму докорінно змінила структури та соціально-економічну динаміку міст Європи. Потрібно лише подумати про бізнес-екосистему, яка підтримується розміщенням, харчуванням, розвагами, транспортом та покупками для туристів. Як в Італії, так і в Європі хвилі приїжджиків, які щорічно затоплюють міста, перетворюють міські центри, перетворюючи місцеву спадщину на товар в обмін на дедалі більшу кількість людей.

Масовий туризм часто означає перенаселеність, підвищене споживання та адміністративні проблеми міст, чинячи постійний тиск на обмежені ресурси, інфраструктуру та послуги, від збору сміття до споживання води та енергії. Концентрація туристів у найбільш відомих та культових районах міста лише посилює ці проблеми. Паола Мінойя, географ університетів Туріна та Гельсінкі, пояснює в інтерв'ю, як сьогоднішня Венеція є результатом дерегулювання наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років, коли радикальні зміни в політиці місцевої влади скасували торгові обмеження та встановили обмеження в 11 000 місць. Це прискорило зростання кількості місць для розміщення та бізнесу, орієнтованих на туристів, на шкоду мешканцям.

Найбільші міста знаходяться в авангарді соціально-економічного розвитку і саме тут зароджуються тренди подальшого світового урбанізаційного процесу. На рубежі XX-XXI ст. найбільші міста світу перейшли до постіндустріальної стадії розвитку, тепер їх спеціалізація – це послуги від управлінських до туристичних. Відповідно і змінилася їхня просторова організація та якість міського середовища.

Одним із першопрохідників у формуванні нової якості міського середовища називають Копенгаген, саме тут спортивний інвентар – велосипед, став природним засобом пересування. Один із розділів книги Яна Гейла «Міста для людей» («Cities for people») у перекладі має промовисту назву «Спочатку ми формуємо міста – потім вони нас», в ній, зокрема, наводяться наступні цифри: за десять років з 1995 по 2005 рік подвоївся велосипедний рух, а в 2008 році 37% городян використовували велосипед як особистий транспорт для поїздок на навчання або роботу [13].

Міський туризм – це сукупність різних видів туризму і їх окремих компонентів. Тобто при оцінці якості туристичних або екскурсійних послуг, різного роду культурних визначних пам'яток і інших точок туристського інтересу у туриста виникають певні спогади і враження. Всі чинники в сукупності формують у туриста сприйняття образу міського простору, що, у свою чергу, дає можливість нові знання і емоції, формує досвід спілкування жителями міста. Значущість подібного сприйняття дає можливість туристу відчувати особливу атмосферу міста, важливою складовою якого стає і стиль життя міських жителів [9].

Традиційно найбільш масовим видом туризму є подорож, відвідування міського середовища, яке різноманітне і різнохарактерне. Системно-параметрична модель міського середовища включає наступні її характеристики:

- архітектурна якість середовища,
- економічна ситуація,
- соціально-екологічна ситуація,
- потенціал розвитку (еволюціонування).

Зазначені параметри визначають як психосоціальну реакцію людини, що у певному міському середовищі, а й характер його толерантності і креативності. Толерантність - це здатність людини до позитивного сприйняття середовища, що зумовлює бажання та готовність сприйняття та поліпшення середовища або посилення інтенсивності сприйняття. Це є підставою для адаптації людей до будь-якого географічного, ландшафтного, кліматичного та урбанізованого середовища. Не толерантне ставлення до середовища спонукає людину змінити неприйнятну обстановку та виїхати.

Сучасне управління та організація туризму можливі лише на науковій основі, що базується на загальній теорії систем, яка визначає необхідність реалізації наступних принципів: самоподібності, необхідного розмаїття, найменшої дії, емерджентності. Це дозволяє обґрунтувати критеріальну основу для класифікації туризму за такими ознаками:

- суб'єктивні цілі туристів,
- об'єктивний вплив туризму на навколишнє середовище,
- ступінь взаємозв'язку та взаємозалежності туризму з соціально-економічної та інституційним середовищем.

Найбільш масовим видом туризму є міський туризм, який інтенсивно розвивається у всьому світі, починаючи з XIX століття. Організаційно-технологічною підосновою цього є розвиток засобів комунікації в різних проявах. Міський туризм – це відвідування великих поселень у різних цілях: пізнавальних, ділових, політичних, рекреаційних, лікувальних та ін. Місто як соціально-економічна система об'єктивно має атрактивні властивості, тому що в ній протягом часу її існування формується специфічне штучне середовище (ноосфера), яка найбільше прийнятна для проживання людини як носія соціуму [9]. Місто являє собою, як правило, відносно невеликий простір з максимально

приспосованим і комфортним для людей середовищем. Крім цього, міста мають властивість експресивності, тобто певної виразності, обумовленої ландшафтними, природними, кліматичними особливостями, а також специфічними містобудівними, архітектурними та інженерними рішеннями.

Місто, як середовище стаціонарного і довготривалого проживання людей, має властивість накопичення матеріальних і нематеріальних артефактів, що відображають певним чином еволюцію соціуму. Це властивість називається меморіальністю. Важливою характеристикою міста є його історія, що включає події, що мають велике еволюційне значення, а також пов'язані з видатними історичними особистостями, реальними або описаними у творах літератури та мистецтва. Незважаючи на те, що поки що важко зрозуміти, що станеться у постпандемічну епоху для великих міських центрів Європи, з упевненістю можна сказати, що їхнє майбутнє визначатиметься політичним вибором, зробленим протягом наступних кількох років. Основна проблема у переосмисленні міських центрів у тому, що міста перетворилися на порожні оболонки.

У період серйозної економічної кризи існує ризик того, що продовжать робити ставку на недалекоглядну політику, яка ставить недосконалу модель туризму в основу своєї економіки. Проте екзистенційні кризи, що торкнулися міських центрів Італії та Європи, відкривають можливості для нової, більш справедливої та стійкої парадигми міського туризму. Екзистенційні кризи, що вразили міські центри Італії та Європи, відкривають можливість для нової, більш справедливої та стійкої парадигми міського туризму. Чи можна поєднати соціальну справедливість та стійкість із масовим туризмом? Виступаючи в серії інтерв'ю газеті The Guardian, мери деяких міст Європи, які найбільш відвідувані, стверджують, що це можливо. На думку Ксав'є Марсе, члена ради Барселони, що відповідає за туризм, проблема полягає не в кількості туристів, а в їхньому розподілі: більш рівномірний розподіл їх по місцях і сезонах полегшив би управління [14].

Місто – це динамічна система, яка розвивається за сценарієм, що враховує безліч градоутворюючих і грагодетермінуючих факторів (економічних, політичних, культурних, соціальних, природно-ландшафтних, кліматичних тощо). В силу цього міське середовище характеризується різноманітністю та мінливістю. Особливо це стало очевидно в сучасному світі завдяки розвитку будівельних та інженерних технологій, що інтенсифікують процес містоутворення та модифікації міського простору. У функціональному аспекті міста можна розділити на ті, в яких туристична та рекреаційна функції є містоутворюючими або домінуючими.

Найбільш яскраво вираженими атрактивними властивостями мають великі міста, багатофункціональні центри, що володіють максимально розвиненою інфраструктурою для комфортабельного проведення часу і мають велику емоційну і когнітивну дію на людину. У ХХІ столітті формується мережева структура міст, що утворюють агломерацію міст, що знаходяться в просторі комплексної транспортної доступності. У сучасному світі сформувався опорний каркас міст, що складається з: провідних (Лондон, Париж, Нью-Йорк, Токіо), головних (Мадрид, Брюссель, Копенгаген) і формуються (Афіни, Тель-Авів). Зазначені міста є політико-економічними центрами наднаціонального рівня та об'єктивно стають центрами міжнародного туризму.

Міський туризм – це сукупність різних видів туризму та його окремих компонентів. Тобто при оцінці якості туристичних та/або екскурсійних послуг, різноманітних культурних пам'яток та інших точок туристського інтересу у туриста виникають певні спогади і враження.

Місто – це динамічна система, яка розвивається за сценарієм, що враховує безліч градоутворюючих і градодетермінуючих факторів (економічних, політичних, культурних, соціальних, природно-ландшафтних, кліматичних і т.д.). Тому міське середовище характеризується різноманітністю та мінливістю. Особливо це стало очевидно в сучасному світі завдяки розвитку будівельних та інженерних технологій, що інтенсифікують процес містоутворення та модифікації міського простору. У функціональному аспекті міста можна розділити на ті, в яких туристична та рекреаційна функції є містоутворюючими або домінуючими.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобрик Ю. Названі найпопулярніші країни для туризму в світі: лідирує Франція [Електронний ресурс]. URL: <https://poglyad.tv/nazvani-najpopulyarnishi-krayiny-dlya-turyzmu-v-sviti-lidyruye-frantsiya-article>
2. Пархітько О. ООН: Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс]. URL: <https://intent.press/publications/world/2023/oon-vsesvitnya-turistichna-organizaciya/>
3. Подольський Є. Світовий туризм відновився на 80 % від допандемічного рівня [Електронний ресурс]. URL: <https://dip.org.ua/turizm/svitovyy-turyzm-vidnovyvsya-na-80-vid-dopandemiynoho-rivnya/>
4. Life Under Shock: Understanding the Pandemic [Електронний ресурс]. URL: <https://gef.eu/publication/life-under-shock-understanding-the-pandemic/>
5. Kai L. Happiness and Tourism. *International Journal of Business and Social Science*. 2013. 4 (15). P. 67–70.
6. Filep S. Positive Psychology and Tourism. *Handbook of Tourism and Quality-of-Life Research*. 2012. 2. P. 31–50. DOI: 10.1007/978-94-007-2288-0_3.
7. Pearce P. L. Tourist Behaviour. Themes and conceptual schemes. Clevedon: Channel View Publications. 2005.
8. Pearce P. L. The relationship between positive psychology and tourist behavior studies. *Tourism Analysis*, 2009. 14. P. 37–48.
9. Tony S. M. Does Tourism Change Our Lives? *Journal Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 2014. 9. P. 989–1008.
10. Chuandong H. Tourism: An Explanation of Evolutionary Psychology. *Tourism Tribune*. 2013. 28 (9). P. 102–108.
11. Bianchi C. Solo Holiday Travellers: Motivators and Drivers of Satisfaction and Dissatisfaction. *International Journal of Tourism Research*. 2015. 4. P. 17–32. Doi: 10.1002/jtr.2049.
12. Pearce P. L., Packer J. Minds on the move: New links from psychology to tourism. *Annals of Tourism Research*. 2013. 40. P. 386–411.
13. Neuenfeldt H., Rose O. Stadt tourismus als Wirtschaftsfaktorin Aachen. URL: <https://www.geogr.uni-goettingen.de>.
14. On the Outskirts: The Geography of Educational Inequality. *Anthropogenic Venice: Surviving Life in a Lagoon*. Mirroring Bias: Online Hate Speech and Polarisation. URL: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/on-the-outskirts-the-geography-of-educational-inequality/>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

*Іванна ЧУКІНА, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва*

Питання зміни державного регулювання в Аграрному секторі в Україні має вирішальне значення не лише для нашої країни, а й біля багатьох інших країн, які споживають українську сільськогосподарську продукцію. Аграрний сектор України є стратегічно важливою галуззю економіки, яка забезпечує збалансований розвиток економіки держави та продовольчу безпеку країни. Підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора АПК полягає у визначенні цілей, напрямків та інструментів сучасної держави в розвитку аграрного сектора. Заходи державного регулювання галузі, повинні, з одного боку, підтримувати позитивні тенденції, що намітилися, у розвитку сільського господарства регіонів, з іншого боку, знизити негативні фактори, що перешкоджають розвитку середнього і малого аграрного бізнесу, малих форм господарювання, пошук альтернативних маршрутів для експорту українського зерна, підтримувати розвиток сільських територій, як невід'ємної частини успішної економіки України як аграрної держави.

Передвоєнні економічні реформи поки що не принесли очікуваного результату й не підготували аграрний сектор до роботи в умовах ведення війни, обмеженості ресурсів і обмеженості ринків збуту. Водночас уже прийняті управлінські рішення вказують на певні кроки до позитивних змін в аграрному секторі в Україні за нових викликів та умов сьогодення. Із посиленням викликів зовнішнього середовища (військова агресія РФ проти України) вимагають розробки і застосування нових методів регулювання аграрного сектора, які повинні бути економічно доцільними і обумовлюють результативність використовуваних інструментів, коли інтенсивна державна підтримка буде здатна забезпечувати відповідні обсяги виробництва.

Необхідно зазначити, що сучасні світові глобалізаційні процеси вимагають нових підходів до організації виробництва в аграрній сфері України, вони створюють той самий потужний поштовх для розвитку українських виробників сільськогосподарської продукції, а також дають можливість вийти на світові ринки продовольчої продукції. Теоретичні засади та практичні аспекти реалізації державного регулювання аграрного сектора України проаналізовано в працях вітчизняних науковців таких як Свистун Л. А., Попова Ю. М., Штепенко К. П. [1], Коритний О. Г. [5], Чуб А. [7], Вакуленко В. Л. [8] та ін. Слід зауважити, що основними ризиками для діяльності аграрного сектора економіки України з початком повномасштабних бойових дій є масштабна втрата виробничо-ресурсного потенціалу галузі сільського господарства та катастрофічне погіршення рівня матеріально-технічного забезпечення аграрного сектора. Загалом агресія Російської Федерації призвела до великої кількості викликів і проблем для України та її уряду. Сучасними реаліями роботи агробізнесу є ускладнення посівної та жнив, руйнування сталих логістичних маршрутів, цілеспрямовані обстріли сільськогосподарської техніки, дефіцит робочої сили, знищення тварин та крадіжки зернових, нерозірвані снаряди та заміновані поля. Водночас, не можна залишити без уваги й галузеві особливості, державну політику і зовнішні продовольчі та фінансові виклики, які визначають специфіку економічного розвитку аграрної сфери кожного регіону країни. Провідну роль у даному питанні починає відігравати саме державне регулювання з удосконаленням діючих та розробкою нових методів і механізмів стимулювання.

Механізми державного регулювання агропромислового комплексу реалізуються за допомогою нормативно-правового, інформаційного, інфраструктурного та фінансового забезпечення, використання інструментів із регулювання ринку аграрної продукції, прогнозування, програмування та планування, цінового регулювання та ін. [8, с. 114]. Державне регулювання має забезпечувати міцною матеріальною основою для зростання добробуту народу, надавати підтримку у балансі соціально-економічних інтересів різних верств населення, а також зберігати цілісність територіального простору країни. На законодавчому рівні усі питання з діяльності аграрного сектору спираються на Конституцію України, Земельний кодекс України, закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» та інші нормативно-правові акти відповідного спрямування [2-4].

Метою державного регулювання аграрного сектору України є формування та реалізація аграрного потенціалу для забезпечення подальшого сталого розвитку самого аграрного сектору з огляду на досягнення як економічної так й екологічної безпеки держави [1]. Мікроекономічний аналіз розглядає внутрішній стан і потенціал аграрного сектору, макроекономічні дослідження передбачають вивчення його у взаємодії з іншими секторами економіки та їхнього впливу на економіку в цілому. Процес кругообігу матеріальних та фінансових ресурсів, що регулює розвиток аграрного сектору, здійснюється під контролем і за участі основного інституційного суб'єкта – держави, яка регулює земельні відносини, одержує податки й збори, натомість здійснює на їхню користь трансфертні платежі, субвенції та дотації, фінансує державні програми. Державне регулювання має забезпечити створення міцної матеріальної основи для зростання добробуту народу, підтримку балансу соціально-економічних інтересів різних верств населення, збереження цілісності територіального простору країни. Державне регулювання аграрного сектору може використати позитивний досвід державного регулювання в АПК в ЄС. Українському сільгоспвиробнику потрібно надати інструменти, що гарантують стабілізацію доходу та обмежують ризик виробничої діяльності у вигляді прямих виплат, не пов'язаних з обсягом виробництва, які значно меншою мірою порушують механізм функціонування ринку порівняно з адміністративно визначеними цінами або виробничими квотами. Для того, щоб сільськогосподарське виробництво розвивалося більш ефективніше та підвищувався рівень його конкурентоспроможності передусім необхідно налагодити на основі передового досвіду організаційно-економічний механізм державної підтримки аграрного виробництва, забезпечити збільшення обсягів державної підтримки у стратегічно важливих напрямках.

Враховуючи курс України на подальшу інтеграцію в простір Європейського Союзу, зокрема спільне економічне середовище, органам державної влади необхідно переглянути та удосконалити низку нормативно – правових актів та технічних регламентів, які можуть ефективно забезпечувати належний рівень якості та безпечності продукції сільського господарства у відповідності з вимогами міжнародних стандартів та приведення системи виробництва продукції аграрного сектору України у відповідність до європейських вимог. Необхідно також враховувати, що відсутність системності, некомплектність і запізнення в ухваленні рішень різко знижують ефективність державного регулювання.

Для повноцінного розвитку аграрного сектору державна політика регулювання має бути перш за все спрямованою на підтримку діяльності цього

сектору, саме: забезпечувати продовольчу безпеку держави; спрямовувати державну аграрну політику на збереження навколишнього середовища; комплексно підходити до розвитку сільських територій; зміцнювати конкурентоспроможність аграрної галузі [1].

В Україні наразі відсутня довготермінова концепція узгодження потреб розвитку і потреб протистояння агресії. Це стосується і аграрної сфери, питання стоять, радше, про виживання. До війни аграрний сектор давав близько 20 відсотків валового внутрішнього продукту країни. Та попри таку високу значущість галузі, управління аграрним і продовольчим секторами, багато в чому, поступається країнам з розвиненою ринковою економікою. А після повномасштабного вторгнення Російської Федерації, перед фахівцями галузі і перед публічним управлінням постали нові виклики щодо формування і впровадження нових дієвих механізмів державної підтримки аграрного сектору [9, с.98]. Наразі ми розглянемо яких втрат зазнав аграрний сектор в Україні через жорсткі обстріли, тимчасову окупацію територій, руйнування, втрати міжнародних ринків збуту, матеріальні втрати, у тому числі угон дорогої техніки і крадіжку зерна та іншої продукції. «За попередньою оцінкою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) тільки прямі втрати активів аграрної галузі складають орієнтовно 6 млрд. дол. США. «Вважається пошкодженими близько 5% земель сільськогосподарського призначення. Втрати доступних посівних площ становлять понад 25%, зрошуваних земель перевищують 70%, ягідників близько 25%, садів – 20%. Через втрати урожаю, зростання цін на сировину і пальне з інших причин відбулося зростання вартості виробництва сільськогосподарської продукції» [9, с.98]. Це все відбувалось на тлі застосування заходів безпеки, оборони наших територій, міжнародну воєнну і гуманітарну співпрацю. До того ж, значні масиви земель стали небезпечними для виробничої діяльності через загрозу обстрілів, пошкодження та мінування. «Через фізичне знищення аграрних 35 підприємств в зоні ведення бойових дій потенційно очікується втрата до 30% поголів'я тварин. Блокування морських портів призвело до значного скорочення експорту з 6-7 млн. тон на місяць до 1,5 млн. тон, що призвело до падіння внутрішніх цін реалізації аграрної продукції нижче рівня собівартості навесні»[10]. Втім частково питання експорту було вирішено після узгодження чорноморського зернового коридору, який обмежену можливість для продажу зерна, олії і ще деяких видів сільськогосподарської.

В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України функціонування аграрного сектору є унікальним. Щоб подолати труднощі, знадобиться багато часу, грошей і зусиль. Незаперечним є факт, що завдяки правильному плануванню Україна може змінити фокус зусиль, перетворивши недоліки на можливості. Українські політики повинні наголошувати на зростанні продуктивності праці і використовувати наслідки війни як шанс модернізувати економіку та інститути публічного управління, включаючи впровадження ресурсо-заощадливих виробництва, підвищення енергоємності виробництва, використання досягнень інформаційних технологій та фінансових технологій для покращення державних послуг у аграрній сфері і в країні в цілому.

До основних завдань державного регулювання аграрного сектору в Україні належать такі задачі, як [5, с. 79-80]: створювати сприятливі умови для реалізації експортного потенціалу; забезпечувати робочими місцями населення сільських територій; контролювати доступність харчових продуктів для усіх верств населення; забезпечувати відповідний рівень якості харчових продуктів; слідувати за раціональним використанням сільськогосподарських угідь.

Основними напрямками розвитку агропромислового комплексу України в умовах інтеграції в подальшому мають бути:

– прискорення процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва;

– розроблення системи моніторингу зовнішньоторговельних операцій з країнами ЄС як механізму оперативного реагування на кон'юнктурні зміни аграрного ринку;

– сприяння розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, у т. ч. правова регламентація діяльності особистих селянських господарств населення та розроблення механізму їх трансформування у фермерські господарства, що дасть змогу забезпечити інтеграцію особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування аграрного сектору.

Проте, законодавство, яке регулює діяльність суб'єктів агропромислового комплексу в Україні, й надалі продовжує розвиватися. Безумовно, Україна у майбутньому має гарні перспективи щодо подальшої своєї участі у світовому продовольчому ринку. Наша країна може бути лідером за багатьма позиціями у виробництві в агропродовольчому секторі. Проте, так само важливо навчитися формувати власні тренди і формувати їх з наукового, освітнього погляду, а також з погляду комунікації зі споживачами та підтримки вітчизняного сектору АПК [7, с. 119].

Удосконалення механізмів державного регулювання аграрної сфери має бути спрямоване на [8, с. 114]: поліпшення використання її природних, трудових, матеріальних ресурсів та забезпечення зростання інноваційно-інвестиційної активності товаровиробників.

Підбиваючи підсумок, варто зазначити, що державне регулювання аграрного сектору України набуває актуальності в сучасних умовах та повинно мати спрямування на досягнення цілей загальнодержавної аграрної політики та здійснюватися системно, що визначає порядок дій такого регулювання. Державне регулювання сталого розвитку аграрного сектору України є системою заходів законодавчого, регулюючого та контролюючого характеру, здійснюваних в цілях стабілізації та забезпечення сталості функціонування аграрного сектору країни в цілому. І нам треба буде за короткий проміжок часу досягти всіх структурних змін, через які інші європейські країни проходили роками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Свистун Л. А., Попова Ю. М., Штепенко К. П. Державне регулювання аграрного сектору економіки в контексті забезпечення завдань сталого розвитку. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2020. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2020/95.pdf (дата звернення: 17.03.2023).

2. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 17.03.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 46, ст. 394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення: 17.03.2023).

5. Коритний О. Г. Перспективи державного регулювання аграрного сектору України : наукова публікація : Вісник Хмельницького національного університету, Випуск № 4, Том 2, 2020. С. 78-80. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wpcontent/uploads/2021/03/15.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).

7. Чуб А. Державне регулювання та формування державної аграрної політики в Україні : наукова публікація : Проблеми і перспективи економіки та управління, Випуск № 4(28), 2021. С. 113-119. URL: <http://preu.stu.cn.ua/article/view/262615/259020> (дата звернення: 17.03.2023).

8. Вакуленко В. Л. Шляхи вдосконалення державного регулювання агропромисловості : наукова публікація : Економіка і суспільство, Випуск № 19, 2018. С. 111-114. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/18.pdf (дата звернення: 17.03.2023).

9. Про внесення зміни до розділу XXI "Прикінцеві та перехідні положення" Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур : Закон України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2022, № 2445-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T222445?an=1> (дата звернення: 17.03.2023).

10. Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>.

ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ В ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Вікторія ШОПТЕНКО

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Мистецтво переговорів – це систематичний і структурований процес, під час якого сторони спілкуються та обговорюють питання, які стосуються їхніх інтересів, конфліктів або співробітництва. Існують дві основні причини ведення переговорів: бажання створити щось нове, чого жодна зі сторін не могла б виконати самотійно, або ж вирішення проблеми чи суперечки, які призводять до конфлікту між партнерами [1]. Доктор політичних наук Університету штату Пенсільванія Александра Гарсія Ірагоррі виділяє два елементи, завдяки яким відбуваються переговори:

- спільний інтерес;
- конфлікт навколо цього інтересу.

Науковиця стверджує, якщо одного з двох елементів немає, то переговори не матимуть сенсу [2]. Подібне твердження можна знайти у праці українських науковиць Кривдіної Інни Борисівни та Кубко Валентини Петрівни. За їхніми словами, «переговори – це двосторонній процес спілкування, у якого основною метою є досягнення порозуміння двох сторін, зокрема прийняття спільного рішення про майбутню діяльність в ситуації, коли принаймні деякі інтереси зацікавлених сторін є конфліктними» [1]. Отже, для співпраці двох сторін є

необхідними як спільні так і конфліктні інтереси. Вчений Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі Баррі О'Ніл визначив переговори як спілкування між сторонами зі спільним наміром укласти угоду. За його словами угода повинна містити взаємозалежні зобов'язання, які сторони беруть на себе для взаємної вигоди. Також вчений дійшов до висновку, що у звичайному вживанні термін «переговори» є майже синонімом до «торгу», але тут це означає розширену, повністю комунікативну взаємодію. Комунікація включає різні мовленнєві дії — запитання, твердження й особливо обіцянки. Цей огляд зосереджується на процесі переговорів, а не на формі угоди чи її дотриманні в майбутньому. [3]. У працях науковців можемо спостерігати ще одне, більш обширне визначення переговорів: переговори — це комунікаційний процес для досягнення згоди між двома або більше взаємозалежними сторонами, які мають різні цілі, потреби чи інтереси. Сторонами можуть бути окремі особи, організації, уряди та країни. Переговори визначаються як процес спільної роботи двох або більше сторін із різними цінностями для досягнення вирішення однієї чи кількох проблем [4]. Науковиця Азета Кунгу визначила, що переговори є центральним компонентом процесів формування національної політики від встановлення порядку денного до визначення питань, які мають розглядати політики, вивчення варіантів, пошуку рішень і забезпечення необхідної підтримки з боку відповідних сторін для забезпечення сталості запланованої політики. Також, у її праці вказано, що переговори є засобом спілкування та управління зацікавленими сторонами. Таким чином, вони відіграють важливу роль у розробленні політики, розумінні складних проблем, факторів та людської динаміки, які стоять за важливими питаннями політики [5]. У літературі, яка орієнтована на переговори у сфері ділових відносин описано поняття переговори як добровільний процес віддачі і отримання, коли обидві сторони змінюють свої пропозиції та очікування, щоб наблизитися одна до одної [6].

Науковиця Наталія Карпчук виділила такі основні цілі і задачі міжнародних переговорів:

- 1) встановлення і розвиток міжнародних відносин;
- 2) врегулювання виниклого конфлікту;
- 3) досягнення і підписання угоди;
- 4) обмін інформацією і з'ясування позицій сторін.

Також вона додала, що переговори можуть переслідувати маніпулятивні цілі, покликані вплинути на світову громадську думку, маскуючи справжні наміри однієї із сторін (часто такі переговори ведуться перед початком військових дій, щоб приспати пильність супротивників) [7].

Науковці виділяють три етапи переговорного процесу:

- 1) етап підготовки (організація простору для переговорів, визначення кількості учасників і строків проведення переговорів);
- 2) власне процес переговорів (етап, де відкрито обговорюється конфлікт та уточнюються всі неясні моменти);
- 3) аналіз переговорів (допомагає проаналізувати сторонам основні тези, яких вони домоглися; як правило, на цьому етапі складається документ, що містить угоди сторін та інші результати переговорів) [1].

Також варто окремо виділити особистий процес ведення переговорів, який є наступною стадією ведення переговорів. Процес охоплює п'ять фаз. Перша фаза характеризується початком переговорів. Основними завданнями

даної фази є встановлення контакту з партнерами, створення сприятливої атмосфери для ведення переговорів. Друга фаза – це передача інформації. Вона охоплює збір спеціальної інформації з проблем, запитань, побажань партнера, виявлення мотивів та цілей партнера, передача запланованої інформації та аналіз та перевірка позиції партнера. Третя фаза – аргументування, де формується визначена позиція з даної проблеми, яка задовольняє обидві сторони переговорів. Четверта фаза – спростування доводів партнера, де завданнями є розмежування окремих протиріч та пояснення визначених та невисловлених зауважень. П'ята і остання фаза – прийняття рішень, яка характеризується досягненням основної (або альтернативної) цілі та підписанням угоди за результатами переговорів. [8].

Основна ознака завершення переговорів – це їх ретельний аналіз і підведення підсумків. Необхідно проаналізувати чи було досягнуто бажаного результату, усі аспекти як труднощі у процесі, поступки і подальші перспективи опісля процесу.

Науковиці Кривдіна І. Б. та Кубко В. П. виділили основні типи рішень, прийняті в результаті переговорів:

1. Компроміс – взаємні поступки обох сторін. Як стверджують науковиці, компроміс реальний тоді, коли сторони готові задовольнити хоча б частину інтересів один одного. Також у своєму дослідженні вони виділили так званий «принцип Парето» за іменем відомого італійського вченого Вільфредо Парето, що полягає у наявності критеріїв, які дозволили б визначити «розмін» поступок у переговорах, якщо не вдається визначити рівноцінність кроків назустріч один до одного. У таких випадках відбувається пошук інтересів, роблячи однією стороною переговорів великі поступки по менш значимому питанню. Проте для опонента переговорів це питання може бути дуже важливим. Кривдіна І. Б. та Кубко В. П. наголосили, що важливо, аби ці поступки не виходили за рамки мінімальних значень інтересів обох сторін.

2. Асиметричне рішення, яке полягає у закріпленні за допомогою переговорів поразки однієї зі сторін, яка свідомо йде на це, оскільки інакше він зазнає ще більших втрат.

3. Знаходження принципово нового рішення шляхом співробітництва, яке полягає в тому, що учасники погоджують утворення принципово нове рішення, щоб зробити певне протиріччя, яке виникло, несуттєвим. Це можливо через зміну системи цінностей тому, у цьому випадку, пошук принципово нового рішення більш складний та вимагає нестандартного підходу. Проте він відкриває і абсолютно інші можливості.

З огляду на усі вищеназвані типи рішень у переговорах, науковиці підсумували: «якщо компроміс і асиметричне рішення – це арифметика переговорів, то принциповий підхід – це вже алгебра переговорного процесу» [1].

Отже, процес переговорів ми можемо назвати досить складним та відносним, який залежить від багатьох факторів. Науковиця Александра Гарсія Ірагоррі провела критичний аналіз цього процесу та визначила, що він і його результат «залежить від його/її здатності переконувати та бути переконаним, від умов, доступних кожному для ведення переговорів, і загалом від контексту кожних переговорів». Через це Ірагоррі підсумувала, що аналізувати кожен окремий аспект переговорів є беззмістовно, оскільки в кожному процесі є необмежена кількість визначальних елементів та факторів, які можуть вплинути на кінцевий результат. Тому учасникам залишається покладатися

лише на наявну ситуацію та власний минулий досвід, як основні інструменти для переговорів [2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кривдіна Б. І., Кубко П. В. Переговорний процес у міжнародних відносинах. Одеса : Держ. ун-т «Од. політехніка», 2021.
2. Iraborri A. G. Negotiation in international relations. Barranquilla, Colombia, 2003. P. 91–102.
3. O'Neill B. Annual review of political science international negotiation: some conceptual developments. Los Angeles, California : Department of Political Science, University of California, 2018.
4. Hishamuddin M. H. International negotiatoin styles: a perspective of malaysian diplomats.
5. Alfredson T., Cungu A. Negotiation theory and practice. Rome, Italy : Agricultural Policy Support Service, Policy Assistance and Resource Mobilization Division.
6. Ghauri Pervez. N. International business negotiations (2nd edition). Manchester, UK.
7. Карпчук Н.П. Вступ до фаху : базові теоретичні аспекти міжнародних відносин, суспільної комунікації й регіональних студій / Н. П. Карпчук. – Луцьк, 2019. – 163 с.
8. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів. Центр учб. літ., 2012. 168 с.

**СЕКЦІЯ 3. Сучасна освіта: методологія, теорія і практика.
Роль соціально-гуманітарних дисциплін у системі вищої освіти.
Освіта в Україні: історичний досвід та виклики сьогодення.
Психолого-педагогічні проблеми професійної підготовки фахівців
у ЗВО системи ДСНС України.
Розвиток відомчої освіти: історія та сучасність**

ENHANCING CAREER-RELATED VOCABULARY

*Anastasiya BOIKO, Maksym SHPAK, Undergraduate students
Scientific supervisor – Iryna IVANOVA, PhD in Education, Associate Professor
Cherkasy State Business College*

Web design is a dynamic and ever-changing business, therefore understanding terminology is critical to professional success. The reasons that explain the above statement can be grouped into four categories:

1. Effective communication.
 - Understanding terminology enables you to convey your thoughts and ideas clearly and concisely, both orally and in writing.
 - It helps you communicate with other web designers, developers, clients, and customers.
 - It lowers the possibility of information misinterpretation and misunderstanding.
2. Understanding project documentation
 - Web design jargon is commonly used to write technical tasks and standards.
 - Knowledge of the language will allow you to fully comprehend the project requirements and ensure that they are met correctly.
3. Exploring new tools and techniques
 - Numerous online resources, classes, and training materials for web design are in English.
 - Understanding English web design terminology would make them more accessible and the learning process much easier.
4. Increasing your job opportunities
 - Mastering web design terminology broadens your pool of possible employers.
 - It boosts your labor-market competitiveness and opens up new employment prospects.

Having analyzed online resources on the above issue, we can state that there are numerous publications providing with practical advice on the language of web design [1, 2, 3]. It has also been in the focus of researchers all over the world. They explore various aspects of web design. A designer and UX consultant Steve Krug is the author of “Don't Make Me Think: A Common Sense Approach to Web Usability”. The author created a heuristic approach to website evaluation. The book offers helpful advice for enhancing the usability of websites with a stress on how crucial simplicity and intuitiveness are to design. “The Elements of User Experience” by Jesse James Garrett offers the wireframe concept for website design. Five main components of user experience (UX) are covered in this book: strategy, structure, framework, design, and content. Yi-Fen Chen and Chia-Jung Wu concentrate on how consumers' emotions are affected by website design.

Sarosh Imtiaz explores the ways web design affects cognition dealing with psychological concepts behind web design.

All the sources present a valuable basis for enriching stock of professional words as well as gaining skills to understand them in context.

The purpose of our research is to highlight the key features of English for web design and compare top 10 web design words (nouns, verbs and adjectives) offered by AI and Google search engine.

To achieve the set tasks it is necessary to be aware of the key features of English when it comes to web design. The content analysis of the issue under research enables us to state that they include:

1. Terminology

Web design involves specific terms related to layout (like *hierarchy, balance, white space, navigation, responsive design*, etc.), content and user experience (like *body copy, call to action (CTA), user interface (UI), user experience (UX), accessibility*, etc.), and color and imagery (like *color scheme, contrast, hero image, stock photos, favicon*, etc.) English is used for the majority of materials, software, and tools; the foundations of web design are also in English. Being comfortable with this vocabulary allows you to:

- interact with clients, developers, and designers globally in an efficient manner;
- utilize online resources and tools without any issues;
- go through training materials and documents;
- keep up with the latest developments and trends in web design.
- Clear and concise communication.

Web design is a collaborative process. You need to:

- explain your design ideas to clients, developers, and content writers;
- get your point across and avoid misunderstandings;
- speak English to fully comprehend the needs of the client;
- provide English-language design solutions;
- be able to explain your design choices in a professional and persuasive way
- take part in web design communities on the Internet.

2. Writing for the web.

Website content needs to be scannable, informative, and engaging. This means:

- writing intelligibly clear text for websites;
- using clear sentence structure, active voice;
- avoiding overly technical jargon that might confuse visitors.

3. Understanding user intent.

When designing a website, you need to:

- consider how users will interact with it;
- to understand the user's goals and thought process;
- develop active listening skills to understand client needs and feedback;
- create a user-friendly experience.

4. Attention to detail.

Web design involves writing code and content, both of which require meticulous attention to detail. Strong grammar, punctuation, and spelling are essential for a professional website.

Various online sites sort out basic web design terminology [2, 3, 4, 5, 6]. Several factors contribute to the prevalence of specific terms in the web design field. Major design organizations and publications set industry standards and establish best practices and common vocabulary. These terms become widely adopted as designers share knowledge and collaborate. Organizations like The World Wide Web Consortium (W3C) or WebAIM (focusing on accessibility) define terms related to web development and user experience.

These terms become widely used as best practices. The terminology used by popular web design software and website building tools can influence how designers communicate. Tools often have specific features with defined names that become part of the design vocabulary. Tools like Adobe Photoshop or Sketch have specific features with defined names. Designers using these tools naturally incorporate these terms into their vocabulary. Online resources and communities, design blogs, tutorials, and online forums all contribute to a shared language. When designers discuss concepts and solutions online, they use common terminology to ensure clear communication. As web design technologies like responsive design or single-page applications (SPAs) become popular, new terms emerge to describe them. These terms become part of the common language as designers adopt these technologies.

While there is no official list of most common terms, by following these influences, you can get a good grasp of the core vocabulary used in web design.

A study was conducted to see how well 10 popular nouns, adjectives, and verbs from the web design field in Google search would match the generated Chat GPT result.

1. A Google word search yielded the following results:

Nouns: *Web designer, UI Design, UX Design, Identity, Logo, Typography, Icon, Design system, web design, Brand Guide*

Adjectives: *Demo, Soft, Responsive Domain, Negative, Cluttered, Heavy, Medium, Light, Subtle, Dramatic*

Verbs: *Approve, Attach, Backup, Bench, Brainstorm, Debugging, Fix, Develop, Outsource, Share*

2. Generating words through GPT chat produced the following results:

Nouns: *Website, Webpage, Template, Graphics, Interface, Layout, Content, Menu, Colors, Text*

Adjectives: *Responsive, User-friendly, Sleek, Modern, Minimalistic, Interactive, Dynamic, Visual, Intuitive, Engaging*

Verbs: *Design, Develop, Create, Optimize, Customize, Implement, Update, Navigate, Load, Enhance*

As a result of the study, we found almost 100% of the mismatches. The reasons for this may be:

1. Data source: Google's tops are based on the popularity of user queries, while GPT's tops are generated based on a large amount of text that does not always reflect current trends.

2. Target audience: Google users search for information about web design for various purposes, including learning, professional practice, and research, while GPT can reflect the use of words in various contexts, including conversations, creative process, and others.

3. Time frame: The popularity of words and terms can change over time. Since the amount of information in GPT is updated much less frequently than Google, there may be discrepancies due to outdated information.

4. Language context: The use of terms may vary depending on the context. For example, GPT may be dominated by general terms, while Google may have more specialized terms used by web design professionals.

5. Algorithmic differences: Google uses complex algorithms to calculate the popularity of queries, while GPT's algorithm may be focused on internal language patterns and text structure.

6. Data volume: Google has access to a large amount of data in the web space, including search query and web page statistics, which can influence word tops, while GPT is limited to the amount of text the model has been trained on.

7. Linguistic features: There may be various linguistic features in web content, such as abbreviations, acronyms, or terminology, which may be more prevalent in Google texts compared to GPT.

Analyzing the top 10 web design nouns, verbs, and adjectives can be a good starting point for understanding the core concepts of the field, but it is important to consider some limitations:

- Limited Scope: Focusing on just 10 words in each category might miss out on important nuances.
- Subjectivity: There is no single "official" list of top web design words. The chosen words can vary depending on the source and focus (e.g., visual design vs. user experience).
- Context Matters: The meaning of a word can change depending on the context. Understanding how these words are used together in sentences is more valuable.
- There are some more effective ways to analyze web design language:
- Corpus Analysis: Use a tool that analyzes large amounts of web design text (corpus) to identify frequently used words and phrases. This can reveal broader trends beyond a limited list.
- Focus on Usage: Instead of just memorizing words, analyze how they are used in real-world web design projects. Look at case studies, design blogs, and website descriptions to see how professionals communicate design concepts.
- Explore Collocations: Identify words that frequently appear together, like "responsive design," "user interface," or "call to action." Understanding these collocations helps you grasp broader concepts.
- Consider Different Areas: Web design encompasses many areas. Analyze language specific to visual design (contrast, hierarchy), user experience (usability, navigation), and content writing (clear copy, concise).

Thus, we can conclude that the difference in query results is due to various factors, such as data source, target audience, time frame, language context, algorithmic differences, data volume, and linguistic features. Google is based on user queries and reflects the popularity of terms in web design, which makes it useful for students looking for information for their studies and professional practice. On the other hand, GPT chat tops display the use of words in different contexts, which can be useful for analyzing speech patterns and the creative process. Thus, both sources provide valuable information and can be used for different purposes, depending on the needs and objectives.

REFERENCES

1. The importance of web design. URL: <https://www.webfx.com/web-design/learn/why-is-web-design-important/>
2. Web design vocabulary: a dictionary for beginners. URL: <https://wiredimpact.com/blog/web-design-vocabulary-101/>
3. 100+ most important web design terms you need to know: URL: <https://diviflash.com/web-design-terms/>
4. Web Design Basic Vocabulary URL: <https://webwave.me/blog/web-design-basic-vocabulary>
5. Web Design Vocabulary You Need to Know: Website Anatomy 101 URL: <https://wiredimpact.com/blog/web-design-vocabulary-101/>
6. English Web Design Glossary URL: <https://xaviesteve.com/627/english-web-design-glossary/>

FORMATION OF KNOWLEDGE IN HIGHER EDUCATION ACQUIRES ON THE BASIS OF STUDYING THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF FIRE SAFETY

*Olena BOKSHYTS, PhD in Historical Sciences, Assistant Professor
Iryna KAMENSKA, PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav*

In the modern realities of a full-scale invasion of the enemy on the territory of Ukraine, one of the most vulnerable sectors has become education, which did not have time to stabilize after the test of the global pandemic. Educational institutions are forced to adapt to constraints and threats, all of them faced with the task of guaranteeing the safety, reliability and accessibility of education in the most difficult conditions. In such difficult learning conditions, the occurrence of various dangerous situations during the educational process is quite common.

Formation of an active life position in each pupil regarding his own life and his own safety, arming him with knowledge and skills of safe behavior at home, on the street, in educational institutions, etc., preservation and strengthening of health, formation of a healthy lifestyle of education seekers - one of the most urgent tasks of work the teaching staff of educational institutions of higher education in particular, because the right to life and safety is the most important prerogative of a person. Representatives who are engaged in the education and training of students of various types, in the current difficult conditions of the war, quite often face emergency situations, including fires. Ensuring the safe stay of participants in the educational process is the most important task of any educational institution. In general, fire safety is a very comprehensive set of measures aimed at preventing a fire, and if a fire does occur, at saving people and stopping the fire as soon as possible.

The formation of a responsible attitude to one's own safety should take place at all stages of a person's life. From an early age, each individual must independently distinguish the main dangerous factors of the environment, know the rules of safe stay at home, at work, in educational institutions, during walks, on any entertainment grounds and in other life situations [5].

A list of the most common dangers was compiled through monitoring of the level of safety in modern institutions of higher education and the study of existing risks using sociological (surveys of higher education applicants, teaching staff), statistical (analysis of extraordinary events that have occurred in the country's educational institutions in recent years) and other methods, which pose or may pose a threat to all participants in the educational process. One of the first places on the list is occupied by fire and its consequences. Formation of knowledge about fire safety among students of higher education remains insufficiently effective.

Analyzing the existing fire safety measures, weak points were identified that require thorough investigation and elimination. One of them is the lack of knowledge among the participants of the educational process and their non-compliance with fire safety requirements, the problem of learning fire safety rules.

The problem of formation of knowledge among students of higher education in fire safety of production has become particularly acute and relevant in modern conditions. One of the main reasons is the small number of hours allocated to the study of fire safety disciplines, in particular the history of fire safety development, and the impossibility of organizing a full-fledged practical training to practice the acquired theoretical knowledge during laboratory classes [2].

Such well-known Soviet, Ukrainian and foreign experts as: V.S. Nekhaev, A.P. Rozhkov, G.V. Smirnov, A.G. Tomilenko, Ya. Ya. Shcherbina and others. V.A. reveals many urgent issues related to the formation of knowledge of higher education and professional training of fire safety specialists in his writings. Domansky and others.

In order to form participants in the educational process a conscious and responsible attitude to issues of personal safety and the safety of those around them, teachers need to teach students of higher education to recognize and assess potential dangers, to determine the way of reliable protection against them, to be able to provide help in case of need to themselves and others, as well as promptly eliminate the consequences of the manifestation of dangers in various spheres of human activity. To form the knowledge of future specialists in professional education (occupational safety, transport), knowledge of the historical formation of fire safety is required, to use new creative forms of training; it is necessary to revise the training programs on safety disciplines and increase the teaching time of the discipline on fire safety of productions [2].

The increase in the formation of knowledge on fire safety is also confirmed by students of higher education during internships, so we consider it expedient to increase

In institutions of higher education, the formation of knowledge on fire safety of productions during the study of historical moments of the development of firefighting and the development of fire towers, in particular, takes place by studying the principles and methods of ensuring fire safety of objects of commercial and economic activity at the stage of design, construction and operation. The formation of knowledge is based on the knowledge acquired by the student during the study of socio-economic, general scientific and special disciplines and initiates professional skills and abilities in students.

It should be noted that at the present time special studies on the formation of students' knowledge of industrial fire safety in institutions of higher education have been little studied by scientists. Therefore, the relevance of acquiring a system of fire safety knowledge by students of higher education is unquestionable.

For thorough knowledge, assimilation of knowledge of industrial fire safety by students, formation of professional competences in institutions of higher education, fire safety issues should be reflected not only in the textbooks "Safety of Life", "Fundamentals of Occupational Safety" and "Civil Protection" but also studied in classes on other disciplines, namely: "Introduction to the specialty", "Technical mechanics of liquids and gases", "Electrical engineering", "Electrical safety and prevention of accidents in electrical installations", "Theory of combustion and explosion", "Control systems of dangerous and harmful production factors", "Safe operation of buildings and structures", "Safe operation of engineering systems", "Organization of supervisory activities in the field of labor protection" and others [2].

One of the main tasks of building knowledge on fire safety in institutions of higher education is: studying the history of the development of firefighting and means of combating it, teaching students of higher education: to identify the main causes of fires, the fire hazard of various installations located in the premises (building, structure); determine the fire-explosive indicators of substances and materials; monitor regulatory requirements regarding the maintenance of the territory, fire breaks, sources of fire water supply; predict the possibility and consequences of non-fulfillment of fire safety requirements stipulated by law; use the legal framework to protect objects from the occurrence of possible fires and fight them if they occur; develop organizational measures and apply technical means of protection against the effects of dangerous fire factors; to prevent the occurrence of fires, and in the event of their occurrence, to make adequate decisions and perform actions aimed at their elimination; require employees to use fire safety measures in their practical

activities, which must be followed before starting work, during work and after it ends in order to prevent fires; to plan the use and implement the means of communication, alarms that are on the object, the nearest telephones, fire alarm detectors, devices for sounding fire alarm signals, notification systems and managing the evacuation of people; to form fire engineering commissions and volunteer fire brigades, with the help of which to carry out constant monitoring of fire safety [6].

In order to understand the situation of fire safety in modern realities, it is necessary to master the facts of the past flawlessly. That is why training in fire safety measures is the main factor in fire prevention, and the formation of knowledge of fire safety behavior is the basis of correct awareness of the danger of fires and prevention of fire-threatening situations in the future.

On the territory of Ukraine, the development of firefighting, protection and fire safety as a whole has a thousand-year history of formation. The only means of fire prevention in the early Christian era were targeted sermons by priests and the outreach work of dedicated fire fighters. The Church Statute of Prince Yaroslav the Wise first mentioned the need for organized firefighting and responsibility for arson. During the formation of legislation on the basis of Magdeburg law, which became an important factor in state regulation in the 14th and 15th centuries, one of the most important ways of detecting fires was the method of observation from the highest points of the city walls (hereinafter called fire escapes). This method was for a long time the main means of monitoring and reporting fires. In the period of the 11th - 16th centuries, fire prevention legislation was formed on Ukrainian lands, aimed at reducing the possibility of fires arising from intentional criminal actions. It was aimed at protecting people's lives and property, protecting land from fires, ensuring order and protecting property when extinguishing fires. Castles played a great protective role against fires in medieval Ukraine. Surrounded by moats with water, they often became the only shelter for the city's population during fires. In particular, Zamostya, Lviv, Kyiv, Kamianets-Podilskiy and others had significant fortifications. [3].

Analyzing the state of fire protection in the period of the 19th century, it should be remembered that the history of the formation and development of professional fire protection in Ukraine is directly related to the fire protection of Austria-Hungary. Studying this period, the legislative base of these empires in the field of fire safety acquired great importance for the development of fire protection.

The situation with fires in the 19th century in Trans-Dnieper Ukraine is characterized by statistical data for the years 1860-1909. It is known that over 2 million fires broke out in the European part of the empire during this period. They destroyed more than 6.5 million yards, which caused losses of several billion gold rubles of that time. Only during the period from 1895 to 1899, there were on average fires in the provinces of Ukraine: Kherson-1920, Poltava-521, Kharkiv-1405, Kyiv-1379, Katerynoslav-1083, Chernihiv-1048, Volyn-977, Podil-959, Tavriy- 736. The largest share of fires occurred in rural areas, which accounted for 9/10 of the total number. An analysis of fires over 15 years, from 1895 to 1909, shows that 33% of fires were caused by carelessness (smoking, drinking, inept handling of kerosene lamps, etc.), 14-15% from damage to pipes and furnaces, 3% from lightning, about 12% of arsons [7].

Extinguishing fires in the cities and villages of Ukraine for many centuries was carried out by the population first in the form of mutual aid, and later in the order of natural fire duty. At the first news of a fire, residents had to run to its place with their personal belongings. Untrained in extinguishing techniques, they were of little use. The first professional fire brigades appeared in Ukraine at the beginning of the 19th century, but they became widespread only in the second half of the century. In particular, in 1823

there was a Kharkiv fire brigade, in 1841 fire brigades of Kyiv and Chernihiv, in 1865 Nizhyn, in 1872 - Cherkas.

The first voluntary fire brigades appeared in Ukraine in 1861 in Odesa and Ivano-Frankivsk, and in 1868 in Kamianets-Podilskyi. The purpose of the societies was to fight against fires and organize assistance to the population in their prevention.

Analyzing the activities of professional fire brigades, it is necessary to pay attention to the fact that the state fire protection did not exist. Fire brigades were financed from the local budget, therefore the state of the fire department in the city in most cases depended on its economic potential. Thus, during the period of economic growth in Ukraine in 1908 - 1913, in many cities there was an economic strengthening of fire brigades. It was during this period that new depots were built, telephone connections were established, and fire equipment and equipment were expanded. In 1904, to coordinate the actions of fire brigades under the Ministry of Internal Affairs, the Main Directorate for Insurance and Fire Affairs was created. It was engaged in the collection of statistical data on fires and the development of bills in the field of fire safety [7].

In 1914, the First World War began. Ukraine found itself in the midst of these events. Requirements for ensuring fire safety of enterprises that worked for the army are increasing. Firefighters of Ukraine faced new challenges. The development of the fire service developed rather slowly because the war caused problems in inventory and qualified personnel.

The thirties of the 20th century saw some changes in the positive development of the fire service. There is a competitive movement among fire departments for the best fire team. The competition programs of those years became the prototype of modern types of firefighting and applied sports. In 1936, the first All-Union firefighting competition was held in Kyiv, where Ukrainian firefighters showed high professional qualities, but the next stage of the war against the German invaders changed the nature of the work of the fire brigade, as all forces were thrown into the fight against the invaders.

In these harsh years of trials, examples of courage and bravery were shown by the fire departments of Kyiv, Sevastopol, Zaporizhzhia, Odessa, Dnipropetrovsk and many other settlements. On July 2, 1941, the government made a decision on universal mandatory training of the population for anti-aircraft defense. In Kyiv, Kharkiv, and other cities and towns, in stadiums, city squares, and parks, fire officials taught the public how to extinguish incendiary aerial bombs, explained fire safety measures in wartime conditions [7].

In 1950-1960, the improvement of the structure of fire protection continued. In April 1957, the "Statute of the Paramilitary Fire Protection Service of the Ministry of Internal Affairs of the USSR" came into effect, which defined the organization and procedure of service, as well as the rights and duties of the officials of the VPO. Since 1966, all units of professional fire protection were concentrated in the single operational leadership of the Ministry of Internal Affairs, which made it possible to increase the combat effectiveness of fire departments, to use fire departments and equipment more rationally and economically. Scientific research in the field of fire safety is gaining importance. Automatic fire extinguishing systems and fire alarm systems have become widely used.

In modern institutions of higher education, for the formation of knowledge of students of higher education in fire safety, it is necessary to add to the knowledge previously acquired by students, consideration of the following, more complex topics: the use of primary means of extinguishing a fire; fire-fighting equipment; fire hazard of electrical networks; automatic fire extinguishing systems, fire alarms; rules of conduct

during a fire; precautions against electric shock, burns, first aid; smoke poisoning; first aid; assistance to victims in case of evacuation.

Modern institutions of higher education need to provide such a level of training of graduates that would meet state educational standards. The modern development of science and technology puts forth requirements for the development of appropriate training methods, the introduction of new effective forms of training of specialists capable of effectively performing assigned tasks, including fire safety issues.

LIST OF REFERENCES

1. Бокшиц О.М. Історичні аспекти виникнення та тенденції розвитку пожежного захисту населення початок XVIII – кінець XIX століття. *Науковий часопис*. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. Вип. 52. С. 26-32.

2. Бокшиц О.М. Компетентнісний підхід та особливості викладання дисципліни «Пожежна безпека виробництв» у ВНЗ. *Ключові компетентності в моделі сучасного фахівця – 2016: Тези III Міжнар. науково-практичної інтернет-конференції* (м. Переяслав-Хмельницький, 29 лютого 2016 р.) Наук. ред. О.І. Шапран; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2016. Ч. I. 279 с.

3. Бокшиц О.М. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентської молоді у ході вивчення дисципліни «пожежна безпека виробництв». Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська, 2018. С. 40-55.

4. Доманський В.А. Державне управління пожежною безпекою України (організаційно-правовий аналіз за матеріалами діяльності державного департаменту пожежної безпеки) : автореф. дис. ...канд. юр. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 24 с.

5. Зеркалов Д.В. Безпека життєдіяльності. Київ: Основа, 2011. 526 с.

6. Підгайний А.В. Становлення та розвиток системи підготовки офіцерських кадрів МНС України наприкінці XX – початку XXI століття : автореф. дис. ...канд. іст. наук : 20.02.22. Львів, 2009. 20 с.

7. Пожежна безпека – складова безпеки закладу освіти. *Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Одеської області. Одеса. 2021. 29с.*

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО РЯТУВАЛЬНИКА

*Оксана ІВАЩЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Продуктивна діяльність освітньої системи загалом, кожного навчального закладу зокрема, можлива лише у відповідних соціально-педагогічних обставинах, створених різноманітними факторами (чинниками), що впливають на проведення навчання: суспільно-політична й економічна ситуація в країні; специфіка профілю навчання; особливості суб'єктів освітнього процесу (контингенту), зокрема їх мотиваційної сфери; типові форми організації, методи й засоби навчання;

спрямованість мети, завдань, змісту, структури освітньої діяльності тощо. Різноманітні чинники можуть як прискорювати, актуалізувати, так і сповільнювати реалізацію освітніх інновацій, розвиток педагогічних процесів і систем.

Учені-праксеологи (Д. Деннетт, Я. Зеленецький, І. Колеснікова, Т. Котарбінський, О. Ланге, Т. Пщоловський, Є. Слуцький та ін.) поділяють фактори на внутрішні (диспозиційні) та зовнішні (ситуаційні) [8].

Отже, на перебіг освітнього процесу діє значна кількість чинників, однак теорії, що дозволяла б об'єктивно дослідити їх вплив на навчання та формування особистості, досі немає, а взаємозв'язок і механізми цих впливів на підготовку майбутніх рятувальників вивчені поки що недостатньо. Оскільки кожна педагогічна дія супроводжується різними чинниками, виникає потреба визначення найбільш суттєвих із них та виявлення ступеня їх впливу на результативність підготовки майбутніх фахівців Служби порятунку відповідно до мети та прогнозованих результатів навчання. Для цього доцільно виділити основні фактори, які впливають на професійне становлення особистості.

Усю сукупність впливів можна представити у вигляді їх багаторівневої структури. Внутрішні (диспозиційні) чинники поділяють на дві групи: спрямувальні, які визначають емоційну та мотиваційну сфери особистості курсанта, та інструментальні, що впливають на інтелектуальну та психомоторну сфери особистості. Результативність освітнього процесу детермінує також комплекс різних зовнішніх (ситуаційних) чинників. Це обставини та ситуації, в яких відбувається підготовка: освітнє середовище, соціальні та матеріальні умови навчання, а також матеріально-технічна база закладу та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу.

Оскільки науковці з різних боків розглядають неоднакові педагогічні системи та явища, їх погляди часом кардинально відмінні, наприклад: Ю. Бабанський веде мову про зовнішні та внутрішні умови функціонування педагогічної системи; А. Вербицький – про сукупність внутрішніх особливостей особистості (параметрів) і зовнішніх обставин (характеристик функціонування) освітнього процесу; В. Загвязінський – про зовнішні та внутрішні обставини науково-педагогічного пошуку тощо. Дещо іншою є класифікація В. Гінецинського, згідно з якою всі види впливу на особистість розподілені на соціетарний, інституційний, інтерперсональний та інтраперсональний рівні.

Погоджуючись із багатьма науковцями [7], вважаємо, що педагогічні фактори детерміновані об'єктом дослідження, і тому їх доцільно поділяти на зовнішні стосовно освітньої системи (соціетарні – суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові тощо) та внутрішні (інституційні – навчально-методичні, змістові, організаційно-технологічні тощо). Особистісними (інтраперсональними – внутрішніми стосовно суб'єктів навчання або суб'єктами) є внутрішні чинники підвищення їх якостей і властивостей, які розподіляємо на чинники розвитку особистості педагога та чинники розвитку особистості курсанта. Зовнішніми стосовно суб'єктів навчання є інтерперсональні (міжособистісні) чинники впливу на курсанта в процесі навчання з боку викладачів, колег-курсантів, наставників – працівників практичних підрозділів – під час проходження практики тощо.

Отже, можемо стверджувати, що факторами професійного розвитку особистості майбутнього рятувальника в освітньому процесі ЗВО є:

Зовнішні щодо освітньої системи підготовки майбутніх рятувальників (ситуаційні, соціетарні) фактори – суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові, навчально-виробничі, навколишнього середовища тощо. Визначаються

загальнодержавною соціально-освітньою політикою щодо розвитку рятувальної справи та стратегією підготовки та підвищення кваліфікації викладачів, яка виявляється в системі вимог до педагогічних працівників, рівня їх соціальної значимості, умовах праці та визначає привабливість для потенційних здобувачів професії рятувальника.

Внутрішні (інституційні) фактори впливу в ЗВО, в яких проводиться підготовка майбутніх рятувальників – матеріально-фінансові, санітарно-гігієнічні, науково-методичні, навчально-методичні, процесуально-змістові, організаційно-технологічні тощо. До них відносять створене освітнє середовище професійної підготовки, соціальні та матеріальні умови праці викладачів і навчання здобувачів, ступінь інтеграції науки й освітньої практики у закладі, рівень кваліфікації викладацьких кадрів, підтримку творчої ініціативи викладача з боку колег та адміністрації тощо. Дуже важливими є взаємозв'язки ЗВО з практичними підрозділами ДСНС України, що допомагає активізувати й урізноманітнювати форми позааудиторної діяльності, робити їх більш ефективними й актуальними.

Особистісні (внутрішні, диспозиційні, інтраперсональні) чинники розвитку викладачів – готовність і потенціал науково-педагогічних працівників, якість їх діяльності, рівень узгодженості дій, ступінь застосування провідних концепцій і принципів освіти тощо. До цих чинників відносять чітке визначення мети, завдань, змісту, структури педагогічної діяльності, спрямованої на підготовку висококваліфікованих рятувальників, знання власної мотиваційної сфери, що охоплює інтереси, ідеали, уміння оцінювати власні дії та дії інших, педагогічний досвід, що розглядається як складова професіоналізму викладача, його інтенсивна та творча інтелектуальна активність у практичній діяльності, прагнення до постійного вдосконалення педагогічної майстерності у процесі післядипломної освіти, стиль взаємодії викладача із курсантами.

Індивідуальні чинники розвитку курсантів – спрямувальні (індивідні риси і властивості та особистісні якості: мотиви, інтереси, нахили, здібності, психологічні, морально-етичні, естетичні цінності й установки тощо) та інструментальні (впливають на перцептивні процеси, інтелектуальну та психомоторну сфери особистості майбутнього рятувальника). Важливим є орієнтація на цінності освіти і мотиви, що спонукають займатися самовихованням і самоосвітою, усвідомлення майбутнім фахівцем Служби порятунку власної ролі в суспільстві. З нашого досвіду, інструментальні та спрямувальні чинники, котрі концентруються довкола інтелектуальної та емоційно-мотиваційної сфери здобувача вищої освіти, формуючи сукупність соціально та професійно важливих особистісних якостей, мають найбільш суттєвий вплив.

Зовнішні (інтерперсональні) чинники розвитку курсантів – фактори міжособистісного впливу на здобувача з боку викладачів, колег-курсантів, фахівців практичних підрозділів під час проходження практики тощо. Зокрема, найбільш вагомими є впливи педагогічного колективу й адміністрації навчального закладу. Якісне викладання спонукає особистість до формування професійних планів, вибору спеціалізації в професії, а також подальшого вдосконалення в ній. При цьому на результативність підготовки впливають не окремі викладачі, а загальна атмосфера прискіпливої уваги (чи байдужості) до формування професійної спрямованості курсантів, що панує в ЗВО. До важливих доцільно віднести також інтерперсональні впливи на курсантів під час проведення практики в підрозділах, коли майбутній рятувальник має змогу «зануритись» у професійну діяльність, «приміряти» рольові моделі своєї

подальшої роботи, які перетворюються у внутрішні установки свідомості [9]. Суттєвими є міжособистісна взаємодія в курсантській групі та формування позитивного ставлення до праці, а також позитивне ставлення з боку батьків.

Як відомо, ступінь розкриття потенціалу особистості визначається, значною мірою, культурою міжособистісного та педагогічного спілкування, що охоплює культуру сприймання й розуміння, ставлення та звертання, повідомлення та переконання, впливи і взаємовпливи у процесі освітньої діяльності. Всі ці компоненти є факторами впливу на курсантів. Проте, незважаючи на важливість міжособистісних стосунків, абсолютизувати їх не можна. У системі професійної (в тому числі діяльності рятувальника) значну роль відіграють відносини, що мають інституційний характер. Ділові стосунки – це складне утворення, обмежене системою певних вимог щодо функціональних і рольових обов'язків. У реальному процесі професійної діяльності вони взаємопов'язані та мають суттєвий взаємовплив, виконуючи одну з найважливіших функцій інтеграції інтересів членів колективу.

В колективі ЗВО на формування особистості майбутнього рятувальника має вплив авторитет викладача, котрий залежить від рівня розвитку трьох компонентів його діяльності:

- предметних (наукові знання);
- комунікативних (встановлювати взаємовідносини);
- гностичних (уміти вчитися, самовдосконалюватися).

Ступінь авторитетності педагогів корелює з їх особистісними характеристиками, які пов'язані з самоконтролем, самокорекцією, вмінням сприймати й переробляти суперечливу та складну інформацію, а також педагогічною майстерністю викладача.

Більшість дослідників погоджуються, що провідним компонентом структури особистості, її системотвірною властивістю (ознакою, якістю) є спрямованість. Практично всі автори, які вивчали проблему формування професійної компетентності, відзначають провідну роль мотиваційних структур особистості, котрі називають ставленням до професії (інтересом до професії) або професійною спрямованістю. Мотиваційна основа професійного навчання майбутнього фахівця є багаторівневою та багатоаспектною системою, що виявляється у ставленні до кінцевої цілі навчання – готовності до професійної діяльності за конкретним профілем підготовки. Професійну спрямованість вважають першим рівнем мотиваційно-цільової основи особистості. Ми також схилиємося до думки, що професійну спрямованість доцільно розглядати як основний чинник формування і розвитку майбутніх рятувальників.

Науковці також відносять мотиви до системотвірних чинників особистості; мотивація є внутрішнім детермінантом діяльності; мотивація – це основа навчання та освіти особистості. Мотиви виступають як стимули, реальні двигуни людської діяльності, найпотужніші регулятори поведінки. С. Рубінштейн зазначав, що «питання про мотиви, про спонукання аналізу, синтезу, мислення взагалі... це, по суті питання про витоки, з яких бере свій початок розумовий процес». Отже, мотиви є невід'ємним спонукальним компонентом, внутрішнім чинником навчальної діяльності особистості.

Загальне ставлення курсантів до кінцевих цілей їх підготовки наповнює професійним сенсом і змістом навчальну діяльність, що виступає як засіб досягнення цих цілей. Ставлення до навчання як засобу досягнення їх професійних цілей утворює другий рівень мотиваційно-цільової основи – навчальну мотивацію. Вона складається з оцінки здобувачами різних аспектів

освітнього процесу, його змісту, форм і способів організації з точки зору їх особистих, індивідуальних потреб та цілей, що можуть повністю або частково співпадати/не співпадати з цілями навчання.

За змістом і формами навчальна мотивація має багато складників. Так, курсанти можуть краще або гірше навчатися тому, що прагнуть/не прагнуть: здобути професію (професійні мотиви), здобути нові знання та одержати задоволення від процесу пізнання (когнітивні мотиви), мати матеріальний достаток (прагматичні мотиви), утвердити себе та зайняти в подальшому певне становище в соціумі та в близькому оточенні (мотиви соціального та особистісного престижу), принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви) тощо. Кожен із цих видів навчальної мотивації може мати домінуюче або другорядне значення, що визначатиме ступінь наближення особистості до повноцінного опанування професією.

Види навчальної мотивації курсантів значним чином визначають їх ставлення до навчальних дисциплін, котрі в різних формах передають зміст і способи майбутньої професійної діяльності. Як професійна спрямованість і навчальна мотивація, ставлення курсантів до навчальних дисциплін також має багатоаспектний характер. Кожну навчальну дисципліну курсанти оцінюють з точки зору: важливості для майбутньої професійної діяльності; особистого, пізнавального інтересу до певної галузі знань; якості викладання, що викликає почуття задоволеності/незадоволеності навчанням; власних можливостей і здібностей, що визначають труднощі в засвоєнні певної навчальної дисципліни. Ставлення курсантів до навчальних дисциплін, яке виникає на основі всіх цих оцінок, утворює ще один відносно самостійний рівень мотиваційно-цільової основи професійного навчання.

Професійна спрямованість є складним утворенням, що описується багатьма властивостями й параметрами. Серед них виокремлюють такі характеристики як об'єктивність, специфічність, узагальненість, валентність, задоволеність, опірність, стійкість тощо. Професійна спрямованість до фаху рятувальника передбачає свідому та емоційно виражену орієнтацію на особистісну діяльність, передусім орієнтацію на професійні здібності, знання, вміння. Ця система складає основу поведінки та практичної діяльності особистості рятувальника.

Професійна спрямованість фахівця Служби порятунку включає пильність і спостережливість, досвід і вимогливість, стриманість і працездатність. Рівень професійної спрямованості характеризує: стійкість професійної спрямованості, що визначається постійністю професійних інтересів і потреб; інтенсивність професійної спрямованості, що виявляється в активності у виконанні своїх професійних обов'язків; дієвість професійної спрямованості, що визначають практичні справи.

Як узагальнена форма ставлення особистості до професії спрямованість складається з окремих, локальних оцінок суб'єкта ступеня особистісної значимості (привабливості/непривабливості) різних аспектів професійної діяльності. Предметом оцінювання суб'єктивної значущості можуть бути такі сторони професійної діяльності як можливість і схильність до виконання службових завдань, здатність до роботи з людьми, відповідність професії здібностям і характеру, задоволення оплатою праці тощо. У процесі навчання й оволодіння професійною діяльністю уява про різні її сторони змінюється і, вочевидь, адекватність образу майбутньої професії має відобразитися на загальному до неї ставленні. При цьому може мати місце і зворотний вплив позитивної чи негативної професійної мотивації на динаміку й розвиток

професійної компетенції та в цілому на ступінь повноти, ґрунтовності й адекватності уявлень про професію.

Отже, в основі розвитку професійної освіти лежить низка тісно взаємопов'язаних між собою внутрішніх і зовнішніх чинників, вплив яких суттєво відображається на формуванні особистості майбутнього фахівця та, водночас, веде до перетворення або зміни (вдосконалення) самої освітньої системи. Їх вивчення та розкриття сутності стосовно професії рятувальника є завданням, розв'язання якого потребує використання системного підходу, що сприяє виявленню різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і поєднання їх в цілісне теоретичне уявлення шляхом комплексного моделювання досліджуваної освітньої системи.

Реалізація освітніх інновацій, спрямованих на підвищення продуктивності освітнього процесу, ставить завдання визначення з усієї сукупності факторів тих, від яких найбільше залежать ефективність, успішність, якість освіти та визначення на цій основі конкретних умов, за яких їх упровадження є можливим і доцільним [7, 4]. При цьому запропоновані у процесі моделювання освітньої системи ЗВО системи ДСНС України інновації будуть достатньо дієвими лише, якщо будуть організовані та контрольовані певні педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки майбутніх рятувальників.

Отже, визначення чинників, що впливають на професійний розвиток майбутніх рятувальників, дозволяє нам перейти до моделювання освітньої системи їх професійної підготовки у ЗВО системи ДСНС України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беличенко О. Концептуальні основи педагогічної технології формування професійних якостей [Електронний ресурс] / Ольга Беличенко. — Режим доступу : <http://xn--80aafngqnlfc6b3hm.xn--p1ai/all/konceptualn-osnovi-pedagogichnotehnolog-formuvanja-profes-inih-jakostei.html>.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: навч.-метод. посібн. / І. Д. Бех. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Беседіна Л. М. Педагогічна майстерність, активні методи навчання та методична робота у навчальних закладах / Л. М. Беседіна. К. : Логос, 2009. 209 с.
4. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: [монографія] / Валерій Юхимович Биков. К. : Атака, 2008. 684 с.
5. Бібік Н. М. Профільне навчання / Н. М. Бібік // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 743—745. 56. Бібік Н. М. Компетенції / Н. М. Бібік // Енциклопедія освіти / В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 409.
6. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. К. : Інформ. системи, 2010. 342 с.
7. Болонський процес: нормат.-правові документи / уклад. З. І. Тимошенко та ін. К. : Європ. ун-т, 2004. 102 с.
8. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин; Львівський НПЦ ПТО. Львів : СПОЛОМ, 2014. 76 с.
9. Пщоловський Т. Принципи здійсненої діяльності: вступ у праксеологію / Т. Пщоловський [пер. з польск.]. К. : Київ. ін-т праксеології, 1993. 263 с.
10. 770. Raven J. Competence in Modern Society – Its Identification, Development and Release / J. Raven. London : H. K. Lewis, 1984. 251 p.

**PROBLEMS OF SELF-REGULATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF
A FUTURE SPECIALIST (TRANSPORT, OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH)**

*Iryna KAMENSKA, PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor
Olena BOKSHYTS, PhD in Historical Sciences, Assistant Professor
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav*

In the conditions of internationalization, the issue of improving the quality of training of future specialists is increasingly urgent. Modern society needs an experienced, competent, creative specialist who is capable of self-development, self-realization, self-regulation, and successfully uses his psychological energy and knows how to fill and restore it, overcome professional difficulties with minimal health losses.

Self-regulation is the component in the professional training of the future specialist that forms in students of higher education the ability to transform the theoretical knowledge acquired in the educational process into professional functions and skills, the ability to quickly engage in interaction with other individuals in production or educational processes, establish relationships in teams, develop solving conflict situations, mastering an emotional state.

Studentship is a special socio-psychological and age category of society. The educational and cognitive activity of higher education students during the educational process involves their achievement of the appropriate level of readiness for future activities in the field [1].

The modern system of higher education sets high requirements for a person as a professional and at the same time is aimed at the development of creative potential and the disclosure of individual personality qualities in the process of professionalization [2].

Special hopes are placed on education, related to the elimination of the causes that give rise to global problems of our time, one of which is «the preservation of man as a biosocial structure» [3].

Educational activity puts the student of higher education in difficult and problematic situations, as educational systems are aimed at achieving maximum learning productivity and require a person to display psychological features even in a reserve state, which in turn causes personal discomfort. Successful and productive work can be achieved due to good and successful self-regulation, which helps to reveal the potential of a person, his abilities, intelligence and memory [4].

Self-regulation in the educational activities of students of higher education is the subject of study by many Ukrainian scientists. It is appropriate to note the scientific works of V. Neshcheret, N. Diachok, M. Hryntsiv, H. Kachan, N. Voitiuk, I. Vasylenko, O. Vasylievoi, I. Zymnoi, N. Tokarevoi, N. Yudinoi, M. Teslenko, H. Shavyro, T. Partyko and others. However, the problem of self-regulation and professional training of future specialists occupies an important place in the personal and professional development of young people.

The purpose of the study was to theoretically substantiate the concept of self-regulation of educational activity, to reveal the peculiarities of self-regulation of the individual in the process of professional training of the future specialist (transport, occupational safety and health).

In modern psychology, self-regulation is considered as a person's ability to independently initiate purposeful activity, which leads to high performance [5].

Self-regulation is a higher degree of activity, when the ability to implement educational operations turns into skills and their sequence is carried out automatically [6].

Self-regulation of educational activity is a specific regulation carried out by a student as a subject of activity and is one of the determining factors of successful professional training of future specialists. Self-regulation acquires special importance in the situation of choice and time shortage, which often occurs in the process of obtaining an education, contributing to the fact that the student himself begins to analyze the conditions that have developed, sets life goals for himself, chooses the means of achieving them, monitors and corrects the obtained results [1, 5].

Self-regulation in learning is mastering the means of performing educational operations in such a way that any change in the conditions of the task, meeting with various difficulties causes such an action of thinking that leads to an independent solution of the task or problem [6].

To successfully implement their profession in Ukraine, graduates of higher education institutions must have good health and a sufficient level of functional capabilities. The main role in solving this task is played by the formation of a healthy lifestyle in students [7].

Ensuring the professional health of future specialists begins at the stage of educational activities in institutions of higher education [8].

The creation of rational learning conditions contributes to the preservation of health and high mental capacity of student youth. A student who knows the psychological and physiological capabilities of his body can more successfully and efficiently allocate his own strength during each day, week, month, semester and the entire academic year. It is the successful use of the reserve capabilities of an individual's organism during educational activities that is the key to a student's success and his high mental capacity.

A healthy lifestyle reflects the generalized typical structure of forms of life activity of students, which is characterized by the unity and expediency of the processes of self-organization and self-discipline, self-regulation and self-development, aimed at strengthening the adaptive capabilities of the organism, full self-realization of one's essential forces, abilities in general cultural and professional development, life activities in general [7].

The content of a healthy lifestyle of students has some features and reflects the result of the spread of an individual or group style of behavior, communication, organization of life, fixed in the form of samples to the level of traditional. The main elements of a healthy lifestyle for students are:

- observance of work and rest regime;
- compliance with the diet and sleep regime;
- compliance with hygienic requirements;
- organization of an individual expedient mode of motor activity;
- giving up bad habits;
- culture of interpersonal communication;
- meaningful leisure time [7].

The well-being and state of the future specialist in educational activities have a limit of their own resources.

The issue of preserving life, health and working capacity of a person in the process of labor and educational activity is relevant [9, 10]. Health is a fundamental link in the life of every person, which is directly reflected in his existence, well-being, mental and emotional well-being [11].

L. Pryimenko [12], having reviewed the sociological, philosophical, medical and psycho-pedagogical literature on the health problem, emphasizes that:

1. Health is the foundation of a person's full-fledged existence and vital activities, a condition for his harmonious development as an individual.

2. Health is an integral category that includes all aspects of human nature (biological, psychological, social, spiritual).

3. Human health as a state and process is determined by the development of society, its spiritual and moral state. Public health is a process that ensures progressive change and evolution in new environmental conditions.

4. Health is a category not only biological, but also deeply social and psychological, regulated and managed both by social institutions and by the individual himself.

V.H. Ovcharuk & V.V. Ovcharuk, [13] note that health is formed under the influence of a number of factors and largely depends on an individual's lifestyle. They highlighted several types of health:

1. Physical health – the level of development and functional capabilities of the body's organs and systems. The basis of physical health is the morphological and functional reserves of cells, tissues, organs and organ systems, which ensure adaptation of the organism to the influence of various factors;

2. Somatic health is the vital state of organs and organ systems of the human body. The basis of somatic health is the biological program of individual human development;

3. Mental health is the state of a person's mental sphere. The basis of mental health is a state of general mental comfort, which ensures adequate regulation of behavior. This state is determined by the needs of a biological and social nature and the possibilities of their satisfaction;

4. Moral health is a set of characteristics of the motivational and informational basis of human life. The basis of the moral component of human health is determined by the system of values, guidelines and motives of an individual's behavior in the social environment. This component is associated with universal human truths of goodness, love and beauty. This type of health is largely determined by a person's spirituality, knowledge and upbringing.

There are many definitions of health, and everyone can interpret it in their own way. But the generally accepted concept of health has been known to us since school: health is a state of complete physical, mental and social well-being, and not just the absence of diseases or physical defects [13].

Therefore, the ability of the future specialist to effectively implement the basics and requirements of mental self-regulation in educational activities is a guarantee of maintaining his mental and physical health, ensuring harmonious relations with the surrounding natural and human environment.

V. Sukhomlynskyi claimed that self-control is a skill on which success in professional activity depends. A teacher who does not perfectly master the art of self-regulation will suffer from frequent nervous overloads and exhaust his nervous system. Among the skills of self-regulation, an outstanding teacher named the ability to enter a state of inspiration [14].

Thanks to self-regulation, students of higher education develop the ability to set goals and determine the most relevant ones; analyze the conditions and highlight among them the important ones for achieving the set goal; choose methods of action and organize their consistent implementation; evaluate intermediate and final performance

results, selecting the most optimal evaluation tools for this purpose; adjust one's own activity [15].

The self-regulation of educational activity has the same structure as the self-regulation of any other activity, namely: planning the determination of the goal and the sequence of the implementation of educational goals; modeling of taking into account significant conditions of educational activity, necessary for its implementation; programming to determine the sequence of actions; evaluation of the results of the correlation of the results with the criteria defined by the teacher or the student himself; monitoring of results and correction of educational actions based on individually adopted standards of success [16].

Self-regulation is the ability of a person to see the ultimate goal of an activity, independently find optimal ways to achieve it and strive for its implementation, the ability of an individual to create a program of activities and on this basis to manage his actions and state. The result of self-regulation is the education of orientation, organization, and the ability to control oneself. Self-regulation has a structure common to all types of activity and consists of the following components: the goal of activity, a model of significant conditions, an action program, evaluation of results and their correction [17, 18].

The student must be aware of and determine educational goals, analyze the conditions of educational activity and think through the sequence of actions, that is, adapt the program of actions to the significant conditions of educational activity. The implementation process is accompanied by control, evaluation and correction of actions in accordance with the obtained results, changed conditions and defined goals. These processes are interconnected and can be carried out both sequentially and in parallel [16].

Self-regulation is universal in nature and can be used as a useful tool in any area of a person's life and activity. But it is especially indispensable where the human body is subject to increased demands. The lack of relevant information, in particular, knowledge about a person's reserve capabilities, often creates wrong ideas about him in general. Self-regulation is aimed at revealing a person's potential, realizing his physical and creative potential. It is necessary for intensive rehabilitation, that is, for restoring strength, for effective adjustment to future activities. It is also useful for removing various negative emotions and feelings that prevent you from tuning in to a specific job. The algorithm for organizing activities according to the links of self-regulation allows solving any pedagogical situations [6, 17].

Self-regulation is the mechanism by which the subject's centralizing, directing and activating position is implemented. It optimizes mental capabilities, compensates for deficiencies, and regulates individual states in connection with tasks and real-life events. It also ensures the target and meaningful correspondence of the subject's actions to these events, timeliness, proportionality of actions, etc. [19].

Self-regulation is the leading process of any type of activity and vital activity of an individual, as it ensures compliance of activity with its subject, tasks, conditions, means and methods of implementation. Self-regulation is carried out as a single process that will ensure the mobilization and integration of psychological features of the personality of a modern student [7].

Studying at HEI is hard and intense mental work, which is performed in conditions of time shortage against the background of a sharp decrease in motor activity. Adaptation of the organism to a new place of existence is ensured not by individual systems of the organism, but by functional systems coordinated in time and

space. An objective indicator of the operation of any system is the result of an action that provides the most useful function for the body [20].

H. Shavyro [21], on the basis of theoretical analysis, the following psychological factors of self-regulation of the behavior of student youth were clarified: cognitive sphere (cognitive mental processes), individual-typological sphere (temperament, character, abilities), emotional-volitional sphere (feelings, emotions, experiences, volitional qualities, volitional regulation), value-meaning sphere (orientation, motivation, value system), spiritual sphere (moral qualities, spirituality, religious preferences), reflective sphere (self-knowledge, self-control, self-analysis).

Therefore, the work of a future specialist in professional education (transport, occupational safety and health) acquires important theoretical and practical importance, with the definition of a clear boundary of ensuring physical, somatic, mental, spiritual and moral health. This will allow them to realize themselves in the professional education system and in production, increase competitiveness in the labor market and ensure production by qualified specialists.

Self-regulation of student youth is a goal-directed activity aimed at revealing a person's potential, realizing his physical and creative potential. Professional training of higher education seekers for future professional activities requires them to optimize mental capabilities, compensate for deficiencies, and regulate individual states in connection with tasks and real-life events.

Therefore, during the professional training of future specialists, it is necessary to rationally use their reserve capabilities. This requires the mandatory consideration of general, scientifically based laws that regulate the physical, somatic, mental, spiritual and moral health of young people. The educational process should be set up in such a way as to form in future specialists (transport, occupational safety and health) the ability to see the ultimate goal in their activities, to independently find optimal ways to achieve it and to strive for its implementation. And as a result of self-regulation of student youth, there is the education of direction, organization, and the ability to control oneself.

REFERENCES

1. Нещерет В.К. Саморегуляція як системно організований прогрес внутрішньої психічної активності студентів. *Молодий вчений*. Херсон, 2017. № 4 (44) квітень, С. 405-408.
2. Юдіна Н.О., Тесленко М.М. Усвідомлена саморегуляція навчальної діяльності студентів як проблема сучасної психології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон. 2017. Вип. 3. Том 2. С. 90-94.
3. Гаркуша С.В. Інтегративний курс «Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні» як передумова формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка*. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 117. С. 93-95.
4. Дячок Н.В. Обґрунтування і характеристика діагностичного комплексу для вивчення психологічних особливостей саморегуляції у навчальній діяльності студентів. *Інноваційний розвиток: освіта та наука XXI століття*. Київ. 2018. Том 6. С. 108-116.
5. Партико Т. Саморегуляція навчальної діяльності у студентів з різною схильністю до само актуалізації. *Український науковий журнал «Освіта регіону»: політологія, психологія, комунікації*. 2012. №3. С. 221-225.

6. Гриньова М. Саморегуляція як основа успішної навчальної діяльності молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8(2). С. 159-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8%282%29_25
7. Самокиш І.І. Моніторинг функціональних можливостей студентів вишів під час навчально-виховного процесу фізичного виховання: монографія. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2018. 292 с.
8. Мешко Г.М. Стан здоров'я студентів – майбутніх учителів у вимірах якості педагогічної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Ужгород. 2013. Вип. 29. С. 99-102.
9. Каменська І.С. Особливості організації гігієни розумової праці у студентської молоді; проблеми та перспективи. *Здоров'я дітей і молоді: безпекові та психолого-педагогічні аспекти*: колективна монографія / за заг. ред. Н.І. Коцур. Переяслав-Хмельницький (Домбровська Я.М. 2018. С. 231-252.
10. Каменська І.С., Бокшиц О.М. Особливості організації розумової діяльності студентів вищих навчальних закладів та передумови її ефективності. *Молодий вчений*. Херсон, 2016. №9.1 (36.1) вересень, 2016. С. 71-41.
11. Бокшиц О.М. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентської молоді у ході вивчення дисципліни «Пожежна безпека виробництв». *Здоров'я дітей і молоді: безпекові та психолого-педагогічні аспекти*: колективна монографія / за заг. ред. Н.І. Коцур. Переяслав-Хмельницький (Домбровська Я.М.) 2018. С. 40-55.
12. Прийменко Л. Організаційно-педагогічні умови формування потреби у здоровому способі життя студентів вищих навчальних закладів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018, № 3 (77). С. 188-198.
13. Овчарук В.Г., Овчарук В.В. (2012). Формування здоров'язберігаючого середовища для студентів ВНЗ. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/13657>
14. Євстігнеєва Н. Психолого-педагогічна проблема формування довільної саморегуляції вчителя. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2007. Львів. № 2. С.114-122.
15. Гринців М.В. Саморегуляція як компонент професійної підготовки майбутнього фахівця. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 4. С. 238-245.
16. Каменська І.С. Саморегуляція як компонент професійної підготовки майбутнього фахівця з охорони праці. *Здоров'я дітей і молоді: безпекові та психолого-педагогічні аспекти*: колективна монографія / за заг. ред. Н.І. Коцур. Переяслав-Хмельницький (Домбровська Я.М.) 2019. С. 127-137.
17. Гриньова М. Саморегуляція як основа розв'язання педагогічної ситуації. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Випуск 9. С. 55-60.
18. Гриньова М.В. Саморегуляція. 2008. Полтава: АСМІ. 268 с.
19. Васильєва О.М. Вплив саморегуляції на розвиток задоволеності особистості професійною діяльністю на етапі професійного становлення. *Збірник наукових праць К-ІНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*: Проблеми сучасної психології. 2009. Вип. 6. Ч.1. С. 66-76.
20. Григус І., Старіков В., Євтух М. Оцінювання функціональних резервних можливостей організму та покращення фізичної працездатності студентів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2016. Вип. 20. С. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkszn_2016_20_11
21. Шавиро Г. Психологічні чинники саморегуляції поведінки студентської молоді в процесі соціалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2014. № 1 (1). С. 86-90.

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОБОТИ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

*Аліна КРИШТАЛЬ, кандидат педагогічних наук, доцент
Ірина ВЛАСЕНКО, відділення заочного навчання, 1 курс ОР «магістр»
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Травматичний досвід людей, пов'язаний з війною, може мати серйозні наслідки для їхнього фізичного та психічного здоров'я, а також соціального та емоційного благополуччя. Зважаючи на зазначене, вирішення цієї проблеми потребує комплексного підходу до підтримки та лікування, включаючи медичну, психологічну та соціальну допомогу, зокрема – застосування арт-терапії як одного з інструментів, що допомагає особам з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) знайти шлях до зцілення та покращення якості їхнього життя.

Мета дослідження – проаналізувати можливості арт-терапевтичних засобів у корекції деструктивних наслідків посттравматичного стресового розладу

Одним із суттєвих негативних чинників, що впливають на інтегрованість складників особистості, є посттравматичний стресовий розлад особистості, що набуває поширеності у зв'язку з воєнною агресією. ПТСР спричинений порушенням регуляції нейробіологічних процесів, що відповідають за оцінювання загроз та реагування на них. У випадку коли ця система припиняє регулювання, організм реагує у такий спосіб, ніби психологічна травма, що була пережита в минулому, переживається у теперішній момент. Травматичні переживання призводять до багатьох фізіологічних та психологічних реакцій на травмівну подію, що спричинюють прояв негативних симптомів. До основних симптомів посттравматичного стресового розладу зараховують гіперзбудження, вторгнення нав'язливих спогадів, соціальна відчуженість. Ці симптоми віддзеркалюють дезінтеграцію між нейронними мережами, які контролюють пізнання, відчуття, афекти й поведінку.

Суттєвою у роботі з ПТСР є арт-терапія, що сприяє зниженню алекситимії, тривожності, дисоціації, депресії; зменшенню нічних кошмарів; підвищенню емоційного контролю; покращенню міжособистісних взаємин та уявлень про власне тіло.

Арт-терапія полягає в тому, щоб за допомогою символів, образів, метафор, через які інформація кодується на несвідомому рівні психіки, виявити певну проблему, що прихована за ними, спроектувати її на свідомий рівень та пропрацювати пов'язані з нею емоції й переживання, звільнитися від застарілих або витіснених емоцій [1, 7–10].

Завдяки засобам арт-терапії і, насамперед, малюванню, людина вчиться визначати власні проблеми, тим самим отримуючи можливість їх вирішення.

Арт-терапія в умовах воєнного стану є необхідною для вирішення проблем, що стоять перед фахівцями у сфері допомоги особистості – у роботі з біженцями з зони бойових дій, дітьми та сім'ям загиблих, пораненими – усіма категоріями осіб, які потребують допомоги в опануванні психічної травми. Вважається, що ключ до розуміння зцілювальних можливостей мистецтва полягає у реалізації творчого потенціалу людини. За допомогою творчості можливе відновлення власних ресурсів, формування впевненості, налагодження контактів із іншими, подолання психічних травм.

Завдяки варіативності й спонтанності мистецтва з'являється можливість дослідження людиною самої себе, свого ставлення до реальності, що дає можливість встановити контроль над ситуацією.

Найчастіше виокремлюють три групи осіб, для яких арт-терапія є найкориснішою:

– діти, яким, зважаючи на вікові та фізіологічні особливості, важко сконцентрувати увагу на абстрактному вербальному обговоренні власних переживань; залучення у гру – найчастіше єдиний і найкращий спосіб доступу до цих переживань;

– травмовані особи, які відчують труднощі у вербальному висловленні власних почуттів; використання невербальних засобів вираження дає змогу таким особам отримати більш повний доступ до травматичних спогадів з метою подальшого їх опрацювання;

– високо інтелектуальні особи, які використовують мову абстракцій упродовж обговорення травматичного матеріалу; арт-терапевтичні методи можуть допомогти їм уникнути захисних механізмів уникнення.

Арт-терапевтична діяльність має низку переваг:

1) у процесі художньої діяльності (малювання, написання картин, ліплення тощо) відбувається вихід агресії та інших деструктивних емоцій людини;

2) за допомогою візуальних форм відображаються неусвідомлені внутрішні конфлікти та переживання;

3) зміст, стиль і колір мистецьких робіт є джерелом додаткової інформації про їхніх виконавців, зокрема є засобом психодіагностики;

4) художня діяльність сприяє формуванню внутрішнього контролю людини;

5) творчість викликає позитивні емоції;

6) у процесі художньої діяльності над спільною мистецькою роботою виникають почуття взаємосимпатії.

Арт-терапія має кілька форм:

– активну (особа власноруч створює малюнки, скульптурні зображення, живописні та музичні твори тощо);

– пасивну (особа використовує художні твори, створені іншими митцями, тобто розглядає картини, слухає музику, читає книги тощо);

– змішану (особа використовує твори відомих митців для створення власних живописних картин, малюнків, скульптурних зображень тощо [2, 10].

Одна з визначальних характеристик арт-терапевтичного процесу – взаємодія через творчий продукт, що завжди є метафоричним відображенням внутрішнього світу особи [3]. Метафора надає можливість зберегти таємницю власного внутрішнього простору. Зважаючи на це, ефективність контакту з внутрішнім світом особи залежить від підбору психологом метафори, що сприятиме розкриттю цього світу, трансформацій, необхідних для зцілення особи [4]. Уважне ставлення до запропонованих образів та метафор дозволяє прогнозувати наслідки арт-терапевтичної роботи.

Арт-терапевтична робота з людьми повинна проводитися у спеціально організованому арт-терапевтичному середовищі. Цей простір має дві зони: ту, що призначена для мистецької роботи, й іншу – для обговорення учасниками групи. Необхідно забезпечити вільний доступ до різних матеріалів і засобів роботи. Мистецькі матеріали – це зазвичай акварельні, гуашеві й масляні фарби, кольорові олівці, воскова крейда, пастель, мистецька глина для ліплення, папір різного кольору, формату і фактури, старі журнали для створення колажів, а також такі матеріали, як скотч, нитки, скріпки, фольга, харчова плівка тощо.

Із відомих різновидів арт-терапевтичних підходів виокремимо тематично-аналітичний, зважаючи на об'єктивні переваги цієї форми групової арт-терапевтичної роботи. Тематичний підхід характеризується відносно високою структурованістю й директивністю роботи, що відповідає очікуванням більшості осіб невелика або середня тривалість, доступність, відсутність попереднього досвіду творчості діяльності, використанням широкого спектру засобів арт-терапевтичного впливу. Аналітичний компонент передбачає опосередкований аналітичний розбір створених витворів, що ґрунтується на інтерпретуванні образів, символів, значень застосованих кольорів або форми створених арт-об'єктів.

На початку арт-терапевтичної роботи ставлять такі завдання:

- зниження симптомів ПТСР, оптимізація і стабілізація їхнього психічного стану та соціального функціонування;
- досягнення більш високого рівня психосоціальної адаптації, формування навичок саморегуляції, а також розвиток здатності розуміти себе, вербально та невербально виявляти власні почуття й думки;
- укріплення відчуття власного «Я», удосконалення здібностей щодо прийняття самостійних рішень, формування стратегій реагування на конфліктні та напружені ситуації, формування стійкої системи соціально значущих зв'язків, інтересів, захоплень.

До етапів арт-терапевтичного процесу зараховують:

1. Підготовчий етап представлений першою зустріччю з особою, отриманням від неї первинних даних, поясненням особливостей підходу, правил поведінки у групі, знайомством з арт-терапевтичним простором, проведенням проєкційних малюнкових тестів тощо.

2. Етап формування системи психотерапевтичних взаємин і початку арт-терапевтичної діяльності пов'язаний із формуванням психотерапевтичного альянсу й переходом до цієї діяльності, у процесі якої відбувається початкове реагування на власні почуття, конфлікти і потреби, а також переживання, що відображають ставлення до психотерапевта. Визначення необхідного для особи рівня директивності й емоційної підтримки засновується на ступені порушення соціального функціонування та якості життя, характері поведінкових порушень, механізмах психологічних захистів, проявів інтроспективних рис особистості. На цьому етапі використовують методики, що сприяють формуванню навичок вільної взаємодії з образотворчими матеріалами, розвитку творчої уяви, укріпленню особистих кордонів і підвищенню самоконтролю (наприклад, техніка журнального фотоколажу, вправи з кольорами, малювання гербів, портретів, парні вправи на прийняття агресії тощо). Також виправдано застосування технік з елементами аутогенного тренування і релаксації (малювання мандал).

3. Етап зміцнення і розвитку психотерапевтичних відносин полягає у створенні більш складної образотворчої продукції. Використовують вправи, що дають змогу особам виявляти у мистецькій та драматичній формах власні почуття, пов'язані зі значущими проблемними ситуаціями («Моя проблема», «Яскравий спогад із дитинства», «Маска», піскова терапія). На цьому етапі використовують групові техніки інтерактивного характеру, що спрямовані на розвиток комунікативних навичок, укріплення почуття ідентичності, усвідомлення конфліктних ситуацій та актуалізацію механізмів психологічного захисту. Ці прийоми також сприяють проясненню й усвідомленню клієнтами системи власних взаємин, а також ставлення до себе («Драматична арена», групова малоструктурна робота з вибором теми, гештальт-вправи з використанням створених образів).

4. Завершальний етап є логічним продовженням тих процесів, що були ініційовані на попередніх етапах роботи. Він також розглядається як період підведення підсумків і оцінки результатів психотерапії. Для цього використовують техніки та вправи, що дають змогу акумулювати набутий досвід групової та індивідуальної роботи, а також здійснити більш м'який вихід із психотерапевтичного процесу («Метафора термінації», виготовлення подарунків, спільне планування останнього заняття, показ театральних вистав).

Зауважимо, що інтерпретування психолога можуть застосуватися у контексті психодинамічного підходу, що найбільш виправданий у роботі з особами пограничного профілю, адже симптоми часто вкорінюються у інфантильних переживаннях і потребах особи, а вправи, що пропонуються, надають специфічний доступ до них. При цьому важливо запобігати прямим інтерпретуванням праць клієнтів, оскільки це може спричинити вторгнення у їхнє крихке «Я», посилення залежності від терапевта й нав'язування дискурсивних моделей, зумовлених культурним і професійним досвідом ведучого. У процесі роботи з особами, які зазнали травмивного впливу, не можна пропонувати їм малювати війну чи травмивну подію. Психіка лабільна і нарощує впродовж життя захисні механізми для того, щоб впоратися з сильними переживаннями. Людина схильна витіснити те, що не може «перетравити». У випадку коли особа готова до опрацювання травми, вона сам розповість про пережите за допомогою малюнку чи іншого творчого продукту. Розмова про емоції у стані сильної травми може занурити людину туди ще глибше, однак повне уникнення цієї теми може стати проблемою у майбутньому. Арт-терапевт має «дочекатися», коли в особи з'явиться потреба в обережному опрацюванні того, що вона пережила [5, 38–46].

Варіантом вербального зворотного зв'язку вважаються вільні мистецькі описи образотворчої продукції: особі пропонують створити на основі власних малюнків казку, вірш або записати низку пов'язаних із ними асоціацій. Іноді ключем для розуміння переживань людини й основою для подальшого продуктивного діалогу може слугувати назва малюнку, який найчастіше вибирається інтуїтивно. Використання техніки прояснення допомагає підвести особу до усвідомлення глибинного змісту його образотворчої продукції.

Арт-терапевтичне втручання в умовах психотерапевтичного процесу складається з двох блоків:

- вплив на симптоматичний рівень і рішення тактичних завдань: емоційна стабілізація й організація поведінки, підвищення мотивації особи до психологічної роботи та отримання психологічної допомоги, адаптація до умов оточення;

- підвищення значущості завдань особистісної реконструкції, пов'язаних з особистісною реконструкцією, корекцією неадекватних емоційних, когнітивних і поведінкових стереотипів, розвитком більш адаптивних моделей поведінки [6, 58–67].

Отже, проаналізувавши використання арт-терапії як інструменту у роботі з ПТСР, ми дійшли висновку, що завдяки можливості виразити емоції, переживання та травматичний досвід через мистецтво, арт-терапія допомагає потерпілим знайти способи виходу зі стану стресу та відновлення психологічного благополуччя. Важливість арт-терапії полягає в її здатності бути засобом вираження емоцій та переживань, що можуть бути складними для висловлення словами; сприяти розумінню власних емоцій, переживань та травматичного досвіду; стимулювати самовираження та забезпечити можливість виразити себе

без слів; зменшити рівень стресу, тривоги, сприяючи релаксації та заспокоєнню; допомагати відновити почуття контролю над власним життям.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів, 2020. 232 с.
2. Авер'янова Н. Українство в сучасному світі. *Українознавчий альманах*. Випуск 26. Київ, 2020. 812с. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/download/356/341>
3. Луценко О., Фарафонова Ю. Арт-терапевтична група емоційної підтримки у період війни: зб. наук. праць. Київ: ВГО «Арт-терапевтична асоціація», 2022. Вип. 2 (32). С 68–81.
4. Мрака Н.М. Роль метафори в арт-терапії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2017. Випуск 2. С. 155–164. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/869>
5. Арт-терапія і війна: контексти і досвід практичної роботи: колективна монографія /за заг. ред. Кальки Н., Одинцової Г. Львів: 2023. 283с.
6. Розумовська Т.В. Арт-терапія як ефективний засіб корекції негативних наслідків ПТСР. *Наукові записки*. Серія: Психологія. Випуск 1. 2023. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/download/136/123>

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

*Аліна КРИШТАЛЬ, кандидат педагогічних наук, доцент
Ольга КРАВЧЕНКО, факультет цивільного захисту, 19-С група
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

У сучасному світі роль психологів все більше зростає, оскільки є нагальна потреба у зміцненні психічного здоров'я та добробуту особистості у складних умовах сьогодення. Формування відповідальності у процесі професійної підготовки майбутніх психологів є критично важливим для становлення особистості фахівця і необхідною передумовою для успішного виконання функцій психолога у майбутньому.

Мета дослідження – проаналізувати основні тенденції формування відповідальності як необхідного складника професійної компетентності майбутніх психологів.

У психологічному словнику поняття «відповідальність» тривкується як здійснюваний у різних формах контроль над діяльністю суб'єкта з точки зору виконання ним прийнятих норм і правил. Розрізняють зовнішні форми контролю, що забезпечують покладання на суб'єкт відповідальності за результати його діяльності і внутрішні форми саморегуляції його діяльності.

Термін «відповідальність» було введено в науковий обіг А. Бейном у праці «Емоції і воля». Відповідальність пов'язують з питанням караності, так як будь-яке питання, що виникає при обговоренні цього терміна, є питанням обвинувачення, засудження і покарання. Дж. Мілль так само, як і А. Бейн, пов'язують відповідальність з покаранням. Усвідомлення особистістю своєї відповідальності визначається цілою низкою чинників, до яких зараховують пізнавальні, мотиваційні, характерологічні, ситуативні тощо. У процесі еволюції

відповідальності виникає внутрішній механізм контролю. Суб'єкт, насамперед, відповідає за свої дії перед самим собою, а не перед зовнішньою інстанцією. Наявність інстанції як такої є важливим фактором, що регулює не тільки індивідуальну, а й суспільне життя. Кількість інстанцій, перед якими людина несе відповідальність, досить велике.

Значущим елементом професійної компетентності майбутнього психолога є відповідальність, що характеризує спрямованість суб'єкта майбутньої професійної діяльності, впливає на процес і результати професійної діяльності насамперед через ставлення до своїх професійних обов'язків і якостей. Відповідальність передбачає включення механізмів смислоутворення (когнітивні, емоційно-мотиваційні та поведінкові компоненти) у процесі прийняття обов'язку.

Майбутній психолог повинен мати високий рівень психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, професійну придатність та високий рівень професійної компетентності, професійно важливі якості, соціальну та професійну мобільність, відповідальність та самостійність щодо прийняття професійно обґрунтованих рішень.

Процес професійного становлення майбутнього психолога проходить такі стадії:

- 1) виникнення професійних намірів і вступ до професійного закладу;
- 2) репродуктивне засвоєння професійних знань, вмінь, навичок;
- 3) професійна адаптація;
- 4) реалізація особистості у професійній діяльності.

У процесі виховання зовнішні моральні норми засвоюються індивідом і стають його внутрішнім законом, але процес адекватного усвідомлення особистістю своєї відповідальності визначається пізнавальними, мотиваційними, характерологічними, середовищними та іншими факторами, внаслідок чого суб'єктивна відповідальність інколи має розходження з об'єктивністю [1].

Варто наголосити, що у процесі становлення особистості майбутнього психолога повинен сформуватися своєрідний «психологічний світогляд» як певний тип життєвої філософії, побудована на цьому структура цінностей, спрямованість особистості, розвинені навички професійного спілкування, уміння керувати процесом взаємодії з іншими, навички саморегуляції, розвинену професійну інтуїцію, специфічну Я-концепцію тощо, оскільки для психолога власна особистість є важливим інструментом у роботі [2].

Найбільш поширеними концепціями формування відповідальності у особистості вважаються наступні:

1) реалізація відповідальної залежності, у межах якої має функціонувати вихованець, здійснюючи різні види діяльності. При цьому методична перевага надається вихованню особистості у колективі і через колектив. Автор цієї концепції А. Макаренко наголошував на вихованні відповідальності як сильного почуття, емоційного переживання особистістю своєї відповідальності;

2) формування відповідальності в особистості у контексті виховання її громадянськості і морально-духовної ціннісної спрямованості. Ця концепція втілювалась у виховній системі В. Сухомлинського, за словами якого з раннього віку слід формувати здатність жити за принципами добра, відповідно до високих ідеалів, що передбачає розвиток душевності, сердечності, людяності, милосердя тощо.

Відповідальність – це усвідомлення особистістю власної повинності, власних обов'язків і розумне їх виконання. Рушійні сили розвитку відповідальності особистості закорінені у засвоєнні особистістю на ранньому етапі розвитку зразків соціальної поведінки завдяки пізнанню і виконанню

правил під час ігор, у взаєминах кооперації і співпраці.

Досягнення високого рівня морально-етичної відповідальності майбутнього психолога забезпечується низкою чинників та умов. Формування морально-етичної відповідальності визначається як індивідуально-психологічними особливостями майбутнього психолога, так і характером його соціокультурного середовища. Відповідальності – це сукупність зовнішніх і внутрішніх соціально-психологічних, духовних і матеріальних необхідностей та інтенцій, які особистість реалізує у своїй цілісній життєдіяльності. Його зміст містить конкретні обов'язки, завдання, доручення, способи їхнього виконання, дотримання норм, наслідування морального ідеалу, виховання його у собі тощо. Ще однією характерною ознакою є обсяг, що конкретно виражається в якісних і кількісних характеристиках доручень, завдань, обов'язків, які реалізує суб'єкт у своїй поведінці.

Спілкування можна розглядати як чинник формування морально-етичної відповідальності особистості, оскільки воно чинить на розвиток психіки людини сильний вплив. Важливим видом спілкування при формуванні морально-етичної відповідальності майбутнього психолога є професійне, під яким розуміється форма навчальної взаємодії, співпраці викладача та студента. Ступінь формування морально-етичної відповідальності майбутнього психолога залежить від цілого комплексу пов'язаних між собою внутрішніх чинників, що належать до різнорівневих властивостей індивідуальності: типу вищої нервової діяльності, самоставлення, самооцінки тих чи інших рис характеру, що визначають загальну стратегію взаємодій індивіда із соціальним середовищем. Спостереження показують, що психологи, які інтелектуально більш розвинені, здатні глибше аналізувати власні дії та вчинки, прогнозувати їх, визначати власну поведінку у різних ситуаціях. У сфері професійної мотивації найважливішу роль відіграє позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевими цілями навчання. Позитивне ставлення до професії у поєднанні із компетентним уявленням про неї детермінує формування та інших більш часткових мотивів [3].

Особиста відповідальність майбутніх психологів поєднує комплекс правових, соціальних і морально-етичних обов'язків, що визначає усвідомлення особистістю своїх професійних обов'язків та їх добровільне виконання, а також ступінь вини за невиконання професійних обов'язків.

Результатом високорозвиненої особистісної відповідальності та її проявом є прийняте особистісне рішення щодо професійної актуалізації, бажання самостійно робити вибір та проявляти активні та доцільні професійні дії, що відповідають як професійним стандартам (зовнішня відповідальність), так і власній совісті (внутрішня відповідальність). Особиста відповідальність визначає набуття та розвиток майбутніми фахівцями професійних ресурсів у галузі психології, тому така відповідальність формує професійну спрямованість особистості як систему домінуючих потреб і мотивів, установок, професійної позиції. Водночас сформовані професійні ресурси визначають психологічну готовність майбутніх психологів до професійної діяльності [4].

На думку Р. Нельсон-Джоунса, необхідність визнання власної відповідальності є основою «Я». Констатовано, що у майбутніх психологів з оптимальним рівнем відповідальності яскравіше виявляється розуміння цієї властивості та осмислене прагнення до її реалізації. Фахівцям з високим рівнем відповідальності властиві гармонійні особистісні характеристики, що виявляються у варіативності цілей і намірів до прояву відповідальності, вираженій мотивованості, соціальній активності, інтернальній регуляції, оптимістичності і високій результативності, що реалізується через навчання, розвиток самостійності, впевненості, особистісне благополуччя. Відповідальність

проявляється як на високому рівні поведінкової активності, так і на низькому, тобто наполегливість в реалізації відповідальності часто змінюється втратою лінії відповідальної поведінки і не завершенням розпочатої справи [5].

У військовій психології, зокрема у праці Н. Семененко, відповідальність характеризує особистість з точки зору виконання нею якихось соціальних чи моральних вимог. Однак це поняття доволі багатогранне. У його історичному розвитку існує кілька векторів: від колективної до індивідуальної, від зовнішньої до внутрішньої, психологічної, від ретроспективної (відповідальність за минуле, вина) до перспективної (відповідальність за майбутнє) [6].

Відповідальність слугує показником розвитку особистості, критерієм її соціальної зрілості, яка, зокрема, виражається в потребі самореалізації не себе в суспільстві, а себе для суспільства. Тому на сучасному етапі розвитку української держави формування відповідальності у майбутніх соціальних працівників є одним із найважливіших завдань.

Розглядаючи відповідальність, як інтегральну властивість особистості, науковці [1; 2; 4; 5] виокремлюють чинники, що, на нашу думку, є цінними для формування й реалізації відповідальності у майбутніх психологів:

- точність, пунктуальність, вірність особистості у виконанні обов'язків, її готовність відповідати за наслідки своїх дій, достатня представленість емоційних та вольових якостей особистості;
- самостійність, чесність, справедливість, принциповість, почуття обов'язку та інші соціально-цінні якості особистості;
- толерантність, готовність сприймати інших людей такими, якими вони є, терпиме ставлення до оточуючих як до партнерів по спілкуванню та взаємодії, емпатія;
- мораль та моральність, міра моральної зрілості особистості;
- рівень соціальної зрілості, соціальна спрямованість особистості, система цінностей та особистісних смислів, готовність підпорядковуватися нормам та правилам суспільного життя, загальна соціально-психологічна компетентність.

Таким чином, складником компетентності майбутнього психолога є формування соціальної та особистісної відповідальності. Становлення особистості майбутнього психолога ускладнюється, якщо професію обрано випадкового або не з власного бажання. Рівень задоволеності власною відповідальністю пов'язаний з процесом розвитку професійної ідентичності майбутнього фахівця та має певні особливості залежно від процесу професійної підготовки у закладі вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева Т.В. Відповідальність як значущий показник професійної компетентності майбутнього фахівця. С. 61–71. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/5.pdf>
2. Бучацька С.М., Малярчук Т. Рівні та чинники готовності майбутніх практичних психологів до попередження та розв'язання конфліктів. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2281/>
3. Якимчук І.П. Чинники та умови формування морально-етичної відповідальності майбутнього психолога. *Вісник Національного університету оборони України*. № 2 (66). 2022. С. 146–152. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/255149/253175>
4. Andrievsky I. Personal responsibility as a driving force developing psychological readiness to professional work at future medical specialists. 2019. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/742>

5. Кудрявцева Г.І. Формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції на засадах компетентнісного підходу. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2020. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/34.pdf

6. Військова психологія та її прикладні аспекти: навчальний посібник. 2008. URL: <http://medbib.in.ua/ponyatie-otvetstvennosti-psihologii.html>

TEACHING ENGLISH FOR OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY: VOCABULARY BUILDING STRATEGIES

*Olha Krichker, candidate of historical sciences
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of
National University of Civil Defense of Ukraine*

The development of science and technology worldwide has made it necessary to learn a language that can unite the scientific community and facilitate communication and idea-sharing among its multinational members. Therefore, knowledge of the English language is now an essential part of the soft skills required for specialists in occupational health and safety engineering, even though engineering is generally a technical, hands-on profession.

Nowadays English is considered the “lingua franca” of science and technology as far as all major scientific journals are published in English which is strong evidence of its position in the scientific world, the fact that in its turn manifests the need for teaching and learning English for specific uses.

The researchers T. Hutchinson, A. Waters, T. Dudley-Evans, and M. St. Jones contributed to the emergence of English for specific purposes (ESP) back in the 1960s. They mostly agreed on the idea that vocabulary plays a key role in a specialized discourse.

Sarre and Whyte defined ESP as “the branch of English language studies which concerns the language, discourse, and culture of English-language professional communities and specialized groups, as well as the learning and teaching of this object from a didactic perspective” [1, 150].

The list of characteristics of ESP by Strevens is considered the maximum. According to the researcher, the ESP courses should be:

- designed to meet the specific needs of the learner;
- related in content to particular disciplines or occupations;
- centered on language specific to those disciplines or occupations [2].

Thus, the ESP curriculum should be derived from a needs analysis of a target group (learners), be goal-oriented, and concentrate on employment-related needs.

Occupational health and safety (OHS) engineering has extensive and specific terminology. The goal of teaching English for OHS specialists is to provide them with professional communicative competence which means to help them acquire the level of knowledge to be able to communicate in English according to the situation, purpose, and specific roles of the interlocutors.

The duties of OHS specialists (engineers, representatives, etc.) vary from company to company, but the foundational ones include developing broad safety programs, studying the equipment, procedures, and records of accidents in the company, pointing out hazards and

finding security solutions, drawing up plans for the regular maintenance of machinery, teaching safety work habits to the management and the staff, i.e. developing educational, technical, and promotional materials and conducting risk management and safety training for employees; responding to employee concerns of health and safety issues. Thus, a good command of both General and Engineering English in a multinational company is a must for an occupational health and safety (OHS) specialist.

Students and postgraduates specializing in OHS engineering can start by getting acquainted with the available resources of professionally related word lists that will help them understand the scope of the vocabulary they need to improve their knowledge of the subject, i.e. they should be trained to comprehend basic vocabulary and terminology, most typical collocations and grammar constructions not to get lost amidst complicated professional documentation, laws and regulations on Health and safety.

The OHS specialists who work in international companies worldwide should work with specialized texts on technical topics in English. To fully understand the demands of his or her job, an OHS Engineer or specialist in an international environment needs to recognize and understand various language forms in the engineering discourse. OHS students focus on language forms of scientific texts - compound nouns, passives, conditionals, modal verbs, technical terms, and functional structures.

The knowledge of the following language forms and structures and abilities are needed to comprehend safety engineering discourse:

- ability to read and comprehend manuals, guides, and reports;
- language to describe warnings and health and safety requirements (e.g. modal verbs, imperative statements);
- verbs to explain safety engineers' actions (e.g. check, measure, monitor, assess, evaluate, etc.), operation, and work of machines and devices (e.g. break down, design, run, etc.);
- abbreviations and acronyms (e.g. EPA - Environmental Protection Agency, OSHA - Occupational Safety and Health Administration, ISO - International Standard Organization);
- giving presentations;
- words which have different general and technical meanings such as sub-technical vocabulary (e.g. run, power, work), etc. [3, 110].

The OHS specialist vocabulary is represented by three main layers:

- technical,
- sub-technical (semi-technical),
- general vocabulary.

Each layer contains terms needed to discuss matters related to OHS issues.

General English vocabulary is traditionally acquired at school and consists of the most frequent everyday English words, while semi-technical or sub-technical vocabulary should be acquired intently as far as it comprises the words with polysemic meaning, i.e. these words have their original and specific meaning.

ESP curriculum is aimed at learning technical words or technical vocabulary associated with a specific subject area of study. Sometimes it may pose a real problem because it is used only by the specialists in this field, i.e. it can't be acquired outside of the professional framework environment.

Technical vocabulary on health, environmental, and occupational safety engineering comprises specialized words related to environmental engineering, environmental controls and occupational health, safety management, insurance, new laws on HS, loss prevention, medicine, planning, equipment, etc. It's a good idea for a

lecturer in English for OHS students to get them acquainted with glossaries of terms on professional issues.

Moreover, OHS vocabulary is constantly developing due to the evolution of the legislation on health and safety at the national and European levels.

Understanding engineering language can empower learners to identify as engineers.

So, what can be done to help students acquire the needed level of knowledge? First and foremost, students can rapidly enhance their use of engineering vocabulary when presented with a challenge and provided with new words to contextualize the creation and dissemination of solutions, i.e. providing context is crucial. Practicing the use of engineering vocabulary, both in written and oral form, empowers learners to connect with the language of engineering.

Some tips for instructors in English for OHS can help teach students to easier learn the terminology:

- activities should be framed around a real-world problem to create context so that they can feel as if at the workplace;
- improve students' understanding of vocabulary by creating a visual glossary, e.g. following the pattern at <https://www.edrawsoft.com/vocabulary-study-graphic-organizer.html>;
- connect the new vocabulary to students' prior knowledge and real-world examples;
- help students remember new words by having them pair and share to discuss them;
- organize speaking activities so that they can create word clouds or brainstorm to generate more examples, e.g. for a topic Personal Protective Equipment+Body parts+Types of Injuries;
- teach them professional English phrases to enhance communication and help them sound more confident in a professional setting, e.g. *In light of the current situation, Please provide me with further details, I understand your concern and will consider it;*
- create situations to help students incorporate new words into conversation. By actively using these words, they reinforce their learning and improve fluency, e.g. practicing giving induction training to a new employee explaining cases when the employee is entitled to receiving damages/compensation, etc.).

One more idea is to offer students create their own OHS dictionaries containing the terms and collocations they have come across while learning ESP. It encourages students and gets them engaged and evolved into the learning process. They may add pictures to visualize the words in their dictionaries and present them in the lessons. They can be offered to have the vocabulary organized according to the topic, part of speech, or alphabetic order. These dictionaries can be later expanded with new words and used in different ways in the lessons.

As far as a good command of English is impossible without building listening comprehension skills, students can also be offered listening challenges, e.g. a task to watch a video and write out professionally-related words. For lower-level students, the speed of the video should be regulated and the script of the video should be prepared to allow them to scan through the text, understand general ideas, and identify unknown words that may hinder them from comprehending general context. For any level, the activity should result in compiling a topic-related vocabulary based on which students can generate the idea of the video, speak up, and discuss it in a group.

Unfortunately, choosing a video for OHS students is a challenge for English teachers as well because there isn't much video material on health and safety issues for low-level students (the average level of English of tech students is between A2 and B1). Thus, it is recommended to develop video lists to help students practice listening. To my mind, the following links can be used to help students enhance listening skills and enlarge their vocabulary:

1. <https://en.islcollective.com/english-esl-video-lessons/listening-comprehension/deep-listening-focus-on-meaning/workplace-health-and-safety/503323>;

2. <https://en.islcollective.com/english-esl-video-lessons/listening-comprehension/deep-listening-focus-on-meaning/health-and-safety-at-work/237032>;

3. <https://www.listenaminute.com/s/safety.html>;

4. <https://breakingnewsenglish.com/2112/211213-workplace-accidents-1.html>;

5. https://www.youtube.com/watch?v=SPxTs5YG_Ag.

Moreover, a teacher must train students how to self-study. Language learning is a continuous process, the more involved students are, the better the result will be, i.e. they should understand their responsibility for their level of knowledge. A teacher should show them the vocabulary learning strategies so that by following these steps, they can confidently enhance their vocabulary and, consequently, communication skills:

1. Reading

a) to make reading a daily habit, students should read a variety of materials such as books, newspapers, and online articles on professionally related subjects to expose themselves to new words and concepts;

b) they should be taught to look up unfamiliar words in a dictionary.

c) to improve vocabulary, they must understand the meaning, usage, and synonyms of words;

d) using vocabulary-building apps and websites with interactive exercises and quizzes will help them improve their vocabulary

2. Learning word-formation

Learning suffixes, prefixes, common root words, and their meanings can students decipher the meanings of unfamiliar words and expand their vocabulary.

3. Time equals result

Expanding vocabulary is an ongoing process, so teach students to dedicate 15-20 minutes at least twice a week to learning new words and revising learned ones.

English is used in the majority of international organizations and scientific publications in the engineering field. To pursue competitive careers, OHS students need to familiarize themselves with engineering content in English as well. Learning English for vocational and occupational purposes can be just one of the formal language acquisition techniques. To future safety experts, learning English vocabulary related to their profession is the first step in making their career in a multinational company, thus the curriculum should be designed and tailored according to the needs of the future specialists for them to excel in the chosen subject area.

REFERENCES

1. Sarre, C., & Whyte, S. (2017). New developments in ESP Teaching and learning research. doi.org/10.14705/rpnet.2017.cssw2017.9782490057016

2. Strevens, P. (1988). ESP after Twenty Years: A Re-Appraisal. In M. Tickoo (Ed.), ESP State of Art (pp. 1-13). Singapore: SEAMEO Regional Centre.

3. Petković, A. English Language In Safety Engineering Discourse. *Safety Engineering*. URL: <https://www.znrfak.ni.ac.rs/SE-Journal/Archive/SE-WEB%20Journal%20-%20Vol3-3/pdf/1.pdf>

РОЛЬ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (ТРАНСПОРТ. ОХОРОНА ПРАЦІ)

*Інна ЛЕВЧЕНКО, доктор історичних наук, професор
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

Зміст циклу фахових дисциплін відбиває специфіку діяльності майбутнього фахівця із професійної освіти (Транспорт. Охорона праці) та направлений на підготовку випускника до виконання конкретних функцій у професійній діяльності. Сукупний перелік дисциплін фахового циклу представляє узагальнену інформацію про структуру діяльності майбутнього спеціаліста: цілях, предметах, засобах праці та основних способах його майбутньої професійної діяльності.

Для визначення можливостей фахових дисциплін у формуванні готовності студентів до майбутньої професійної діяльності необхідно визначити частку спеціальних дисциплін у складі зразкового навчального плану, а також взаємозв'язок та зміст дисциплін фахового компонента професійної підготовки спеціалістів.

Обсяг часу, що відводиться на вивчення фахових дисциплін, дозволяє, на нашу думку, викладачеві вести цілеспрямовану роботу з формування готовності студентів до професійної діяльності майбутнього фахівця професійної освіти.

Поряд із цим розглянемо можливості профільних дисциплін для формування готовності до професійної діяльності щодо тривалості їх вивчення відповідно до графіка навчального процесу.

Формування готовності до професійної діяльності – тривалий процес. Тому необхідна систематична, цілеспрямована робота колективу викладачів протягом усього терміну навчання студентів, щоб забезпечити високий рівень готовності до професійної діяльності. Спеціальні дисципліни вивчаються протягом усього нормативного терміну освоєння основної професійної освітньої програми.

З цього випливає, що тимчасові можливості фахових дисциплін дозволяють реалізувати вимоги стандарту як з оволодіння професійними знаннями та вміннями, так і з формування готовності студентів до професійної діяльності майбутнього фахівця професійної освіти (Транспорт. Охорона праці).

Розглядаючи змістовний аспект фахових дисциплін, слід зазначити, що конкретний зміст кожного освітнього компонента відображає зміст професійної діяльності фахівця професійної освіти (Транспорт. Охорона праці).

Формування готовності до професійної діяльності фахівця із професійної освіти має особливе значення при вивченні спеціальних дисциплін у зв'язку з тим, що вони містять матеріал, тісно пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю – фахівця галузі охорони праці та транспорту. Тому поряд із засвоєнням значного обсягу різноманітних знань студенти набувають спеціальних умінь, безпосередньо пов'язаних з їх майбутньою професійною діяльністю. На практичних заняттях зміст фахових дисциплін спрямований на формування умінь вирішувати навчально-професійні завдання та виконувати основні види діяльності, визначені національним стандартом [1]. Саме зміст фахових дисциплін дозволяє поставити акцент на майбутній професійній діяльності.

Інша важлива особливість змісту фахових дисциплін – це органічний зв'язок із практичним навчанням. В освітньому процесі, в тому числі при вивченні фахових дисциплін, можна виділити, крім трьох основних функцій (дидактична, виховна, розвиваюча), ще чотири «вузлові» функції:

- 1) повідомлення навчальної інформації (знань);
- 2) формування та вдосконалення професійних умінь;

3) активізація освоєння передового досвіду, обміну знаннями та досвідом;

4) контроль результатів навчання [2; С. 24], їх узагальнення та аналіз.

Зупинимось докладніше на потенційній можливості утримання фахових дисциплін щодо формування готовності до професійної діяльності у кожній із перерахованих функцій.

Повідомлення навчальної інформації реалізується у формі лекційного заняття. З одного боку, лекція є економічним у часі способом повідомлення студентам значного обсягу інформації. З іншого боку, певна пасивність студентів, що викликається переважно інформаційною роллю лекції, вимагає спеціальної активізації діяльності здобувачів освіти у процесі заняття.

Оскільки навчальна діяльність студентів на лекції менш різноманітна та активна, ніж при інших формах навчання, цілях підвищення пізнавальної активності, уважності та зацікавленості студентів при вивченні спеціальних дисциплін можливе застосування таких методів та прийомів: розкриття практичної значущості матеріалу, що вивчається; використання цікавого матеріалу; постановка перед студентами репродуктивних питань, спрямованих на освоєння тексту, та інформаційних питань з метою актуалізації вже наявних у студентів знань [1].

У суспільстві, що динамічно розвивається, зміст підготовки фахівців професійної освіти визначають об'єктивні потреби суспільства у компетентних кваліфікованих кадрах, професійно мобільних, здатних опанувати знання відповідно до потреб ринку праці.

До сучасного педагога професійної освіти висуваються вимоги сформованості ключових компетенцій для ефективного здійснення навчального процесу, організації результативної взаємодії з учасниками освітніх відносин, успішним управлінням своєю педагогічною діяльністю. Тому принципово важливим аспектом компетентності педагога сучасного типу є уявлення про нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу ЗВО та ЗПТО, зміст правового регулювання системи освіти.

Компетентне здійснення прав та обов'язків педагога у відповідність із кваліфікаційними характеристиками актуалізує необхідність формування фахових знань у процесі професійної підготовки студента вишу.

Вивченню проблем формування фахової свідомості та правової культури студентів різних напрямів підготовки присвячені новітні дослідження у цій галузі.

Тим не менш, питання ролі та місця фахових освітніх компонентів у системі підготовки майбутніх фахівців професійної освіти приділено недостатньо уваги, проблема продовжує залишатися актуальною та потребує подальшого вивчення.

Необхідно окреслити завдання фахових дисциплін:

- активізація пізнавальної діяльності студентів на основі вивчення фахових компонентів; основних міжнародних, регіональних компонентів з питань професійної освіти; принципів формування нормативно-правового забезпечення освіти; особливостей їх використання в освітній практиці;
- формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності;
- розвиток умінь роботи з науковими джерелами, нормативно-правовими документами.

Досвід викладання фахових освітніх компонентів показав, що використання технологічної карти в навчальному процесі підготовки майбутніх фахівців професійної освіти дозволяє вирішувати наступні організаційні завдання:

- вибудувати логіку та послідовність освоєння освітніх компонентів за темами та роздами;
- визначити види оціночних засобів з фахових дисциплін;

- упорядкувати строки виконання завдання;
- організувати протягом семестру систематичну роботу з освоєння фахових компетенцій.

Зважаючи на прозорість вимог, прив'язаність видів завдань до конкретних фахових компетенцій, використання технологічної карти дозволяє вирішувати такі особистісно-мотиваційні завдання:

- стимулює студента до регулярної щотижневої роботи з освоєння змісту фахових дисциплін;
- мотивує до своєчасного виконання завдань з фахових освітніх компонентів;
- робить зрозумілою причини та наслідки їх виконання [3].

Засобами контролю за процесом засвоєння правових знань та формуванням ціннісного ставлення до виконання професійних завдань виступають доповіді, тестові завдання, ситуаційні завдання, порівняльні таблиці, схеми, завдання самостійної роботи, реферування наукових статей, обговорення.

Таким чином, фаховим освітнім компонентам, які є обов'язковими в навчальних планах ЗВО, які випускають фахівців професійної освіти (Транспорт. Охорона праці) відводиться значна роль в системі професійної підготовки бакалаврів та магістрів. Реалізуючи міждисциплінарний підхід, дотримуючись принципу практико-орієнтованості, зміст фахових освітніх компонентів дозволяє забезпечити нову якість підготовки майбутнього фахівця професійної освіти. Технологічна карта індивідуальної самостійної роботи студента з фахових дисциплін сприяє ефективній організації процесу засвоєння фахових компетенцій, сприяє підтримці мотивації до навчальної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варковський К. М. Проблема професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень // Педагогіка і психологія. 2002. № 4. С. 36-41.
2. Дзюба П.А. Посібник до вивчення дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін в вищій школі» [Текст]: посіб. / П.А. Дзюба, Т.А. Зайцева., Дніпро: Ліра, 2015. 24 с.
3. Колот А.М. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Серія: «Економіка», 2014. № 158. С. 18–22
4. Корміна Л. І. Самоудосконалення як умова професійного становлення студентської молоді // Педагогічна технологія у сучасному вузі. Луцьк, 1996. С 29-34.

ENHANCING CADETS' LANGUAGE PROFICIENCY AND CULTURAL COMPETENCE: INTEGRATING A UKRAINIAN MODULE INTO ENGLISH LANGUAGE AND PHILOSOPHY TRAINING FOR FUTURE SEAFARERS

Alona LESHCHENKO, Doctor of Philosophy

Alona YURZHENKO, Doctor of Philosophy

Alla PAZIAK, Teacher

Kherson State Maritime Academy, Kherson, Ukraine

English proficiency is vital for seafarers because it ensures safe and effective communication, adherence to international standards and regulations, and overall

success in a globalized industry. Learning about their own country in English is part of this broader need for language skills in the maritime field.

Maritime education and training in Kherson State Maritime Academy (KSMA), Ukraine nowadays is in fully online mode. To teach cadets asynchronously KSMA uses LMS MOODLE which contains e-courses on every discipline including English and Philosophy.

Ukrainian philosophy is rich, diverse and rooted in ancient times. It includes the influences of foreign and domestic thinkers, as well as unique experience accomplished by historical events and cultural traditions. Studying the historical context allows students to better understand contemporary ideas and values that shape Ukrainian society.

The module «History of Philosophy in Ukraine» contributes students to develop the ability to critical thinking, analyse various points of view and shape personal reasoned opinions. Philosophy teaches the understanding of ethical principles and their application in everyday life. It facilitates the formation of moral consciousness and ethical responsibility to society. This is of particular importance in relation to Ukraine, where historical and contemporary challenges require a deep understanding of ethics and morality. Philosophy is an academic discipline, as well as a tool for personal growth, contributing to cultural enrichment, ethical development and formation of a responsible citizen. The module emphasises the importance of understanding one's own cultural and intellectual heritage in the context of global challenges and opportunities, providing students with the tools to positively influence society and global community [1].

Module «Ukraine» is studied by 1st year cadets while learning General English course. LMS MOODLE «General English» e-course contains various activities including the following: Assignment (students submit files, text, or other types of content. Instructors can then grade and provide feedback); Quiz (various question types test); Forum (online discussions); Choice (surveys or to gather preferences); Lesson (structured content activities); Wiki (students to collaboratively edit content); Glossary (dictionary with terms related to the course), etc. Figure 1 represents part of General English course, module «Ukraine» which is devoted to the knowledge of Ukrainian cities, culture and traditions.

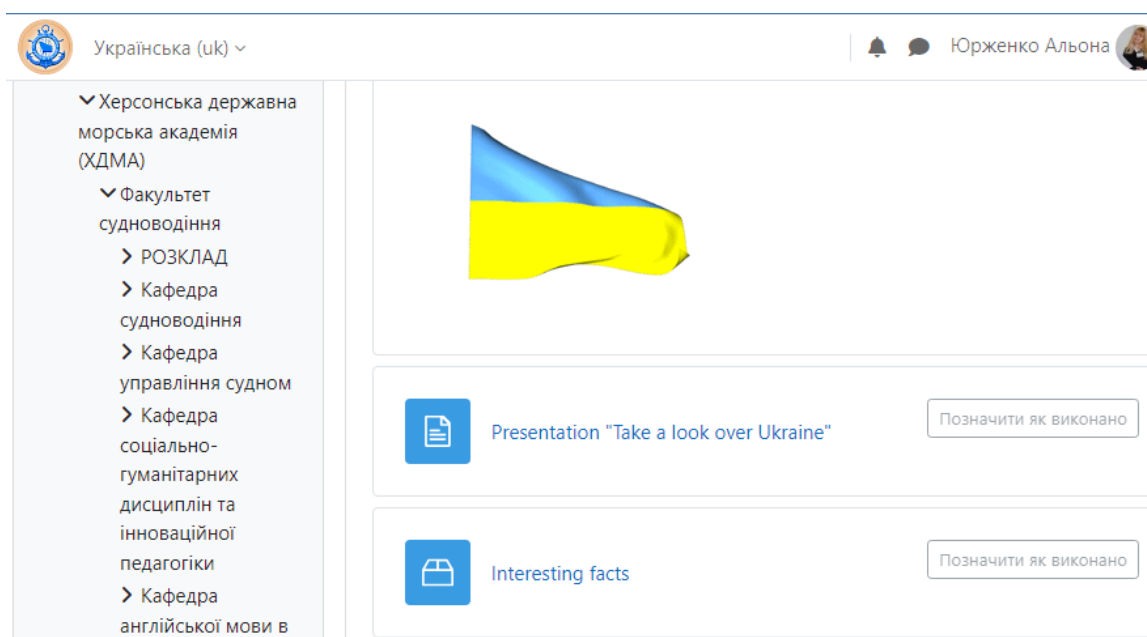

Fig. 1 MOODLE e-course «General English», module «Ukraine»

The module contains various presentations, games, links, videos, quizzes etc. Games are uploaded on course with the help of SCORM packages. SCORM allows for the inclusion of quizzes, tests, and assessments within e-learning modules [2]. It can report assessment scores to the LMS. The example of SCORM is represented in Figure 2.

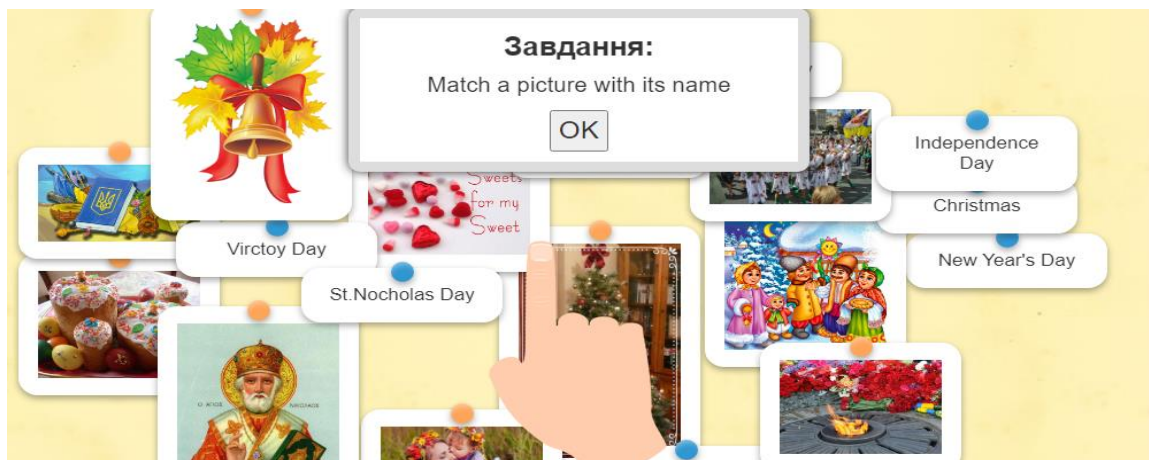

Fig. 2 SCORM where cadets learn Ukrainian holidays

External presentations are embedded in e-course (e.g. Prezi website). Creating and delivering presentations in English helps cadets improve their speaking and communication skills. They learn how to express their ideas clearly and effectively, an essential skill for seafarers who often need to communicate with colleagues and superiors on ships, in ports, and in other maritime contexts. Figure 3 represent «Ukrainian cities» presentation created on Prezi [3].

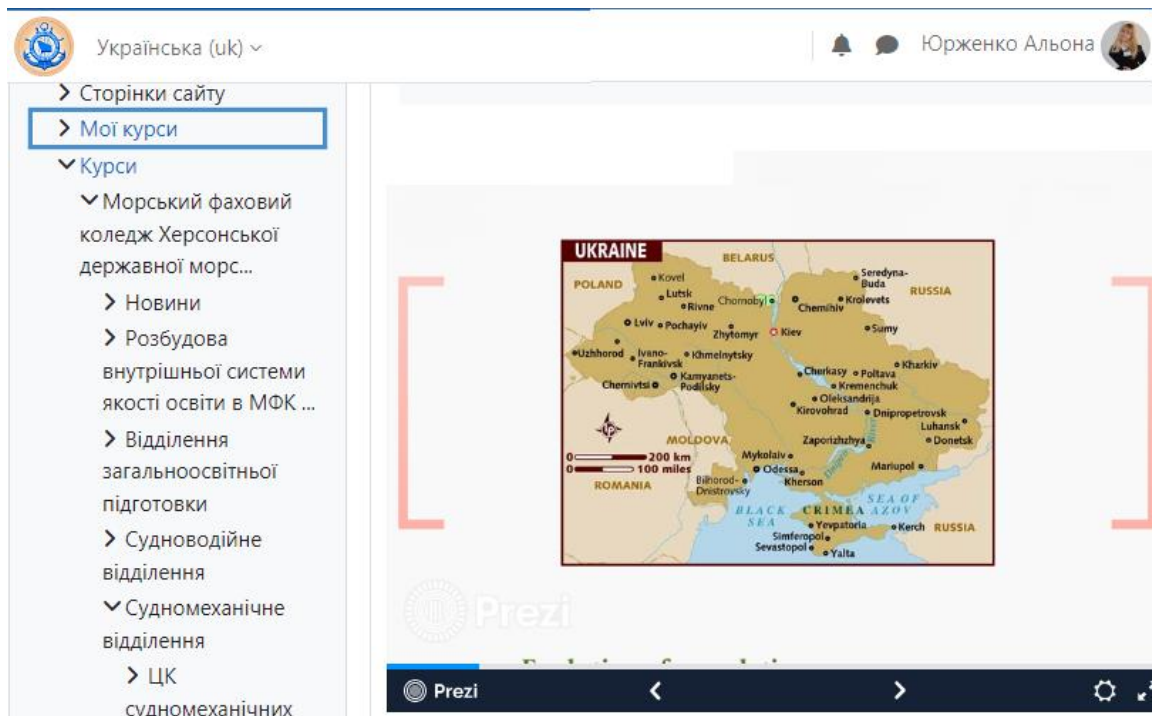

Fig. 3 Presentation on LMS MOODLE, topic «Ukrainian cities»

The course also contains Databases. They allows students to create, view, and search a bank of items. They can be used for collaborative projects, research, or data

collection. Workshops are other peer assessment activities. Students can submit assignments, and their peers can provide feedback and grading based on rubrics [4].

Chat activities also enable real-time text-based communication among course participants. It can be used for scheduled office hours or group discussions. Teachers can create surveys or questionnaires to collect feedback from students about the course or particular activities. There are also External Tools. This activity allows teachers to link to an external website or tool, integrating it into the Moodle course.

There are also web quests. Example is given in Figure 4.

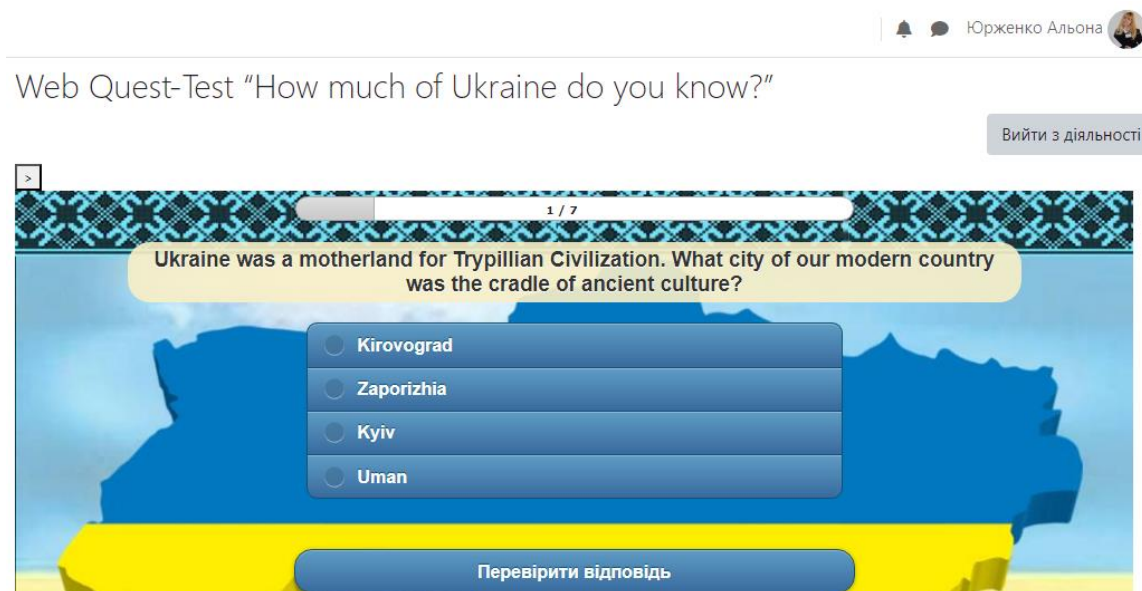

Fig. 4 Web Quest about Ukraine on LMS MOODLE of KSMA

WebQuests provide a dynamic and interactive way to practice and improve English language skills by incorporating real-world tasks and authentic materials. They make learning English more engaging and relevant, helping learners develop both their language proficiency and essential life skills [5].

In summary, by demonstrating the importance of Ukrainian culture and philosophy through the English language, cadets can play the role of ambassadors to their country, broadening the horizons of Ukraine's perception in the world. They can show that Ukraine is a country with a rich history and culture, as well as a source of valuable ideas and views. Students can also make a contribution to global discussions on freedom, democracy and human rights. This, in turn, promotes strengthening the international image of Ukraine as an active member of the global community interested in building peace and advancing universal values.

REFERENCES:

1. E-course Philosophy. URL: <https://mdl.ksma.ks.ua/course/view.php?id=2006>
2. Yurzhenko A. The role of gamification exercises created with the help of the Hot Potatoes program in the formation of ship engineers' communicative competence. Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. 2019. Vol. 1. P. 387–392. URL: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2019-1-1-387-392>
3. Sherman M., Yurzhenko A. Experimental research on the formation of future ship engineers' communicative competence based on gamification approach. Освітній вимір. 2020. Vol. 55. P. 251–266. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v55i0.3939>

4. Frolova O. Teaching Standard Maritime Communication Phrases at Maritime English lessons. Humanities science current issues. 2021. Vol. 7, no. 35. P. 232–236. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-7-38>

5. Yurzhenko A. Y. AN E-COURSE BASED ON THE LMS MOODLE TO TEACH «MARITIME ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSE». Information Technologies and Learning Tools. 2019. Vol. 71, no. 3. P. 92. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v71i3.2512>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКЛАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН: ПЕРЕХІД ДО КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

*Андрій ЛИТВИН, кандидат педагогічних наук, доцент
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

У сучасному світі, швидка зміна технологій, ринків праці та соціальних потреб вимагає від закладів вищої освіти адаптуватися до нових реалій. Компетентнісний підхід дозволяє краще підготувати студентів до викликів сучасного світу, формуючи не лише знання, а й вміння та навички, необхідні для успішної кар'єри. Ринок праці постійно змінюється, і сучасні роботодавці все більше цінують широкий спектр навичок та здатностей, які не обмежуються лише професійними знаннями. Компетентнісний підхід спрямований саме на формування таких універсальних компетенцій, як критичне мислення, комунікаційні вміння, робота в команді тощо. Перехід до компетентнісного підходу відкриває широкі можливості для інновацій у методиках та засобах навчання. Від використання інтерактивних методів до використання онлайн-ресурсів та інтерактивних платформ, цей підхід сприяє більш ефективному навчанню та залученню студентів. Компетентнісний підхід ставить перед собою завдання підготувати випускників з вищою якістю освіти, здатних адаптуватися до різноманітних життєвих ситуацій та розвивати свої кар'єрні можливості. Це сприяє покращенню якості освіти в цілому.

Проблема, що виникає у контексті сучасних тенденцій у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін, полягає в необхідності ефективного адаптування навчального процесу до вимог сучасного світу та ринку праці. Зростаюча складність суспільного середовища та стрімкий розвиток технологій ставлять перед закладами вищої освіти завдання формування у студентів не лише теоретичних знань, але й широкого спектру практичних навичок та компетенцій, необхідних для успішної адаптації та реалізації в професійній діяльності. У цьому контексті, перехід до компетентнісного підходу у викладанні стає актуальним відповідно до потреб сучасного освітнього середовища. Однак, необхідно дослідити і вирішити ряд проблем, пов'язаних з імплементацією цього підходу, таких як розробка нових навчальних програм, підготовка викладачів, визначення критеріїв оцінювання компетентностей тощо. Таким чином, проблема переходу до компетентнісного підходу у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін є актуальною та вимагає уваги дослідників для подальшого вдосконалення освітнього процесу.

Напрями удосконалення методики викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу досліджували А. Герасимчук, І. Глушко, В. Кременя, П. Гнатенко, Н. Іванова, Ф. Кирилюк, Е. Мамонтова, А. Новіков, Г. Платонов, С. Рябова, В. Рибалко, Т. Сілаєва, І. Ступницький, Г. Чередниченко, С. Щербань та інші.

В останні десятиліття вища освіта стикається з необхідністю адаптуватися до змін у суспільстві та в розвитку технологій. Особливо це стосується викладання соціально-гуманітарних дисциплін, які вимагають не лише передачі знань, але й розвитку компетентностей у студентів. У цьому контексті виникає актуальне питання щодо переходу до компетентнісного підходу викладання вищої освіти.

Компетентнісний підхід у вищій освіті базується на ідеї, що навчальний процес повинен спрямовуватися не лише на передачу знань, але й на розвиток конкретних навичок та компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності та соціальної адаптації. Він акцентує увагу на практичних вміннях, критичному мисленні, комунікативних навичках та здатності студентів застосовувати знання в різних контекстах.

У викладанні соціально-гуманітарних дисциплін компетентнісний підхід передбачає активне залучення студентів до навчального процесу. Викладачі стають не лише посередниками у передачі інформації, але й фасилітаторами навчання, які сприяють розвитку навичок та компетентностей. Важливою є спроможність створювати стимулююче навчальне середовище, де студенти відчувають себе активними учасниками процесу навчання.

Компетентнісний підхід у освіті розглядається як ключова складова оновлення сучасної системи освіти. Його впровадження дозволяє зменшити розрив між когнітивним, діяльним і особистісним рівнями розвитку майбутніх фахівців. Цей підхід передбачає формування нового змісту освіти, який не обмежується лише передачею знань, але включає цілісний індивідуальний досвід вирішення життєвих та професійних проблем, виконання ключових функцій та ролей у суспільстві на основі розвитку відповідних компетенцій.

Законом України «Про освіту» визначено: Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

Діяльність викладачів соціально-гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти повинна спрямовуватися на підвищення гуманізації підготовки бакалаврів та магістрів, сприяючи розвитку їх креативного потенціалу, покращенню кар'єрних можливостей та збільшенню конкурентоспроможності на ринку праці.

Як зазначає академік В. Андрущенко: «Гуманізація вищої освіти – поняття багатомірне. Воно охоплює зміст освіти, способи її здобування, безпосередні й контекстуальні системні завдання її, кінцеву мету освіти, міру доступності, можливість особи у будь-який час розпочати певний освітній цикл і припинити його, а потім знову відновити його тоді, коли їй зручно, тощо. Важливим моментом гуманізації вищої освіти має стати не тільки розвиток особистості, яка здобуває освіту, а й розвиток того соціального середовища, в якому вже почала застосовувати знання зазначена особистість, або в якому вона ще тільки почне працювати після здобуття освіти» [2, с. 16].

Один з шляхів сучасної модернізації освітнього процесу – це впровадження компетентнісного підходу, спрямованого на формування особистості, яка об'єднує професійні знання, високу мотивацію та світоглядно-моральні цінності.

Суть компетентнісного підходу як явища особистісної поведінки полягає в визначенні рівня освіченості, достатнього для самопізнання, самоосвіти та формування самостійних і обґрунтованих думок про соціальні явища і процеси.

В. Карпюк [3] вважає, що компетентність передбачає інтеграцію професійних й особистісних якостей, спрямовує їх на оволодіння знаннями й цілеспрямоване використання у прогнозуванні, плануванні й реалізації діяльності, а також активує суб'єкт в розвитку своїх особистісних здібностей, у прагненні до самореалізації, і забезпечує його професійне становлення вже у період навчання у виші. Специфіку компетентнісного підходу визначає не тільки отримання студентом знань, умінь, навичок у певній кваліфікаційній сфері, але й розвиток здатності до індивідуальних креативних рішень, до самоосвіти, а також формування певних цінностей.

Вивчення соціально-гуманітарних навчальних дисциплін має на меті розвиток управлінських та комунікативних здібностей, підготовку особистості до використання професійних знань і вмінь, а також формування соціальних якостей.

Компетентнісний підхід передбачає перехід на принципи модульної побудови освітніх програм, які визначають можливості навчального процесу оперативно і динамічно реагувати на запровадження освітньо-інноваційних технологій. Зазначені технології забезпечують раціональну будову навчального процесу, ефективне управління ним шляхом порівняння отриманих результатів із запланованими. Поряд з цим, застосування компетентнісного підходу сприяє переходу студента із розряду споживача навчальної інформації у розряд суб'єкта пізнавальної діяльності, дозволяє йому будувати свою особисту навчальну траєкторію, що стимулює його мотивацію до навчання [4; 12].

Запровадження компетентнісного підходу передбачає внесення змін у систему оцінювання результатів діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу – як педагогів, так і здобувачів освіти.

В. Химинець поняття «компетентнісний підхід» розуміє як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими мають оволодіти учні під час навчання в школі. При цьому науковець наголошує на тому, що традиційна система освіти акцентувала основні зусилля на набутті знань, умінь і навичок, що догматично абсолютизувало знання і формувало знанневий підхід до навчання. Основна увага при цьому фокусувалася на самих знаннях, а те, для чого вони потрібні, залишалось поза увагою [5].

Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку в студентів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Це вимагає від викладача змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності з інформаційної до організаційно-управлінської площини. У першому випадку він відігравав роль «ретранслятора знань», а в другому – організатора освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки студента – від пасивного засвоєння знань до дослідницько активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватись у процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [5].

У рамках компетентнісного підходу до навчання у вищій школі набувають ваги нові вимоги щодо засобів навчання. Цільовою є вибір таких засобів, які

включають комунікативно-ситуативні завдання та вимагають залучення досвіду студентів. Такі завдання повинні бути близькі до реального життя та майбутньої педагогічної практики, спонукати студентів до активного мислення та діяльності.

Однією з головних вимог до сучасної вищої освіти є розуміння сучасного соціуму, що включає у себе уявлення про вимоги до сучасної людини та професіонала. Це означає розуміння її ролі та призначення у суспільстві, а також очікування від освіти як для самої особи, так і для суспільства в цілому. Сучасна освіта наближається до принципу «вільного розвитку», підтримує високу культуру, стимулює творчу ініціативу, самостійність та мобільність майбутніх фахівців. Це вимагає розробки якісно нового підходу до формування майбутніх спеціалістів.

Перехід до компетентнісного підходу у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін має декілька важливих переваг:

- розвиток ключових навичок та компетентностей: компетентнісний підхід спрямований на розвиток не лише знань, але й навичок, які є важливими для успішної професійної діяльності та соціальної адаптації. Студенти навчаються мислити критично, працювати в команді, вирішувати проблеми та застосовувати знання у реальних ситуаціях.
- залучення студентів до активного навчання: компетентнісний підхід передбачає активну участь студентів у навчальному процесі. Це допомагає створити сприятливу атмосферу для вивчення матеріалу, залучає студентів до участі у дискусіях, проектах та практичних завданнях.
- більша зв'язаність з реальним життям та практикою: завдання, що включаються до навчального процесу в рамках компетентнісного підходу, часто базуються на реальних ситуаціях та проблемах, з якими студенти можуть зіткнутися у майбутньому. Це дозволяє краще підготувати студентів до практичної діяльності.
- збільшення мотивації до навчання: активна участь студентів у навчальному процесі, можливість самостійного вирішення проблем та застосування знань надають їм більшу мотивацію до вивчення матеріалу. Вони більш зацікавлені та залучені до навчання, що сприяє покращенню результатів.
- адаптація до сучасних вимог ринку праці: компетентнісний підхід дозволяє краще відповідати сучасним вимогам ринку праці, оскільки студенти отримують не лише теоретичні знання, але й практичні навички, які потрібні для успішної роботи у вибраній галузі.

На думку міжнародних експертів, на визначення ключових (базових) компетентностей впливає середовище, в якому проживає особистість. Роль ключових компетентностей є незмінною в різних сферах суспільства тієї чи іншої країни, оскільки функція суспільства полягає в забезпеченні рівних умов для всіх особистостей, які виконують однакові функції впродовж життя. Отже, характерною ознакою базових компетентностей є сприятливість і доступність для всіх верств суспільства. Під ключовими компетентностями розуміють такі, які дають змогу особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і роблять внесок у поліпшення якості суспільства та сприяють особистому успіху в багатьох життєвих сферах [6, с.55].

На засіданні Європейської Ради ЄС (2000 р.) було проголошено проблему запровадження компетентнісного підходу, де зазначалося, що кожен громадянин має набути навичок і знань, необхідних для життя та роботи в новому інформаційному та динамічному суспільстві. Переваги компетентнісного підходу очевидні: він дає змогу поєднати набуті знання і вміння з їх практичним

застосуванням, позитивно впливає на професіоналізм фахівця, передбачає конструювання якісно нового змісту освіти. Реалізація компетентнісного підходу є головним питанням Лісабонської стратегії ЄС на Європейському просторі вищої освіти, що вимагає перегляду вітчизняних освітніх стандартів, визначення нових компетенцій. Упровадження компетентнісного підходу тісно пов'язано з вирішенням проблем забезпечення якості освіти, оскільки потрібно створити кваліфікаційні стандарти на базі компетенцій, які визначають нормативні вимоги до якості результатів навчання, та стандарти якості освіти, зорієнтовані на результати навчання [7, с.48]. Побудова навчання на компетентнісному підході дає змогу підготувати високоінтелектуального і компетентного фахівця, здатного успішно адаптуватися до швидких змінних умов у сучасному динамічному світі. Як зазначає О.Глузман, на рівні кожного університету компетентнісний підхід є одним з напрямів стратегії власного розвитку [6, с.57]. Запровадження компетентнісного підходу залежить від того середовища, в якому перебуває і розвивається студент, набуваючи навички і знання, які узгоджуються з етнічними, економічними та культурними цінностями даного суспільства, дають поштовх до особистісно-орієнтованого розвитку.

Необхідність в компетентнісному підході до освіти, який представляє собою нову освітню парадигму, що відображає сучасні реалії інформаційного суспільства, виникла внаслідок переходу до нового типу мислення та дії, нового способу перетворення дійсності. Аргументуючи переваги компетентнісного підходу, сучасна педагогічна наука, відповідаючи на виклики суспільства, особистості та держави, розробила нову модель освітньої системи, яка враховує умови євроінтеграції. В умовах інтеграції української системи вищої освіти у європейський та світовий соціокультурний простір, компетентнісний підхід залишається актуальним і може успішно використовуватися як методологічна основа в педагогічних та дидактичних дослідженнях.

Перехід до компетентнісного підходу у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін є необхідним у контексті сучасних вимог до вищої освіти. Він сприяє розвитку не лише знань, але й ключових компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності та соціальної адаптації студентів. Реалізація компетентнісного підходу вимагає активної ролі викладача, створення стимулюючого навчального середовища та використання сучасних методів оцінювання.

Компетентнісний підхід сприяє створенню та реалізації моделі фахівця, яка базується на взаємодії інтересів індивідуума і суспільства. Вивчення гуманітарних наук допомагає студентам розвивати соціально значущі якості, що, в свою чергу, сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. No 2145-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу). Вища освіта України. 2001. No1. С. 11–17.
3. Карпюк В. А. Компетентнісний підхід як визначальний орієнтир змісту вищої освіти. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2016. Вип. 70(1). С. 51–54. Режим доступу: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/2205>.

4. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. Вип. 58. Ч. 1. С. 176–180.

5. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

6. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. Педагогіка і психологія. 2009. № 2. С.51-60

7. Степко М.Ф. Компетентнісний підхід до організації підготовки фахівців, його розуміння і проблеми використання у вищій школі України. Педагогіка і психологія. 2009. № 2. С.42-51

ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАОСВІТИ У СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІНАХ: РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ

*Юрій ЛІННІК, кандидат філософських наук
КЗВО «Рівненська медична академія»*

Медіаосвіта в сучасному світі набуває все більшої важливості, особливо у контексті соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті. Розвиток медіаграмотності студентів стає необхідним завданням, оскільки вони мають вміння критично оцінювати інформацію, що надходить до них через різні медіа-канали. Сучасна реальність характеризується великою кількістю інформації, що ллється на нас кожен день через телебачення, інтернет, соціальні мережі та інші медіа-платформи. У цьому контексті, медіаграмотність стає ключовою компетенцією, яка допомагає розрізнати правдиву інформацію від маніпуляцій та фейків, розуміти приховані мотиви та цілі за даним контентом, а також ефективно передавати свої думки та ідеї через медіа-канали. Тому, використання медіаосвіти у соціально-гуманітарних дисциплінах є важливим кроком у підготовці майбутніх фахівців, які зможуть успішно орієнтуватися у сучасному медіа-просторі та використовувати його для досягнення своїх цілей.

Медіаграмотність є ключовою компетенцією в сучасному інформаційному суспільстві, що вимагає від особистості вміння критично оцінювати, розуміти, аналізувати та створювати різноманітні медіа-контенти. Теоретичні підходи до медіаграмотності розглядаються з різних перспектив, враховуючи її ключові компоненти та важливість у розвитку сучасної освітньої та культурної парадигми.

Один із підходів базується на розумінні медіаграмотності як здатності індивіда критично сприймати медіа-інформацію, відчувати її інтерпретацію та вплив на громадську думку. З цієї точки зору, медіаграмотність вимагає від особистості уміння аналізувати медіа-контент, визначати його джерело, перевіряти достовірність інформації та розуміти її контекст.

Інший підхід розглядає медіаграмотність як здатність індивіда ефективно користуватися медіа-ресурсами для власних цілей та мети. Це означає, що медіаграмотна особистість вміє шукати, обирати та використовувати медіа-контент для навчання, розваг, інформування та самовираження.

Необхідно також зазначити, що медіаграмотність має важливе значення для формування культурного та громадянського суспільства, оскільки вона

сприяє розвитку критичного мислення та відповідального ставлення до медіа-вмісту.

Прикладом може бути ситуація, коли студент університету розглядає інформацію з різних джерел про важливу глобальну проблему, наприклад, зміни клімату. Медіаграмотний студент буде аналізувати цю інформацію, перевіряти її достовірність та об'єктивність, а також розуміти вплив цієї інформації на формування його власних поглядів та підходів до розв'язання даної проблеми.

Дослідження різних методик та прийомів, що використовуються в навчальному процесі для розвитку медіаграмотності, важливо для визначення найефективніших підходів до формування цієї компетенції у студентів. Одним із таких методів є кейс-методика, яка передбачає вивчення реальних випадків або ситуацій, пов'язаних з медіа, що дозволяє студентам аналізувати та робити висновки з проблем, що виникають у медійному середовищі [2, с.30]. Наприклад, студенти можуть аналізувати ситуацію конфлікту інтересів у засобах масової інформації та обговорювати можливі шляхи вирішення цих конфліктів.

Ще одним ефективним методом є використання проектних завдань, коли студенти мають створювати власний медіа-контент (наприклад, відеоролики, блоги, соціальні мережі) з певною тематикою, що сприяє їхньому креативному розвитку та вмінню ефективно використовувати медіа-інструменти. Наприклад, створення власного блогу на тему медіа-етики та професійної діяльності журналіста.

Також, дебати можуть бути ефективним методом для розвитку медіаграмотності, оскільки вони спонукають студентів аргументовано висловлювати свої погляди та переконливо захищати їх. Наприклад, дебати на тему впливу медіа на формування громадської думки можуть допомогти студентам краще зрозуміти механізми маніпуляції інформацією та розвинути свою критичну позицію.

Медіа в сучасному світі відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, стереотипів, цінностей та норм поведінки. Інформація, що поширюється через різноманітні медіа-канали, впливає на уявлення людей про світ навколо них, формує їхні погляди та переконання, а також визначає моделі поведінки.

Один із важливих аспектів впливу медіа полягає у формуванні стереотипів. Медійні продукти можуть утверджувати стереотипні уявлення про певні групи людей, що може призвести до дискримінації та нерівності. Наприклад, поширені стереотипи про представників різних культур або соціальних груп можуть сприяти формуванню негативного ставлення до них у суспільстві.

Крім того, медіа можуть впливати на формування цінностей та норм поведінки. Рекламні повідомлення, фільми, серіали та інші медійні вироби можуть пропагувати певні цінності (наприклад, матеріалізм, індивідуалізм) та норми поведінки (наприклад, стандарти краси, моделі сімейних відносин), що впливає на світогляд та життєві погляди аудиторії [1, 112].

Прикладом може бути вплив медіа на уявлення про статеву рівність. Через стереотипні зображення та ролі у фільмах, серіалах та рекламі може утверджуватися ідея нерівності між чоловіками та жінками, що може впливати на уявлення суспільства про гендерні ролі та можливості жінок у суспільстві.

Таким чином, медіа мають значний вплив на формування громадської думки, стереотипів, цінностей та норм поведінки, і важливо розуміти цей вплив для забезпечення критичного мислення та свідомого сприйняття медійної інформації.

Розроблення та апробація стратегій використання медіа-ресурсів у викладанні соціальних та гуманітарних дисциплін є важливим завданням для досягнення найкращих навчальних результатів у студентів. Ці стратегії повинні бути спрямовані на створення стимулюючого навчального середовища, підвищення мотивації до навчання та розвиток критичного мислення через активну взаємодію з медіа-контентом. Одним із ефективних підходів є використання відео-матеріалів у викладанні соціальних наук. Наприклад, використання документальних фільмів або новинних сюжетів для ілюстрації теоретичних концепцій та понять може допомогти студентам краще зрозуміти матеріал та зв'язати теорію з практикою.

Також, важливим є використання інтерактивних медіа-ресурсів, таких як веб-сайти, онлайн-ігри та соціальні мережі, для залучення студентів до активної участі у навчальному процесі. Наприклад, створення форумів для обговорення актуальних соціальних проблем або використання веб-квестів для закріплення знань.

Додатково, важливо враховувати індивідуальні особливості студентів та їхні попередні знання та досвід. Наприклад, студенти з різними стилями навчання можуть вимагати різних підходів до використання медіа-ресурсів у навчальному процесі [3, с.47].

Отже, розроблення та апробація стратегій використання медіа-ресурсів у викладанні соціальних та гуманітарних дисциплін є важливим елементом підвищення якості навчання та формування компетентностей у студентів.

Розроблення та апробація стратегій використання медіа-ресурсів у викладанні соціальних та гуманітарних дисциплін є важливим завданням для досягнення найкращих навчальних результатів у студентів. Ці стратегії повинні бути спрямовані на створення стимулюючого навчального середовища, підвищення мотивації до навчання та розвиток критичного мислення через активну взаємодію з медіа-контентом.

Одним із ефективних підходів є використання відео-матеріалів у викладанні соціальних наук. Наприклад, використання документальних фільмів або новинних сюжетів для ілюстрації теоретичних концепцій та понять може допомогти студентам краще зрозуміти матеріал та зв'язати теорію з практикою.

Також, важливим є використання інтерактивних медіа-ресурсів, таких як веб-сайти, онлайн-ігри та соціальні мережі, для залучення студентів до активної участі у навчальному процесі. Наприклад, створення форумів для обговорення актуальних соціальних проблем або використання веб-квестів для закріплення знань.

Додатково, важливо враховувати індивідуальні особливості студентів та їхні попередні знання та досвід. Наприклад, студенти з різними стилями навчання можуть вимагати різних підходів до використання медіа-ресурсів у навчальному процесі.

Отже, розроблення та апробація стратегій використання медіа-ресурсів у викладанні соціальних та гуманітарних дисциплін є важливим елементом підвищення якості навчання та формування компетентностей у студентів.

Проведення досліджень щодо ефективності впровадження медіаосвіти у соціально-гуманітарних дисциплінах є важливим кроком у вдосконаленні навчального процесу та підвищенні якості освіти. Такі дослідження дозволяють визначити переваги та недоліки використання медіа-ресурсів у навчанні, а також виявити оптимальні стратегії їх використання для досягнення найкращих результатів.

Однією з переваг використання медіаосвіти є можливість залучення студентів до активного навчання. Наприклад, використання інтерактивних відео-уроків або веб-квестів може стимулювати інтерес студентів до вивчення матеріалу та сприяти кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Крім того, медіаосвіта може допомогти у формуванні критичного мислення та аналітичних навичок у студентів. Інтерактивні завдання, спрямовані на аналіз медіа-контенту, можуть навчити студентів критично ставитися до інформації, перевіряти її достовірність та розуміти її контекст.

Однак, існують і певні недоліки використання медіаосвіти. Наприклад, недостатня якість медіа-ресурсів або некоректна інтерпретація інформації може призвести до спотворення фактів та викривлення уявлень студентів про певні явища чи процеси.

Отже, проведення досліджень щодо ефективності впровадження медіаосвіти у соціально-гуманітарних дисциплінах є важливим для забезпечення якісної освіти та розвитку компетентностей у студентів. Дослідження такого типу дозволяють виявити оптимальні підходи до використання медіа-ресурсів у навчальному процесі та розробити рекомендації для покращення цього підходу.

Вивчення можливостей використання різних типів медіа (відео, аудіо, інтерактивні матеріали тощо) у викладанні соціальних та гуманітарних дисциплін є актуальним напрямом досліджень, оскільки ці матеріали можуть значно збагатити навчальний процес та покращити засвоєння матеріалу студентами.

Використання відео-матеріалів у викладанні може допомогти студентам краще зрозуміти складні концепції чи історичні події. Наприклад, показ відеофрагментів із виступами вчених або історичними реконструкціями може ілюструвати теорії та концепції, роблячи їх більш доступними для розуміння.

Аудіо-матеріали також можуть бути корисними у викладанні. Наприклад, аудіозаписи лекцій чи діалогів можуть допомогти студентам покращити навички аудіювання та засвоєння вимови іноземних мов.

Щодо інтерактивних матеріалів, то вони можуть бути використані для створення цікавих та змістовних завдань для студентів. Наприклад, веб-квести, інтерактивні картки чи симуляції можуть стимулювати активну участь студентів у навчальному процесі та допомагати закріпити знання.

Отже, впровадження медіаосвіти у соціально-гуманітарні дисципліни потребує системного підходу та постійного вдосконалення навчальних програм та методик навчання. Використання медіа-ресурсів може значно покращити якість навчання та зробити навчальний процес більш цікавим та ефективним для студентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головченко Т. В. Використання медіаосвіти у викладанні соціальних та гуманітарних дисциплін. Наукові записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Педагогіка та психологія. Херсон, 2020. С.110-114.

2. Литвиненко В. О. Медіаосвіта як чинник формування медіаграмотності студентів. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Педагогіка". Острог, 2019. С. 27-32.

3. Шевченко І. В. Методичні аспекти використання медіа в навчальному процесі соціально-гуманітарних дисциплін. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Педагогічні науки". Херсон, 2018. С. 45-49.

ЗНАЧЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Інна МАРУШ

Черкаська медична академія

Професійна підготовка майбутніх медичних працівників в умовах сьогодення є надзвичайно складною і вимагає новаторських рішень. Проте деякі аспекти є класичними та вимагають використання як за умов класичного навчання, так в умовах змішаного. Одним із таких аспектів є здатність до аналітичної діяльності.

Аналітична діяльність як система формування знань та цінностей відома з давніх-давен. Засновником аналітики вважають давньогрецького філософа Сократа, оскільки він є автором методу аналітичних роздумів. Цей метод він називав «повивальним мистецтвом», а полягає він в аналізі – тлумачення ситуації під час діалогу. Використовуючи полемічний аналіз, Сократ спростовував всі думки свого співрозмовника, і майже завжди під час спілкування досягав власних переконань за рахунок посилення на факти, логіку та етичні норми. А от трансформація від полеміки до визначення аналітики як системи знань та діяльності відбулася завдяки Аристотелю. У своїх працях «Перша аналітика» та «Друга аналітика» філософ систематизував різноманітні прийоми міркувань та зробив їх предметом наукових пошуків. Від його робіт бере початок явище системності [6].

Термін «аналітика» має грецьке походження та тлумачиться за Новим словником іншомовних слів як частина логіки, наука, яка вивчає головні елементи мислення; вчення про силогізми і докази [1]. Сурмін Ю. П. у своїх роботах наголошував, що «аналітика як предмет наукового знання досліджена лише частково, а розвідки минулих років не можуть бути достатньою основою для осмислення складних і багаторівневих інформаційних процесів, з якими нам доводиться стикатися сьогодні» [2]. Баронін А. С. розглядає аналітичну діяльність як сукупність принципів методологічного, організаційного й технологічного забезпечення індивідуальної й колективної розумової діяльності [3]. Філіпов Л. Я. визначає аналітичну діяльність як певну галузь, що стрімко розвивається і базується на роботі з інформацією за допомогою специфічних методів для забезпечення нагальних потреб держави, суспільства, окремих організацій, закладів, бізнес-структур [4]. За визначенням Захарової І. В. аналітика – це основа інтелектуальної, логічної, розумової діяльності, спрямованої на виконання практичних завдань. Тут головним є принцип «випередження явищ», який навчає майбутнього фахівця прогнозувати стан об'єкта у найближчий час [4].

Аналітика має певні компоненти, які наповнюють її значенням та дозволяють здійснювати певні алгоритми дій. Якщо розглядати її, як систему знань та цінностей, то серед базових складників Мандзюк О. виділяє такі:

–Гносеологічний складник заснований на принципах теорії пізнання, є опорою для формування змісту і прогнозування. В цьому розумінні аналітична діяльність перетинається з науковою, оскільки допомагає вибрати необхідну методологію, здійснювати діагностику та певним чином інтерпретувати інформацію для створення гіпотези.

–Технологічно-праксеологічний складник забезпечує оптимізацію розумової роботи при здійсненні аналітичної діяльності, який потребує застосування комп'ютерних технологій, програм, які об'єктивізують дану роботу.

–Соціальний складник сприяє об'єднанню суб'єктів здійснення аналітичної діяльності між собою, тому що виникає потреба у систематизації набутих знань та досвід, при чому до нього можуть належати окремі особи – аналітик або управлінець, або ж колективи – аналітичні відділи або центри. Ця компонента може полягати у виділенні проблем соціуму та розробці підходів до її вирішення. Після реалізації цієї частини, результат аналітичної діяльності стає науково обґрунтованим, на основі якого виділяються подальші перспективи досліджень та розв'язується проблема в задоволенні потреби щодо достовірної інформації. Це є основою для постійного розвитку суспільства.

–Інформаційно-комунікативний складник в своїй основі розглядає інформацію, її поширення та коло людей, між якими вона розподілена, що забезпечує комунікацію між учасниками аналітичної діяльності. Ця компонента є найбільш об'ємною, так як у зв'язку з надзвичайною поширеністю сучасної інформації, різноманіттям джерел її походження, динамічних змін відбувається глобалізація суспільства. Іноді погляди на ствердження фактів є повністю протилежними – виникає інформаційна конфронтація, яка потребує залучення особистісних ідеологічних, духовних, етичних та ментальних елементів для встановлення істини.

–Правовий складник здійснює формування правових відносин та їх регуляцію під час роботи з інформаційними джерелами. Таким чином виникає потреба контролю аналітичної діяльності на законодавчому рівні та створенні правового поля. У нашій державі реалізує таку компоненту Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність»[5].

Якщо ж аналітику розглядати у контексті діяльності, тоді доречно виділити наступні компоненти:

–управлінська – здійснює поетапну організацію та здійснення діяльності. Вона полягає у визначенні мети діяльності, її цілей, методик реалізації, контролю за здійсненням, якістю роботи та дотриманням термінів, у які здійснюється певний процес. Тут також можуть бути застосовані і комунікативні якості шляхом спілкування організаторів діяльності між собою та особами, які конкретно її здійснюють, підготовці кадрового потенціалу, оцінка їх фахових якостей та мотивація до безперервного професійного вдосконалення;

–суб'єктно-об'єктна компонента, основою якої є наукова спільнота, так як результати її діяльності апробуються і формують науковий результат на основі методів дослідження, діагностичних методик, які є достовірним;

–процесуальна компонента – полягає у створенні послідовних етапів наукового дослідження, збір та перевірку інформації, методів її обробки та узагальнення. В сучасних умовах забезпечення цього компоненту потребує відповідного обладнання і техніки.

–когнітивна компонента полягає у застосуванні критичного та професійного мислення, так як аналітична діяльність відображає здійснення творчого процесу;

–нормативна компонента – діяльність у межах правового поля, є основою для проведення сертифікації та стандартизації певних етапів дослідження.

– Аналітична діяльність під час професійної її підготовки майбутніх медичних працівників виконує такі функції:

- діагностичну – полягає у детальному вивченні об'єктивної картини певної ситуації;

- управлінська – контролює всі етапи аналітичної діяльності, їх послідовність та якість виконання;

- застерігаюча – виявляє недоліки у процесі здійснення аналітичної діяльності та дозволяє їх уникнути;
- ментальна – сприяє розумінню суті аналітичного явища, яке відбувається [6].

Змішане навчання – сучасна тенденція, яка стає дедалі актуальною в освітньому середовищі, зокрема вимагає розвитку нових професійних навичок, знань та вмінь, тому є основою якісно нових цінностей самореалізації в освіті [7]. Для її реалізації використовують поєднання класичних та інноваційних методик. Найбільш звичною у здійсненні фахової підготовки медичних працівників є Face-to-face model. При застосуванні цієї моделі основна частина навчання відбувається в аудиторії під керівництвом викладача.

Електронні ресурси можна використовувати як доповнення до основного матеріалу, для отримання додаткової інформації, навчаючись вдома чи то в аудиторії.

Сьогодні одними з найбільш часто застосовуваних моделей змішаного навчання є ротаційна – (Rotation model), а особливо її різновид – «перевернутий клас» (Flipped classroom) та онлайн-лабораторія (Online-lab). Для підготовки до заняття на навчальній платформі розміщуються лекційний матеріал, якість засвоєння якого можна перевірити на практичному занятті. Після здійснення теоретичного контролю можна розпочинати відпрацювання практичних навичок з використанням ефективних методів візуалізації. Під час підготовки до практичного заняття кожен здобувач освіти може задати питання або шляхом зустрічі на відеоконференції, або листом на електронну пошту – таким чином відбувається комунікація викладача з усіма учасниками освітнього процесу [8].

Практичні заняття можна провести у режимі реального часу, що дозволяє проводити заняття з академічною групою, а студенти будуть чути відповіді своїх колег, можуть ставити їм питання, ділитися досвідом, презентувати свої роботи, а викладач при цьому вільно може організувати опитування, пояснювати навчальний матеріал, акцентуючи увагу на важливих питаннях, коментувати відео – або навчальні схеми, зображення. Це дає змогу провести повноцінне заняття, використовуючи при цьому інформаційні технології. Готуючись до занять за змішаною системою, кожен викладач ЗВО розробив власну систему наочності, яку розмістив на навчальну платформу, і яка є доступною у будь – який час. Це одна з переваг змішаного навчання – доступ до презентацій, наочності, алгоритмів виконання практичних навичок – у будь – який зручний для здобувача час. Лекційні заняття викладені на навчальні платформи у вигляді презентацій Power Point, тому їх читати можна з будь – якого зручного мобільного пристрою. У презентації, як одному з елементів наочності, розміщені фотографії, схеми, малюнки, таблиці, є можливість застосування відео-фрагментів та звукових ефектів, що підсилюють загальний ефект від подачі інформації.

Роль викладача під час організації змішаного навчання з головного керівника освітнім процесом змінюється на спостерігача та асистента. Вибір форми заняття може залежати від теми, яка розглядається. Такі сучасні методики навчання готують студента до вміння приймати рішення та брати за нього відповідальність, що сприяє розвитку комунікаційних компетентностей [8]. Також студенти більш відповідально ставляться до освітнього процесу, що формує здатність до самостійного опрацювання матеріалу, підсилює рефлексію та самоконтроль, що покращує процес формування практичних результатів навчання.

Під час застосування сучасних інформаційних засобів, здобувачі вчаться працювати з інформацією, тому формуються навички роботи в інформаційному просторі та розвиток аналітичних здібностей у майбутніх фахівців. Здобувачі можуть самостійно знайти, проаналізувати, узагальнити знайдену інформацію, визначитися з її актуальністю, науковою новизною та доцільністю, а також представити результати своєї роботи за допомогою сучасних технологій. Таким чином, ми розуміємо актуальність запровадження сучасних технологій змішаного навчання, так як вони сприяють розвитку аналітичних знань та вмінь здобувачів освіти під час здобуття професії у ЗВО. Аналітична діяльність є ланкою, яка допомагає здобувачу застосувати знання з фундаментальних дисциплін під час вивчення фахових, а також для розуміння власної предметної області.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Новий словник іншомовних слів / укладання і передмова О. М. Сліпущко, 20 000 слів. – К. : Аконт, 2008. – 848 с.
2. Сурмін Ю. П. Аналітика державного управління: сутність і тенденції розвитку / Ю. П. Сурмін [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/06sypdsv.htm](http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/06sypdsv.htm)
3. Баронін А. С. Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі . Київ: Видавець Паливода А.В., 2005. – 128 с.
4. Філіпова Л.Я., Захарова І.В. Аналітична складова інформаційної діяльності: уточнення сутності, ознак і процесів Вісник ХДАК. Випуск 28, 2009. – С. 44–52.
5. Мандзюк О. Поняття та зміст аналітичної діяльності 2017 Підприємництво, господарство і право. Інформаційне право Випуск 10, ст 171-176.
6. Муковський І.Т. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах: Навч. посіб – К.: Кондор, 2012. – 224с.
7. Калинюк Н. М. Імплементация міжнародних та європейських освітніх стандартів у систему реалізації державної освітньої політики: гармонізація освітнього простору у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2018. № 3 (14). С. 243–256.
8. Каськова Л. Ф., Андріянова О. Ю., Янко Н. В., Амосова Л. І., Яценко П. І., Артем'єв А. В. Сучасні технології навчання як метод інтеграції освіти в міжнародний простір. Медична освіта. 2021. Випуск 3 (161). Ст 94-95.

FORMATION OF THE SOCIAL AND PEDAGOGICAL CLIMATE IN THE TEACHING TEAM

Olesia MINENKO

*Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes
of National University of Civil Defense of Ukraine*

Natural conditions affect the chances of a plant to survive in a specific geographical point and ecological environment, to bear fruit. In some weather conditions, the tree withers, and in others it blooms and turns green. The socio-psychological climate in the collective can be compared with this metaphor. Some circumstances cause discomfort and a desire to immediately resign from a company where there is no room for personal growth, people tend to spend a minimum of time

there. In other organizations, employees like to work, they get maximum opportunities to develop their potential.

In any team, including a pedagogical team, individuals interact with their personal qualities, interests, and different statuses, which determines their behavior and influence on other people. Each of them tries to take an active position, defend their rights, realize opportunities, and affirm their ambitions. This complex mosaic of interests, aspirations, and actions creates a social and psychological climate in the team.

The socio-psychological climate of the team is a state of interpersonal relations, which is manifested in a set of psychological conditions that facilitate or hinder the productive activity of the team.

In the team, the socio-psychological climate performs a consolidating function (uniting the team, joining efforts to solve educational tasks); stimulating (realization of the emotional potential, vital energy of the team); stabilizing (ensuring stability of internal collective relations, creating a prerequisite for successful adaptation of new participants); regulatory (approval of norms of relations, ethical assessment of the behavior of individuals) function [11].

The content of work and the degree of people's satisfaction with it affect the socio-psychological climate in the teaching staff; working and living conditions and satisfaction with them; interpersonal relationships; leadership style, leader's personality.

In terms of content and direction, the socio-psychological climate in the team can correspond to one of the following types:

Favorable type. It is characterized by: trust, benevolence, sensitivity, high mutual demands and business criticism; free expression of one's opinion during the discussion of issues concerning the team; lack of pressure from the manager on subordinates and recognition of their right to make important decisions for the team; everyone's awareness of the team's tasks and the state of their implementation, the opportunity to take an active position in the process of business communication in the team; availability of conditions for active professional and creative activity, self-realization, self-affirmation, and self-development of each employee; job satisfaction (content, pay, work organization). Educators united in a team where a healthy (favorable) socio-psychological climate prevails do not simply adhere to moral norms, but strive for them to become internal convictions of every teacher. Only in an atmosphere of mutual understanding does a teacher feel confident and use his potential to the maximum.

Unfavorable type. In collectives with such a climate, the indifferent attitude of people to each other and to joint affairs dominates. Each employee exists as if isolated, in his own world, which is the reason for low work results, unsatisfactory discipline, tension in personal relationships, conflict, desire to change the place of work, etc.

Neutral type. The climate is characterized by a balance of subjective and objective features, but it is unstable and can change at any time [1].

Taking into account the complexity of pedagogical teams, the heterogeneity of the processes taking place in it, heads of educational institutions must know the psychological features, social positions, roles of employees, the specifics of the motivation of their activities and behavior, be able to diagnose the psychological characteristics of the team they lead, and forecast the development of the psychological climate in it etc.

The effectiveness and efficiency of the activity of the unit itself depends on the working conditions in the structural unit. The socio-psychological climate of the enterprise (SPC) is evaluated according to a number of parameters. Socio-psychological features of the group.

- Dominant emotional mood of the team.

- Type of interaction in the company.
- General, comprehensive characteristics of the state of departments and units.

Favorable SPC is distinguished by the joy of communication, the predominance of optimistic moods, a high level of trust in colleagues, accompanied by feelings of comfort and security. In such a department there is a place for mutual support, attentiveness and kindness. Communications are based on the principle of sincerity, employees feel sympathy for colleagues, there is an environment for professional, personal and intellectual growth. Employees have the right to freedom of self-expression, to their own ideas, they willingly contribute to the development of the organization [2].

And if mistakes happen, no one is afraid of punishment, perceiving them as a reason to revise business tactics and strategies. An unfavorable SPK can be calculated based on the prevalence of pessimistic attitudes in the unit. The level of conflicts is high, aggression or boredom reigns in departments, relationships are based on the fear of making a mistake and making a bad impression. Employees are afraid of punishment, there is a high level of tension between them, they are suspicious and distrustful, hostile. As a rule, employees of such divisions do not want to invest in the development of the company or product, they are not satisfied with their place of work.

A positive psychological climate contributes to the formation in each employee of a sense of satisfaction from participating in joint activities, and from this - a desire to work arises, work efficiency increases and, accordingly, an optimal influence is exerted on the children who are brought up and study in this institution.

And, on the contrary, a negative psychological climate contributes to a feeling of dissatisfaction, work efficiency decreases, which negatively affects students and pupils.

In addition, a positive (favorable) psychological climate enables the manager to ensure a more thorough understanding by the members of the teaching team of the main goals of the activity (at the planning stage), quick mobilization of the team for their implementation (at the organization stage) and coordination of activities (at the control stage).

Considering the above, it is necessary to work on the analysis of the factors of ensuring a positive psychological climate in the teaching teams of general secondary education institutions, to search, develop and test effective programs, forms and methods of its formation.

The analysis of research and publications, in which the solution to the problem was initiated and on which the author relies, testified to the existence of a wide list of scientific studies on the issue of the formation of a positive (favorable) psychological climate. However, despite all the significance of the psychological climate for the effective functioning of the teaching team, in the absolute majority of works, the attention of scientists was focused on the study of this psychological phenomenon in labor production and scientific teams.

However, despite the urgency of the problem of forming a positive psychological climate in the teaching staff of educational institutions, the presence of a large number of publications on the specified topic, today there are significant differences in the understanding of the content and structure of the psychological climate. It should also be noted that the criteria and indicators of the psychological climate in the collective, factors, forms and methods of its formation remain unresolved and are quite debatable. The issue of the influence of the managerial activities of the heads of educational institutions on maintaining a positive psychological climate in the team has not been sufficiently investigated.

Taking into account the relevance and insufficient state of development of the specified problem, the purpose of the study is to analyze the main theoretical

approaches to understanding the essence and criteria of the psychological climate in the teaching teams of general secondary education institutions, the factors of its formation; the influence of management activities of heads of educational institutions on the formation of a positive psychological climate in the teaching staff.

According to the generalization of theoretical studies, it was found that the issue of the formation of the psychological climate was considered in the works of many foreign and domestic scientists, but it should be noted that until now there is no unanimity in psychology in the interpretation of the content, essence, structure and other aspects of this phenomenon. Researchers agree only that this is a complex multi-component phenomenon, the analysis of which requires a complex systemic approach.

As M. Molochko notes, among the numerous definitions that denote this phenomenon, one can find the following: "psychological climate", "emotional climate", "social environment", "sociological microclimate", "psychological atmosphere", "moral atmosphere", "moral state of the group", "moral and psychological climate", "collective field", etc.

One of the first researchers of this phenomenon, V. Shepel, interprets the psychological climate as an emotional coloring of the psychological ties of team members, which arises on the basis of their sympathy, coincidence of characters, interests, and inclinations.

O. Anisimov defines the socio-psychological climate as a socio-psychological phenomenon that reflects the comfort level of existence in joint activities, in group interaction. "If comfort is associated with an individual assessment of the conditions of existence in the group, then the conditions themselves are considered as a group "climate", as a special state of social and psychological conditions that have developed in the group." [4].

P. Shakurov proposes to consider the socio-psychological climate taking into account three features: psychological, social and socio-psychological. "The psychological form of the climate," writes R. Shakurov, "is revealed in the emotional, volitional, and intellectual states and properties of the group (yes, we can talk about the atmosphere of optimism, fear, purposefulness or volitional relaxation, creative search and intellectual activity of a person, etc.)." In his opinion, if their social content is fixed in intellect, emotions, will, then the social aspect will be revealed here, the socio-psychological aspect is revealed in unity, agreement, satisfaction, friendship, cohesion [6].

E. Kuzmin believes that the concept of "psychological climate" reflects the nature of relationships between people, the prevailing tone of the public mood, the level of management, the conditions and peculiarities of work and rest in this team.

B. Lomov includes in the concept of "psychological climate" a system of interpersonal relations, psychological in nature (sympathy, antipathy, friendship); psychological mechanisms of interaction between people (imitation, empathy, facilitation); a system of mutual requirements, a general mood, a style of joint labor activity, intellectual, emotional and volitional unity of the team [8].

Scientists state that the psychological climate inherent in different educational groups can differ in its content and direction. In view of this, three main types of psychological climate are distinguished: with a positive, negative and neutral orientation. A climate with a positive orientation is called favorable, or optimal, positive, with a negative orientation - unfavorable, or unhealthy. A climate whose orientation is not clearly defined is called neutral.

The study of theoretical studies proved that researchers focus on the complexity of the phenomenon of psychological climate, which is an integral state of the team and

includes a complex of various characteristics. Therefore, it cannot be determined by one indicator.

Subjective features: the opportunity for team members to freely express their own opinions during the discussion of issues; lack of pressure from the manager on subordinates; sufficient awareness of team members about their tasks and the state of affairs during their implementation; satisfaction with belonging to the team; each member of the team taking responsibility for the state of affairs.

Objective signs: the effectiveness of the work of the teaching staff; personnel turnover; state of labor discipline; frequency of conflicts, etc.

So, the main subjective signs of a positive (favorable) psychological climate are: trust and high demands of team members towards each other; benevolence and business criticism; free expression of one's opinion during the discussion of issues concerning the entire team; lack of pressure from the manager on subordinates and determination of their right to make important decisions for the team; sufficient awareness of team members about production tasks and the state of affairs in the process of their implementation; satisfaction with work and belonging to the team; mutual sympathy and mutual assistance of team members in critical situations; acceptance of responsibility for the state of affairs of the team by each of its members.

Such an internal psychological climate in the team determines the corresponding objective indicators of a positive social and psychological climate: high performance results; labor discipline; low staff turnover; lack of tension, conflict in the team (between ordinary members of the team and between the manager and subordinates).

In a team with a positive climate, employees have an optimistic mood; there is mutual trust, a sense of security, openness. In such an atmosphere, employees feel their importance and strive for self-development and self-realization.

A positive psychological climate in a team does not arise spontaneously, but depends on a number of factors.

The analysis of scientific publications on the given issue showed that researchers mainly see macro- and microenvironmental factors as prerequisites for the formation of the social-psychological climate in the team.

The macro-environment is understood as the social space, the environment within which this or that organization is located and carries out its activities. L. Karamushka and other scientists include the following as factors of the macroenvironment:

1. factors determined by the peculiarities of the socio-economic and political state and development of the country (political and economic instability is the cause of the feeling of insecurity, pessimism, lack of desire to work creatively in educational organizations);

2. the status and attitude to the educational sector in general and to general secondary education in particular (attitude as something secondary; residual funding; inability to implement advanced technologies, etc.);

3. factors related to the specifics of the activity and management style of education management bodies (whether additional funding is being sought; participation in international projects, etc.);

4. factors determined by the peculiarities of the region in which the educational institution operates (the more scientific and cultural educational institutions in the region - the more opportunities for concluding agreements, cooperation, etc.);

5. factors determined by the peculiarities of the influence of secondary collectives on primary ones (primary collectives include collectives of subject departments, methodical associations, etc.) [5].

Among the factors of the microenvironment, scientists single out:

1. peculiarities of the composition of the team (number of employees; qualification and professional level; gender and age characteristics; level of psychological compatibility of team members; individual and typological features (temperament, character, abilities); level of conflict among team members, etc.);

2. factors of the manager's organizational and managerial activity (level of psychological and managerial culture, leadership style, implementation of preventive work to prevent conflicts, etc.);

3. physical microclimate, sanitary-hygienic and material-technical and household conditions (temperature, oxygen regime, quality of lighting, technical equipment and other working conditions can cause irritation (which is a type of aggressive behavior) and affect the psychological atmosphere in the team);

4. satisfaction with work and belonging to the team (satisfaction with mutual relations within the team, relations with the head of the organization, character, content and results of work, etc.) [10].

Therefore, the analysis of theoretical studies proved the importance and significance of the influence of the managerial activity of the heads of educational institutions on the formation of a positive psychological climate in pedagogues and the need for them to master scientifically based methods of regulating the socio-psychological climate and their improvement in practical work. This increases the requirements for post-graduate education of heads of educational institutions, which should ensure systematic work in the course and inter-course period, aimed at increasing the level of psychological readiness of managers to form a positive psychological atmosphere in the teaching staff of the school, which implies an increase in the level of motivational readiness of leaders to solve the problems of the psychological climate, expanding the awareness of heads of educational institutions about the essence, criteria, indicators, forms and methods of forming the psychological climate in pedagogical teams.

So, the generalization of theoretical approaches and practical experience proved the urgency of researching the problems of forming a positive psychological climate in teaching teams of general secondary education institutions, on which the efficiency and effectiveness of teachers' activities depends.

The problems of forming a positive psychological climate are related to the complexity of the studied phenomenon, which includes a whole complex of different characteristics, so it cannot be measured by any one of the indicators; the lack of unanimity in the interpretation of the essence, criteria and indicators of the psychological climate; low level of motivational and other types of psychological readiness of heads of educational institutions to solve the specified problems.

REFERENCES

1. Абрамович С. Д. Мовленнева комунікація / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова : Підручник. – К. : Центр навч. літератури, 2004.

2. Берегова О. М. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість? [Текст] / О. М. Берегова. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. – 388 с.

3. Висоцька О. Є. Комунікація як основа соціальних перетворень (у контексті становлення постмодерного суспільства) [Текст] : монографія / О. Є. Висоцька. – Д. : Інновація, 2009. – 316 с.

4. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація / Н. П. Волкова // : Навч. посіб. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.

5. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення / С. І. Дорошенко // Харків : «ОВС», 2005.
6. Зверинцев А. Б. Коммуникационный менеджмент. – СПб., - 2005. – 226 с.
7. Інформатика: Компютерна техніка. Компютерні технології: підручник для студ. вищих навч. закладів / За ред. О. І. Пушкаря. – К. : ВЦ «Академія», 2004.
8. Ніколаєнко С. М. Проблеми освіти / С. М. Ніколаєнко. – Науково-методичний збірник. – Київ, 2007. – 130 с.
9. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія / Л.Е. Орбан-Лембрик // К. – Либідь. – 2004. – 576 с.
10. Осовська Г. В. Комунікації в менеджменті / Г.В. Осовська // курс лекцій. – К. : Кондор. – 2005 р. – 68 с.
11. Чекмишев О.В. Основи професійної комунікації / О.В. Чекмишев. – К., 2004. – 248 с.

ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ НА КОГНІТИВНІ ФУНКЦІЇ ТА ПАМ'ЯТЬ

*Юлія ПАРИШКУРА, кандидат педагогічних наук, доцент
Валерія КВЯТКОВСЬКА, студентка 2 курсу
Державний торговельно-економічний університет*

Фізична активність і спорт не лише корисні для фізичного здоров'я, але також мають значний вплив на когнітивні функції та пам'ять людини. Наша робота спрямована вивчення впливу фізичних вправ на детальний аналіз і розгляд цього впливу, що може мати значення для розвитку програми фізичного виховання в університеті, на прикладі Державного торговельно-економічного університету, а також для покращення методів навчання.

Фізична активність – це будь-який рух організму із застосуванням скелетних м'язів [1].

Когнітивні процеси – це ментальні операції, які ми використовуємо для сприйняття інформації, її збереження в пам'яті, обробки, аналізу, інтерпретації та використання для прийняття рішень та розв'язання проблем [2].

Когнітивні функції представляють собою широкий спектр процесів, що відбуваються в мозку людини та відповідають за сприйняття, розуміння, обробку та зберігання інформації. Ці функції відіграють ключову роль у повсякденному житті, роблячи можливим виконання широкого спектру завдань та вирішення різноманітних проблем. Деякі з найважливіших когнітивних функцій включають у себе: увагу, пам'ять, мислення, сприйняття та мовлення [1].

Отже, здатність зосереджувати увагу на конкретному об'єкті, завданні чи ідеї. Вона відіграє ключову роль у фільтрації великої кількості інформації та у спроможності керувати своїм пізнавальним процесом.

Також, здатність запам'ятовувати, зберігати та відтворювати інформацію. Пам'ять поділяється на короткочасну (відносно невеликий період часу) та довготермінову (більш тривалий період часу), і обидві форми важливі для навчання та виконання різних завдань.

Мислення – це процес, за допомогою якого людина обробляє інформацію, вирішує проблеми, робить висновки та приймає рішення. Мислення може виявлятися у формі аналітичного, креативного або критичного мислення.

Щодо сприйняття, то це здатність організму сприймати інформацію через різні органи чуття, а також здатність інтерпретувати цю інформацію та розуміти її значення.

Нарешті, мовлення – це здатність висловлювати думки, ідеї та почуття за допомогою мовних засобів, таких як слова, речення та символи.

Когнітивні функції є важливими для успішного функціонування в сучасному світі. Вони використовуються у всіх аспектах життя, від навчання та роботи до міжособистісних відносин та прийняття рішень. Без належної роботи цих функцій може виникнути ряд проблем, які можуть вплинути на якість життя та успішність людини. Тому важливо розвивати та підтримувати когнітивні функції через різноманітні способи, такі як оптимально організована рухова активність, психологічні вправи та здоровий спосіб життя.

Рухова активність має значний позитивний вплив на когнітивні функції, що є ключовими для оптимального функціонування мозку і розумової діяльності. Різні дослідження, підтверджують, що оптимально організовані регулярні заняття фізичними вправами сприяють покращенню когнітивних процесів у осіб будь-якого віку, зокрема здобувачів освіти. Зокрема, слід виділити основні з позитивних аспектів впливу рухової активності на когнітивні функції:

– Покращення кровообігу до мозку: рухова активність сприяє підвищенню кровообігу до мозку (краще постачання кисню та поживних речовин до мозкових клітин, що сприяє їх оптимальному функціонуванню).

– Вивільнення ендорфінів: фізичні вправи сприяють вивільненню ендорфінів – гормонів щастя, які підвищують настрій та зменшують стрес і тривогу. Це може поліпшити концентрацію, увагу та пам'ять.

– Стимуляція нейрогенезу: дослідження показують, що рухова активність сприяє стимуляції нейрогенезу – процесу створення нових нейронів і нейронних зв'язків у мозку. Це може покращити функцію пам'яті та інших когнітивних процесів.

– Покращення сну: регулярна рухова активність сприяє покращенню якості сну. Відпочивши, мозок може краще самовідновлюватись, що веде до покращення когнітивних функцій протягом дня.

– Зменшення ризику когнітивного віку: дослідження вказують, що особи, які займаються регулярно руховою активністю, мають менший ризик розвитку когнітивного віку та захворювань, пов'язаних зі зниженням когнітивних функцій, таких як хвороба Альцгеймера [3].

Пам'ять є однією з найважливіших когнітивних функцій, що відіграє ключову роль у повсякденному житті людини. Функція пам'яті дозволяє зберігати, відтворювати та використовувати інформацію, отриману в минулому, для різних цілей, від виконання завдань до вирішення проблем. Рухова активність, у свою чергу, може впливати на функцію пам'яті у різні способи:

– Покращення кровообігу до мозку: рухова активність стимулює кровообіг, включаючи постачання крові до мозку. Це поліпшує оксигенацію та живлення мозкових клітин, що сприяє їх оптимальному функціонуванню і покращенню пам'яті.

– Стимуляція нейрогенезу: дослідження показують, що рухова активність може стимулювати процес нейрогенезу – формування нових нейронів у мозку. Це може покращити функцію пам'яті та зберігання інформації.

– Підвищення рівня нейротрофічних факторів: рухова активність може збільшувати вироблення нейротрофічних факторів, таких як бран-деривований

нейротрофічний фактор (BDNF), які сприяють росту та збереженню нейронів, що може покращити пам'ять.

– Зменшення стресу і тривоги: регулярна рухова активність сприяє зменшенню рівня стресу та тривоги. Високий рівень стресу може негативно впливати на пам'ять та здатність концентруватися, тому зниження стресу може поліпшити функцію пам'яті.

– Покращення сну: рухова активність також може сприяти кращому сну, що в свою чергу може позитивно позначитися на функції пам'яті. Під час сну мозок утворює нові зв'язки між нейронами, що сприяє зберіганню та консолідації інформації.

Регулярна рухова активність позитивно впливає на когнітивні функції мозку. Дослідники проаналізували дані 350 тисяч осіб та встановили, що лише шість хвилин інтенсивного навантаження у п'ять разів збільшили вироблення нейрохімічної речовини, яка є важливою для здоров'я мозку протягом усього життя.

Дослідники заявили, що можуть визначити, якою мірою вправи сприяють розвитку навичок мислення. Для цього вони провели перехресну перевірку когнітивних показників осіб, які мають або позбавлені фрагментів сприяння фізичним вправам, із показниками осіб із варіантами генів, пов'язаних із мисленням.

У результаті дослідники визначили, що люди із генетичною схильністю до фізичних вправ зазвичай займалися спортом і отримували кращі результати у тестах на мислення, якщо їх фізичні навантаження були принаймні помірними, порівнянними з бігом. Проте отримати користь від занять фізичними вправами можна навіть без фрагментів відповідних генів.

Навіть шість хвилин інтенсивних вправ можуть підвищити рівень речовини BDNF. Дослідники вимірювали рівень лактату, який виділяють м'язи під час фізичних вправ. Молочна кислота переміщалася до мозку та засмоктувалася ним як паливо [4].

Існує багато різних видів фізичних вправ, які можуть бути корисними для покращення когнітивних функцій. Ось декілька типів вправ, які можна включити в регулярну програму рухової активності для покращення функцій мозку та когнітивних здібностей:

По-перше, аеробні вправи: це вправи, що використовують великі групи м'язів і збільшують роботу серця та легенів. Це може включати ходьбу, біг, плавання, велосипед, танці тощо. Аеробні вправи сприяють підвищенню кровообігу до мозку, що поліпшує кисневий обмін та живлення мозкових клітин.

По-друге, силові тренування: тренування з використанням обтяжень або маси власного тіла, це у свою чергу сприятиме зміцненню м'язів та кісток. Ці вправи можуть покращити загальну силу тіла та сприяти роботі мозку, оскільки сильні м'язи підтримують оптимальну позу та покращують координацію.

По-третє, гнучкість та розтяжка: ці вправи вправи сприяють покращенню гнучкості м'язів та суглобів, що може покращити рухливість тіла та запобігти травмам. Розслаблені м'язи також можуть підвищити кровообіг до мозку та сприяти покращенню функцій мозку.

По-четверте, баланс та координація: ці вправи, які покращують баланс та координацію, такі як фітнес-йога, пілатес, та техніки статичного та динамічного рівноваги, можуть сприяти покращенню функцій мозку, включаючи концентрацію та увагу.

По-п'яте, інтервальні тренування: це вид тренування, яке включає чергування високоінтенсивних та низькоінтенсивних періодів активності. Ці вправи можуть підвищити кровообіг до мозку та стимулювати нейрогенез, що може покращити функції мозку.

У дослідженнях про користь занять спортом, слід у першу чергу зазначити, що це допомагає розвинути силу волі та самовладання. До такого висновку прийшли вчені Ноттінгем Трентського університету (Великобританія). Їхні дослідження показали, що високоосвічені люди мають кращу самодисципліну, що полегшує досягнення особистих і професійних цілей.

Заняття спортом допомагають знизити прояви депресії та рівень стресу. Низка досліджень послідовно доводить, що у людей, які регулярно займаються спортом, рідше діагностують депресивний розлад. Автори статті припускають, що під час фізичних навантажень у мозку людини виробляються певні речовини – нейротрофічні фактори, які покращують роботу мозку і, можливо, зменшують прояви симптомів депресії.

Нарешті, рухова активність надає більше енергії ніж кава. Наприклад, за даними журналу *Gerontology*, приблизно 20-25 % дорослих осіб у світі скаржаться на відчуття постійної втоми. Регулярна рухова активність сприяє позбавленню цього відчуття. Спочатку треба побороти втому, щоб піти до залу, де ви ще більше втомитеся, але пізніше це додасть енергії. Епідеміологічні дані спостережень за людьми з різним рівнем фізичної активності, зібрані в 1995-2005 роках для статті в журналі *Sports Health*, показують, що регулярні фізичні вправи допомагають подолати хронічну втому і допомагають відчувати себе повними енергії. Хоча точного наукового пояснення цьому феномену досі немає. [5].

Перераховані фактори підтверджують, що рухова активність є важливим чинником для здоров'я мозку та психічного благополуччя. Регулярно організована рухова активність може покращити когнітивні функції та пам'ять, що робить її важливою складовою здорового способу життя. Для максимального позитивного впливу на мозок рекомендується включати різноманітні види рухової активності в щоденний режим, зберігати регулярність тренувань та дотримуватися здорового способу життя.

Отже, досліджуючі усі дослідження, ми виявили, що дійсно фізичні вправи безпосередньо впливають на когнітивні функції та пам'ять. На прикладі, Державного торговельно-економічного університету, можу виокремити, що завдяки великому вибору секцій з фізичних активностей, здобувачі вищої освіти можуть обрати той напрям, який буде цікавим для них. В університеті створені умови, що здобувачі вищої освіти могли тричі на тиждень відвідувати секцію, займаючись на першій або другій зміні. Політика університету лояльна та дає можливість обирати зручні години для рухових активностей, які будуть стимулювати когнітивні функції й це доведено іншими дослідженнями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фізична активність – Режим доступу: <http://surl.li/rvekz> (дата входу: 25.03.2024).
2. Когнітивний процес це – Режим доступу: <http://surl.li/ojzgn> (дата входу: 25.03.2024).
3. Чому «рух – це життя»? Наукові докази. – Режим доступу: <http://surl.li/rtfcf> (дата входу: 25.03.2024).

4. Тренування та мозок: як спорт робить нас розумнішими – Режим доступу: <https://apollo.online/blog-post/exercising-and-brain-benefits/> (дата входу: 25.03.2024).

5. Фізичні вправи позитивно впливають на когнітивні функції людини — дослідження – Режим доступу: <https://mezha.net/ua/bukvy/verkhovna-rada-povernula-vyplaty-viiskovym-u-rozmiri-30-tysiach-hryven/> (дата входу: 25.03.2024).

6. П'ять досліджень про користь спорту – Режим доступу: <http://surl.li/rvdkp> (дата входу: 25.03.2024).

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА СПОРТ ЯК СОЦІАЛЬНІ ФЕНОМЕНИ

Андрій ПИВОВАРОВ, старший викладач

Віталій ФРОЛОВ, 1 курс 25 група

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

Фізична культура є невід'ємним елементом загальної культури людства та окремим напрямком суспільної діяльності, головною метою якого є зміцнення здоров'я та сприяння розвитку фізичних можливостей індивідуума. Вона являє собою інтегральну складову життя кожної людини, відображаючи її прагнення до гармонійного розвитку та самовдосконалення. Фізична культура не має соціальних, професійних, біологічних, вікових, географічних кордонів [2]. Як багатогранне соціальне явище, цей феномен спрямований на досягнення оптимального рівня фізичного стану, зміцнення здоров'я та забезпечення гармонійного розвитку рухових здібностей людини на всіх етапах її життєвого шляху.

Спорт, у свою чергу, є складовою фізичної культури та виконує роль засобу та методу фізичного виховання. Він також охоплює змагальну діяльність, спеціальну підготовку та соціальні відносини, що виникають у цій сфері. Він бере свої витoki ще з давніх часів, коли фізичні вправи, такі як біг, стрибки, метання, підняття важких предметів, веслування та плавання, використовувалися для фізичного виховання та були пов'язані з традиційними видами праці та військовою активністю [5]. З часом вони еволюціонували у змагальні форми.

У Стародавній Греції та Римі широко практикувалися різноманітні фізичні ігри та змагання, що стали прототипами сучасних видів спорту. Зокрема, в Греції давніх часів проводилися відомі Олімпійські ігри, де атлети змагалися в таких дисциплінах, як біг (на різні дистанції), боротьба, стрибки, метання диска та списа, боксування. Переможці Олімпійських ігор вважалися героями і прославляли свої міста-держави. Ігри мали не лише спортивне, а й релігійне значення, адже проводилися на честь бога Зевса. У Стародавньому Римі популярністю користувалися гладіаторські бої, перегони на колісницях, атлетичні змагання. Гладіатори вважалися професійними спортсменами того часу і мали свої школи підготовки. Крім того, у Римі існували примітивні види футболу, баскетболу та різноманітні ігри з м'ячем. У Середньовіччі спорт не був широко розвинений, хоча лицарські турніри та народні ігри сприяли збереженню спортивних традицій. Турніри лицарів включали змагання з верхової їзди, фехтування, стрільби з лука.

В епоху Відродження відновився інтерес до фізичної культури та фізичного виховання. Поширення набули різноманітні фізичні вправи, ігри з м'ячем, плавання. Сучасні види спорту почали формуватися у 19-20 століттях на основі

традиційних фізичних вправ, ігор та суміжних сфер культури. Згодом з'явилися технічні види спорту, пов'язані з розвитком техніки, такі як авто-, мото-, велоспорт, авіаційні види спорту та підводне плавання. У цих сферах людина прагне розширити свої можливості, переживаючи емоції успіхів і невдач. Задовольняючи різноманітні потреби людини, заняття спортом стає фізичною і духовною необхідністю. Різновиди спорту охоплюють широкий спектр видів діяльності, які можна класифікувати за різними критеріями.

За способом пересування:

- Циклічні види (біг, плавання, велоспорт, лижні перегони тощо)
- Ігрові види (футбол, баскетбол, волейбол, теніс тощо)
- Єдиноборства (бокс, боротьба, фехтування, карате тощо)
- Складно-координаційні види (гімнастика, фігурне катання, акробатика тощо).

За місцем проведення:

- На відкритому повітрі (легка атлетика, футбол, теніс тощо)
- У приміщенні (баскетбол, волейбол, боротьба тощо)
- На воді (плавання, веслування, водні лижі тощо)
- На снігу та льоду (лижні види, ковзанярський спорт, сноубординг тощо)
- Повітряні види (парашутний спорт, дельтапланеризм тощо).

Інші класифікації:

- Олімпійські та неолімпійські види
- Аматорський та професійний спорт
- Командні та індивідуальні види
- Технічні види (автоспорт, мотоспорт, авіаційний спорт тощо).

Але безсумнівно, останні 20 років стали свідками безпрецедентного розвитку спорту. Від комерційного буму професійних ліг до зростання масового руху за здоровий спосіб життя, ця сфера постійно еволюціонувала, відображаючи зміни в суспільстві та технологічний прогрес. Спорт став невід'ємною частиною глобальної культури, залишаючись не лише фізичною активністю, а й джерелом натхнення, пристрастей та об'єднання людей по всьому світу. Соціальні медіа стали часткою спортивного світу, надаючи нові можливості для взаємодії атлетів з уболівальниками та висвітлення подій. Спорт перетворився на глобальне культурне явище, яке об'єднує людей з різних куточків світу.

Фізична культура представляє собою невід'ємну частину загальної культури людства, що функціонує як самостійний сектор. Водночас це специфічний процес та результат людської діяльності, що є засобом і методом фізичного вдосконалення особистості. Вплив несприятливих факторів на стан здоров'я людського організму настільки великий і об'ємний, що внутрішні захисні функції організму не в змозі з ними впоратися. Досвід десятків тисяч людей, які зазнали на собі вплив такого роду несприятливих факторів, показує, що кращою протидією їм є регулярні заняття фізичними вправами, які допомагають відновленню і зміцненню здоров'я, адаптації організму до умов зовнішнього середовища [1, с.105-107]. Цей різновид культури впливає на важливі аспекти індивіда, спадково передані та розвиваються впродовж життя під впливом виховання, діяльності та оточуючого середовища. Вона задовольняє соціальні потреби в спілкуванні, грі, розвагах та самовираженні через соціально активну та корисну діяльність [7]. В основі цієї культури лежить рухова активність у формі фізичних вправ, спрямованих на формування навичок, фізичних здібностей і оптимізацію здоров'я та працездатності. Результатом є фізична підготовленість, високий рівень розвитку рухових умінь і навичок, спортивні досягнення, а також

моральний, естетичний і інтелектуальний розвиток. Вона проявляє своє значення в освітній, виховній, оздоровчій, економічній та загальнокультурній сферах, сприяючи формуванню фізкультурного руху - спільної діяльності людей щодо використання, поширення та розвитку цінностей фізичної культури. В даний час стало загальновизнаним фактом, що пріоритет у всій роботі, пов'язаної з розвитком фізкультурно-спортивного руху, повинен бути відданий фізичному вихованню та формуванню здорового способу життя дошкільників, учнів загальноосвітніх шкіл, студентської молоді [4,5,6]. Отже, саме вона є видом культури, результатом і засобом фізичного вдосконалення особистості та виконання соціальних обов'язків у суспільстві.

Ця людськомовна дисципліна спрямована на розвиток цілісної особистості, гармонізацію її духовних і фізичних сил, а також активізацію готовності повноцінно реалізувати свої потенціали в здоровому стилі життя, професійній діяльності та саморозвитку відповідно до соціокультурного середовища [7]. Фізична культура визначає властивості та орієнтації особистості, які сприяють її гармонійному розвитку в єдності з культурою суспільства, вирішенню протиріч між фізичним і духовним, природою і виробництвом, працею і відпочинком. Така гармонія забезпечує особистість соціальною стійкістю, продуктивною участю в житті і праці, створюючи психічний комфорт. Вищезазначене дозволяє вважати, що роль регулярних фізичних вправ в сучасному суспільстві зростає як компенсатор негативних явищ сучасної цивілізації. Фізична культура надає оздоровчий і профілактичний ефект, що є надзвичайно важливим, так як на сьогоднішній день число людей з різними захворюваннями постійно зростає [3,с.180-182]. Такий вид вдосконалення можна вірно розглядати як динамічний стан, що відображає прагнення особистості до повного розвитку через обраний вид спорту або фізкультурно-спортивну діяльність. Таким чином, забезпечується вибір засобів, які найкращим чином відповідають морфофункціональним і соціально-психологічним особливостям особистості, сприяють розкриттю та розвитку її індивідуальності. Фізкультурно-спортивна діяльність, в яку включаються студенти, представляє собою ефективний механізм об'єднання громадських і особистих інтересів, формування суспільно необхідних індивідуальних потреб [6]. Її специфічне ядро полягає в розвитку фізичної і духовної сфери особистості, збагаченні її нормами, ідеалами та ціннісними орієнтаціями. При цьому соціальний досвід перетворюється у властивості особистості, а сутнісні сили виражаються в зовнішньому результаті. Ця цілісна діяльність є потужним інструментом для підвищення соціальної активності особистості.

Фізична культура особистості – це різновид культури особистості, результат виконання соціальної програми фізичного розвитку, що виступає як засіб і спосіб виконання соціальних обов'язків. Вона є дуже складним громадським предметом, який включає в себе вирішення завдань фізичного розвитку, виконуючи і інші соціальні функції суспільства в області моралі, виховання, етичних [2,3]. Цей різновид культури особистості проявляється в трьох основних напрямках. В першу чергу вона визначає здатність до саморозвитку, відображає спрямованість особистості на власний розвиток, що обумовлено її соціальним і духовним досвідом, та підтримує її прагнення до творчості, саморозвитку і самовдосконалення [5]. У другу чергу фізична культура є основою самодіяльного, ініціативного самовираження майбутнього фахівця, прояву творчості в застосуванні засобів фізичної культури, спрямованих на предмет і процес його професійної діяльності. В третю чергу вона відображає творчий

внесок особистості у відносинах, що виникають в процесі фізкультурно-спортивної, суспільної та професійної діяльності, тобто "на інших". Що ширше коло зв'язків особистості в цій діяльності, то більше можливостей для суб'єктивних виявів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іваненко В.В., Купреєнко М.В. Як зберегти своє здоров'я? Філософія здоров'я -- здоровий спосіб життя -- здорова нація. Херсон: ХДАУ. 2018. С.105-107.
2. Купреєнко М.В., Непша О.В. Використання фізкультурнооздоровчих технологій в оптимізації рухової активності студентської молоді. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник. Баку-Ужгород-Дрогобич: Пóсвіт. 2017. С.433-435.
3. Непша О.В., Суханова Г.П., Іваненко В.В. Здоров'я як потреба і цінність людини в сучасному суспільстві. Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С.180-182.
4. Непша О.В., Суханова Г.П. Непша О.В. Формування навичок здорового способу життя учнів молодших класів засобами фізичної культури. Актуальні проблеми молоді в сучасних соціально-економічних умовах. Житомир: ПП «ДжіВіЕс». 2018. С.90-92.
5. Непша О.В., Ушаков В.С. Фізична культура як середовище виховання школярів. Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали. Бердянськ: БДПУ. 2017. С.309-310.
6. Непша О.В., Суханова Г.П. Формування мотиваційноціннісного ставлення студентської молоді до занять фізичною культурою. Фізичне та спортивне виховання у вищих навчальних закладах. Запоріжжя: ЗНТУ. 2017. С.30-33.
7. Рубан, А.: Фізична культура та спорт як засіб соціалізації молоді та інтеграції у соціокультурний простір. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету, (60), С. 145-152. вилучено із <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/666>. 2022 р.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЛІДЕРСТВА ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Марія СИДЯК

Відокремлений структурний підрозділ

«Львівський фаховий коледж транспортної інфраструктури Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проведено аналіз європейського досвіду лідерства та розглянуто можливості його використання та переосмислення в українських закладах фахової передвищої освіти. Основний акцент зроблено на розумінні поняття «лідерство» європейськими науковцями, їхніх уявлень щодо лідерських навичок та якостей, а також аналізі їхнього сприйняття шляхів розвитку лідерства у сучасних освітніх закладах.

Зазначено, що європейський досвід лідерства має велике значення для українських закладів освіти і слід враховувати його при організації освітнього процесу. Відзначено, що цей досвід може стати джерелом нових підходів та методик у вихованні та навчанні лідерських кадрів в Україні. Такий обмін досвідом

може сприяти підвищенню якості освіти та підготовці майбутніх лідерів країни до викликів сучасного світу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Державна програма розвитку закладів фахової передвищої освіти в Україні ставить метою набуття майбутніми фахівцями здатності ефективного реагування на світову тенденцію переходу від індустріальної моделі розвитку до інформаційної, що викликає зміни мети, функцій, змісту та завдань діяльності сучасного фахівця. Це вимагає належної підготовки фахівця-професіонала, який, окрім фахової підготовки, повинен володіти комплексом лідерських навичок та якостей. Саме тому, на сучасному етапі в Україні відбувається модернізація та реформування фахової передвищої та вищої освіти відповідно до міжнародних тенденцій, потреб українського суспільства та вимог ринку праці. За таких умов виникає актуальна проблема критичного вивчення й осмислення накопиченого зарубіжного досвіду з лідерства, громадянського виховання, пошуку способів та шляхів їх використання у системі фахової передвищої освіти України. Зокрема корисним для теорії та практики фахової передвищої освіти України постає досвід Європи, де в освітніх закладах здобувачів освіти виховують справжніми лідерами, готують до самостійної відповідальної діяльності на благо громади й суспільства у цілому та свідомої громадської активності.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Відзначення відсутності українських досліджень щодо використання європейського досвіду у лідерстві та його імплементації в українських закладах фахової передвищої освіти свідчить про потребу в дослідженні цієї теми. Дійсно, європейський досвід може бути дуже корисним для розвитку освітніх закладів української системи освіти.

Однією з можливих причин такої ситуації може бути недостатнє обмін досвідом між українськими та європейськими науковцями у цій галузі. Також можливо, що деякі особисті, соціальні або політичні чинники гальмують цей обмін знань.

Для вирішення цієї проблеми важливо провести дослідження, яке б оцінило ефективність імплементації європейського досвіду у лідерстві в українських закладах фахової передвищої освіти. Таке дослідження могло б розкрити потенційні переваги та виклики, з якими можуть зіткнутися українські освітні заклади при впровадженні європейських практик у свою діяльність. Крім того, таке дослідження може виявити конкретні аспекти європейського досвіду, які найбільше відповідають потребам українських освітян і можуть бути успішно імplementовані в українській системі освіти.

Отже, дослідження з цієї теми може сприяти розвитку освіти в Україні, забезпечуючи доступ до передового європейського досвіду та практик у лідерстві для українських освітян.

Мета статті – висвітлити специфіку європейського досвіду лідерства та проаналізувати можливості його використання у закладах фахової передвищої освіти в Україні.

Цікаво, що в сфері лідерства та формування лідерських якостей відбувається активне дослідження та розвиток в європейській науковій спільноті. Зазначений період відзначається значними досягненнями в цій області, коли лідерство стає предметом досліджень в різних галузях, таких як психологія,

соціологія та економіка. Активно досліджуються не лише особливості лідерства, але й методи його формування та розвитку.

З цього часу виникає ціла "філософія" лідерства, яка включає в себе комплексні теорії та підходи до розуміння цього поняття. Сучасні наукові дослідження спрямовані на створення комплексних моделей розвитку лідерства, які синтезують досягнення попередніх теорій та намагаються подолати їх обмеженості.

Такий розвиток досліджень в науковому середовищі може бути важливим для України, де також існує потреба у формуванні ефективного лідерства. Інтеграція Європейського досвіду та підходів у сфері лідерства може допомогти у вдосконаленні системи освіти та розвитку лідерських кадрів.

Уже за часів домінування широковідомої «теорії лідерських рис» серед багатьох науковців поширювалась ідея про те, що лідерство як інтеграцію якостей можна розвинути й сформуванню, при цьому використовуючи закони учіння, через освіту та виховання. Ще свого часу психолог В. Бінхем стверджував, що лідерство загалом є групою якостей, що підлягають вдосконаленню шляхом свідомого, систематичного, спланованого навчання та розвитку, а також шляхом тренування. Іншими словами, лідерства можна навчитись завдяки спостереженню та формуванню відповідних навичок, умінь та досвіду. На сучасному етапі ця ідея активно використовується в освітніх закладах, де лідерству та формуванню лідерських якостей приділяється надзвичайно велика увага, адже лідерство вважається ключовим компонентом соціального аспекту розвитку особистості.

На переконання фахівців з філософії організації та менеджменту міжособистісних відносин, лідерство є здатністю підняти бачення людини на рівень найширшого кругозору, вивести ефективність людської діяльності на рівень високих стандартів, а також здатність формувати особистість, виходячи за звичайні її межі.

Саме тому, наразі в освітніх закладах активно займаються навчанням та вихованням лідерів, формуванням у здобувачів освіти лідерських якостей та розкриттям їх лідерських здібностей. Висока ефективність навчання полягає в передачі знань, заохоченні діалогу, дискусій та запитань, а також передбачає легку доступність інформації. Коли інформацію важко отримати або вона відсутня, то людям складно навчатися й вони легко втрачають ентузіазм та можливості росту. На наш погляд, у Європі розроблена система цілеспрямованого навчання лідерства, яка враховує індивідуальні особливості здобувачів освіти, вимоги сучасного суспільства, а також постійно удосконалюється та оновлюється.

Зважаючи на європейський досвід, варто відзначити, що в освітніх закладах Європи активно розробляються та впроваджуються лідерські програми, спрямовані на розвиток не лише навчальних, але й виховних аспектів серед студентів. Значна увага приділяється не лише академічному зростанню, але й розвитку особистості, формуванню лідерських якостей та соціальних навичок.

Особливу увагу приділяють позанавчальним та громадським ініціативам серед студентської громадськості. Ці заходи створюють оптимальні умови для формування лідерських якостей у молоді. Лідерство в такому контексті розглядається як соціальна активність, яка сприяє розвитку активної життєвої позиції у молоді.

Цей підхід до формування лідерських якостей в освітніх закладах Європи відображає сучасні тенденції у галузі освіти, де важливо не лише навчання з підручника, але й розвиток особистості та підготовка до активного громадянського життя. Такий підхід може бути вдосконаленим та використаним у

контексті української освіти, сприяючи розвитку молодого покоління та підготовці майбутніх лідерів.

В усіх коледжах працюють спеціальні відділи, де пропонують різноманітні лідерські програми. Такі відділи найчастіше виконують завдання розвитку у здобувачів освіти лідерських якостей, моральної свідомості та бажання добровільного служіння суспільству. Учасники таких програм здобувають ґрунтовні знання про те, як не боятися ризикувати, експериментувати, планувати майбутнє, розвивати співробітництво, отримувати допомогу та надавати її іншим людям, навчаються волонтерської діяльності. Для здобувачів освіти волонтерська робота є надзвичайно популярною. Велика кількість закладів освіти підтримують студентські волонтерські організації, які активно займаються різноманітними соціальними ініціативами в межах свого міста.

Ці студентські волонтерські організації зазвичай орієнтовані на допомогу громаді та розв'язання актуальних соціальних проблем. Вони можуть займатися такими справами, як допомога місцевим бездомним, надання підтримки місцевим школам або дитячим будинкам, організація екологічних акцій та прибирання громадських місць, підтримка місцевих заходів культури і багато іншого.

Участь у волонтерських проектах надає студентам можливість отримати цінний досвід, розвинути лідерські та комунікативні навички, а також зробити вагомий внесок у свою громаду. Крім того, такі ініціативи сприяють формуванню відповідальної громадянської свідомості та підготовці майбутніх лідерів.

Цей підхід до волонтерської діяльності може бути важливим для розвитку громадської активності та громадянської зрілості серед молоді не лише в Європі, але й у будь-якій іншій країні.

У Європі вважається, що залучення здобувачів освіти до різних громадських активностей здійснює потужний вплив на розвиток їх лідерських якостей, здатності до міжособистісної взаємодії, здатності до розв'язання проблем та конфліктів, до прийняття ефективних рішень, до постановки цілей, співробітництва тощо. Усе перераховане є важливим для успішної професійної та управлінської кар'єри.

Вивчаючи досвід щодо залучення здобувачів освіти до громадської активності, українська дослідниця С.В. Федоренко зауважує, що така практика сприяє вихованню у здобувачів освіти громадянських цінностей, надає їм змогу спостерігати за тим, як їхня діяльність змінює життя громади та їх самих, що позитивно впливає на їх лідерські прояви, самоцінність та можливості власного впливу. За словами дослідниці, лідерство розвивається як інтегративна характеристика особистості та здатності здобувачів освіти до співпраці з різними верствами населення та у різних умовах.

Як бачимо, система освіти здатна допомогти здобувачам освіти стати справжніми лідерами, йти в ногу з часом, розуміти виклики сучасного суспільства та усвідомити своє місце у ньому, підготувати їх до ефективного використання здобутих знань та вмінь для того, щоб відповідально брати участь у суспільному, громадському та професійному житті.

На наше глибоке переконання, системі фахової передвищої освіти в Україні варто звернути увагу на досвід лідерства, осмислити його та використовувати його елементи у своїй діяльності. Вважаємо, що теперішня система фахової передвищої освіти не приділяє достатньо уваги проблемі лідерства, розвитку й формування лідерських якостей у здобувачів освіти. У нашій державі відсутня система цілеспрямованого навчання лідерства, а відповідно й комплекс цілеспрямованих заходів щодо розвитку майбутніх фахівців-лідерів. Більшість

здобувачів освіти не можуть повноцінно виявити свої лідерські здібності та якості, а аналіз наявних програм лідерства засвідчує їх невідповідність інтересам сучасних здобувачів освіти.

В Україні є необхідність у розробці та впровадженні ефективної системи навчання лідерства, яка відповідатиме сучасним вимогам та реаліям. Така система повинна бути цілеспрямованою та орієнтованою на формування гармонійно розвинутої особистості, яка здатна виконувати роль компетентного фахівця-лідера у різних сферах життя.

Важливо, щоб така система враховувала індивідуальні та психологічні особливості молоді, її потреби та амбіції. Навчання лідерства має бути гнучким та адаптованим до конкретних потреб здобувачів освіти, сприяючи розвитку їх потенціалу та здібностей.

Крім того, система навчання лідерства повинна враховувати вимоги ринку праці, щоб забезпечити випускникам не лише теоретичні знання, але й практичні навички та компетенції, які будуть корисними у професійній діяльності.

Такий підхід до розвитку системи навчання лідерства може сприяти підготовці нового покоління лідерів, які здатні ефективно впливати на соціальний та економічний розвиток країни.

Отже, проведене дослідження надає підтвердження важливості та цінності європейського досвіду лідерства для фахової передвищої освіти в Україні. Відзначається, що ефективна система навчання лідерства може стати ключовим фактором у підготовці молодих спеціалістів до викликів сучасного світу, який відзначається швидкими змінами та невизначеністю.

Такий висновок наголошує на необхідності створення в Україні цілеспрямованої системи навчання лідерства та розробки дієвих програм, які стимулюватимуть соціальну активність молодого покоління. Це дозволить забезпечити студентів не лише професійними навичками, але й розвинути їхні лідерські якості, необхідні для успішної діяльності у сучасному світі.

Додатково, у висновку підкреслюється потреба в подальших дослідженнях, спрямованих на детальне вивчення методів, засобів та педагогічних технологій, які успішно застосовуються американськими освітянами у процесі навчання та виховання здобувачів освіти. Це може сприяти розвитку та вдосконаленню системи навчання лідерства в Україні та підготовці нового покоління лідерів, здатних впливати на майбутнє суспільство.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жукова А. Тренінг як засіб формування лідерської компетенції у студентів коледжу//*Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Випуск 1 (138). Одеса, 2022.*
2. Жукова Анна. Виховання лідерської компетентності у контексті національно-патріотичного виховання у студентів коледжу.// *Збірник наукових праць "Вісник післядипломної освіти" Серія «Педагогічні науки» випуск 21(50) 2022.*
3. Калашнікова С. А. Професіоналізація управління освітою на засадах лідерства. *Вісник післядипломної освіти. 2010. №1 (1). С. 92-99.*
4. Пономаренко О. В. Лідерський компонент у педагогічній практиці студентів. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2013. №2. С. 202-205.*
5. Товканець О., Сасин Г. Розвиток лідерських якостей педагога в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Молодь і ринок. 2024. №1 (221). С. 13-18.*

АДАПТАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОГО КОНТЕНТУ ДО ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬСЯ В ЧЕРКАСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ТЕХНОЛОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ)

*Ірина СТАДНИК, кандидат історичних наук, доцент
Наталія ПШЕНИШНА
Черкаський державний технологічний університет*

Одним із дієвих важелів розвитку людської цивілізації та запорукою її подальшого розвитку є розгалужена система освіти. Загалом важко не погодитися з тим твердженням, що освіта відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному світі, а її значення важко переоцінити. Розвиток освіти сприяє формуванню критичного мислення, адже освіта дає змогу створити світогляд, виробити аналітичні навички та здатність ухвалювати виважені рішення, що, своєю чергою, сприяє особистісному й інтелектуальному зростанню людини. Розгалужена система освіти забезпечує підготовку кваліфікованої робочої сили, забезпечує необхідну підготовку та кваліфікацію для успішної кар'єри, оскільки сучасний ринок праці потребує фахівців із глибокими знаннями та навичками в різних галузях. Освічене населення є також рушійною силою економічного зростання та інновацій. Високий рівень освіти сприяє розвитку нових технологій, бізнесу та підвищенню продуктивності праці. Здобуття освіти надає людям змогу поліпшити свій соціально-економічний статус, долучитися до кращих робочих місць та досягти кар'єрного зростання. Крім того, гармонійний розвиток системи освіти сприяє розвитку громадянського суспільства, освіта формує активних та відповідальних громадян, які розуміють свої права й обов'язки, беруть участь у суспільному житті та можуть впливати на ухвалення рішень. Освіта сприяє культурному збагаченню індивідів, знайомить людей з історією, культурою, мистецтвом, сприяє формуванню толерантності, поваги до різноманітності та міжкультурної комунікації. Освіта відіграє ключову роль у досягненні цілей сталого розвитку, таких як подолання бідності, гендерна рівність, захист довкілля й інші.

У сучасному світі освіта стикається з цілою низкою викликів, зумовлених, зокрема, стрімким розвитком цифрових технологій та процесом глобалізації. Так, швидкий розвиток новітніх технологій вимагає постійного оновлення навчальних програм, освітнього контенту та методик викладання, інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес, формування цифрових навичок у здобувачів вищої освіти та викладачів. Ще одним викликом сьогодення є наявність величезної кількості джерел інформації, відкритість та доступність цих джерел, що може призвести до певної дезорієнтації й ускладнення в процесі пошуку та засвоєння нових знань, наявність проблеми визначення достовірності та якості онлайн-контенту, а отже, нагальна потреба формування в студентів навичок критичного мислення й оцінювання інформації. Величезні обсяги інформації в інтернеті також зміщують акценти у визначенні виключної ролі традиційної освіти як єдиного джерела знань, що, своєю чергою, змушує систему освіти ставати більш гнучкою, відповідаючи на суспільний запит.

Важливою вимогою до сучасної системи освіти є постійна зміна й удосконалення форм навчання. Зростання популярності онлайн-курсів, дистанційного та змішаного навчання активізує необхідність адаптації навчальних програм до нових форматів навчання, потребу в розробленні ефективних інтерактивних методик і цифрових навчальних матеріалів.

Важливість інтеграції системи української освіти у світовий, зокрема європейський, освітній простір зумовлює посилення уваги до ролі міжнародної мобільності студентів та викладачів, вимагає визнання дипломів та кваліфікацій у різних країнах. Розвиток міжнародної мобільності, як наслідок, визначає необхідність адаптації програм та освітнього контенту до різних культурних контекстів, посилення вивчення іноземної мови, збільшення питомої ваги дисциплін, що викладаються іноземними мовами, запровадження освітнього контенту, що формує та розвиває навички міжкультурної комунікації.

Швидкі темпи змін на сучасному ринку праці вимагають формування в студентів гнучких навичок (*soft skills*). Саме розвиток таких навичок сприятимуть успішному працевлаштуванню та майбутньому кар'єрному зростанню. Сучасні роботодавці дедалі більше цінують не лише технічні вміння, а й здатність ефективно працювати в команді, комунікувати, критично мислити й адаптуватися до змін. *Soft skills* допомагають вирізнятися серед інших кандидатів. Здобувачі вищої освіти, які активно розвивають свої *soft skills*, матимуть конкурентну перевагу на ринку праці порівняно з тими, хто зосереджується лише на професійних навичках. Тому, поєднуючи міцну академічну базу зі сформованими м'якими навичками, сучасні здобувачі освіти збільшують свої шанси на успішну кар'єру. Окрім того, розвинені *soft skills*, такі як емоційний інтелект, лідерство, управління часом та стресом, сприяють особистісному зростанню, покращанню взаємин і загальному життєвому успіху. Особливістю *soft skills* є також міжгалузєва застосовність. На відміну від вузькоспеціалізованих *hard skills*, гнучкі навички є універсальними та можуть застосовуватися в різних сферах діяльності. Розвиток *soft skills*, наприклад, таких як акцент на критичне мислення, креативність, співпрацю, лідерство та навчання впродовж життя, сприятимуть реакції системи освіти на ще один важливий виклик – стрімку зміну ринку праці, співвідношення в ньому питомої ваги різних професій, зникнення потреби в розвитку одних професій та поява потреби у виникненні абсолютно нових. Фактично сучасна система освіти має готувати своїх здобувачів до таких майбутніх викликів до професій, які ще не існують. Світ стрімко змінюється, і здатність адаптуватися, вчитися й ефективно співпрацювати стає дедалі більш важливою для подолання нових викликів у кар'єрі та житті.

Стрімкі темпи технологічного прогресу призводять до того, що знання та навички швидко застарівають через появу нових технологій, методів та інструментів. Фактично для того, щоб залишатися конкурентоспроможним на ринку праці, необхідно постійно оновлювати й розширювати свої компетенції. Такі стрімкі темпи технологічного прогресу, зміни в професійних сферах, збільшення тривалості кар'єри, потреби особистісного розвитку, соціальні зміни, глобалізація, своєю чергою, змушують людину формувати свої навички впродовж життя (*lifelong learning*). Концепція *lifelong learning* передбачає різноманітні форми навчання: формальну освіту, курси підвищення кваліфікації, онлайн-навчання, самоосвіту. Здатність і прагнення до постійного вдосконалення є запорукою успіху та конкурентоспроможності в сучасному мінливому світі.

Вагомим викликом сьогодення є постійна потреба у вагомому фінансуванні та ресурсному забезпеченні системи освіти задля безперервного процесу модернізації освіти. Це, зокрема, потреба в інвестиціях у сучасну інфраструктуру, технології, постійному підвищенні кваліфікації викладачів, необхідності раціонального використання наявних ресурсів.

Особливим викликом сучасності для системи освіти в Україні є розгорнута російською федерацією війна, котра справила величезний вплив на систему вищої

освіти та спричинила низку серйозних проблем. Однією з цих проблем стало руйнування інфраструктури університетів: багато навчальних корпусів, гуртожитків, лабораторій було пошкоджено або зруйновано внаслідок обстрілів та бойових дій, що завдало значних матеріальних збитків та порушило нормальний навчальний процес. Бойові дії, окупація частини території України зумовили потребу в переміщенні здобувачів вищої освіти та викладачів. Сотні тисяч студентів та викладачів були вимушені евакуюватися з окупованих територій та регіонів активних бойових дій. Це спричинило розпорошення навчальних колективів. Активні бойові дії, постійні повітряні тривоги, потреба в забезпеченні учасників освітнього процесу зумовили подальший розвиток форм навчання, які вже були запроваджені ще в період світової ковідної пандемії – дистанційне та змішане навчання. Багато університетів перейшли на онлайн та гібридні форми навчання заради безпеки студентів і викладачів, однак не всі були до цього готові технічно та методично. Ще однією проблемою системи освіти, пов'язаною з війною, є цілком об'єктивні проблеми з фінансуванням. Військові витрати України сильно обмежили бюджетне фінансування вищої освіти, що загрожує науковим дослідженням та якості навчання. Не менш важливою проблемою, з якою зіштовхнулася освіта, є психологічний тиск, який відчувають на собі всі учасники освітнього процесу. Війна та пов'язаний з нею стрес негативно впливають на психічне здоров'я здобувачів освіти та викладачів, їхню мотивацію та здатність до навчання чи роботи.

Система освіти також зіштовхнулася з утратою науково-педагогічних кадрів, оскільки багато викладачів та науковців загинули на фронті, нині беруть участь у бойових діях або були змушені емігрувати за кордон через війну.

Воєнні дії також суттєво обмежили можливості співпраці українських закладів вищої освіти з іноземними освітніми закладами й ускладнили інтеграцію України у світовий науково-освітній простір.

Викликами для системи освіти України, пов'язаними з війною, можемо визначити також потребу інтеграції в освітній контент тем, пов'язаних із миром, правами людини та конфліктами, медіаграмотністю, цінностями толерантності, емпатії та взаєморозуміння, сталим розвитком, збереженням ресурсів та боротьбою зі змінами клімату, екологічною свідомістю та відповідальністю за довкілля тощо.

Наявність такого масиву викликів, що стоять перед сучасною системою освіти, зумовлює потребу відповідного реагування навчальних закладів, зокрема шляхом удосконалення освітніх програм та адаптацією змісту освітнього контенту.

Черкаський державний технологічний університет, як і інші заклади вищої освіти в Україні, змушений адаптуватися до викликів сьогодення, оперативно реагувати на суспільні запити та вимоги. Нині в закладі вищої освіти понад сто освітніх програм реалізуються в межах таких галузей, як математика та статистика, інформаційні технології, електроніка, автоматизація та електронні комунікації, природничі науки, хімічна інженерія та біоінженерія, виробництво та технології, архітектура та будівництво, аграрні науки та продовольство, сфера обслуговування, механічна інженерія, електрична інженерія, транспорт, соціальні та поведінкові науки, управління та адміністрування, публічне управління та адміністрування, культура і мистецтво, гуманітарні науки, право, соціальна робота [1]. Такий широкий спектр галузей дає змогу закладу вищої освіти забезпечити потреби регіону у висококваліфікованих кадрах, здатних відповідати вимогам сучасного ринку праці.

Адаптація освітнього контенту, зокрема навчальних програм, підручників, онлайн-курсів, мультимедійних матеріалів, до викликів сьогодення є одним із важливих завдань, що стоять перед гарантами та групами забезпечення освітньо-професійних програм. У ЧДТУ розроблено низку нормативних документів, які регламентують забезпечення якості навчального процесу, діє комісія з моніторингу освітньої діяльності та якості вищої освіти.

Важливим кроком адаптації освіти до вимог сьогодення є залучення експертів та практиків до розроблення як освітніх програм, так і освітнього контенту. Таке залучення дозволяє враховувати запити відповідної галузі й оперативно на них реагувати. Подібна практика є поширеною під час розроблення та перегляду освітніх програм у Черкаському державному технологічному університеті та регулюється, зокрема, й Положенням про моніторинг стейкхолдерів щодо якості освіти і освітньої діяльності Черкаського державного технологічного університету.

Дієвим методом адаптації освітнього контенту до викликів сьогодення є застосування цифрових технологій та інтерактивних методик, що використовуються в навчальному процесі в Черкаському державному технологічному університеті, впровадження нових освітніх програм, таких як, наприклад, ОП «Штучний інтелект», що реалізується в межах спеціальності 124 Системний аналіз, ОП «Аналіз даних (DATA SCIENCE) та комп'ютерна статистика» в межах спеціальності 112 Статистика тощо.

Одним з інструментів адаптації освітнього контенту є розвиток навичок критичного мислення. Реалізація цього завдання закладена в усі освітні програми, що провадяться університетом.

Виклики для системи, пов'язані з війною, зумовили створення нових або перегляд уже існуючих у ЧДТУ освітніх програм, до прикладу, таких як «Політична та інформаційна безпека» (спеціальність 052 Політологія), «Психологія здоров'я», «Реабілітаційна психологія» (спеціальність 053 Психологія), «Право» (спеціальність 081 Право), «Управління кібербезпекою та захист інформації», «Безпека інформаційних і комунікаційних систем» (спеціальність 125 Кібербезпека та захист інформації) та інші. Війна зумовила перегляд освітнього контенту та доповнення його відповідною тематикою, зокрема дисциплін «Безпека життєдіяльності та цивільний захист», «Адміністративне право», «Кримінальне право», «Міжнародне право» тощо. Як вибіркові дисципліни до каталогу дисциплін вільного вибору були включені освітні компоненти «Психологія безпеки», «Застосування БПЛ в сучасному світі», «Основи автономного виживання», «Сучасні системи безпеки у побуті та на виробництві» тощо.

Отже, освіта є основою для прогресу людства, розвитку особистості, суспільства й економіки. Її значення постійно зростає у швидкозмінному світі, де знання та навички стають головним ресурсом. Нині перед освітою постає низка викликів, і подолання цих викликів вимагає системних зусиль від урядів, навчальних закладів, викладачів та здобувачів задля адаптації системи освіти до потреб сучасного світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Відомості про освітні програми, які реалізуються в ЧДТУ. URL: <https://chdtu.edu.ua/info/vidomosti-pro-osvitni-programi-yaki-realizuyutsya-v-chdtu>

РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я

Олександр ЧЕРНЕНКО, кандидат медичних наук, доцент

Неля ВОВК, кандидат педагогічних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України

Проблема створення ефективної системи реабілітаційних закладів в Україні та системи професійної підготовки фахівців, працюючих у сфері відновлення здоров'я і працездатності людей в центрах реабілітації, є дуже складною та актуальною в сучасних безпекових умовах для українського суспільства, а особливо для військовослужбовців.

Аналіз і узагальнення даних наукової літератури свідчать про неухильну тенденцію до погіршення здоров'я населення практично в усіх країнах світу, в тому числі й в Україні, що пов'язано з веденням бойових дій [1; 2]. Насьогодні проблема реабілітації військовослужбовців психологічному та психотерапевтичному науковому просторі не є новою, але разом з тим воєнні дії на території України роблять дану проблему надзвичайно актуальною. У сучасних безпекових умовах вона набула особливої актуальності й, на наш погляд, гостро потребує переосмислення як базових концептів, з урахуванням сучасних принципів, методів та напрямів реабілітації, а також нових підходів, враховуючи необхідність інноваційних методів у поєднанні психологічного та психіатричного супроводу, створюючи при цьому умови для повноцінного відпочинку, відновлення ментального й фізичного здоров'я.

Метою статті є висвітлення проблемних питань щодо організації діяльності та роботи реабілітаційних центрів в Україні та Черкащині зокрема, а також проведення аналізу завдань, принципів та основних етапів комплексної реабілітації учасників бойових дій.

У роботах Ситенко О. М. сформульовано та обґрунтовано принципи, на яких доцільно будувати систему реабілітаційної допомоги в Україні, це принципи державності, сучасності, науковості, наступності, поетапності та єдиної тактики, регіоналізму, спеціалізації, самореабілітації. Дослідником наведено досвід провідних країн світу та відзначено роль держави та суспільства в реабілітаційному процесі [2]. Комплекс заходів щодо фізичної реабілітації військовослужбовців запропоновано авторами Р. В. Слухенською, Л. Г. Логущ, О. В. Зендик, та Л. В. Гуліною [3]. Дослідниками проаналізовано основні особливості фізичної реабілітації, ЛФК воїнів, які перебувають під наглядом за медичними показаннями у зв'язку із захворюваннями основних систем організму, поранень нижніх кінцівок. В якості основи лікувальної фізичної культури розглядаються фізичні вправи, руховий та гігієнічний режим. Чільне місце серед засобів фізичної реабілітації відводиться фізичним вправам, оскільки рухова активність – найважливіша умова формування здорового життя, основа правильної медичної реабілітації. Також авторами виокремлено специфіку післягоспітальної фізичної реабілітації військовослужбовців шляхом ЛФК та комплексу реабілітаційних вправ, описання особливості застосування деякі із вправ, акцентована увага на тому, що саме коректний вибір варіанта реабілітації, комплексу фізичних вправ, інтенсивності лікувальних заходів, що проводяться, визначає сприятливий результат лікувального процесу, відновлення працездатності і боєздатності,

швидке повернення військовослужбовця в дію [3, 130-132]. Дослідники Баннікова Р., Рушак Д. та Рушак Л. у своїх роботах проаналізували стан питання відновного лікування та реабілітації військовослужбовців, які зазнали поранень внаслідок бойових дій, зроблено висновки про те, що у єдиній системі лікувально-профілактичних заходів, що застосовуються при лікуванні поранених, реабілітація посідає проміжне положення, продовжуючи лікування і передуючи диспансеризації та вторинній профілактиці, і якщо лікувальні заходи, в першу чергу, спрямовані на причину та сутність хвороби, а також на усунення основного субстрату патологічного процесу, то в результаті реабілітації в основному досягається відновлення соматичних функцій, психічного статусу і працездатності для того, щоб хворий зайняв відповідне місце в суспільстві [4, 115]. У роботах І. М. Крука та І. М. Григус пропонується сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом [5, 50]. Авторами здійснено теоретичний огляд сучасних поглядів на психологічну реабілітацію учасників бойових дій з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), зацентровано увагу на головній меті, завданнях та її специфіці в роботі з військовослужбовцями, обґрунтовано доцільність застосування моделі психологічної реабілітації військовослужбовців з ПТСР, розглянуто основні його ознаки, проаналізовано соціальні та психологічні причини розвитку ПТСР. Дослідниками запропоновано актуальні засоби подолання посттравматичного стресового розладу та проведення психологічної реабілітації з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду в цій галузі [5, 56]. Дослідниками Когутом О. О. та Вишніченко С. І. представлено результати апробації програми реабілітації військовослужбовців, та, зокрема, виявлено під час реалізації програми «Відновлення під час війни», учасниками якої були сім'ї військовослужбовців, що показники тривожності, розладу сну, депресивності було зменшено [6, 115].

Отже, проведений аналіз наукової літератури [1-6] дозволяє констатувати, що найбільш проблематичним наслідком впливу травмивної події високої інтенсивності на особистість можна вважати афективно-шокові реакції, що кваліфікуються у МКК-10 як гостра реакція на стрес, посттравматичний стресовий розлад та розлади адаптації, які належать до реактивних психозів (див.: МКК-10) [7]; суб'єкт у травмивній ситуації постає безпосереднім учасником або свідком подій.

Як зазначає О. Когут, для проведення ефективного реабілітаційного процесу слід з'ясувати феноменологію психологічної травми військового, зокрема: наявність реактивації вкарбованих емоційних образів, визначити рівень інтенсивності впливу травмивної події (спогади, нав'язливі думки, нічні жахіття); з'ясувати чи є підвищена активація (зокрема збудження, безсоння, дратівливість, імпульсивність, агресія); чи проявляється деактивація (ступор, соціальна ізоляція, уникання контактів, занурення в себе, сплутаність свідомості, дереалізація, дисоціація, депресія) [6, 119]. Реабілітаційні інтервенції будуть запроваджені відповідно вищезначених станів військовослужбовців.

Питаннями медичної, соціальної, психологічної та фізичної реабілітації займаються Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізовані підрозділи. Діє Комітет експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) з медичної реабілітації, який постійно вдосконалює її цілі та завдання. Періодично

проводяться міжнародні форуми з цих питань. Реабілітація відіграє одну з провідних ролей в досягненні стратегії ВООЗ «Здоров'я для всіх у XXI столітті».

Проте в Україні найбільш актуальними є питання організації та роботи центрів комплексної реабілітації хворих та поранених в бойових діях (медичної, фізичної, психологічної та соціальної). Постраждалим учасникам бойових дій для відновлення здоров'я та працездатності необхідна ортопедична реабілітація при пораненнях та ампутаціях верхніх та нижніх кінцівок, нейрореабілітація при травмах голови, фізична реабілітація для відновлення рухової функції та фізичної працездатності хворих, психологічна реабілітація для лікування бойової психічної травми [8].

Відомо, що розробкою наукових програм, протоколів реабілітації, методичним керівництвом реабілітаційних закладів займаються науководослідні установи, зокрема НДІ реабілітації інвалідів Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, Український НДІ медичної реабілітації та курортології (м. Одеса), Український НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології (м. Київ); Український державний НДІ медико-соціальних проблем інвалідності [8; 9].

Розбудова реабілітаційних центрів, що існують в Україні, та створення нових закладів реабілітації є завдання комплексним для МОЗ, МОН, Міністерства соціальної політики та ветеранів, а також інших державних та громадських організацій, зокрема для ВНЗ, які готують лікарів різного профілю, фахівців з фізичної реабілітації, соціальних працівників, психологів й т.д. Метою державної політики щодо реабілітації у сфері охорони здоров'я є створення умов для ефективної реабілітації, забезпечення доступності навколишнього середовища, можливості вести самостійний спосіб життя і всебічно брати участь у всіх аспектах життя суспільства, сприяння створенню середовища, що організоване відповідно до вимог універсального дизайну та розумного пристосування. Основними принципами державної політики щодо реабілітації у сфері охорони здоров'я є прозорість, ефективний розподіл повноважень та відповідальності між органами державної влади, якість та доступність реабілітаційної та психологічної допомоги, інклюзивність, сприяння поверненню людини до ведення самостійного способу життя.

Основними завданнями державної політики щодо реабілітації є: - забезпечення скоординованості принципів проведення реабілітації, реабілітаційних послуг, а також доступність допоміжних засобів реабілітації та медичних виробів (виробів медичного призначення); - регламентація правових, економічних, соціальних умов проведення реабілітації з урахуванням функціональних можливостей осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, потреби у допоміжних засобах реабілітації та медичних виробах (виробах медичного призначення); - впровадження міжнародних стандартів реабілітації та психологічної допомоги в реабілітації; - створення умов для якісного матеріально-технічного, фінансового, кадрового та науково-методичного забезпечення реабілітації; - створення рівних умов для всіх осіб, залучених до надання реабілітаційної допомоги, та постачальників допоміжних засобів реабілітації; - формування ефективної системи управління якістю реабілітаційної допомоги.

Багатогранність завдань медичної реабілітації, зокрема, фізичної реабілітації, постраждалих в бойових діях потребує ефективного функціонування цієї системи як самостійного напряму клінічної та соціальної медицини.

Медична та психологічна реабілітація тісно пов'язані між собою, доповнюють одна другу і не повинні протиставлятися. При цьому слід розуміти, що медико-психологічна реабілітація не є доліковуванням. Її необхідно починати ще за наявності передпатологічних психічних змін, викликаних екстремальним психогенним впливом. Вона має проводитися починаючи з самих ранніх стадій формування психопатології, а особливо активно – на завершальних етапах лікування та після нього. На донозологічному рівні, коли психічний розлад ще не сформувався, в основному застосовується психокорекція, а за наявності сформованого психічного захворювання – психотерапія.

Медико-психологічна реабілітація (МНР) у Збройних Силах України являє собою комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів медико-психологічного характеру, спрямованих на збереження та відновлення психофізіологічних та психічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності військовослужбовців, які постраждали внаслідок екстремальних психогенних впливів під час виконання завдань у районі ведення бойових дій. Вона спрямована на збереження здоров'я, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі посттравматичних стресових синдромів та хронічних психопатологічних змін особистості військовослужбовця, та має превентивну, клінічну, функціональну та психологічну форми [10; 15].

Професійна реабілітація учасників бойових дій полягає у професійній орієнтації, професійній освіті, професійно-виробничій адаптації й працевлаштуванні.

Основні принципи реабілітації за видами: принципи соціальної реабілітації – етапність, диференційованість, комплексність, наступність, послідовність і безперервність у проведенні реабілітаційних заходів; принципи медичної реабілітації – безперервність, обґрунтованість, комплексність, доступність, гнучкість; принципи професійної реабілітації – інтегративність, фінальність, індивідуальність, локалізація; принципи психологічної реабілітації: - партнерство – передбачає усіляке залучення пацієнта в лікувально-відновлювальний процес; - різноплановість зусиль – передбачає спрямованість реабілітаційного процесу на різні сфери життєдіяльності; - єдність психосоціальних і біологічних методів впливу; - безперервність і оптимальна тривалість реабілітаційних заходів; - ступінчастість – передбачає створення “переходів” від одного реабілітаційного заходу до іншого; - професійність – передбачає залучення до проведення заходів психофізіологічної реабілітації фахівців, що мають спеціальну підготовку з оцінки функціонального стану людини, володіють методами соціально-психологічного вивчення й психофізіологічного обстеження; - обґрунтованість заходів – передбачає добір надійних, доступних і оптимальних методів психологічної реабілітації, перевірених багаторічною практикою, які можливо реалізувати в умовах знаходження пацієнта в лікувальній установі. Методи психологічної реабілітації слід обирати з урахуванням особливостей функціонального стану соматичної й психічної сфер військовослужбовця після бойової травми й призначеної лікарем терапії; - індивідуальність – передбачає в процесі її планування й проведення ведення обліку рівня зниження професійно важливих якостей, наявності патологічних змін особистості, сприйнятливості і переносимості клієнтами різних медико-психологічних методів [10; 11].

Система медико-психологічної реабілітації має бути послідовною і поетапною. Завдання реабілітації, її форми та методи змінюються в залежності від етапу проведення. На кожному етапі реабілітації передбачається проведення превентивних заходів. Основними етапами організації системи реабілітаційних заходів є:

1. Перший етап. Первинна психопрофілактика, що здійснюється на етапі перед убуванням військовослужбовців у район проведення військових дій для виконання завдань за призначенням (превентивна реабілітація).

2. Другий етап. Заходи медико-психологічної реабілітації здійснюються під час виконання військовослужбовцями завдань за призначенням в районі військових дій.

3. Третій етап. Заходи медико-психологічної реабілітації здійснюються після виведення військовослужбовців з району проведення військових дій для їх відпочинку, доукомплектування особовим складом, відновлення бойової готовності (боездатності).

4. Четвертий етап. Медико-психологічна реабілітація проводиться в лікувально-профілактичних закладах МО України, МОЗ України, які здійснюють первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу.

5. П'ятий етап системи медико-психологічної реабілітації - відділення медико-психологічної реабілітації медичних центрів МО України та госпіталю ветеранів війни.

МПР осіб, які постраждали під час виконання професійних обов'язків, є невід'ємною та обов'язковою складовою загальнодержавної комплексної системи допомоги таким особам. Ефективність МПР забезпечується синергічною взаємодією медичного, соціального та психологічного векторів.

Кадрове забезпечення МПР включає вдосконалення додипломної та післядипломної підготовки психологів з медичною та немедичною освітою, лікарів-психотерапевтів та лікарів-психіатрів у галузі військової та кризової психології зі збільшенням кількості навчальних годин з проблем «Психологічного консультування та психокорекції», «Психології життєвої кризи особистості, вмирання та смерті», «Тренінгів стресостійкості» та ліцензованого обсягу кількості осіб, які навчаються за фахом «Медична психологія»[10, 12].

На Черкащині найчастіше в реабілітаційні центри військовослужбовці потрапляють із мінно-вибуховими, кульовими чи осколковими травмами після лікування в травматологічних відділеннях. У таких випадках вагому роль у їхньому відновленні відіграє час. Існують ґрунтовні відмінності між військовою та цивільною реабілітацією. Період відновлення у цивільній триває швидше, у військовій травмі це здебільшого забруднені рани, які спочатку потрібно очистити й стабілізувати, потім починається максимальна активізація. До прикладу, реабілітація, де оперуються зв'язки чи коліна, в середньому відновлення триває 6-8 тижнів, у випадку більш складних травм період відновлення може тривати й півроку чи рік. Чим скоріше реабілітолог розпочне роботу з пацієнтом, тим кращий і швидший результат можна очікувати. Уже після реабілітації, коли пацієнт залишає лікарню, реабілітолог дає йому "на руки" детальні рекомендації, що і як можна робити та яке навантаження на поранену кінцівку дозволене. На сьогодні розраховувати на підтримку у професійному та соціальному відновленні в Черкасах можуть військовослужбовці, які отримали поранення на війні та звільнилися з

лав ЗСУ [14; 15]. Також за потреби військовослужбовці можуть розраховувати на допомогу з протезуванням.

Також після повернення з війни військові в Черкасах можуть розраховувати на професійну адаптацію, що передбачає можливість отримання додаткової кваліфікації у закладах професійно-технічної освіти міста. Із цією метою військовослужбовцям департаментом соцзахисту надається перелік закладів, де вони можуть безоплатно пройти навчання [14]. Також органи соціального захисту населення забезпечують військовослужбовцям, які звільнилися із лав ЗСУ або мають статус особи з інвалідністю, санаторно-курортне лікування.

Наразі на Черкащині шість медзакладів отримали та вже освоїли “реабілітаційні” пакети. Водночас триває робота над облаштуванням центру реабілітації для військових на базі обласного шпиталю для ветеранів. Реабілітація включена у програму медичних гарантій, тобто на неї передбачена компенсація з Національної служби здоров'я України. Поряд із цим, багато уваги приділяється тому, щоб реконструювати і шпиталь ветеранів, посилити там саме реабілітаційний напрямок. Там передбачається як фізіологічна, так і психологічна реабілітація. Ми маємо зробити все для того, аби наші медичні заклади були в готовності по максимуму сприяти військовим, які будуть повертатися із фронту”. Триває робота над тим, щоб виходити на міжнародний рівень і залучати до проекту реабілітаційного центру фінансування від міжнародних партнерів. Реабілітаційні центри орієнтуються на допомогу військових, адже розуміють, що запит на такі послуги надалі буде лише зростати.

Безпосередньо реабілітаційний процес включає такі складові: 1) відновлювальні медичні заходи, реконструктивна хірургія, ендпротезування, протезування, ортезування, санаторно-курортне лікування; 2) медична, медико-соціальна, соціальна, психологічна, психолого-педагогічна, фізична, професійна, трудова, фізкультурно-спортивна реабілітація, соціальна адаптація; 3) забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення; 4) освіта, професійна орієнтація, сприяння в працевлаштуванні, виробнича адаптація; 5) фізкультурно-спортивні заходи, оздоровлення [15].

Медична служба і ЗСУ сьогодні переходять на натівські стандарти і це значно спрощує роботу військових медиків. В Україні вже працює ряд програм з медичної реабілітації військових, також всі знають, що є збірна ветеранів, які отримали поранення, пройшли реабілітацію та беруть участь у спортивних змаганнях. В університетах вже розроблено та впроваджено ряд програм, які покликані на покращення послуг з реабілітації саме військових.

Для центрів реабілітації є необхідним сучасне дороговартісне обладнання, яке застосовується після оперативних втручань, мінно-вибухових травм, інсультів та інших захворювань чи станів, що призвели до обмеження рухомості опорно-рухового апарату. Якісні матеріали, ергономічний дизайн, сучасні інженерні рішення - все це у поєднанні полегшує виконання вправ по відновленню після травм та гарантують результативність індивідуальної роботи з тренером чи в самостійному режимі. Таке обладнання призначене для: налагодження кровообігу в травмованій ділянці; покращення відчуття рівноваги та балансу; покращення іннервації м'язів; відновлення побутових навичок; пропрацювання дрібної моторики пальців руки чи ноги; покращення рухової активності тіла в цілому чи окремих його ділянок.

Існують випадки, коли самі військовослужбовці підказують, яке ще обладнання є необхідним, які процедури можна тут запровадити, що їм потрібно для більш комфортного розвантаження. У таких центрах сьогодні є можливість надавати допомогу людям, які повернулись із пораненнями, які прийшли із моральними та психологічними травмами.

У зв'язку з воєнними діями тисячі цивільних, військових та представників аварійних, рятувальних служб щодня отримують травми різного ступеня тяжкості. Групи, які зазнали травм нервової системи, черепно-мозкових пошкоджень, травм опорно-рухового апарату чи хребта потребують специфічного лікування та повноцінного курсу реабілітації для відновлення втрачених функцій. Від ефективності цієї роботи напряду залежать їх мобільність, працездатність, соціальна адаптація, фізична активність, самопочуття та майбутнє життя загалом.

Відповідно до своїх міжнародно-правових зобов'язань держава бере участь у реалізації міжнародних програм охорони здоров'я; здійснює обмін екологічною, медичною та реабілітаційною інформацією; сприяє професійним та науковим контактам працівників охорони здоров'я, фахівців з реабілітації, обміну прогресивними методами і технологіями, експорту та імпорту медичного обладнання, лікарських препаратів, технічних та інших засобів реабілітації, інших товарів, необхідних для здоров'я, діяльності спільних підприємств у сфері охорони здоров'я; організовує спільну підготовку фахівців, розвиває і підтримує всі інші форми міжнародного співробітництва, що не суперечать міжнародному праву і законодавству України.

Заклади охорони здоров'я, реабілітаційні заклади, уповноважені органи професійного самоврядування, громадяни та їх об'єднання мають право відповідно до законодавства самостійно укладати договори (контракти) з іноземними юридичними і фізичними особами про будь-які форми співробітництва, брати участь у діяльності відповідних міжнародних організацій, здійснювати зовнішньоекономічну діяльність.

Проведений аналіз основних етапів організації системи реабілітаційних заходів, перегляд основних завдань та принципів реабілітації, виокремлення особливостей та організаційних аспектів дозволяє стверджувати, що існує необхідність удосконалення реабілітації учасників бойових дій, що має здійснюватись комплексно, потребує доудосконалення існуюча система реабілітаційних закладів, є необхідність у створенні нових багатопрофільних центрів реабілітації. Існує гостра необхідність у розробці єдиної моделі багатопрофільних реабілітаційних центрів з метою підвищення якості надання реабілітаційних послуг хворим, інвалідам та постраждалим під час бойових дій з активним залученням до процесу реабілітації лікарів, фахівців з фізичної реабілітації, психологів та психотерапевтів, а також соціальних працівників. Вважаємо, що у сучасних умовах існує необхідність удосконалення МПР, що відповідно потребує здійснення наукових розробок, у тому числі фундаментальних, для поглиблення існуючих уявлень про механізми впливу бойового стресу та інформаційних атак в умовах «гібридної» війни, а також розроблення ефективних методів діагностики та лікування цієї патології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тимошко Г. М. Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб: навч. посіб. / Г. М. Тимошко. - Ніжин : Вид. ПП Лисенко М.М., 2011. - 247 с.

2. Ситенко, О. (2023). Розвиток системи реабілітації в Україні. організаційні аспекти. ОРТОПЕДІЯ ТРАВМАТОЛОГІЯ та ПРОТЕЗУВАННЯ, (2), 77–83. <https://doi.org/10.15674/0030-59872023277-83>

3. Служенська, Р. В., Логущ, Л. Г., Зендик, О. В., & Гуліна, Л. В. (2023). Комплекс заходів щодо фізичної реабілітації військовослужбовців, (1 (159)), с. 130-132. DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).31

4. БАННИКОВА, Р., РУЩАК, Д., & РУЩАК, Л. (2023). Стан питання відновного лікування та реабілітації військовослужбовців, які зазнали поранень внаслідок бойових дій. АНДРЕЄВА Олена, ГАКМАН Анна, ВОЛОСЮК Анна, с.114-117.

5. Крук, І. М., & Григус, І. М. (2023). Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. Rehabilitation and Recreation, (15), 50–56. <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.15.6>

6. Когут, О. О., & Вишніченко, С. І. (2023). Результати апробації програми реабілітації військовослужбовців. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (3), 109-115. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.22>

7. МКХ 10 – Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду. URL: <http://mkb-10.com/index.php?pid-4257>.

8. Голяченко А.О. Наукове обґрунтування оптимізації системи медичної реабілітації в умовах реформування охорони здоров'я в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук: спец. 14.02.03 «Соціальна медицина» / А.О. Голяченко.- К., 2008. - 32 с.

9. Пожидаєв В.В. Фізіотерапія. Організація роботи фізіотерапевтичних кабінетів і відділень в центрах медичної реабілітації та санаторно-курортних закладах/ В. В. Пожидаєв. - К.: Купріянова О.О., 2006. - 320 с.

10. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник / Н.А. Агаєв, О.М. Кокун, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, В.В. Остапчук, В.В. Ткаченко. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. – 234 с.

11. Попелюшко Р.П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації / Р.П. Попелюшко // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка. – Київ, 2015. – Т. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 13. – С. 198-207

12. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. – 170 с.

13. Наказ Головнокомандувача ЗС України від 30.10.2021 №330 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення військово-соціологічних та соціально-психологічних досліджень у Збройних Силах України».

14. Порядок та умови надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб, постраждалим учасникам Революції Гідності та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

15. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» || від 06.10.2005р. - № 2961-IV(редакція 01.05.2023р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

АВТОРСЬКИЙ ПОКАЖЧИК

<i>Олена БЕЗЛУЦЬКА</i>	81	<i>Андрій ПИВОВАРОВ</i>	199
<i>Олександр БЕРЕСТ</i>	81	<i>Діана ПОЇЗД</i>	55
<i>Христина БОРИНЕЦЬ</i>	11	<i>Ірина ПОСТЕРНАК</i>	113
<i>Олександра БОРОВИК</i>	15	<i>Олексій ПОСТЕРНАК</i>	113
<i>Ірина ВЛАСЕНКО</i>	159	<i>Сергій ПОСТЕРНАК</i>	113
<i>Неля ВОВК</i>	15,211	<i>Тетяна ПОСТРИГАНЬ</i>	117
<i>Вадим ВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ</i>	79	<i>Наталія ПШЕНИШНА</i>	207
<i>Людмила ВОРОНОВСЬКА</i>	23	<i>Вадим РАДАВСЬКИЙ</i>	117
<i>Нізар ГАВРИЛЕНКО</i>	84	<i>Марія СИДЯК</i>	202
<i>Марія ГОНЧАРУК</i>	97	<i>Ярослав СОКУРЕНКО</i>	81
<i>Леся ГОРЕНКО</i>	28	<i>Ірина СТАДНИК</i>	207
<i>Марія ДМИТРЕНКО</i>	76	<i>Андрій ТОМІЛЕНКО</i>	58
<i>Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА</i>	64	<i>Артем УДАЛОВ</i>	64
<i>Даніїл ЗЯБЛОВ</i>	81	<i>Дмитро УСОВ</i>	67
<i>Оксана ІВАЩЕНКО</i>	147	<i>Яніна ФЕДОРЕНКО</i>	70,121
<i>Анна КАРПАНЬ</i>	33	<i>Віталій ФРОЛОВ</i>	199
<i>Валерія КВЯТКОВСЬКА</i>	195	<i>Вікторія ХУДАВЕРДІЄВА</i>	124
<i>Ірина КОВАЛЕНКО-ЧУКІНА</i>	55,89	<i>Олександр ЧЕРНЕНКО</i>	211
<i>Марія КОВАЛЬЧУК</i>	67	<i>Тетяна ЧУБІНА</i>	76
<i>Світлана КОСЯК</i>	38	<i>Іванна ЧУКІНА</i>	131
<i>Діана КОТЛЯР</i>	93	<i>Вікторія ШОПТЕНКО</i>	135
<i>Ольга КРАВЧЕНКО</i>	163	<i>Daria VOIEVA</i>	7
<i>Аліна КРИШТАЛЬ</i>	97,121,159,163	<i>Anastasiya VOIKO</i>	139
<i>Валентин ЛАЗУРЕНКО</i>	43	<i>Olena VOKSHYTS</i>	143,153
<i>Анна ЛЕВИЦЬКА</i>	102	<i>Iryna IVANOVA</i>	139
<i>Інна ЛЕВЧЕНКО</i>	171	<i>Iryna KAMENSKA</i>	143,153
<i>Андрій ЛИТВИН</i>	177	<i>Olha KRICHKER</i>	167
<i>Юрій ЛІННІК</i>	182	<i>Alona LESHCHENKO</i>	173
<i>Інна МАРУШ</i>	186	<i>Olesia MINENKO</i>	189
<i>Тетяна МОІСЕЄВА</i>	84	<i>Alla PAZIAK</i>	173
<i>Катерина МУЛИК</i>	106	<i>Maksym SHPAK</i>	139
<i>Алла ПАЗЯК</i>	64,81	<i>Alona YURZHENKO</i>	173
<i>Андрій ПАЛЬЧИК</i>	50		
<i>Юлія ПАРИШКУРА</i>	195		

ЗМІСТ

**СЕКЦІЯ 1. Сьогодення, обпалене війною:
реалії, що стають історією. Суспільні науки.
Гуманітарна підготовка працівників ДСНС України.
Політичні та філософські пошуки на тлі сучасних проблем.
Соціологія та соціальна робота: нові ідеї та наукові досягнення**

Daria BOIEVA

**THE PROBLEM OF THE HAGIOGRAPHIC HERITAGE OF KYIV Pechersk
LAVRA IN HISTORICAL SCIENCE: HISTORY OF CREATION AND RESEARCH 7**

Христина БОРИНЕЦЬ

**ПРАКТИКА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 11**

Олександра БОРОВИК, Неля ВОВК

**ПРОГНОЗУВАННЯ НАСЛІДКІВ БАГАТОФАКТОРНОГО ВПЛИВУ ВІЙНИ
НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 15**

Людмила ВОРОНОВСЬКА

ДИСКУРС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ 23

Леся ГОРЕНКО

АБОРТ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ТА ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА..... 28

Анна КАРПАНЬ

ЖИТТЯ, НАУКОВА ТА КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕДОРА ЕРНСТА..... 33

Світлана КОСЯК

ПРИЧИНИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 38

Валентин ЛАЗУРЕНКО

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
(на прикладі Черкаського державного технологічного
університету) 43**

Андрій ПАЛЬЧИК

**АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПАНЕНТЕЇСТИЧНОЇ ДУМКИ
Ю. ЖИЦІНСЬКОГО 50**

Діана ПОЇЗД, Ірина КОВАЛЕНКО-ЧУКІНА

СУЧАСНІ ТЕНДЕРЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ 55

Андрій ТОМІЛЕНКО

**РОЛЬ ВИПУСКНИКІВ ЧЕРКАСЬКОГО ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОГО
УЧИЛИЩА МВС СРСР В ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ
КАТАСТРОФИ..... 58**

Артем УДАЛОВ, Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА, Алла ПАЗЯК

**ІСТОРИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ЗДОБУТКИ:
ПОГЛЯД НА ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЄС..... 64**

Дмитро УСОВ, Марія КОВАЛЬЧУК

**ІДЕЯ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА..... 67**

Яніна ФЕДОРЕНКО

**РОСІЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ Й УКРАЇНА: ВІЙСЬКОВІ, ПОЛІТИЧНІ,
ЕКОНОМІЧНІ Й КУЛЬТУРНО-ДУХОВНІ ЧИННИКИ (1991-2023 рр.)..... 70**

Тетяна ЧУБІНА, Марія ДМИТРЕНКО

ВПЛИВ СВІТОВИХ КОНФЛІКТІВ НА КОРПОРАТИВНУ КУЛЬТУРУ 76

Вадим ВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ

**УГОРСЬКИЙ ПЕРІОД ТА ЙОГО МІСЦЕ У БІОГРАФІЇ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ 79**

СЕКЦІЯ 2. Глобальні проблеми сучасності.

Проблеми наукових досліджень у сфері державного управління. Міжнародні відносини та інтеграційні процеси.

Соціальні комунікації: теоретичні та практичні аспекти.

Гендерна політика у секторі безпеки та оборони України.

Проблеми гендерного насильства в умовах воєнного стану

Олександр БЕРЕСТ, Даніїл ЗЯБЛОВ, Ярослав СОКУРЕНКО, Олена БЕЗЛУЦЬКА, Алла ПАЗЯК

ПОДІЇ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНУ ПОЛІТИКУ 81

Нізар ГАВРИЛЕНКО, Тетяна МОІСЕЄВА

ВРЕХІТ: АНАЛІЗ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ..... 84

Ірина КОВАЛЕНКО-ЧУКІНА

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 89

Діана КОТЛЯР

ЗЛОЧИН ЕКОЦИДУ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ..... 93

Аліна КРИШТАЛЬ, Марія ГОНЧАРУК

РОЛЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 97

Анна ЛЕВИЦЬКА

АНТРОПОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У ПИТАННЯХ ІНТЕГРАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....102

Катерина МУЛИК

ВИРІШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ НА МІЖНАРОДНОМУ ДОСВІДІ ЇХ НОВАЦІЇ.....106

Ірина ПОСТЕРНАК, Олексій ПОСТЕРНАК, Сергій ПОСТЕРНАК

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ЗАХИСНИХ СПОРУД ТА СПП У СКЛАДІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ113

Тетяна ПОСТРИГАНЬ, Вадим РАДАВСЬКИЙ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПОРІВ.....117

Яніна ФЕДОРЕНКО, Аліна КРИШТАЛЬ

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....121

Вікторія ХУДАВЕРДІЄВА

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО МІСЬКОГО ТУРИЗМУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ.....124

Іванна ЧУКІНА

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....131

Вікторія ШОПТЕНКО

ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ В ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН135

СЕКЦІЯ 3. Сучасна освіта: методологія, теорія і практика.

Роль соціально-гуманітарних дисциплін у системі вищої освіти.
Освіта в Україні: історичний досвід та виклики сьогодення. Психолого-педагогічні проблеми професійної підготовки фахівців у ЗВО системи ДСНС України.
Розвиток відомчої освіти: історія та сучасність

<i>Anastasiya BOIKO, Maksym SHPAK, Iryna IVANOVA</i>	
ENHANCING CAREER-RELATED VOCABULARY	139
<i>Olena BOKSHYTS, Iryna KAMENSKA</i>	
FORMATION OF KNOWLEDGE IN HIGHER EDUCATION ACQUIRES ON THE BASIS OF STUDYING THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF FIRE SAFETY	143
<i>Оксана ІВАЩЕНКО</i>	
ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТЬОГО РЯТУВАЛЬНИКА	147
<i>Iryna KAMENSKA, Olena BOKSHYTS</i>	
PROBLEMS OF SELF-REGULATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE SPECIALIST (TRANSPORT, OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH)	153
<i>Аліна КРИШТАЛЬ, Ірина ВЛАСЕНКО</i>	
АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОБОТИ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ	159
<i>Аліна КРИШТАЛЬ, Ольга КРАВЧЕНКО</i>	
ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	163
<i>Olha KRICHKER</i>	
TEACHING ENGLISH FOR OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY: VOCABULARY BUILDING STRATEGIES	167
<i>Інна ЛЕВЧЕНКО</i>	
РОЛЬ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (ТРАНСПОРТ. ОХОРОНА ПРАЦІ)	171
<i>Alona LESHCHENKO, Alona YURZHENKO, Alla PAZIAK</i>	
ENHANCING CADETS' LANGUAGE PROFICIENCY AND CULTURAL COMPETENCE: INTEGRATING A UKRAINIAN MODULE INTO ENGLISH LANGUAGE AND PHILOSOPHY TRAINING FOR FUTURE SEAFARERS	173
<i>Андрій ЛИТВИН</i>	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКЛАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН: ПЕРЕХІД ДО КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ	177
<i>Юрій ЛІННІК</i>	
ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАОСВІТИ У СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІНАХ: РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ	182
<i>Інна МАРУШ</i>	
ЗНАЧЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	186
<i>Olesia MINENKO</i>	
FORMATION OF THE SOCIAL AND PEDAGOGICAL CLIMATE IN THE TEACHING TEAM	189

<i>Юлія ПАРИШКУРА, Валерія КВЯТКОВСЬКА</i>	
ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ НА КОГНІТИВНІ ФУНКЦІЇ ТА ПАМ'ЯТЬ.....	195
<i>Андрій ПИВОВАРОВ, Віталій ФРОЛОВ</i>	
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА СПОРТ ЯК СОЦІАЛЬНІ ФЕНОМЕНИ	199
<i>Марія СИДЯК</i>	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЛІДЕРСТВА ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	202
<i>Ірина СТАДНИК, Наталія ПШЕНИШНА</i>	
АДАПТАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОГО КОНТЕНТУДО ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬСЯ В ЧЕРКАСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ТЕХНОЛОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ).....	207
<i>Олександр ЧЕРНЕНКО, Неля ВОВК</i>	
РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: МЕДИКО- ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я.....	211

Наукове видання

ВІСНИК ГУМАНІТАРНОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА: НАУКОВІ ПРАЦІ

ВИПУСК 24

*За зміст вміщених у збірнику матеріалів відповідальність несуть автори.
Тези друкуються зі збереженням авторської орфографії,
пунктуації та стилістики*

Адреса редакційної колегії:
Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України,
кафедра суспільних наук; кафедра іноземних мов
E-mail: kafedra_gn_im@ukr.net

Підписано до друку 15.04.2024 р.
Обл.-вид. арк. 18. Ум. друк. арк. 28.
Замовлення № 7.
ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
18034, м. Черкаси, вул. Онопрієнка, 8.

©ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2024